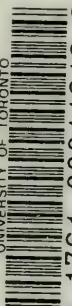
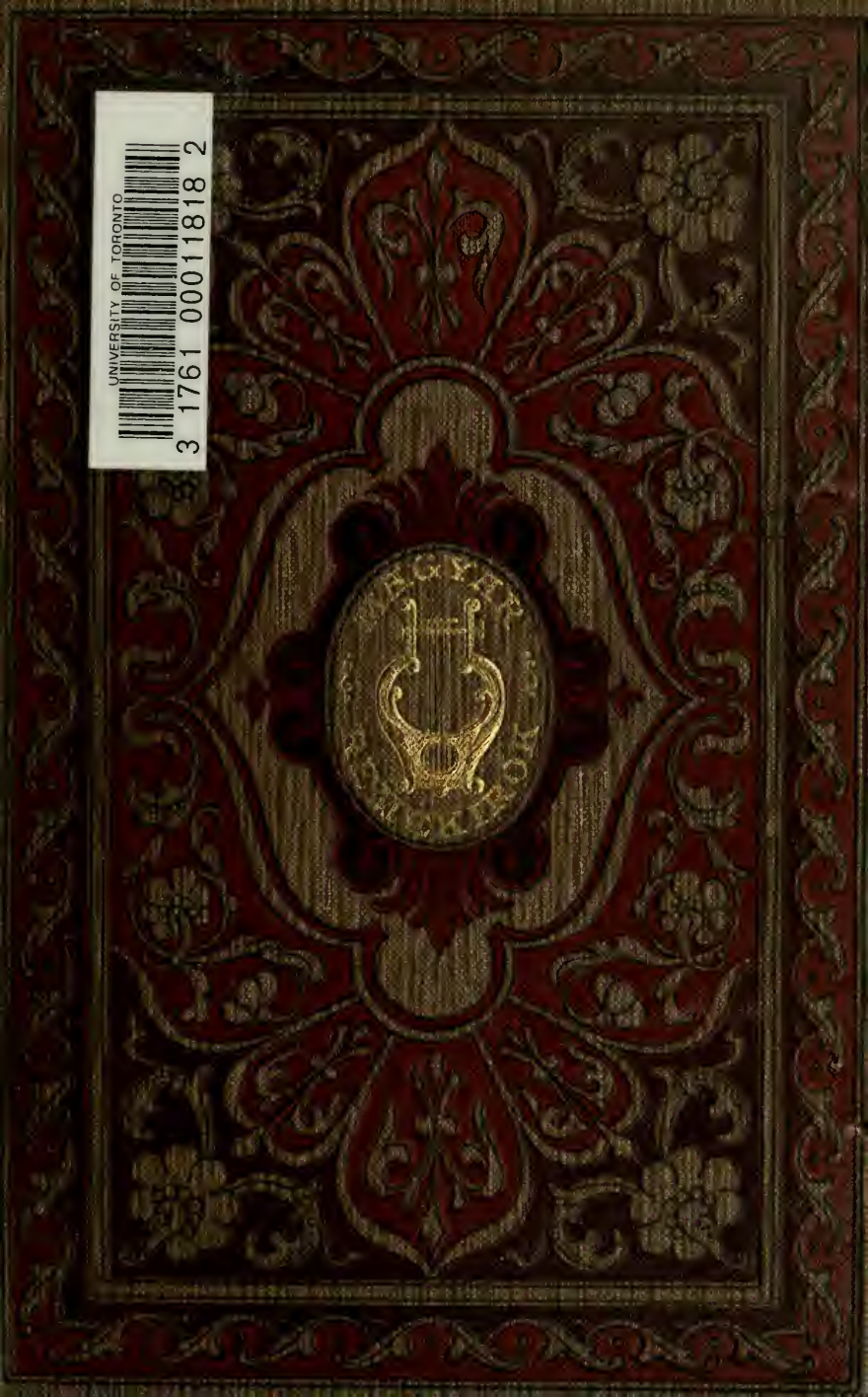

UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 00011818 2

REKÖNYÖZÉS
SOL VÁLÓSA

Pannonia Books
2 Spadina Road
Toronto 4, Canada

PH
3132
M3
köt. 18

1083321

MAGYAR REMEKIRÓK

A MAGYAR IRODALOM FŐMŰVEI

Sajtó alá rendezik

Alexander Bernát	Erődi Béla	Négyesy László
Angyal Dávid	Ferenczi Zoltán	Rákosi Jenő
Badics Ferencz	Fraknói Vilmos	Riedl Frigyes
Bánóczi József	Gyulai Pál	Széchy Károly
Bayer József	Heinrich Gusztáv	Váczy János
Beöthy Zsolt	Koroda Pál	Vadnay Károly
Berzeviczy Albert	Kossuth Ferencz	Voinovich Géza
Endrődi Sándor	Kozma Andor	Wlassics Gyula
Erdélyi Pál	Lévay József	Zoltvány Irén

18. KÖTET

DEÁK FERENCZ MUNKÁIBÓL

I.

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

magyar irod. intézet és könyvnyomda

1906

Engraving, artist

L. H. K. rec.

De al ferenc

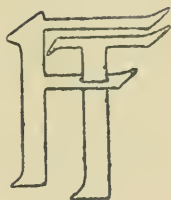
DEÁK FERENCZ

MUNKÁIBÓL

Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta

WLASSICS GYULA

I. kötet

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

magyar irod. intézet és könyvnyomda

1906

Franklin-Társulat nyomdája

BEVEZETÉS.

Az elmékben és szívekben, a gondolatokban és érzésekben akarunk e könyv lapjain újabb emléket emelni a haza bölcsének. Necsak múló szobrok, necsak a legszerényebb lakokba is eljutott képek, a nagyságát jelentő szálló igék hirdessék a nemzet kegyeletét; de nemzedékek értelmi és érzelmi világában fakadjon mindig újra és újra eleven életté az ő emléke. Gondolatai, szellemi és lelki nagy tulajdonságai, érzései, vágyai, reményei, tettei mindig úgy éljenek a magyar néplélekben, hogy nagy bölcsesége a magyar gondolatkörnek, nagy jelleme a nemzet erkölcsi világának legyen termékenyítő ereje. Az utókor kegyelene necsak nagy nevét, nemzeti, világtörténeti dicsőségét adja át tisztelettel nemzedékről-nemzedékre, de ismerje is minden nemzedék azt, a gazdag gondolatvilágot és erkölcsi tartalmat, mely Deák Ferencz agyát és szívét betöltötte. Ismerjék meg a maguk fényében azokat a tulajdonságokat, a melyek a bölcs lényében a *nagy embert* és *nagy államférfit* alkották. Ismerjék meg pedig a közvetetlenség eleveenségével és melegségével. Necsak a történetíró szóljon évszázadról évszázadra inkább ritkuló sorokban a késő utókorhoz Deákról, de legyenek fóliánsok, melyekben ő maga szólhasson nemzetéhez beszédeiben, írásaiban, tetteiben

időtlen időkig. Az ő élete váljék értelmi és erkölcsi tartalmával a mindig megújuló magyar nemzeti értelmiség közismeretévé. Valósuljon meg Mencius mondása: «egy bölcs száz nemzedéknek legyen az oktatója.» Annak a nemzedékről-nemzedékre megújuló közismeretnek, annak a közvetetlenségnek, mely eleven léletté teszi Deák gondolati és erkölcsi világát, kíván szolgálni e könyv. Lelki magasságából a bölcs világgosszával ő maga beszél ebben nemzetéhez. Ő maga tanítja népét a legjobb tanítónak mindenki által érthető nyelven, a bölcsesség keresetlen, egyszerű, világos szavaival.

A magyar néplélek, a magyar faj legfényesebb erkölcsi és értelmi tulajdonai nyilatkoznak meg az ő életében és tanításában. A mi jót, nemeset, bölcsset és igazat találunk fajunkban, az árnyoldalak nélkül együtt van az ő lelki és értelmi jellemében. Egy fajnak *elvont* nemes tulajdonságai egy emberben *összesítve*. Az ő bölcs és nyugodt lelkétől minden szélsőség távol áll. De ha mégis van ebben a rendíthetetlen lélekben — és ha szabad e szót használnom — a fanatizmusnak egy szikrája, ez a *törvényességnek, a jognak legyőzhetetlen erejébe vetett hite*. Ebben a jelben tündököl az ő államférfiúi életének sarkcsillaga. Más utat ő nem követ, mint a jog, a törvényesség útját. Soha a jog egyetemlegességének gondolata nem uralkodott államférfiú működésén hatalmasabb erővel, mint az övé. Senki nem értette és érezte erőteljesebben annak a tételnek megczáfolhatatlan igazságát, hogy ha ma megtámadják az egyik jogot és ezt *eltűrjük*, akkor holnap *érvénytelennek* nyilvánítanak egy másik jogot. A jog solidaritá-

*Uralkodó
gondolat.*

sának ez a gondolata nyilvános pályájának első napjától kezdve irányozza államférfiúi cselekvését. A nagy politikai küzdelmekben mindig azzal bátorít, hogy legbiztosabb szövetségesünk a jog, a törvény. Jelszava az elnyomatás korszakától az 1867-iki kiegyezésig a jogfolytonosság, Jogfolytonosság, melylyel ki tudja jelölni mindig, hogy mi az, a mi egyezkedés tárgya nem lehet. A *törvényesség* elve az egyetlen erkölcsi kapocs, teljesen forradalomellenes s *nem ellentétes az uralkodó iránt tartozó hűséggel*. A fejedelmet legmagasabb állásában a *törvényesség megtestesülésének* tekinti. «Van egy örök és változhatatlan elv», mondja Deák, «a melynek mindenütt, a hol törvény uralkodik, sértetlenül kell mindig fennállani és ez azon elv, hogy a *törvények szorosan megtartandók és kötelező erejüket csak a jogos törvényhozó hatalom szüntetheti meg*. Nincs ezen erkölcsi elv nélkül erkölcsi kapcsolat, a mi az államot összetartja. Mind a népek jogainak, mind a fejedelmek hatalmának ez a legbiztosabb alapja, Tanúsítja a történelem, hogy *mindenütt a törvény meg nem tartása volt a baj forrása*.» Alig mulasztott el alkalmat, hogy ne tanította volna arra nemzetét, hogy a törvényes tért semmi körülmények közt se hagyja el. «Éz a biztos tér», mondá, «a hol fegyveres erő nélkül *fegyveres erő ellenében is megállhatunk*. A törvény oly nyugalmat ad a léleknek, hogy a legsúlyosabb eseményeket is ahhoz ragaszkodva be lehet várni és éppen ez idézi elő azt, a mi a tűrésnél a legfőbb, hogy méltósággal tűrjünk; mert a méltóságot a törvényesség adja meg és semmi más.»

Midőn az államférfiúnak ezt az uralkodó gondolatát

a mely politikai életének különböző korszakait egységbe foglalni látszik, vizsgálom, önkéntelenül ifjúkorából néhány adat kerül tollamra.

Biztossággal alig mutathatjuk ki azokat a tanokat vagy tetteket, a melyek az ifjú lelkében rejlő tulajdonságokat kifejlesztik. Ez, úgy látszik, pædagogiai rejtély marad örökre. Azok közé tartozom, a kik azt hiszik, hogy a nevelés csak megnyilatkoztatja az emberben lakozó tulajdonságokat. Egy angol költő azt mondja: «A férfi atyja a gyermek.» A gyermek- és ifjúkori benyomások nagy hatással vannak a férfi jellemére és értelmi erejére. Ha nem is tudjuk biztosan, mégis ki ne érezné, ha önmagát vizsgálja, hogy mely tanítás, mely tett keltette lelkében leginkább egyik-másik erényét, vagy fogyatékoságát. Érezzük, kik voltak életünk irányítói, milyen tanításaik, oktatásaik vetették meg felfogásunknak, gondolkodásunknak alapjait.

Ha vizsgálom Deák államférfiai működésének vezérgondolatát, a törvény, a jog tiszteletét és az ezeken felépülő nagy erkölcsi súly erejét, eszembe jut, hogy Deák lelkében mily élénk visszhangot keltett Fehér György, különösen akkor, midőn Deák az ő ajkairól hallotta a «de reverentia legibus debita» elveit. A Codex Diplomaticus gyűjtője, mint tanulmányi főigazgató, beszédet intézett erről az ifjúsághoz. Hangoztatta, hogy az állam kötelessége a törvénytiszteletet az ifjúság lelkébe beoltani, mert a köznevelés csak így lehet üdvös. A törvények olyanok, mint az iránytű. Mi lehet jobb, mond Cassiodorus, mint hogy az emberek bizzanak a jó törvényben és ne féljenek sem-

mitől. A köztörvények az emberi élet legbiztosabb vi-
gaszai, az erőtlenek támaszai, a hatalmasok zabolái.
Innen ered a biztosság és gyarapszik a bizalom.»
E szavak mélyen bevésődtek Deák lelkébe.

Sokszor említette is, hogy e beszéd nyomokat ha-
gyott lelkében. Sokszor hivatkozott erre, sőt alkal-
mazta is a «de reverentia legibus debita» ifjú korá-
ban hallott szavait.

Miként Deák Ferencznek *uralkodó gondolata* a jog- *Uralkodó*
tisztület, a törvényhez való ragaszkodás volt, *uralkodó* *érzés.*
érzése az erkölcsi erőbe vetett hit volt.

Nem ismerek államférfit, a ki az erkölcsi erő ener-
getikájának olyan lelkes követője és buzgó hirdetője
volna, mint ő. Az erkölcsi erővel ő minden erő-
hatalmon győzedelmeskedni vél. Ez az ő uralkodó ér-
zése a másik aranyfonál, a mely államférfiúi működé-
sének korszakait összhangzó egységgé köti.

Az 1836. és 1840-ik évi követjelentések az er-
kölcsei erő legszebb apotheosisai. Odakiált népének,
hogy morális erő a népek legnagyobb kincse. A nép-
nek csak azon felszólalásai hatalmasak, a melyeket csüg-
gedni nem tudó erő támogat. Ingadozó, változékony
vélemények ellenben pusztán és nyom nélkül enyész-
nek el. Odakiáltja nemzetének; a csüggedés, ingatag-
ság azon súlyos átkok, a melyek minden kifejlődést
lehetetlenné tesznek. Az *ingatag és változékony erő*
csak elpazarolt erő, mely célt nem érhet soha. Jól is-
merte nemzetét, hogy a mily könnyen lelkesül és kész
szembeszállani minden veszedelemmel, oly hamar vesz
rajta erőt a közöny, és ezért azt akarta, hogy min-
den honfitársának szünet nélkül fülében csengjen, hogy

a sikert más nem biztosítja, mint a kitűrni tudás, melynek minden bukásnál jelszava: «csak újra és ismét újra.»

Az *igazságosság* volt lelkének mozgó ereje. «Itt az Isten napja alatt mondom», szölt a háziadó kérdésében, «nincs azon országon Istennek áldása, a hol nincsen igazságosság.» Csaknem állandóan jelszavai voltak: «Ha szabadok akarunk lenni, legyünk egyszermind igazságosak. Ha igazságot kívánunk felülről, igazságosaknak kell lennünk alá felé is.»

Mindig azt hirdette, hogy a politikának a jellemmel nem szabad ellentétbe jutnia és a legjobb politika az *egyenesség és becsületesség*. Semmi sem igazolja azt, hogy a *politika harcjai között meg ne óvjuk a morált*,

A kit ily *uralkodó gondolat* és ily *uralkodó érzés* irányít közpályáján, az még az egyenes utak között is a legegyszerűsebbet választja. A mit az ügyeskedésből, az alattomoságból, az alakiságokból államférfiúi vagy diplomáciai bölcseségnek hirdetnek, az ő valódi bölcseségének vértjéről visszapattant.

Nincs is annyiféle államférfiúi bölcsesség a világon. Mihelyt a bölcseségnek több fajtát emlegetik, mindannyia már nem lehet bölcsesség. Ugy vagyunk vele, mint a becsülettel. Mikor politikai és magán, katonai és polgári becsületről beszélnek, akkor az egyik már aligha az.

A politikai és magánjellemtől Deák felfogása szerint nem egymásnak engedményt tevő két fogalom.

A hazaszeretet volt eszménye, még pedig a szónak legmagasztosabb értelmében.

«Nem tartom jó embernek, nem tartom magyarnak»,

mondja, «ki e szegény szenvedő hazát jobban ne szeretné, mint akármely fényes országát Európának.»

Lelkének egész odaadásával, akaratának minden erejével tudta szeretni a hazát. Szeretni önszeretet nélkül. A legtöbben, még a nagyok sem bírják elválasztani a haza szeretetétől a maguk személyét. Deák sohasem fáradozott a maga, de mindig a haza érdekében. Ha van e földön tiszta önzetlenség, Deák élete erre a leghatalmasabb bizonyosság, Ő a maga javára soha sem tett a közélet terén semmit. Nagyravágyás, dicsszomj, hiuság ismeretlen volt az ő erkölcsi világában. Királya sem jutalmazhatja másképpen, mint meleg kézszorítással, vagy keret nélküli arczképével. Királynéja is csak ravatalára tehet koszorút. «Nem kell nekem semmi», mondá Deák Ferencz egy alkalommal, «hanem Ő Felsége minden valószínűség szerint túlél engem és csak azt kívánom: mondja azt, ha meghalok, hogy Deák Ferencz becsületes ember volt.»

Elmondotta ezt a király már sokkal előbb is felőle.

Deák első kihallgatása után a király így szólott egy magyar conservatív államférfiúhoz: «Ez azután a tetőtől-talpig becsületes, erős meggyőződésű ember.»

Az önzetlen hazaszeretet oly megnyilatkozása ő, a lelki nagyságnak, a jellem fenségének és az emberi bölcseségnek oly letéteményese, a milyenek párját a világtörténelem lapjain aligha találunk. Azok közül az első rendű világtörténelmi alakok közül való, a kikben véges korlátok között megnyilatkozik a végtelen erő tökéletessége. A nagyságban is lehet, sőt van is fokozat. Ő bizonyára a fokozat lépcsőjének a legfelső fokán áll. Onnan, abból a rendből való, a melynek

*Emberi
nagysága
és erkölcsi
jellemé.*

csoportját az erkölcsi erő es értelem legkifejezőbb képviselői alkotják. Az Emerson *szellemi képviselőinek*, a Carlyle *hőseinek* sorából való. Azon ritka kiválasztottak közé tartozik, a kikben épp oly nagy az *ember*, mint az *államférfi*. Épp oly nagy a *szellem*, mint a *lélek*. Épp oly nagy az *értelem*, mint az *erkölcsi erő*. Jelleme csak az igazságosságot, egyenességet, a jogok megbecsülését ismerte. A legkisebb jóért hálát érzett. A legnagyobb rosszért sem volt boszúálló. Semmiért sem várt jutalmat, vagy elismerést, de igaz lelki öröme telt benne, ha valakit megnyugtathatott, igaz érveivel meggyőzni tudott. A gáncok, a megtámadtatások ellen lelkének nemes összhangjában talált megnyugvást. Jót tett, a kívül tehetett; rosszat soha senkivel.

A felebaráti szeretet meleg érzésének kifejezője az a levél, a melyet Vörösmarty Mihályhoz Kehidáról még 1826 január 29-én írt. A Zalaegerszegen pusztított nagy tűzvészt írja le benne a mély fájdalom igaz hangján. A leíró művészet tökéletes plastikájával állítja elénk e levél a szenvedést, a kétségbeesést és azután felkiált: «De miért töltetek Téged is ily szomorú képekkel. Hiszen neked is, nekem is a szánozkodáson kívül csak azon fájdalomunk marad fenn végre, hogy sem ezeken, sem más szenvedő embertársainkon nem segíthetünk úgy, mint kívánnánk, és az azon való boszankodás, hogy azok, a kik tehetnék ezt, a bőség özönében nem veszik észre mellettük szűkölködő felebarátaikat, vagy ha észre veszik is, megvetik azokat, mert azt vélik, hogy önérdemeik tették őket gazdaggá, a szegény pedig azért nyomorult, mert jobb sorsra nem érdemes.»

Nem üldözött ő senkit, habár lelki felháborodással fordul el mindenkitől és mindentől, a mikor alacsony, szennyes, hamis indokokat lát előre tolazkodni. A jellemgyengeség egyetlen árnyát sem fedezheti fel benne a lélekbuvár. Ellenben a jellemnagyság ragyogó fénye sugárzik ki lényéből. Lelkének fehér márványát egyetlen fekete ér sem szántja.

Szíve, sőt gyengéd szíve volt. Szerette hozzátartozóit, embertársait, az emberek társaságát.

Csaknem minden életírója feljegyzi róla, hogy mikor az első országgyűlés, melyen Deák működött, véget ért, a követek azt a jeligét vitték haza, hogy «most van egy követtársunk, a kinek olyan az esze, mint egy ókori bölcsé és olyan a szíve, mint egy gyermeké.» Nem tartotta együgyű képzelgésnek a szeretetet, mint I. Napoleon. Deák ismerte a szeretetnek gyakran a legnemesebb önfeláldozásig fokozódó érzelmeit.

«A barátság puszta név. Én senkit sem szeretek, még testvéreimet sem szeretem. Józsefet talán egy kissé megszokásból, mert ő az idősebb. És Durocot? Őt is szeretem. De miért? Mert jelleme tetszik nekem. Rideg és határozott, s azt hiszem, a ficzkó soha egy könnyet sem hullatott.» Ezt a világ egyik legnagyobb hősalakja, Napoleon hivalkodva mondja magáról,

Deák egyaránt ápolta lelkében a kegyeletet és a hálát, a baráti, a rokoni érzést és a szülőföld szeretetét.

Sok államférfi korlátnak tekinti ezeket kitűzött nagy czélok elérésében.

A legbensőbb barátság kapcsolta már kora ifjúságától Vörösmartyhoz. 1825 november 15-dikén Kehi-

dáról írja neki: «Ne véld, hogy rövid együttlétünk alatt, de jól megfontolva kötött barátságunk elhülése okozta ily hosszas hallgatásomat, s csekély lustaságom miatt ne számlálj még azon mindennapi lelkek közé, a kik között a poharak közt gondolatlanul kezdett barátság oly hamar elenyészik, mint azon csóknak hangja, a melylyel az pecsételtetett.» Vörösmartyhoz írt leveleiben majd mindig melegen emlékszik meg közelálló barátairól. 1825 december 29-dikén Kehidáról írja: «Fábiánnak mondd meg, hogy boldogságának úgy örülök, mint a magaménak. Írj minél előbb. Tudósíts jó barátaink sorsáról.» Majd 1827 október 16-dikán Kehidáról írja Vörösmartyinak: «Szeress gyengéimmal és akkor szeretsz igazán.»

A legnagyobb gyöngédségig fokozódó barátság fejlődött közte és Klauzál között. Előtte tárja fel lelki állapotát az ismert Forintos-féle ügy idejében. «Zúzott kebellem írom e sorokat s kiöntöm előtted szívem keserű fájalmát.»

Őt bízza meg, hogy levelét, melyre a választ szívszakadva várja, közölje barátaival.

A barátság legmelegebb érzése fűzte Kölcseyhez, Wesselényihez, Bezerédj Istvánhoz, Szalay Lászlóhoz, Kemény Zsigmondhoz, Csengery Antalhoz. Az atyai barátság szeretete kapcsolta Széll Kálmánhoz. Mit tett a Vörösmarty árvákért, kik keresztgyermekjei voltak, mindezt mint nemes szívének tanujeleit följegyezték a krónikák. Milyen gyöngédséggel írta Vörösmarty Mihálynak még 1844 június 9-én Kehidáról, hogy örömmel fogadta el a keresztatyai tisztet: «... a kis fiút (Vörösmarty Béla) csókold meg helyet-

tem és ezen csók legyen záloga annak, hogy mindazon szíves és forró érzelmet, mik ifjúságom óta édes atyja iránt élnek keblemben és nekem oly igen kedvesek s boldogítók, általviszem ő reá is, a kis fiúra, minden teljes mértékben.» Így is volt. Lelke egész melegével szerette Vörösmarty Bélát. A rokon szeretet bensőségét tanúsítja az a meleg ragaszkodás, melyet testvérjei és sógora, Oszterhuber iránt érzett. Szíve egész melegével csüngött szülőföldén; pedig ha a legédesebb örömöket ennek köszönte, a legkeserűbb fájdalmat is ez okozta. Az ismert Forintos-féle ügyben így panaszodik: «A fájdalom könnyeket fakasztott szememből; a könnyek majd elfojtották szavaimat; ajkaim reszkettek s szívem vérzett, mert a legérzékenyebb sértések barátaimtól származtak s nem találkozott a számos gyülekezeten senki, a ki személyem védelmére mellettem szót emelt volna.» Tudjuk, hogy Csányi László a megyegyűlésen azt mondta neki: Vigyázzon, hogy a megye köztisztelete iránta meg ne szakadjon. Horváth János azt kiáltotta feléje, hogy négyszeres vétket követ el, ha nem fogadja el a követséget. Vét az istenség, a haza, a megye és barátság ellen. De azért semmi sem volt neki kedvesebb szülőföldénél. Azért alig van vármegyei gyűlés, melyen részt ne vett volna. A követséget ha 1843/44-ben vagy 1847-ben nem is vállalta, innen a megye gyűléséről irányozta nem egyszer az országos politikát.

A mikor csak lehetett, minden szabad idejét Zala megyében töltötte. Mikor Debreczen városának egyik kerülete 1848 juniusában követté választja, azt írja a

választókhöz: «Kedves szülőföldem, Zala, melyet már más alkalommal is képviselni szerencsém volt, azon vidék, melyen életem legnagyobb részét töltöttem, mely látta bölcsőmnek ringását, melyhez a legszorosabb, legszentebb lánczok kapcsolnak, parancsolt újra velem s követévé választott.»

Sokszor említette előttem Szabó Imre csáktornyai képviselő, hogy minden nagyobb politikai kérdés napi rendre kerülése előtt maga köré gyűjtötte a zalai képviselőket és közölte velök nézeteit, tájékoztatta őket a történeletről. A zalai képviselők mindig büszkék voltak arra, hogy hamarabb nyernek a politikai helyzetről irányító értesítést, mint a többi képviselők.

Még néhány nappal azelőtt, hogy betegsége aggasztóvá vált, levelet mondott tollba a «Zalai Közlöny» szerkesztője számára, melyben értesíti, hogy a pusztaszentlászlói egyház javára kibocsátott sorsjegyek fejében pénzt küld s előre az egyháznak ajándékozza az esetleges nyereményt is.

A ki tisztán a közjót szolgálja, mint ő, abban a «vir probus» minden erénye tündököl. «Könyörtelemek, hálátlanok s emberek sorsán keresztül gázolók» csak azok a hősök, a kiket a közérdek mellett rendszerint erős önérdek is sarkal. A tisztán közérdeket szolgáló bölcs államférfi vezető kezét nemcsak az agyával köti össze. Az *értelem* politikája és az *érzelem* politikája szélsőséget jelentenek. *Értelem és érzelem* politikája együtt emelkedhetnek *bölcs* politikává.

Hiába akarták a kortársak közül sokan Széchényi és Deák politikáját a rideg számítás politikájának feltüntetni. Ma már senki sem kételkedik abban, hogy

ez téves megítélése a két nagy államférfiú értelmi jellemének és érzésvilágának.

Csak az értelem és a jellem nagyságának egyensúlyából sugárzik áldás és élet. Ez az igazi emberi nagyság. Ritkán bír nagyot és maradandót alkotni még a legnagyobb értelmi erő is, ha híjával van az erkölcsi jellem erényeinek.

Ez az *egyensúly* van meg az emberi tökéletesség legfelsőbb fokáig Deákban.

Nem élt hatást kereső eszközökkel: sohasem érzette senkivel szellemi felsőbbtségét. Szerény, visszahúzódó lélek volt. Olyan, mint a mimosa pudica. Soha talán az értelem *nagyságában* nem jutott a lélek nemessége minden érzélgés nélkül úgy kifejezésre, mint ő benne. Olvassuk leveleit sógorához, néniéhez, Vörösmartyhoz, Klauzálhoz és másokhoz. Ott látjuk, milyen emberszerető szív, mennyi gyöngédség, mennyi nemes érzés lakott ő benne, az értelem parancsait követő államférfiúnak, az ábránd nélküli és kizárólag az élet való viszonyaival számoló politikai vezérnek lelkében.

Ne keressük tehát Deáknak csupán értelmi erejében államférfiúi nagyságának tényezőjét. Erkölcsi jellemének megnyilatkozása ugyanannyi részt kíván kiválóságának alkotó elemei között, mint az értelme. Ő róla is elmondhatjuk, hogy *minden, a mit tett, az ő egyéniségének sziklájába vajt lépcsőfokok, melyeken feljuthatni Deáknak, az embernek megismeréséig.*

Ebben a megbonthatatlan egységben van Deák nagy egyénisége. *Élete és működése* egyenlő értékű. A benne megtestesült önzetlenség, a hatalomnak elérésétől való

idegenkedése, szerénysége és egyszerűsége tiszteletet és ragaszkodást keltettek iránta az emberekben. Nem tudták megérteni, hogyan fér meg ennyi értelmi erő mellett a szerénységnek, a gyöngédségnek annyi igaz gyöngye. Honnan van, hogy ő soha nem akarja ellenfelét legyőzni, hanem mindig csak meggyőződést akar kelteni. Érezték, hogy a mit ő akar, a mit ő ajánl, azt a közjóért és csakis a közjóért akarja. Neki nincs hátsó gondolata soha. Minden tettét lelke tiszta önzetlenségéből eredőnek tudta mindenki. Elmondhatjuk, hogy az ő egyszerűségének majestásával hódította meg a lelkeket. A bölcs tanácsok, melyeket nemzetének adott, a személye iránt érzett bizalom éltető melegével kapcsolják vele össze a haza polgárait.

A bizalomgerjesztéshez csodás művészettel értett. De ez a művészet az ő természetének legnemesebb megnyilatkozása volt. Művészet, melyben nincs mesterség.

Értelmi jelleme. *Értelmi erejének* jellegét a biztos ítélőtehetség, az ezzel járó következetesség, a páratlan logika egyszerűsége, tisztasága adja meg. Ha van valami, a mi átlátszóbb, mint a hegyi patak vize, tisztább, mint a színarany, és olyan éltető, mint maga a levegő, az Deák logikája. De az ily képeknél sokkal méltóbban jellemző az ő ítélőtehetségét, következetességét és logikai erejét ezek az egyszerű szavak: az ő bölcsesége maga az igazság. Az ily jellemzés minden képletes beszédnél szinesebb és beszédesebb.

Mikor elmélyedek Deák beszédeinek vagy iratainak olvasásába és bámulom logikai gondolkodásának erejét, ismét életíróinak ifjuságáról följegyzett néhány adata kísért előttem. Önkénytelenül eszembe jut az a szerény,

«Maurus Cinár», a ki Győrben oktatója volt és szünet nélkül hangoztatta az ifjúság előtt, hogy *nem az a valódi tudomány, a mit jól megtanulnak, hanem az, a mit meggondolnak.* Csak a ki *alaposan gondolkodni megtanul, az végezte jól az iskolát.*

Eszembe jut az a «pater Martinus» is, a ki a nagykanizsai kegyesrendiek gymnasiumában volt Deák tanítója. Mikor Deák megszűnt tanítványa lenni, homlokon csókolta és így szólt: «Eljön az az idő, midőn áldani fogod az én ridegségemet.» Ez a ridegség abból állott, hogy neki, a kegyesrendi ház convictorának, házi feladat kidolgozásában sohasem segített. «Sohasem lesz belőled önálló ember», mondta, «sohasem fogsz a magad fejével gondolkodni, ha segítségdre vagyok.» Mikor Deák 1848-ban miniszter lett, ez az öreg szerzetes üdvözölte és emlékeztette, hogy mennyi keserűséget okozott neki, mikor nem akart segítségére lenni. Deák ekkor jegyezte meg és ezt később is beszélgetés közben sokszor emlegette: «Ha lettem valami, nagyrészt neki köszönhetem, hogy lettem.»

Emerson az emberi szellem képviselőitől írt mélyen szántó fejtegetéseiben így jellemzi az értelmi nagyságot: «Nagy embernek azt tartom, a ki a gondolatok felsőbb körében él, a hova mások csak nagy fáradsággal és nehezen tudnak eljutni. Neki csak szemét kell kinyitnia, hogy a dolgokat igaz világitásukban és teljes összefüggésükben lássa, míg más embereknek fáradságos munkát kell kifejteniök és éber szemmel őrizkedniök a tévedés sok forrásától.»

Emerson e jellemző szavai egyből-egyig illenek Deákra.

Hogy a gondolatok felsőbb körében élt, semmi sem bizonyítja világosabban, mint az a messze terjedő látóhatár, a mely minden kérdés megítélésénél megnyílt előtte. Minden kérdés gyakorlati hatását azonnal logikai rendbe állította. A távlat, a melyet megnyitott, olyan volt, a melyet előbb más nem látott s mikor meglátta, akkor természetesnek, magától értetődőnek találta mindenki; mert az a világosság és egyszerűség, a melylyel Deák gondolatait kifejezni tudta, rögtön hozzáfért a közönséges ember elméjéhez is.

Mikor bármely tárgyról foly köztanácskozás és az ügyet összebonyolítják, hamis világításba helyezik, Deáknak csak a szemét kell kinyitnia és nagy elméjével rátalál a dolog velejére, eloszlatja a ködöt és napfényben ragyog az igazság.

Bármennyire ápolta a tudományokat: nem a könyvekből tanult ismeretek halmazán alapúlt az ő ereje. Az *ítélet biztossága* az, a mi értelmi jellemének jegyét alkotja. Rögtön kiválasztja a kérdések tömkelegéből a selejtest, a mellékest. A fő tárgyat kibontva, megmutatja, hol van a kérdés súlypontja. Úgy mint a fonál a kuszált gombolyagból, futott végig az elméken az ő logikai meggyőződésének arany fonala. Oly szilárd alaptól indult ki érvelésében, hogy ennek rendíthetlenségét tanácskozó társai rögtön belátták. Nemcsak a rábeszélés közvetlen hatása alatt, de minél tovább gondolkoztak, annál inkább meggyőződtek arról, hogy nem is lehet másképpen a kérdést felállítani és következményeit levonni, mint a hogyan Deák bölcs elméje kifejtette. Mindezt oly modorban tette, mintha nem is mondott volna újat és tanácskozó társai azt

hihették, hogy az ő szempontja csak az ő félreértett vagy félremagyarázott álláspontjaiknak tisztázása és Deák csak az ő indító okaikat állította csatarendbe. A legnagyobb véleményeltéréseket úgy össze tudta egyeztetni, hogy nem egy esetet ismerünk élete történetéből, midőn a legelkeseredettebb ellenfelek mint elvtársak hagyták el a küzdőteret. Sőt csaknem mind-egyik a megoldott kérdés munkatársának tartotta magát. Ez csak a nagyság ama tulajdonságának eredménye, hogy *a dolgokat mindig «igaz világításukban és teljes összefüggésükben látta és a tévedések sok forrása előtte nem nyílt meg.»*

Magántársalgásban mások szellemét készségesen engedte érvényesülni. Nem szárnyalta túl azoknak gondolkörét, a kikkel beszélt. De nem is szállt soha színvonaluk alá. Nála ez természet volt. Mi a legtöbb kimagasló államférfinál is gyakran számítás. Az előbbi vonz, szeretetet, megnyugvást kelt; az utóbbi lealáz, elkeserít és visszataszít.

Nemcsak a fórumon, nemcsak ha irótollat vett kezébe, hogy megvédje a magyar közjogot, nemcsak midőn törvényjavaslaton dolgozott nemzete számára, látta mindig a dolgokat *igaz világításukban*, de a tőle *távolabb álló irodalmi, tudományos és bármely egyéb művelődési kérdésben* is mindig megnyilatkozott a nagy elme kiválósága, amely mindent azonnal a maga valóságában megismer. Nem részletes és fáradtságos buvárlat útján jut el oda, hová a czéhtudós verejtékkel ér el. Csengery Antal, ki nemcsak legbizalmasabb barátja, de legnevezetesebb államiratok szerkesztésében is dolgozótársa volt, Salamon Ferencz, Kemény Zsigmond,

a büntetőtörvényjavaslat kodifikátorai sokat tudtak erről beszélni és följegyezni.

*Tudásának,
műveltségé-
nek elemei.*

Értelmi jellemének nagy tulajdonságait kétségen kívül főleg jogi műveltség alapozta. A magyar jogtudományt, a magyar és a világtörténetet alaposan ismerte. De nem szorítkozott ez csak a Corpus Juris, az országgyűlési előzmények és a külföldi törvények, vagy a történelem ismeretére; jogtudását hatalmas logikája és nagy esze a tudás legmagasabb körébe emelte. A történelem szellemét bölcs értelme az előrelátás ihlettségének körébe vonja. Senki sem értette meg jobban gondolatának és érzésének minden ízével azt, hogy a folytonos fejlődés, a korszerű reformok egymásutánjának jegyében lehet csak és kell az alkotmány és jogrend továbbépítésében haladni. Valamely nemzet legszebb és leghasznosabb történelme az, ha ennek lapjai a korszerű reformok fokozatos egymásutánját jegyezhetik fel. Ő ezt tanulta a történelemből és követte is ezt a példát.

Az 1789-diki eszmék korán érintik lelkét. Fiata korából fenmaradt védőbeszéde is mutatja, hogy a Beccaria, Filangeri, Howard neveihez fűződő humanistikus mozgalmak szelleme mennyire hatott rá. Fényes példái ennek azok a beszédei is, melyeket a botbüntetés, a jobbágyság, az uriszékek stb. tárgyában mondott.

Teljes hiteles adataink vannak arról, hogy ismerte az európai irodalom jogi, államtudományi és közgazdasági művei közül az alapvető munkákat. A németeket közvetlenül, a többi európai nyelven megjelenteket fordításból.

Hogy minő alapos ismeretei voltak még a közgaz-

daság terén is, arról bizonyoságot tesznek azok a beszédei, a melyeket a nemesség megadóztatásáról, az urbéri és a kisajátítási törvényjavaslatok tárgyalásánál, továbbá a kereskedelmi szabadság érdekében mondott.

Helyesen jegyzi meg Csengery Antal, a kinél senkinek sem volt bővebb alkalmja Deák lelki világát megítélni, hogy ő azok közül való volt, a kik a *nyugateurópai eszméket nem a Hitelből, a Világból vagy a Stadiumból ismerték meg kizárólag*. Ma már köztudomású, hogy kedvelt írói voltak Rotteck, Welcker és Schlosser. A későbbi években, midőn külföldre megy, személyesen ismerkedik meg több külföldi tudóssal. Mittermayerral az 1843-diki büntetőjogi codificatio révén benső összeköttetésben állott. Széchenyi már attól félti Deákot, hogy elmerül a német tudósok elméleteibe.

Az irodalmat mindig nagyrabecsülte. Összeköttetésbe jött az Aurora-körrel, Zádor (Stettner) megismerteti őt kora ifjúságában Vörösmarty Mihálylyal. Jól ismerte Kisfaludy Károlyt. Több levele van Vörösmartyhoz, a melyekben mindig tiszteli «Kisfaludy Károly urat». Kölcseyhez érez a pozsonyi országgyűlésen legbensőbb szeretetet. Sok irodalmi kérdést is megbeszél vele. Később is sokat tisztelt meg benső barátságával az irodalom férfiai közül. Példa rá Arany János.

Ő maga is kora ifjúságában írt két értekezést; az egyik «A nemzeti litteratura akadályai»-ról; a másik «Kazinczy Martinuzzijá»-ról szólott.

1825 november 15-dikén Vörösmartynak, ki ezen értekezéseknek a Tudományos Gyűjteményben leendő közrebocsátását sürgette, írja Kehidáról: «A nemzeti

litteratura akadályairól annyi szépet és jót irtak már, hogy ezen tárgyról újat valamit mondani majdnem lehetetlen. Kazinczy Martinuzzijárá tett némely észrevételeimről csak azt mondom, hogy ez recensio. Recensioval pedig nem akarnék föllépni az írói pályára. De nem is helyes olyan ifjaknak tanítani akarni másokat, kiknek még maguknak is tanulni kellene. Így tehát értekezéseim pipát gyújtani legalkalmasabbak lesznek.» Erre a két értekezésre újra visszatér 1828 február 29-dikén Vörösmartyhoz írt levelében. Úgy látszik, Vörösmarty folyton sürgeti, hogy az értekezéseket bocsássa rendelkezésére, és erre írja az említett levélben: «Azon két értekezés, melyeket előttem olvastam mint barátom előtt, korántsem olyanok, hogy folyó írásunkban helyet foglalhatnának, és ha megküldeném, neked is rossz néven vehetnék, hogy barátságából fölveszel oly munkákat, a melyek pipát gyújtani jók legföljebb; az egyik pedig azóta sokban változott, sőt talán bővült ismereteimmel ellenkezik is. Maradjon tehát rajtuk azon ítélet, melyet Zalánodban és midőn Zalánod sajtó alatt volt, egy nekem irt levelemben kimondtál: rajtuk sűrű fellegek és a bús feledékenység koszorútlan alakja lebegjen.»

Hogy már kora ifjúságában mennyire érdeklődött a tudományos mozgalmak iránt, azt éppen Vörösmartyhoz írt levelei a legjobban bizonyítják.

1825 márczius 26-dikán Kchidán kelt és Vörösmartyhoz írt levelében írja: «A Tudományos Gyűjtemény második kötetét tegnapelőtt kaptam s megvallo-
lom, hogy alig elégtett meg ezen folyóírásnak egy darabja is annyira, mint ezen darab.» Horváth Ist-

vánnak, Trattnernek értekezéseit dicséri; Kazinczy pályájának emlékezetére pedig ezt jegyzi meg: «Ezt csak azért nem szeretem, mert élő embernek maga által írott, s nem minden hiú dicsekvés nélkül írott biographiáját nem kedvelem.» Ugyanezen levélben élénken kérdezősködik: «Van-e valami különös újság a magyar litteratura mezején? Van-e reménység az Akadémia föllállíthatásához és minő végét gyanítjátok némelyek hazafias fölhevülésének? Nem lesz-e szalmatűz?» Azután kérdezi: «Az összehívott tudósok mit végeztek? Elhiszem, nehezebb lesz azokat, ha vélekedéseik különböznek, összeegyeztetni, mint a göcsei parasztot a szívárvány természeti okairól meggyőzni.» Azután azt is kérdezi Vörösmartytól, hogy «ezen összehívott tudósok üléseiben szabad-e megjelenni a nem tudósoknak is és ha megjelennek, hol az ilyen nem tudósoknak helyük? Minderről már régóta tudósíthattad volna nem tudós, de ezeket tudni óhajtó barátodat.» Ugyancsak Vörösmartyhoz intézett leveleiből látom, hogy ő meghozatta Schedel (Toldy Ferencz) æsthetikus leveleit is két példányban. 1828 május 4-dikén kelt levelében írja: «Schedel æsthetikus levelei két példányának árát, hat forintokat, idezárva megküldöm.» Sürgeti Walter Scott munkáinak megküldését is; ezeket azonban nem a maga, de Tuboly Mihály jó barátja számára rendelte. Tudakozódik 1825 november 25-dikén Vörösmartytól, hogy Kisfaludy «Gyulá»-ja ér-e sokat? Érti ez alatt «Gyula szerelmét.» Zalán megjelenését türelmetlenül várja. Később úgy Zalánra, mint Salamon királyra előfizetőket gyűjt. 1826. október 16-ikán írja Vörösmartynek: «Salamon

királyodra valamivel több előfizetőt leltem, mint Zalánodra, kiknek neveiket idezárva megküldöm.»

Igen érdekes az 1827. október 16-dikán Vörösmarty Mihályhoz írt levele is, melyben Vörösmarty-nak részletes jelentést tesz a göcsei vidéknek beszéd-módjáról, a mely iránt tudósítást kért tőle Vörösmarty.

Mindebből látszik, hogy már kora ifjúságában nemcsak jogi tanulmányokkal foglalkozott. Sokoldalú volt. Köztudomásu, hogy későbben is sűrű összeköttetésben állott az irodalom férfjaival.

Mennyit foglalkozott az Akadémia ügyével is, annak szép emlékét öröktette meg Szily Kálmán a Deák-emlékünnepen felolvasott értekezésében. Egyéniségének alapvonása a tőről metszett magyar nemes ember azon legtökéletesebb alakja volt, a kiből a magyar faj minden erénye, minden erkölce, minden bölcsesége és fénye egyesül.

Minden új eszmét alapos megfontolás tárgyává tesz. Magyar fajszeretetének érzésén keresztül vizsgálja a módot és mértéket, miként lehet azt a magyar talajon tartalmassá és hasznossá tenni. A nemzet lelkének alapos ismerete volt mindig a tisztító szövet, a melyen az új eszméket átszűrte.

Szereplés. Az ő szereplése hazája történetének csaknem fél-századával van összekapcsolva. A legtöbb nagy európai államférfi szereplésével alig lehet azt összehasonlítani.

Már kora ifjúságában Franklinhoz, Washingtonhoz, Quintilianushoz, Bolívarhoz hasonlítja őt Vörösmarty. Egyik levelében Vörösmarty azt írja Deáknak: «Ily emberre szüksége van a világnak, nemcsak az ország-

ért, hanem azért is, hogy rossz óráinkban meg ne tagadjuk azon állítást, hogy az ember Isten képére alkotott». Az összehasonlításokra Deák tréfásan válaszol először 1827 október 6-dikán, azután 1829 február 29-dikén Vörösmartyhoz írt leveleiben. Az előbbiben ezt olvassuk: «Quintilianusnak mondottál múltkori leveledben, de miért, azt meg nem írod. Quintilianusról csak kettőről emlékeznek a történészek. Az egyik: 145 declamatiókat készített, melyeknek egy részét Ugolinus, kilenczet pedig Ayrault adott ki az 563. esztendőben. Ezen kiadást magam is láttam gróf Festetich keszthelyi könyvtárában. De én még egy declamációt sem írtam s nem is értek hozzá. Ehhez tehát nem hasonlíthatok. A másik: Quintilianus Mar- kus Fabius spanyol volt s az nem vagyok. Domitianus idejében Rómában tanító volt. Én az sem vagyok. «Institutiones oratoriae» és «De causis corruptae eloquentiae» név alatt két tudós munkát adott ki. Én ezt nemcsak nem tettem, de tenni s akarni sem tudnám. És így ehhez sem tudom, miért hasonlítottál. Ha tehát vagy ezen két ember biographiáját nálamnál jobban tudod, vagy még egy harmadik Quintilianusra emlékezel, tudósíts róla, hogy láthassam szempontodat, a melyből megítélésemhez fogtál. Ha pedig azt a hasonlítást csak leveled hosszabbítani, papírost tölteni írtad oda, ezt is írd meg s ezután ne resteld az ilyen végből leveledbe iktatott cikkelyeket egy kis csillaggal jelölni.» A másik levélben pedig azt írja, hogy csak hasonlítgassa bátran víg kedve szerint ezután is nagy kiterjedésű testét Franklinnak, Washingtonnak vagy Bolívarnak lelki nagyságaihoz; de ezen hasonlítás után

is fogja tapasztalni, hogy az ő teste testnek is kisebb, mint azok lelkei lelkeknek.

Már 1841. novemberében, mikor a büntetőjogi választmány üléseire Pestre jött, egy cikkében a «Pesti Hírlap» Washingtonhoz hasonlítja. 1840-ben az országgyűlési ifjúság, a követi és főrendi tábla tagjai Széchényi Istvánnal az aláírók élén emlékkönyvet nyújtanak át neki. Ez emlékirat többek közt így szól: «Neked, a bölcsnek, kit törvényhozóvá a természet szült és a nép akaratja választott; Neked, a szilárdnak akaratban, a feddhetlennek szándékban, ki eszed és kebled rendkívüli hatalmával ellent és bárátot magadhoz hódítasz. A törvényhozás hajóját szikla és örvény közt óhajtott révbe vezérléd.» Széchényi ugyancsak 1840-ben írja naplójába: «Megnyugtatta érzem magamat; Deáknak kell a mi központunknak lenni. Félre minden irigységgel, hazám fiai! Adjuk neki az elsőséget!»

Kétségtelen, hogy ő már az 1836-diki országgyűlés végén is nagy tekintély volt, de az 1839—40-diki országgyűléskor már általánosan elismert vezére volt az országgyűlésnek.

Valóban oly egyéniség a Deáké, a melyet alig lehet mással összehasonlítani. Mert volt-e az ő kezében a szervezett hatalomnak külső eszköze? Vagy államfő vagy hadvezér volt-e és győztes seregek veték-e körül? A kormány élén állott-e és a kormányhatalom szervezett eszközeinek hatását éreztethette-e? Nem. Egyszerű polgár volt, a legbőleőbb értelemmel és a legnemesebb lélekkel megáldva. Tisztán egyéniségének emberi tökélye vonzotta hozzá és hódította

meg honfitársait. Észrevétlenül, lankadatlan munkájával válik az *ellenzék* vezérévé.

Követi pályája kezdetén sem ragadtatja magát tulzásokra. Jól tudta, hogy az előítéletekkel telített légkörben csak a fokról-fokra való haladás lehetséges. Hiszen még Antal testvéréről, erről a művelt, kitünő férfiről is tudta, hogy leginkább azért mondott le követségéről, mert a jobbágyok felszabadítását veszedelmesnek tartotta és idegen volt neki az az eszmekör, a mely Nyugat felől hódítva, a jobbágyok felszabadítását kikerülhetlenné tette. «Nem vagyok vén ember,» mondá Deák Antal Palóczynak és Kocsi Horváthnak, midőn marasztalták Pozsonyban, «de közületek már kiöregedtem. Ferkó öcsém jobban illik hozzátok; ő épen olyan *hóbortos*, mint ti vagytok.»

Ez az inkább tréfás «hóbortos» szó sok komoly dolgot világít meg. Megvilágítja, hogy a merészebb haladás akkor még oly akadályokba ütközött, hogy ezeket alig lehetett legyőzni. Mikor még Deák Antal is hóbortosnak tartja azt, a ki a jobbágyokat fel kívánja szabadítani, miképen gondolkozik a magyar nemesség zöme? De ez a félig tréfás kifejezés mást is jelent. Belátunk a kehidai kastély magányába is, hol Deák Ferencz sokat elmélkedhetett az újkori haladás követelményeiről. Sokat beszélt is bizonyára az újkori eszmények alapján felépítendő Magyarországról. Beszélt Antal testvérel, Csányival, a Horváthokkal, Cserbánokkal stb. Több kérdésre nézve ma már Kónyi Manó igazi alapforrás jellegével híró nagy munkájából hitelt érdemlőleg tudjuk, hogy sok ellenvetéssel találkozott Antal testvére részéről is és valószínűleg a

zalai urak nagy többsége nem igen tudta elválasztani a nemzetet a nemességtől és a jobbágyfelszabadításban nagy veszedelmet látott. Ez a tréfás «hóbortos» szó egy nagy kapu, melyen beláthatunk az akkori idők járásába. Sőt bevilágít ez az urbarium tárgyalásába is. Az ósdiak felfogását is jobban megértjük.

Voltak, kik Deák Ferencznek szemére vetették, hogy nem látta az idők fejlődését, a mikor ő maga is azt hitte, hogy az urbarium, melyet alkotnak, hosszabb időre szól, pedig az 12 év múlva romba dől. Deák azonban igen jól tudta, hogy az urbarium hosszabb ideig tarthatatlan. Tudta hogy az európai eszmék diadala elmaradhatatlan. De a jót, ha elérhető, többre tette a jobbnál. Már pedig az akkori országgyűlési közvélemény gyökeres úrbéri reformra érett nem volt. Az ellenzék is megoszlott. Ily körülmények között alapvető reformokra irányuló minden erőfeszítés hajótörést szenvedett volna. Eléggé panaszkodik Deák a csekély eredménnyről a Zalamegyéhez intézett klasszikus követjelentésében. Ő ebben a kérdésben is leszámolt az akkori közhangulat követelményeivel. Ha az urbarium kérdésében merészebb javaslatokkal áll elő, követtársai alig részesítették volna abban a bizalomban, a melylyel megajándékozták.

Épen olyan jól tudta Deák azt is, hogy a régi alkotmány újításokat követel. De azért, mikor a megsértett alkotmányjogokat kellett orvosolni, óvakodott a reformkérdéseket akként felállítani, hogy megoldásuk módja gyengítse az alkotmány védelmét. Széchenyi lángelméjének nagy izgató tehetségével tespedéséből kívánta felrázni nemzetét. Ennek a tespedésnek egyik

okát az elavult alkotmányban is kereste. A Corpus Jurisban tervének nagy akadályát látta. Heve is elragadta és sokszor azt mondta, hogy a Corpus Juris obscurantismus. A czélban egyetértett Deák Széchenyivel, ő is világosan látta, hogy az alkotmány reformra szorul és hogy az ország jövője főleg közgazdasági kérdés. De azért nem zárkózott el a történelem logikájának azon parancsa elől, hogy ebben az országban mindenek előtt *a megsértett alkotmány jogi teljességét* kell megvédeni. Első Ferdinánd ideje óta Magyarország alkotmányát tekintették a bécsi központosítók az óhajtott birodalmi egység gátjának. Alaptörvényeink sérelmével mellőzték az országgyűlést. A magyar kormányférfiakat osztrák járszalagon vezették. A tényleges állapot egyenes megtagadása volt az alkotmányjog tételeinek. Ily körülmények között a jogrend helyreállítását tartotta Deák az első feladatnak. Igen jól ismerte a nemzeti ellenállásnak nagy küzdelmeit. Ismerte az országgyűlési előzményeket. Ismerte a magyar néplelket. Tudta, hogy második József császár idejében sokan csak azért fordultak el a haladás eszméjétől, mert azt második József császár, a magyar alkotmány felfüggesztője hirdette. Tisztában volt vele, hogy még a népszerűítési és a földmérési munkálatokat is csak azért égették el, mert ezek készítését az alkotmányt felfüggesztő második József császár rendelte el. Tudta, hogy háromszázados történelmünket egy gondolat, egy cselekvés töltötte be: harcz az alkotmányért. Tudta, hogy Bécsben a magyar alkotmányt tartják a legveszedelmesebb akadálnak, hogy Ausztriából és Magyarországból nem lehet egységes birodalmat egységes

szervezettel alapítani. Ezért helyezett Deák nagy súlyt arra, hogy a megsértett törvények orvoslását ne szorítsák háttérbe még a reformok se. «Ha fel nem szólal a nemzet, midőn a hatalom átlépte a törvények határát, ki fogja figyelmeztetni a kormányt elkövetett hibájára s mi fogja rábirni, hogy a törvények ösvényére ismét visszatérjen? Sértett törvények mellett komoly bölcseséggel felszólalni több tiszteletet mutat a fejedelem iránt is, mint a gyáva hallgatás, mert amaz férfias bizalom, ez pedig kétkedés a fejedelem igazságosságában. Azon nemzet, a mely törvényeinek, polgárjogainak sérelmét gyáván, hallgatva tűri, gyáván hagyná el fejedelmét is a veszély óráiban. A gyáva népnek fejedelme se örüljön, mert félelem és bizalom, hűség és gyávaság egy népben együtt sohasem léteznek.»

*A jog
védelme.*

Deák Ferencznek egész államférfúi pályáját a jog védelmének gondolatköre jellemzi. Ez az ő államférfúi tevékenységének vezérlő eszméje. Fél százados szereplése több különböző korszakra oszlik. Más feladatokat más célokat látszik szolgálni az 1833—36-diki és az 1839—40-diki országgyűléseken, 1848-ban, az önkényuralom alatt, 1861—66-ig és a kiegyezés korszakában. Mégis mindegyik korszakban a jog védelmének vezérgondolata uralkodik rajta. Ezzel találkozunk országgyűlési szónoklataiban, a feliratokban, a Lustkandl ellen írt közjogi remekművében, a husvétii cikkben és az 1867. évi XII. t.-cikkben.

A legerősebb jogérzet kifejezői azok a beszédei, a melyeket az 1833—36-dik évben és az 1839—40-diki országgyűlésen mondott. Ezek a nagy szabadsági kérdéseknek igazán Evangeliumát alkotják. A hűtlenségi

perek tárgyában tartott beszédeiben nem elégszik meg fényes bölcsészeti, általános észjogi okoskodásokkal, hanem itt is tételes alapot keres és támadja azon követek fölfogását, a kik az 1723 : IX. t.-cikket homályosnak mondják. Ismeretes, hogy Nagy Pál is ezen törvényczikk homályos voltát vitatta. «Arra soha rá nem állok, — mondotta Deák — hogy ezen törvényeket mi magunk homályosaknak nyilatkoztassuk. Én igen világosaknak látom azokat. A homályt tagadom s a nemzet nevében kanonizálni sohasem fogom.»

Később, midőn a szólásszabadságon ejtett sérelmekről, különösen tekintettel a Curia eljárására szól, ismét arra a tételre helyezi a súlypontot, hogy mikor sérelmeinket kívánjuk orvosolni, akkor törvényeink *igazságát* és nem *kegyelmet* követelünk. Az önkényuralom alatt hajthatatlanul a *jogfolytonosság* elvét tartotta politikai gondolkodásának alapelveül. Az 1848-diki törvények alapján állott. Az ötvenes években nem egyszer mondotta, hogy király és nemzet között a kiegyezés csak az *1848-diki törvények elismerésének alapján* lehetséges. Sohasem helyeselte azokat a türelmetlenkedő emlékiratokat és röpiratokat, melyek az önkényuralom idejében sűrűn megjelentek. Báró Eötvös József, természetesen csak a hazáért való tiszteletre méltó aggodalmánál fogva, a «Die Garantien der Macht und Einheit Österreichs» című röpiratában már nagyon csonka alkotmánnyal is beérte volna. Som-sich Pál a «Das legitime Recht Ungarns und seines Königs» című röpiratában észrevehetőleg negyven-hetes alapon áll.

Deák Dessewffy Emil emlékiratait, a conservativok

negyvenhetes alapon álló politikáját határozottan elítélte. A szentesített törvényekhez ragaszkodni kell: ez volt az ő jelszava. Mellőzésükre nem ok az, hogy «udvari körökben ellenállhatatlan gyűlölet uralkodik az 1848-diki törvények ellen».

Az 1861-dik évi beszédei és feliratai zúzó érvekben bővelkedő válaszok voltak az oktroy-alkotmányra. Uralkodó gondolata itt is a törvény, a jog volt. Mi visszaköveteljük ősi alkotmányunkat, a mely nem volt ajándék, hanem kölcsönös szerződés által állapítottatott meg s a nemzet életéből fejlődött ki. Mellestünk a jog, a törvény állanak s a szerződések szentsége; ellenünk az anyagi erő. Alaptörvényeinket nemzeti létünk alapfeltételeiként állította fel, melyekhez ragaszkodnunk kell.

Maga Kossuth azt írja Deák 1861-diki szerepléséről, hogy mint *a törvényesség embere*, a nemzet jogait *törvényes téren* férfiasan megvédte. Széltében szállóigévé vált a kortársak között, hogy Deáknak épen e szigorúan törvényes álláspontja egy új forradalomtól mentette meg a hazát. Trefort a második feliratról azt mondja, hogy az «remekmű, melyben annyi méltányossággal, mint logikával a nemzet *jogai matematikai evidenciába* vannak állítva».

Az 1861-diki országgyűlés után már nem is igen halunk a jogvesztés elméletéről.

Ismét a *jog fegyverével* küzd első rangú közjogi művében («Adalékok a magyar közjoghoz» stb.), melyben Lustkandl «Ungarisch-Österreichisches Staatsrecht» cz. munkájára válaszol.

Lustkandl azt akarta bebizonyítani, hogy a február 26-diki osztrák alkotmány többet adott Magyarországnak

nak és kevesebbet az összes birodalomnak, mint a mennyit az összes birodalom Magyarországtól a magyar törvények szerint is joggal követelhetne. Ez irányzatos mű meghamisítja történelmünket és sarkukból igyekszik kiforgatni törvényeinket,

Csengery, ki Deáknak a válasz megírásában segítségére volt — a kéziratot a család kegyelettel őrzi — sokszor mondta, hogy a művet Deák leginkább azért írta, mert erre *a magyar közhangulatnak volt szüksége*. Azt is tudta Deák, hogy magyarok szolgáltatták Lustkandlnak az adatokat. *A levegő telve volt békehisérletekkel* s mind többen csatlakoztak a conservatívekhez. Alkotmányokat gyártottak sokan a legjobb magyar honfiak közül is. Leginkább azonban azért vállalkozott Deák a mű megírására, hogy a *jogfolytonosság alapja* meg ne rendüljön, mert ő más alapon békés kibontakozást nem remélt.

Minden főtételének tartalma ma már közjogi tudományunknak és tankönyveinknek közkeletű tételévé vált. Semmi kétség, hogy a vezérlő indok e munka megírásánál a jogfolytonosság ébrentartása volt. Első sorban tehát mindenestre azon honfitársainak szólott, a kik a béke kedvéért már nagyon hajlandók voltak a jogfolytonosság követelményeiből engedni. De azért ki tagadná, hogy e mű útmutatóul akart szolgálni arra nézve is, hogy mi az, a mit a kiegyezésnél a nemzet föl nem áldozhat és mi az, a mit az állam souverainitásának sérelme nélkül engedhet. Ha nem is volt az a kiegyezés hirnöke oly értelemben, mint a nagy nevezetességre szert tett husvéti cikk, mégis annak egyengette az útját.

A híres husvéti cikk a Botschafternak 1865. ápr. 9-diki cikkére válaszol. Egész irodalom, az időszaki sajtó nagy része, politikai röpiratok foglalkoztak azzal, hogy kimutassák, mennyire veszélyezteteti a magyar alkotmány a birodalom biztosságát. Ezt a hamis tételt akarta a husvéti cikk megczáfolni. Köztudomású, hogy ez a cikk a kiegyezést *előkészítő politikai tetté* vált. De azért erős politikai színezete mellett megtaláljuk benne is a Deák Ferencz államférfiúi szereplését irányító *uralgódo gondolatot, a törvényesség erejébe vetett hitet.* Ujra hangsúlyozza, hogy most is, mint 1861-ben, csak a *pragmatika sanctió-ból lehet kiindúlni, mely az elválaszthatatlan és feloszthatatlan birtoklást* állapítja meg.

A jogfolytonosság, a törvényesség volt uralkodó gondolata akkor is, mikor a nemzet és a király között a béke nagy művét létrehozta. Még az 1867-diki kiegyezési tárgyalások kritikus időszakában is, midőn a «jurisper» ügyvédjének kezdték gúnyosan nevezni, midőn szűkkörű elfogult felfogást vetettek szemére, midőn a király is azt mondotta, hogy «kár, hogy Deák mindent jogi szempontból néz»: akkor sem tágitott álláspontjától. Nem hajolt meg azon felfogás előtt, mely lehetetlennek mondta az 1848-diki törvények tényleges visszaállítását. Lehetetlennek azért, mert azok ellenkeznek az uralkodói jogokkal, a birodalom nagyhatalmi állásával és az örökös tartományokhoz való viszonynyal. Hiába mondta még közvetlen környezetének is több tagja, hogy az 1848-diki törvényeknek revisió nélküli életbeléptetése az «elérhetés mértékét túlhaladja.» Nem hajolt meg e fölfogás előtt akkor sem, midőn az uralkodó kijelentette, hogy a

trónbeszédben kifejtett elveihez összes népei érdekében szilárd elhatározással kell ragaszkodnia. És mikor az uralkodó azt mondja, hogy nem esküdhetik meg hite és lelkiismerete szerint az 1848-diki törvények kifogás alá eső pontjaira, Deák így válaszol: «Igen, de a magyar örökösödési törvény szerint a törvények megtartása az uralkodónak annyira kötelessége már a koronázás előtt, hogy ez egyenesen össze van kötve közjogunkban az öröklési joggal.»

Az események igazolták Deákot. Igazolták, hogy legerősebb alap mindig a törvény és a jog. Ezen az alapon állva mondhatta csak, hogy egyezkedés tárgyai csupán csak a közös ügyek lehetnek, és hogy a minek megtagadása jogtalanság, annak teljesítése nem engedmény, hanem kötelesség. Ezt válaszolta Beustnak is. És mikor Beust azt feleli, hogy a kormány hajlandó több engedményre, hajlandó a miniszteriumot is megadni, Deák értésére adja, hogy a parlamentáris kormány megadása nem engedmény, hanem ezt a jogfolytonosság követeli, tehát egyszerű kötelesség.

Íme láttuk e néhány vonásban, hogyan érvényesült Deák egész szereplésében a törvényesség uralkodó gondolata.

*

Az alkalom, melyből e soraim keletkeznek, nem engedni, hogy életrajzot, vagy a részletekre is kiterjeszkedő jellemrajzot írjak. Arra törekszem, hogy Deák *egyéniségének vezérlő gondolataira, uralkodó érzésére, lelki és értelmi jellemére, műveltségi alapjára, szereplésére rámutatva*, néhány vonással még megrajzoljam a bölcsben a *vezért, az államférfiút, a kodifikátort és a szónokot.*

*Dedő
Ferencz
mint vezér.*

Deák Ferencz közpályájának minden szakában föl-
adatát úgy tekintette, mint ráháruló kötelességet. Hány-
szor akart a lelki nagyságban rejlő férfias szerény-
séggel kitérni az ügyek vezetése elől és mindig csak
akkor állott a sereg élére, a mikor a sereg *bizalma*
nevét kiáltotta. Sokszor a kiáltásra sem jelent meg, ha
tisztá látása megjelenéséből nem remélt hasznot a ha-
zára. Ő soha sem akarta azt a szerepet, hogy ő ve-
zesse népét. Inkább csak nemzete akaratának, óhajai-
nak kifejezője akart lenni. Ő csak szerencsének tartotta
magára nézve, ha «sokan voltak vele egy véleményen.»

Szépen válaszolt egy alkalommal Andrássy Gyula
grófnak, ki méltatta a vezér működését. Őt vezérnek
mondják, így szólt, s ha ezt hiszik is, a bizalmat kö-
szöni. De ez csak azért van, mert szoros úton kellén
haladni, mint veterán ő ment legelől. A magyar em-
ber nem szeret vakon vezetettetni, de szívesen csopor-
tosul az egyvéleményűekkel.

Kétségen kívül a legnagyobb vezéri tehetségre vall,
ha valaki akként tudja kifejtteni véleményét, hogy min-
denki helyesli és csaknem a magáénak tartja. Senki
sem bírt ezzel a tehetséggel nagyobb mértékben, mint
ő. «Az eszme sokszor nem is tudva, nem ismerve
lakik kebleinkben s egy csapásra, egyszerre, villámként
hatja át a nemzetet, mert meg volt az mindenütt,
meg bennünk is s csak ébresztésre várt, hogy ki-
törjön.»

Ismeretes az a nagy lélektani kérdés, melylyel a
világirodalomban foglalkoznak. A vezérlő nagyságok
adják-e meg a korszak jellegét, vagy pedig a korszak
teremti-e meg a maga irányítóját?

Deák érdemes életirója, (Ferenczy Zoltán), munkájának nagy tudományu bírálója, (Concha Győző), egyik cikkében csak épen megérinti, hogy Deák élete megbecsülhetetlen anyagot szolgáltat annak a kérdésnek a fejtegetéséhez, vajjon a nemzetek egyes nagy embereiktől nyerik-e jellegüket, irányukat, utánczásuk vagy követésük teszi-e a népetek olyanokká a milyenek; vagy megfordítva az egyesek körülményei, állapotai tesznek-e valakit a sok egyes közül nagygyá, népe utjainak irányzójává? Ez mindenesetre érdekes kérdés, különösen azért, mert Deáknál hiányzott minden számítás, tervszerűség arra, hogy vezérré küzdje föl magát.

Ő épen nem tartotta magát nélkülözhetetlennek. Igaz, hogy fontos okokkal támogatja elmaradását az 1843—44-diki országgyűlésről, de tény az, hogy az 1839—40-ben már elismert vezérsége sem sarkalja őt arra, hogy az 1843—44-diki országgyűlésen, melynek tárgya pedig egyik legnagyobb alkotása, a büntetőtörvényjavaslat is volt, megjelenjék. Szívesen követne más vezért. 1847-ben szintén távol marad az országgyűléstől. Tudjuk, hogy Széchenyi és számos más jelentékeny férfiú kérte, hogy alakítson Kossuth ellen közép-pártot és ragadja kezébe a vezetést. Ezt is visszautasította. Kérdések fölvetését általában ritkán kezdi. Már követi pályája elején is kerüii a feltűnést. Inkább szorgalmasan dolgozik. Egyetlen nyoma nincs annak, hogy ő hatást, dicsőséget biztosító kérdést maga tolt volna előtérbe. Nem akart kápráztatni lángeszének csillogásával. Rendesen csak akkor szólalt föl, miután valamely kérdést már fölvetettek. És ekkor is következetesen csak akkor, midőn már mások szónoki babérokat arattak.

Épen ez a tulajdonsága biztosította neki a vezérszerepet. Másoknak engedte a dicsőséget. Sőt eszméit és indítványait is igen sokszor bízta másokra. Sokszor hallottam elbeszélni, hogy ő maga vonakodott az urbanium-tárgyalás alkalmával gyakori indítványokkal előállni. Papirszeletekre írta a módosításokat és a főbb érveket. Ezeket az idősebb képviselőtársainak adta át, kiknek nagy örömet szerzett, hogy önálló indítványokkal léphettek föl. A nagy szellem és nagy lélek e tartózkodása, ez az önzetlenség, mások erőinek megbecsülése nagy mértékben járultak hozzá népszerűségéhez. A mikor ő eltávolodni óhajtott a vezérszereptől, akkor ez a magatartása mindig közelebb vitte ahhoz.

Végigvonul egész szereplésén az a gondolat, hogy megnyugvást csak az ad, a mi a *nemzet akaratából* történik. Jól ismerte faját, és nem egyszer említette beszélgetés közben is, hogy *erre a nemzetre még saját érdekében sem szabad oktrojálni.*

Az októberi diploma kibocsátásakor valóságos lelki tusában volt önmagával, midőn hallotta, hogy ő a nemzet vezére és az ő kezében van a haza jövője léteve. Azt írja sógorának: «Az ország rám néz, tőlem vár. Szerencsétlenség az országra is, rám is, ha ez így van. Mert a baj súlyosabb, sem hogy én vagy más abból megmenthetné a hazát. És én magam is szívesen mennék azon ember után, ki erre némi valószínűséggel kivezető utat tudna mutatni.» Habár panaszkodik is, hogy alig látja tisztán a kibontakozás helyes útját, egyről rendíthetetlenül meg van győződve, hogy egyedül helyes módszer a negyvennyolczas alaphoz

való ragaszkodás és erről letérni nem szabad. Úgy fejezte ki magát többször: ha határozott megoldási módot most nem is tud, de ő marad a törvény alapján. Sokszor ismétli, hogy a nemzeti közvéleménynek szabadon, minden rábeszélés nélkül kell kialakulni. Deák 1861-ben egyetlen politikai értekezleten sem vett részt. Irtózott attól, hogy felőle bárki is azt mondhassa: vezérnek törekszik. Midőn barátai pártszervezetre buzdították, mindig csak arra a gondolatra tért vissza, hogy nagy kérdésekben a nemzet akaratának szabadon, önként kell megnyilatkoznia. A pártszervezés és taktikai megállapodás nem voltak kedvelt eszközei. 1861-ben halani sem akar pártszervezésről. Az esztergomi értekezleten sem jelent meg. 1865-ben és 66-ban már ellenben többször szólt arról, hogy most már inkább jár elől, ha úgy kívánják, mert a nemzet nagy többsége már megszabta az irányt. De azért a kiegyezés élére nem akart állani. Mikor az osztrák-porosch háború idején Gorove arra akarta rábitni, hogy maradjon a fővárosban, az uralkodó lejön és bizonyára tanácsát fogja kérni, azt mondja, hogy a mostani események a magyarok ügyét az európai eseményekkel kapcsolják össze. «Én ezeket nem ismerem, én csak a magyar törvényeket ismerem. A mai pillanatban nem vállalkozhatom a vezetésre.»

Minden szavával, minden tétével annak a tételnek látszott hódolni, a melyet Madách így fejezett ki: «A kor folyam, mely visz, vagy elmerít, uszója, nem vezére az egyén. Kiket nagyoknak mond a krónika, mind az, ki hat, megérti századát, de nem szülé az új fogalmakat.» A felvetett nagy világirodalmi prob-

lémához mindenesetre érdekes adatokat és jelenségeket szolgáltat Deák szereplése. Én azt tartom, hogy erre a világtörténelmi kérdésre általában nem lehet egyoldalulag válaszolni. A lélektan finom légköre ez. Nagyon kevésbé van még kiművelve a néplélektan is. E téren igazán alig megmagyarázható csodákkal állunk szemben. Vagy nem csodás játék-e a tömeg lélektana? Négy, öt, vagy húsz ezer ember együttvéve valami sajátos ösztönnel a leghelyesebben ítél meg oly kérdést, melyet egyenkint alig tudna megítélni, vagy telve van habozással, ingadozással. Sajátszerű jelenség az, hogy hozzáértővé, tudatossá válik az egyéneknél laikus, naiv tömeg. A népösztön sokszor világosabban lát, mint a tudós elmék. Az a tudatlan tömeg, a mely keveset gondolkozik, készíti elő a jövőt, az új világrend új eszméit. Ott terem a tenger fenekén a drága gyöngy. «A tudatlan tömeg, mondja Franciaország egyik legnagyobb írója, teremt meg az istenit, fenséges türelemmel, az ősz természeti erők lassú fejlődésével.» Mennyi alig megmagyarázható jelenség!

Igazán megnyugtató válasz csak az lehet, a mely nem egyoldalulag dönti el a kérdést, hanem a kölcsönhatás területén keresi a megoldást. Carlyle bizonyára túloz és romantikus heve ragadja el, midőn azt állítja, hogy a mit e világon az emberek cselekedtek, alapjában nem más, mint ama nagy emberek története, a kik itt működtek.

Én az individualizmus és kollektívizmus egyensúlyában keresem a felvetett nagy néplélektani kérdés szempontjából is az igazságot. A környezetre csak az a

nagy egyéniség tud hatni, a ki ahhoz a környezethez bizonyos tekintetben alkalmazkodik és a ki egyéni erejében rejlő nagy tulajdonságaival egyik vagy másik irányban fölé is tud emelkedni. Deák a harminczas években az urbarium kérdésében e környezete fölött állott; de ha bizonyos tekintetben nem alkalmazkodik környezetéhez, a szabadság és a népjog kiterjesztése irányában azt sem tudta volna elérni, a mit elért. Ez esetben bizalmatlanságot keltett volna. Ez esetben *fel-forogatónak* tartották volna. Az alapjellem, a temperamentum velünk születik, de a fejlődést a kívülről eredő benyomások irányítják. Gondolatvilága egy részét környezetétől veszi át mindenki; sőt egészen bizonyos, hogy ha maga alkot gondolatokat, ezeknek részecskéit is kora légköréből szívja magába. Ez még talán az íróra is áll. Taine kiemeli, hogy még egy irodalmi munka sem elszigetelt szeszélye valamely izzó agynak, hanem létrehozásában a faj, környezet és időpont visznek döntő szerepet.

Kétszeresen áll ez az államférfiúnál, a kinek működése népével, környezetével a legszorosabb összeköttetésben van. Az államférfiú, ki kortársaival akar együtt dolgozni, egymást meg nem értve elszigeteltségre van kárhóztatva. Nincs a történelemnek vezérlő alakja, a ki nélkülözhetten volna annak a gondolatkörnek elemeit, melyeket a néplélek, a környezet teremt meg. A gyakorlati államférfiúnak a *jelen idő* az abszolút tere. A ki a *jelent* megelõzi, annak nincs közönsége, a melyet vezethetne. A ki lekicsik, legyen bármily nagy talentum, az elszalasztotta a közönséget, a melyet vezetni akar.

Senkiszem ismerte annyira a magyar néplélek megnyilatkozásának rejtélyeit, mint Deák Ferencz. Ő, a ki annyit elmélkedett a közvéleményről, alakulásáról, sulyáról, jól ismerte annak nagy erejét, sőt hullámverésének vonalait is figyelemmel kísérte. Tudta ő jól, hogy hasonló az a tengerhez, mely apály idején elfordul a parttól, de dagály idején rohanva fut a partok felé. Tudta azt is, hogy a közvélemény, csakúgy mint a tenger, nem mindenütt egyenlően mély. A partok közelében sekély, zavaros. Itt a hullámok borzasztóan lármásak. Alattuk azonban nincsen mélység, komolyság. Ugyanazon a helyen egy óra múlva gyermekek játszanak a homokban. De azután annál hatalmasabb annak a mélysége ott benn és lent, a honnan a nagy viharok szállnak a tenger színére.

Ő, a ki a közvéleménnyel szemben többször saját lelkiismeretéhez felebbez, a bölcs nyugodtságával érezte, tudta, hogy vannak idők, midőn vagy ezek járásához kell alkalmazkodni, vagy félre kell állni. De vezetni a mély, az igaz közvélemény ellenére többé nem lehet. Hiába biztatják őt 1848-ban Széchenyi és mások, hogy szálljon szembe Kossuthtal, alakítson középpártot, lépjen föl nyíltan Kossuth ellen. Ő hajthatatlan maradt. Meggyőződése szerint is téves föltevés az a gondolat, hogy abban az időben ő vezére lehetett volna nemzetének. Kire támaszkodhatott volna? A nemzet zöme odaadással, lelkesedéssel Kossuth mögött állt. Maga Deák Ferencz számtalanszor említette, hogy talán a dinasztiaira támaszkodhattam volna? Hisz ez lehetetlen, mert ez esetben le kellett volna mondania a nemzet törvényes jogairól. Ez állításnak igazolására ma is sok

élő tanut ismerek. Az ő bölcs elméje tisztábban belátott a néplélek világába, mint azok, a kik saját vágyaik, vagy óhajaik szerint értékelik, fölemelik vagy lekicsinylik a közvelemény hatalmát. Ő mindig fölismerte idejét. Mindig jókor állott az ügyek élére. Ő sem nem sietett, sem el nem késett. Hiába biztatják még legjobb barátai is az önkényuralom alatt és később 1861-től 1866-ig több alkalommal, hogy álljon elő kiegyezési tervével, tegyen ajánlatokat, követni fogja a nemzet mindenben, *akkor is, ha a jogokból többet kell föladni.* Ő hajthatatlan maradt, sőt tudományos könyvet írt Lustkandl ellen a nemzet jogairól. Legjobb barátai ebben az időben inkább a kiegyezést előkészítő, ehhez közeledő lépések tüzetes fölSOROLÁSÁT várták tőle. Félték, hogy nagy közjogi művével csak rontott a kibontakozás ügyén.

Ő mindig számolt az idők járásával. Számolt a magyar néplélek természetével. Félre tudott állni, ha látta, hogy más orvosságra van szükség, mint a minővel ő tud gyógyítani. Ha kezében a törvény fegyverével békés munkára vagy kibontakozásra volt idő és alkalom és erre szabadon alakult ki a néplélek fölfogása, akkor ő ott állt az ügyek élén. Csak így érthető meg, hogy Deákban szereplése több időszakában *maga a nemzet nyilatkozik meg.* A mit Deák mond vagy tesz, azt a nemzet mondja vagy teszi.

Giacomelli, a ki az olasz kormány megbízásából a hatvanas években többször járt nála, így ír róla jelentésében: «Deák egyénisége oly valami, a mi megragad és megindít, akkora a tisztelet, a melylyel nevét enlegetik férfiak és nők, aggok és gyermekek...

A mikor beszél, teljesen az a benyomás, hogy a nemzet szól.»

A tekintély ily nagy fokát a bizalomgerjesztés páratlan tulajdonságai mellett sem érthette volna el, ha barátaira hallgatva neki nem való időben, vele nem tartó közvélemény ellenére a csatarend élére törekedett volna. Ezt tudta ő eszének hatalmával. Érezte a magyar faj érzésének közvetlenségével. Tudta, hogy neki sem sikerülne visszafordítani a kocsit, csak «bele rángathatna a gyepelőkbe», a mi fölfordulást idézne elő és megrendítené irányában is a bizalmat.

Deák vezérszerepe mindig összhangban volt korszaka fölfogásával. Azért az ő államférfíui pályáján játom igazán a kollektívizmus és individuálizmus egyensúlyát. A korszak, a mely őt áthatotta, Deák államférfíui egyéniségének jellegét viseli magán. Ezért ezekben az időkben nem tehettek nélküle semmit. Ezért mondják, hogy a nemzet Deák volt. Ezért mondta Andrássy Gyula gróf a királynak, hogy Deák nélkül az ő megállapodásaik nem sokat érnek, csak magántermészetűeknek tekinthetők.

Egyéni nagy ereje a kölcsönhatás törvényénél fogva épen abban nyilvánult, hogy sok dolog nélküle nem úgy történt volna, mint történt. Ki merné állítani, hogy Deák nélkül létrejött volna az 1867. XII. törvénycikk? Ki merné határozottan állítani, hogy Deák nélkül úgy jött volna létre, a hogyan létrejött? Bizton mondhatjuk, a most már teljesen ismert adatok alapján, hogy azzal a tartalommal, a melylyel ma bír, Deák nélkül semmi esetre sem jött volna létre. Sokkal szűkebb volna az. Vagy ki kételkedik ma azon, hogy

nagy műve, a büntetőtörvényjavaslat, okvetetlenül létrejött az 1843—44-diki országgyűlésen, ha ő az országgyűlésen jelen van. Ő megtalálta volna a módját, hogy az ellentéteket kiegyenlítse. Megmutatta ő más alkalommal is, hogy nagyobb véleményeltéréseket is össze tud egyeztetni. Megmutatta, hogy az országgyűlési követeknek adott vármegyei «utasítások» kötöttségét is föl lehet oldani. Fölordta volna ekkor is.

Igazán nagy vezér volt, a ki a közpályán és a magánéletben magához tudta bilincselni honfitársait. Bölcseségével, szívével, külső hatalmi eszközök nélkül gyakorolta vonzóerejét. *Egyszerűségében fenséges, mert természetes volt. Ez az ő természetessége oly őserő, mely ha megnyilatkozik, benne egy nemzet közéleti lelkiismerete, egy nemzet gondolkozása nyilvánkozik meg. E lelkiismeret a legbecsületesebb, e gondokozás a legemelkedettebb.*

Nem tulzás, ha azt mondjuk, hogy uralkodói nimbusz vette körül az egyszerű polgárt. Nagy *szellemének, nagy lelkének* erejével uralkodott a tanácskozási termekben. De e valóságos diktátori hatalmában sem tévesztette soha szem elől, hogy a nemzet közértelme és közérzése mégis csak a legnagyobb hatalom. Nagyobb a legkiválóbb tulajdonságokkal fölrüházott vezér erejénél. Ennek tudata tette őt bizonyos korszakokban a nemzet vezérévé. Ha ő *akkor is a nemzet vezére* akart volna lenni, a mikor a nemzet közérzése, mondjuk fenséges haragjában vagy fölháborodásában, *más prófétát keres, akkor nem lehetett volna a nemzet vezére* abban az időben, a midőn a nemzet közértelme és közérzése *békéért epedt és a béke apostoiát kereste.*

Dedk mint államférfiu. Deákot, mint államférfiút, a bölcs óvatosság jellemzi. Vakmerő politikai tervek nem támadnak az ő elméjében. «Ennyi baj és veszély között — mondja 1861-ben — kettőre lesz szükségünk; szilárdságra és óvatosságra. Engedni ott, hol az engedés öngyilkosság, kockáztatni ott, hol arra szükség nem kényszerít, egyaránt bűn volna a nemzet ellen.»

Az ő óvatosságában azonban teljesen hiányzik a féltékenység. «Félénk, gyáva az, ki önszemélyét félti, midőn hazájának sorsa forog kockán. De a ki maga nem fél, hanem a hazát félti, a ki nem azért óvatos, hogy magát baj ne érje, hanem hogy a haza ne szenvedjen: az nem félénk, nem gyáva.» Elméje minden gondolatával, lelke minden érzésével a jogrend embere. Ez szabja eléje az óvatosság határait. Ezen túl a légkör nyomasztólag hat rá. Elfordul attól a bátorságtól, mely mögött hiányzik a tartalom, nincsen erő. Az ő biztos szeme fölismeri, hogy erő nélkül a bátorság rendesen kockajáték. A megbízható kalauzt államférfiúi működésében a minden lényeges körülményt mérlegelő nyugodt megfontolásban kereste. Sokszor leküzdötte a nagy érzések lüktető erejét, ha a nyugodt megfontolás más utat tanácsolt. De bátor, határozott, sőt talán merész is volt 1839—40-diki szereplésében. Ilyen volt az 1861—66-iki időszakban, a midőn legjobbaink közül is többen alkotmányunk teljességének feláldozása árán *csonka alkotmányok* készítésével foglalkoztak. Vajjon ki volt az ő környezetében bátrabb? Ki volt a jogfolytonosság hirdetője, midőn az 1848-diki törvényeket már nagyon sokan a béke kedvéért *feláldozni óhajtoi-*

ták? Türelmetlenkedett-e ő úgy, mint — kétségen kívül tiszteletreméltó indokokból — Eötvös, Trefort és még sokan, a kik már régebben is folyton arra ösztönözték Deákot, hogy járuljon kiegyezési javaslattal a király elé. Nekik mondotta a többi közt, mint hiteles iratok följegyzik, hogy «ha szükség kívánja, majd fölkeresnek bennünket Bécsből. Ausztriában minden a körülményektől függ; mihelyt a körülmények úgy kívánják, ha nem kérünk, ha nem közeledünk is, adni fognak vagy legalább igérni; ha ellenben a körülmények, bár csak látszólag is, rájuk nézve jóra fordulnak, akkor, ha kérünk is, még kevesebbet adnak, illetőleg semmit. Most tegyék én offerteket?»

Elszánt határozottsággal, szilárdan, államférfíui bátorsággal állott a jogfolytonosság alapjára. Nem törődött még legjobb barátainak aggodalmaskodásával sem. Az volt az uralkodó gondolata, hogy csak a törvény alapján állva lehet kitartással győzedelmeskedni. A kitaratást nem pótolja más erény. Nincs egyetlen lelkiismeretes buvára Deák értelmi és erkölcsi jellemének, kinek nem az volna az ítélete, hogy politikai életének több szakában, midőn barátai már kifáradtak, csüggedőkké váltak, reményt vesztek, ő szilárdul kitarított.

Az önkényuralom alatt, az alkotmánykísérletezés korában, a kiegyezés idején, *kitartásra, az erkölcsi erő megóvására* serkentette nemzetét.

Lélektanilag érdekes, mennyire törekedett ő magában legyőzni a csüggedés érzését. És ez mindannyiszor sikerült neki. Néha panaszkodott, hogy ő is csüggeteg, De a kik közelebbről ismerték, észrevették,

hogy a panasz közben is izmosodik benne a kitartás ereje. Erről számos bizalmas levele is tanuskodik.

Nincs államférfi, a ki ugyanazzal a kedvvel, ugyanazzal a vasakarattal és odaadással tudott újra és újra küzdeni, ha a cél, melyet el nem ért, a hazának, a köznek javára elérendőnek tartotta. Alkotmányunk helyreállításának küzdelme fényesen világítja meg az államférfi e legnagyobb erényét. Kétségen kívül a valódi nagyság egyik legbiztosabb ismérve, de az államférfiú sikerének is egyedüli feltétele, a kitartás. Hisz 1866-ban oly kiváló elmék, mint Eötvös, Lónyay, s még Andrássy is keserűen szólottak Deák merevnek tartott, jogászinak mondott álláspontjáról. Már azzal a gondalattal kezdtek néhányan foglalkozni, hogy elszakadnak tőle és nélküle hozzák létre a kiegyezést, Ezt többen, még Gorove is, nyiltan ki is mondták.

Bátor és kitartó volt ő ott, a hol a törvény igazságának erkölcsi erejébe ereszthette fölfogása gyökerét. Bátor és határozott volt ő ott, hol a bátorsággal és határozottsággal államférfiui belátása szerint hazájának szolgált. «Tudok én küzdeni remény nélkül is», mondja, «érzem keblemben az erőt; Istenemre mondom, érzem, hogy csüggedést nem ismertem soha. S az elhatározottság, mely nálam kötelességérzeten alapul, nem kisebb, mint másoké, kiket a remény lelkesedésre gyűjt».

Másfelől az ő államférfiui értelmi és lelki jelleme egyenes ellentéte volt a forradalmi embernek.

De nézetem szerint mégis tévednek azok, a kik azt hiszik, hogy neki kötelessége lett volna Kossuthnak útjába állni. Egyik jellemrajzírója azt írja róla, hogy «ha a hőlcse séggel több bátorságot köt össze, talán

megmentheti hazájának hajóját a töréstől, melyet, midőn mentori keze megsibbadt, a viharok azonnal szirtre ragadtak volt».

Biztos értesüléseink vannak arról, hogy Deák az ily szemrehányással szemben sokszor nyilatkozott úgy, hogy ő 1848-ban Kossuth ellen föl nem léphetett. Bécsből oly eszközöket használtak, oly kegyetlen politikát folytattak Magyarország ellen, hogy vagy azt az áldozatot kellett volna hoznia, hogy lemond az 1848-diki törvényekben biztosított jogokról, vagy teljes erővel ellene kellett szegülnie az alkotmányunk ellen intézett durva támadásnak.

Annyi igaz, hogy ő nem bizott az ellenszegülés sikerében. Ő látta, csak úgy, mint Széchenyi, hogy elnyomás lesz a szabadságharcz vége. De a jogok önkéntes feladását az elnyomásnál is nagyobb veszélynek tartotta. Igen jellemző erre nézve az, a mit Deák 1866-ban december 20-án Beusttel való beszélgetése alkalmával mondott. «Midőn 1848-ban Latourral tárgyaltam és elmondtam neki, hogy a lázadók közt harczol a rendes katonaság a haza déli részeiben, Latour gúnnyal azt felelte, *töröljék el az 1848-diki törvényeket*, azonnal rend lesz.» Wessenberg pedig azt felelte Deáknak, hogy a mik Magyarországon történnek, azokat a *titkos* és nem a *nyilvános* kormány intézi.

Jól ítélte meg tehát Deák a helyzetet, midőn Kossuthnak 1848-ban útját nem állta. Mert ez teljes jogfeladást, az 1848-diki törvények eltörlését vonta volna maga után és ez válhatott volna igazán végzetessé a nemzetre nézve.

Deák államférfiai egyéniségének kiemelkedő jellem-

vonása a liberálizmus. Ha a liberálizmus alatt azokat a társadalombölcészeti és politikai irányokat értjük, amelyek különböző viszonyok között és alkalmazásban a szabadság elvét szolgálják, ő minden ízében szabad-elvű volt.

Politikai vonatkozásban a nemzet önrendelkezési jogát a szabadság és egyenlőség elvén építi fel. Ellensége mindannak, a mi az egyén szabad érvényesülését gátolja. A *népjogok kiterjesztésének, a törvény előtti egyenlőségnek legmelegebb* szószólója. Alig mulaszt el alkalmat, hogy szabadelvű politikai érületéről hitvallást ne tegyen.

Midőn 1845-ben Kerkapoly István követjelentésében beszámol Zalamegyének és azon országgyűlés eredményét, melyen Deák nem vett részt, keveselték, Deák kijelenti, hogy ő kedvezőknek tartja az elért eredményeket, mert új biztosítékot szereztek az abszolutizmus ellen. Kiemeli, hogy ezen az alapon tovább lehet haladni, de csak ha a *vallás- és népszabadság, a terhek egyenlősttése és a népképviselet* megvalósulhat.

A váltó- és kereskedelmi törvény tárgyalásánál a *szabad kereskedés* hívének vallotta magát. Jellemző, a mit akkor mondott, midőn a kereskedésnek minősítéshez kötését rosszalta. «Hagyjunk fel ez egyoldalú anomáliával és higgyük el, nem szükséges törvénnyel tilalmazni, hogy a kinek sem pénze, sem ügyessége, az ne kereskedjék.» És ha a negyvenes években a védvamos kereskedelmi politika javára a közhangulatban fordulat állott is be és ez rá sem volt hatás nélkül, gondolkodásának iránya később is az *ipari és kereskedelmi törvényhozásban a szabadság, az egyéni erő érvényesülésének* jegyében állott.

Liberálizmusa át és át van szöve a *demokratikus haladás* követelményeivel. «Programmunk nem lehet más», mondja egy alkalommal, «mint alkotmányunk fentartása mellett tovább fejleszteni az alkotmányos életet, instituczióinkat és előmozdítani az ország anyagi és szellemi érdekeit, szem előtt tartva mindig a *népjogokat és a törvények előtti egyenjogúságot*».

Az *igazságszolgáltatás területén* a peres eljárásban a *szóbeliség*, a büntető ügyek birói szervezetében az *esküdtszék* híve, az anyagi büntető törvényben a halálbüntetés ellenzője volt. Az igazságszolgáltatásnak elválasztása a közigazgatástól, a birói függetlenség és a biró személyes felelőssége, a birói állás összeférhetetlensége, felségsértési perekben az állambíróság bíraskodása voltak uralkodó eszméinek kifejezői. A *közigazgatás területén* a parlamentáris kormányrendszerrel szinte nyílt összhangba óhajtotta hozni a vármegyei rendszert. Teljes rokonszenvvel kísérte ő már a negyvenes években is az úgynevezett magyar doktrinárek irodalmi küzdelmeit, habár a szabadelvű ellenzék megszólásától tartva, néha aggályát sem titkolta. Ők tudományos és publicisztikai előkészítői voltak a negyvennyolczadiki nagy átalakulásnak, csak úgy, mint a modern alkotmányos monarchia Angliában Locke, Milton tanaival, a francia forradalom az encyclopædistáknak, Montesquieu a physiokraták tanaival van szellemi kapcsolatban. Igen figyelemreméltó, mit ő a megyék jogállásáról mondott: «A megye jogokkal és hatalommal bir» — úgymond Deák — egyes polgárok irányában, jogokkal bir a kormány irányában, de az állam irányában jogokat nem érvényesíthet. A megyék nem

fœderatív részei az összes államnak és nem bírhatnak az államtól elkülönzött vagy éppen azzal ellenkező jogokat.»

Arra, hogy miként ítélte meg önmaga saját politikai irányát, jellemző az a kérdés, a melyet ő akkor tett, a midőn az újonnan megalakult szabadelvű-párt jegyzékébe beírta nevét: «Talán eddig nem voltam szabadelvű?»

Annyira az volt, hogy ha néha ellentétbe jött a saját pártjából alakult kormányokkal, a szabadelvűség okából állott az ellenzők sorába. Ellenszenve volt, hogy csak egyet emeljek ki, épen a szabadelvűség szempontjából, a törvényhatóságok rendezéséről szóló törvényjavaslatban foglalt virilis-intézmény ellen. Köztudomású, hogy csak midőn gróf Andrássy Gyula miniszterelnök állását kötötte ehhez az intézményhez, nem ellenezte azt; de azért nagyon kelletlenül járult hozzá.

A vallási kérdésekben az egyházpolitika terén is a szabadság jegyében állott egész államférfíui egyénisége.

Sokan az ily álláspontot, mely a türelem, a felebaráti szeretet legnemesebb fölfogásából ered, a vallásosság rovására írják. Deák maga mondá önmagáról, midőn Rónay Jácintot gyónás végett betegágyához kérte, «én nem vagyok konfesszió nélküli ember; szeretném utolsó keresztényi kötelességemet teljesíteni, a viatikumot magamhoz venni».

Az ő lelkében mély vallásos érzület volt és épen ezért volt ő a lelkiismereti és vallásszabadság híve. Érezte, hogy erőszak és vallás, kényszerítés és hit egymást kizáró fogalmak. A vallási kérdésekről az állam és egyházak közötti viszonyokról úgy nyilatkozott a harminczas, a negyvenes években, mint a

hogyan szóló utolsó nagy egyházpolitikai beszédjében. «A statusnak egyik legnagyobb hibája», mondja 1839-ben, «midőn a vallás dolgába avatkozik. Elég neki arra ügyelni, hogy a status czéljával ellenkező vallások ne legyenek»; és sajnálkozik, hogy Európának majdnem minden állama elkövette ezt a hibát.

Olvassa el bárki Zalamegyének 1841 január 11-diki feliratát és határozatát a *vegyes házassági kérdésekben* és gyönyörűsége telhetik benne, miképen mutatja ki Deák, hogy elhibázott dolog «a polgári törvényre a *bűn bélyegét nyomni.*» A kérdést mind egyházi, mind világi szempontból oly emelkedett szempontból világítja meg, hogy a *zalai felirat országos emlékirattá* vált. A megyék lelkesedéssel fogadták azt el. Csak úgy, mint országos szereplése kezdetén föllállított tételeiben, 1868-ban is azt a gondolatkört hirdette, melyet «a szabad egyház szabad államban» jelszavával szoktak megjelölni. És ha ekkor az *egyházi biráskodás megszüntetése mellett* nem is foglalt még állást, megmondja, hogy a *házasság polgári részét* kell előbb az államnak rendezni, csak azután lehet az egyházi biráskodást megszüntetni. Ugyanazon alkalommal már rámutat *azokra az elvekre, melyek alapján a házassági jog később megoldást* nyert. Felszólalásai a *római katólikus autonómia* ügyében, melyekben a *világiaknak* jelentékeny közreműködése s a katólikusoknak adandó *tartalmas önkormányzat* mellett foglal állást, a vallásszabadság milyen érzett tiszteletének nyilvánulásai. Az ő felfogása szerint a katólikus autonómia csak *negatív irányban* tartozik az országgyűlés elé. És vajjon nem a vallásszabadság tisztelete adta-e ajkára a szót, midőn 1870

márczius 18-án az izraelita kongresszus határozatainak végrehajtása tárgyában a kérvényi bizottság álláspontja mellett szólalt fel, mire a Ház azt vita nélkül elfogadta.

«Természetes következménye a vallásszabadságnak — mondja Deák — hogy a kik csakugyan dogmákban különböznek egymástól, külön felekezeteket alkossanak.» Örökké emlékezetes marad az 1873 június 18-diki beszéd, melyben mintegy összefoglalta mindazon uralkodó gondolatokat, melyek őt a valláspolitikára terelték. Nyíltan megmondja, a mit már követi pályája kezdetén megmondott, hogy ő az amerikai rendszer híve. Ez alatt azt értette, hogy Amerika a vallásfelekezeteket társulatoknak tekinti és nem foglalkozik velük, ha az államra nem veszélyesek. Európában más fejlődés van. Itt össze vannak szőve a vallások az állammal, Nem is úgy gondolta Deák, hogy a magyar törvényhozás rögtön gyökeres szétválasztásra térjen. De azt mondta, hogy minden, a mi az amerikai rendszerhez közelebb visz, helyes és mindaz, a mi attól eltávolított, helytelen. Határozottan kimondja, hogy az állam és egyház tulajdonát elválasztandónak tartja és károsnak itéli az egyházi vagyon elvételeit. Kijelenti, hogy a házasság polgári rendezése elkerülhetetlen, de csakis a kötelező polgári házasság alakjában. A szabadságszerető ember idegenkedése, valóságos irtózata szállt ki szavaiból, a hányszor vallásháborút említettek előtte.

A felekezeti türelmetlenségeivel és túlkapásai-val szemben szolgáljon intelmünkül az a gondolat, a melynek Deák utolsó nagy beszédében adott kifejezést: «A fanatizmussal vitt vallásháború káros,

veszélyes; a magánérdekből és politikai célból folytatott még veszedelmesebb s e mellett utálatos is.»

Ebből a néhány vonásból is látjuk, hogy államférfiúi egyénisége a *szabadság, a jogegyenlőség, a demokratikus haladás* jegyében áll az egész vonalon. Azoknak a ritka államférfiaknak sorából való, kiknek érzéke a *haladás szelleme* iránt ifjú és üde marad akármeddig élnek is. Őt nem kísértik a *«laudator temporis acti»* árnyai. Az ő lelke idealizmusa megnyilatkozik 1873-diki beszédében csakúgy, mint a milyen lelkesedéssel küzd a pozsonyi országgyűlésen a 30-as években. Csak a legnagyobb államférfiaknak adja meg a Gondviselés, hogy megértve a kor szavát, a mult visszhangja nem zavarja előrehaladott korukban seni tiszta hallásukat. A haladás iránt mindig fogékony lelke azonban sohasem tudott megbarátkozni a radikálizmussal. Ezt legjobban jellemzik saját szavai: *«Mindent a maga idején kell tenni s a gyümölcsöt leszakítani csak érett korában kell; de hátralépni soha egy lépést sem szabad. Az előrelépés csak akkor engedhető meg, ha tudjuk, hogy a körülmények által vissza nem löketünk.»*

Legnagyobb államférfiúi alkotása kétségen kívül a *békemű*, mely 1867-ben létrejött s a XII. t.-czikkbe cikkelyezettett. Államférfiúi egyéniségét, értelmi és erkölcsi jellemét oly tulajdonságok alkották, melyek igazán gondviselésszerűen rendelték őt arra a feladatra, hogy a nemzet és király között a kibékítés politikáját megvalósítsa.

A nemzet bizalma fonta őt körül. A nemzet minden rétegében élt a hit, hogy előtte nincs más te-

kintet, mint a haza java. A királyt meghatotta és a teljes bizalom fokára hangolta, hogy Deák nem beszélt Königgrätz után sem másképen, mint Königgrätz előtt.

«A magánéletben sem használjátok fel mások szerencsétlenségét, hogy magatok számára kizsákmányoljátok,» mondta Deák. «Én megmaradok a mellett, mit a háború előtt kívántam; szabadságot és alkotmányt akarok biztosítani a nemzetnek, ha nem is olyat, melyet minden tekintetben az önállóságra és politikai különállásra nézve követelhetne, de legalább olyat, mely egy szebb jövőnek alapját veheti meg, s melyben a monarchia két fele a modus vivendit megtalálhatja.»

A király meg volt győződve, hogy a legbecsületesebb, a legönzietlenebb, a királyhoz és a dinasztiahoz leghűbb államférfi munkál *nemzete boldogságán*. Nem felejtette el a király és bizonyára ma is élénken emlékszik azokra a sorokra, a melyeket Deák a husvéti cikkben írt. «Midőn évek hosszú során keresztül a magyar alkotmány ellen intézett támadások egymást érték, midőn ezeknek természetes következése, a fokonyként növekedő keserűség, már-már tetőpontját érte, mi volt az, a mi a bajt megorvosolta, a felizgatott kedélyeket megnyugtatta s a megrendített bizalmat ismét helyreállította? Talán az osztrák államférfiak változtatták meg nézeteiket s a tapasztaláson okulva, jobb tanácsot adtak a fejedelemnek? Nem, ez nem történt, vagy legalább a történelem bizonyítása szerint ritkán történt.

Mindig a fejedelmek voltak azok, a kik mélyebb belátással és szigorúbb lelkiismerettel a magyar alkotmány ellen intézett rendeleteket visszavették, a sértett

törvényeket helyreállították s a nemzet bizalmát s reményét ismét felélesztették.»

Álláspontját erős sziklába vájta, a Pragmatika Szankcióba. Rendíthetetlen logikával a *feloszthatatlan és elválaszthatatlan birtoklás jogi alapjából* vonta le a közös ügyeket megállapító következtetéseit. Mindent visszautasított, a mi a *központosítási törekvés*, az egyseges birodalmi eszme kivánalma volt. De volt bátorsága rámutatni azon követelések túlzásaira is, a melyek a personalunió rideg, túlmerev magyarázatán építették fel kivánalmaikat.

Előtte — mindnyájan tudjuk — a nagy békemű létesítésénél két szempont lebegett. Az egyik, hogy Magyarország *szuverenitása, alkotmányos függetlensége* megóvassék. A másik, hogy a két *egyenjogu állam* úgy alkossa meg a szövetséget, hogy ebben a szövetségben az *egyenjoguság* intézményekben élő erőben és tartalomban *érvényesülhessen*. Így gondolta ő, hogy az alkotmányos királyság és alkotmányos császárság együttesen hatalmas erőt jelenthet az európai államok között.

Következetességének köszönhető a békemű létrejötte. De köszönhető annak is, hogy fölismerte, mikor áll be arra a kellő idő. Ezt az igazi nagy államférfiú sohasem téveszti el. Ezért nem sietett *barátai unszólása daczára* Rechberg és Schmerling idejében a *békemű felajánlásával*.

Deák elméjében nagy vonásokban már régen kialakult a *kiegyezés kerete és tartalma*. Erre ma már hiteles adatok állanak rendelkezésünkre. Nem intuitio rögtönös szüleménye az. Az 1848-diki törvények kő-

özösen érdeklő viszonyai szünet nélkül foglalkoztatták az ő elméjét. Azoknak megoldási módjáról sokat, nagyon sokat gondolkodott ő már az abszolút időszakban ott a pusztaszentlászlói fák alatt is. Midőn az 1861-diki föliratban a *közösen érdeklő viszonyokra* nézve az esetről-esetre való intézkedés módjáról beszélt, már akkor élesebb vonásokban kialakultak előtte a később megalkotott intézmények. Épp úgy a *jogfolytonosság* fegyverét sem máról holnapra vette kezébe, hanem az abszolút korszakban — mint Horváth Boldizsár is bizonyítja — már a *jogfolytonosság* volt Deák eszméje, határozottsággal elfoglalt álláspontja. Ezért maradt oly szilárd minden alkotmányozó kísérlettel szemben.

Kétségtelen, hogy az 1867-diki békeműben a legnagyobb súlyt arra helyezte, hogy a nemzet egyetlen lényeges joga föl ne áldoztassék s hogy az egyenjogúság a közös ügyekben is úgy érvényesüljön, hogy a magyar állam önállósága kidomborodjék.

Egyszerre azonban nem lehetett ezt az egyenjogúságot *teljes tartalmával és egész következetességgel* életbeléptetni. Valljuk meg őszintén, hogy az *életbeléptetés kísérletében* mulasztás is terhel mindnyájunkat. Sem a kormányok, sem az országgyűlés többsége nem jártak el kellő erélylyel az 1867 : XII. t.-czikk végrehajtása tárgyában. É sorokban tartózkodni kötelességem az aktuális politikától. Csak arra szorítkozom, hogy Deák művének értékét illő pártatlansággal tiszta világlátásba helyezzem. Tény, hogy ma sem a *hadügyben*, sem a *külügyben* nem beszélhetünk az 1867 : XII. t.-cz. teljes végrehajtásáról.

Azt a meggyőződésemet tehát elhallgatnom nem szabad,

hogy az 1867: XII. törvényczikk *becsét majd csak akkor ismerjük föl igazán, ha az eleven életté válik.* Ha a benne biztosított *jogállapot tényleges állapot* lesz. A teljes végrehajtás a kiegyezési mű legbiztosabb, sőt *egyedüli fentartója.*

Deák művének értékét nem töredékeinek, de a teljesen megvalósítandó 1867: XII. törvényczikk alapján *szabad és kell* megítélni. A történelem *igazságos ítélete hatalmas alkotássá* fogja azt emelni, ha életté válik az, a mi e sarkalatos törvényben van. De legyen valakinek bármely ítélete az 1867: XII. törvényczikkről, ha igazságos akar lenni, el kell ismernie, hogy az még csonka végrehajtásában is a nemzet nagy haladását tette lehetővé.

Deák sohasem tartotta azt a *tényleges állapotot*, a mely közvetlenül a kiegyezés után életbelépett, az 1867: XII. t.-czikk *jogi állapotával egyenlőnek.* Hiszen több kisebb jelentőségű kérdés megoldására a *paritás elvének érvényesülése* érdekében maga is jelentékenyen befolyt, Ebből a szempontból kell megítélni, nem pedig félremagyarázni Deáknak szavait, midőn arra int, hogy míg a *Magyarország és az örökös tartományok között kötött kiegyezési egyezmény fennáll, addig mindazt, a mi az egyezmény értelmétől, szellemétől és szavaitól elüt, úgy tekinti, mint megsértését a kiegyezési egyezménynek.* Deák itt is bölcsen szól. Irányadó az egyezmény *értelmes szelleme és szava,* nem pedig a *tényleges állapot,* a mely ezen egyezmény *értelmének, szellemének* vagy *szavainak* ellentmond. Egy egységes birodalmat feltüntető külügyi képviselőt éppenséggel nem felel meg

ezen egyezmény értelmének, szellemének, szavainak. Senkisem utalhat Deák egyetlen szavára, egyetlen tényére, a mely arra enged következtetni, hogy ő az összes hadsereg kiegészítő részét képező magyar hadsereg magyar nemzeti jellegének kidomborítását ellentétben levőnek tartotta volna az ő békeművének értelmével, szellemével vagy szavaival. Ezt a kidomborítást éppen a *két állam egyenjogúságának* az 1867: XII. t.-cz.-ben kifejezett alapelve követeli meg. Abban, hogy a törvényhozás a kiegyezés megkötésekor a vezérlet, a vezénylet és belszervezet kérdésében a királyra ruházta a döntést, semmi jogfeladás nincs. Ezt a jogot is ő felsége csak oly módon gyakorolhatja, mint minden más felségjogot. A parlament törvényes befolyásából a kiegyezés e téren semmit sem adott fel. A jogi állapot teljesen tiszta. Azt azonban másfelől el kell ismerni, hogy a kiegyezés megkötésekor a vezérlet és vezénylet addig gyakorlatban volt nyelvét változtatni nem akarták és hogy tudták, hogy ő Felsége a nyelvkérdésben az eddigi álláspontot fogja föntartani. Ezt tagadni nem lehet, nem is szabad.

Deáknak mindenütt az a legfőbb elve, hogy a *dualisztikus jellegű alapszerződés tiszteletbentartása* mellett folyton fejlődjünk.

A dualisztikus elvnek *tiszteletbentartása* nézetem szerint egyértelmű a *dualizmus egyenjogúságának* érvényesülésével. Az tehát, a ki az egyenjogúság jogi tartalmának megvalósítására törekszik, megdönthetetlen alapon, az 1867: XII. t.-cz. sziklakövéen áll. Közismeretűek Deák Ferencz következő szavai: «Az a tan, mintha a magyar nyelv érvénye a hadseregben egyáltalában a

törvényhozás intézkedési körébe nem tartozott volna, határozott tévtan és közjogunk alapelveivel ellenkezik.» A tényleges állapot és a jogi állapot között wa még mind a hadügy, mind a külügy terén oly ür van, hogy valószínűleg hosszú idő fog elmulni, míg az teljesen át lesz hidalva. Ki meri állítani, hogy akár a hadügyben, akár a külügyben a magyar állam szuverenitása úgy dombordik ki, a mint ezt az 1867: XII. törvényczikk alapelve, a *dualizmus egyenjogúsága* föltétlenül megköveteli? A ki ennek az egyenjogúságnak, fokozatos és következetes megvalósításáért bátran és határozottan munkál: az nem a hatvanhetes alap ellen dolgozik. Ellenkezőleg, a hatvanhetes alap megerősítésén fáradozik. Ennek igazi védelme csak ebben a munkában érvényesül.

«A munka nincs bevégezve», mondta Deák bucsuzó barátjainak, «de a mi be van végezve, elegendő arra, hogy reményt nyújtson a további sikerre». Egy más alkalommal, 1867 november 6-án, így szól: «Van-e, a ki azt állítaná, hogy politikai állásunk, alkotmányos törvényeink fejlesztése már be van fejezve, hogy annak minden része változhatatlan?» Vagy nem Deák mondta-e azt is: «Sokan még többet is óhajtanának. Igen, én is kivánnám a többit, de ezt nem úgy lehet elérni, hogyha azt, a mi van is, kockáztatjuk, hanem csak úgy, ha a meglevőnek alapján építve, tovább haladunk». Lehetetlen, hogy ma valaki azt jogtételül állítsa fel és be is bizonyíthassa, hogy az egyenjogúságra alapított dualizmus lényege és szelleme zárja ki azt, hogy a hadsereg kiegészítő részét képező magyar hadseregben az állam szuverenitása nyelvben, jelvé-

nyekben kidomborítottassék. A ki ezt állítaná: az a legveszedelmesebb támadást intézné az 1867: XII. törvénycikk értéke ellen.

Más kérdés, hogy mit parancsol a helyesen fel fogott opoportunizmus, Az oportunistizmus követelménye elől nem zárkóztak el az 1867: XII. törvénycikk életbeléptetése idején sem. Eljőhet az idő, midőn a nemzetkirályával egyetértésben ezt az oportunistizmust főnforogni már nem látják és ekkor az 1867: XII. t.-cz. nemzeti kívánságainknak nem fog akadályául szolgálni, ellenkezőleg a benne biztosított jogállapot fog érvényesülni.

A külügyi téren is messze elmaradt a tényleges állapot attól a jogi állapottól, a mely az 1867: XII. törvénycikkben foglalt paritás alapján megkövetelhető. Az egyenjogúságot itt is érvényesíteni kell és erre is az 1867: XII. törvénycikk legyőzhetetlen fegyverünk.

Nem szabad tehát Deák nagy alkotását felületesen tekintve, értékében kicsinyelni. Ez a mai tényleges állapot kialakulásánál oly alap, a melyen állva jogosan követelhetjük és kétségen kívül el is érjük a dualisztikus elv egyenjogúságának érvényesülését. Más alapon egy nagy ismeretlen előtt állunk.

Deák békeműve kétségen kívül nagy államférfiai tett. Hamég nem jutottunk el mindahhoz, a mire e törvénycikk feljogosít: magunkban és nem a nagy békeműreá fogott fogyatékoságában keressük a hibát, Keressük a kellő crely és kitartás hiányában. Legszebb diadala az lesz az 1867: XII. törvénycikknek, a mikor annak *jogállapota eleven életté, tiszta valósággá*

lesz. Ekkor fog csak igazán értéke a maga fényében és becses fajsúlyában előttünk kidomborodni.

Fényes diadala volt Deák Ferencz államférfiui művének az 1905-diki képviselőházi felirat, mert ebben a personal unió pártja is nyíltan az 1867: XII. törvény-cikk alapjára helyezkedett. Ezen mű jelentősége azonban csak akkor fog igazán megnyilatkozni és csak abban az esetben fog a nemzetnek nemcsak értelméhez szólni, hanem szívéhez is férközni, ha a benne biztosított jogállapot élet és valóság lesz.

Feladatom keretét túlhaladná, ha Deák codicatori működésének külső történetét tárgyalnám. Deák mint
codicator.

Már a harminczas években nagy tisztelettel emlékeztek meg a részletekbe is elmélyedő, kiváló törvényszerkesztő tehetségéről, mely különösen az úrbéri törvények alkotásánál nyilvánult.

Köztudomású, hogy a harminczas és negyvenes éveknek minden haladási eszméje, vonatkozott az a jobbágyok anyagi vagy erkölcsi helyzetének javítására, vagy a törvénykezés reformjára, Deák kezdeményezésére vagy az ő legbuzgóbb támogatásával került felszínre.

Már a váltójog codicátorának, a bécsi Wildnernek feltűnt, hogy különösen az eljárási részben mennyi bölcsesség nyilatkozik meg Deák módosítványaiban. Többször mondta: «Én tanítani jöttem ide, s úgy látszik, én tanulok.»

A jogász mindig nagy tisztelettel fog megemlékezni arról a tevékenységről is, melyet Deák az 1861-diki országbirói értekezleten fejtett ki, mert az átmeneti nehéz kérdések útvesztőjétől ő óvta meg jogéletünket.

De különösen ki kell emelnünk azt az elévülhetet-

len érdemét és dicsőségét, a melyet az 1843—44-diki büntető javaslatok szerkesztésekor magának és nemzetének szerzett.

Ma már mindenki tudja, hogy az a codificatio nagy alkotmányjogi reform jelentőségével birt. Ezért vették ki e munkából részüket az ország legelső államférfiai. Annyi kiváló elme törvényszerkesztő bizottságban talán még soha sem volt együtt.

Semmi kétség, hogy nagy befolyásuk volt a büntetőjogi codificatio sürgetésére a negyvenes évek politikai pereinek. A Wesselényi Miklós, az országgyűlési ifjak, a Kossuth Lajos ellen indított és politikai célból folytatott üldöző perek nyilvánvalóvá tették, hogy a politikai túlkapások ellen hatásos biztosítékokat kell keresni az igazságszolgáltatás területén. Érezték, hogy az állam elleni büntetendő cselekmények szabatos körülírásával meg kell gátolni a kormányhatalom erőszakos magyarázatait. A bíróságok függetlenségéről is épen a felségsértési perekben szomorú tapasztalatokat szereztek. És csak természetes, hogy a haladás emberei ezek ellen az esküdtszékekben keresték a biztosítékot. Az uralkodó gondolat, a codificatio munkáját megindító vezéreszme mégis a törvény előtti egyenlőség nagy elvének alkotmányunkba illesztése volt.

Széchenyi már a Stadiumban 12 pontba foglalja azokat a javaslatokat, melyek a törvény előtti egyenlőség elvének megvalósítói. Már ő hirdeti a nemeség személyes szabadságára vonatkozó kiváltságoknak kiterjesztését a nem nemesekre. Az arbitrarius bírói ítélkezésnek hadat üzen; a halálbüntetést helyteleníti.

Deákot hasonló felfogás vezette. Ismerve a külföldi

büntetőjogi codificatio hatalmas fellendülését és a mi hátramaradottságunkat is, már államférfíúi pályájának kezdetén lelkesedik az új irányért. Az 1839—40-diki országgyűlésen oly általános a büntetőjogi codificatio szükségének az érzete, hogy a törvényszerkesztők kiküldése iránt tett indítványt vita nélkül fogadja el mind a két tábla. Deák lesz az anyagi jogi bizottság elnöke, de egyúttal a részletekre is kiterjeszkedő codificátora. Az eljárási részben, mint az esküdtszék rendíthetlen híve, külön véleményt terjeszt elő.

Ma már főleg Pulszky és Szalay határozott nyilatkozataiból biztosan megállapítható, hogy az anyagi jogi javaslat csaknem teljesen Deák műve. Sőt Pulszky szerint minden szó Deáké. Deák maga az országbirói értekezleten úgy nyilatkozott, hogy «némileg a magam munkája, ennél fogva elfogúltsággal, előszeretettel fog-nám csak előterjeszteni.»

Bizvást mondhatjuk, hogy a mű, melyet Deák bölcsesége hozott létre, a jogászi gondolkozás és alkotás mesterműve. E téren a legeredetibb és kétségkívül igen bátor alkotás. «Egyetlen törvényhozási munka sem mutatott oly magas fokú törekvést, a kor haladásának, az igazság követelményének s a büntetőjog vívmányainak megfelelni, mint a magyar javaslat. Egy törvény sem oly eredeti, mint a magyar javaslat,» mondja Mittermayer, a heidelbergi tanár.

Oly alaptételek vannak e javaslatban, melyeket a legújabb büntetőtörvények hirdetnek. Messze előrelátó codificatio volt az.

Ez a törvényjavaslat nem ismeri a halálbüntetést. Nem ismer testi fenyítéket, a büntetett becs-

telenségét és becstelenítő következményeket. Általános része már akkor a mai «motivumtanok» szellemében részletesen felsorolja a súlyosító és enyhítő körülményeket. A bíró kezét az enyhítésben szabadon hagyja, mert nem ismeri a büntetési minimumot. Nem túlzok, ha azt állítom, hogy ezen mű a jogászi teremtd erdnek és előrelátásnak oly alkotása, hogy nem marad mögötte a mai codificatio legtdkéletesebb megnyilatkozásainak. Az olasz, a hollandi, a norvég büntetdtdrvények s a svájci javaslat nem egyszer hasonló rendelkezéseket foglalnak törvényszakaszukba.

Mekkora utat kellett megtennie a büntetdtd jog tudományának, hogy eljusson ahhoz az emelkedett állásponthoz, a melyet Deák már annyi évtized előtt elfoglalt!

Érdekes vonás és Deák uralkodó érzésének, az erkölcsi erdbe vetett hitének jellemzd kifejezése, hogy törvénykönyvében az erkölcsi szempontok milyen megérdemelt méltatásban részesülnek. Többet idézhetnék, de csak egyet említek. A szülök iránt tartozó tiszteletnek milyen meleg érzése nyilvánul meg a javaslat azon rendelkezésében, hogy a «tettleges becsületsértés és a súlyosabb testi fájdalmat okozó erdszakos cselekvések» esetében viszonzással (compensatio) a gyermek szüldi ellen soha nem élhet, sőt a büntetést akkor sem kerülí el, ha szüldi az általa elkövetett sértést rajta azonnal viszonzoták.

Azt mondják, Mittermayernek különösen tetszett, hogy sem hivatalnok, sem tanár nem vett részt a büntetdtd jog codificatiójában. Örült, hogy a nemzet legkiválóbb publicistái dolgozták ki a törvénykönyv ja-

vaslatát. Tőlük jobbat várt, mint a czéhtudósnak kevésbbé merész munkásságától.

Nézetem szerint a szóban levő codificatorius mű nagy sikerének az a titka, hogy oly nagy elme, mint Deáké, foglalkozott a büntetőjog *részletkérdéseivel* is.

Napoleon lángelméjének codificatorius eredményéről is lelkesedéssel beszélnek. De rendszeres, részletes munkát ő nem végzett. Oly nagy bölcsesség és előrelátás, a milyen a Deáké volt, a büntetőjogi codificatio terén sehol sem működött a *részletes munka szolgálatában*.

Az 1843—44-diki büntetőjogi codificatio azért áll oly magas színvonalon, mert az életnek, a népléleknek, az embereknek a legbiztosabb ítélőtehetséggel párosult ismerete jut benne kifejezésre. Ezen tulajdonságok mellett eltörpül a gyakorlati életet szolgáló törvénykönyv megalkotásának munkájában a czéhtudós minden könyvtári tudománya.

Ha e javaslat nem vált is törvénynyé, Deáknak örök dicsőséget biztosít, mert elméjének jogalkotó nagy ereje nyilatkozik meg benne. Ha e javaslat nem vált is törvénynyé, a magyar iudicaturában mély nyomokat rótt. Pauler tankönyve, mely felöleli a javaslat intézkedéseit, tetemesen hozzájárult annak a gyakorlatba való átültetéséhez. Az eljárási résznek bizonyos ételei pedig a sajtóeljárási rendeletben 50 évet meghaladó ideig érvényben is voltak. Maga Deák Ferencz mint igazságügyminiszter 1848 május elsején adta ki ezt a rendeletet, melylyel csaknem szóról-szóra meg egyezik az 1867-diki igazságügyminiszteri sajtórendelet.

Deák mint szónok. Deák ugyan sok államiratban fejtette ki államférfíúi kiválóságát és nagy írói tehetségét, de államférfíúi céljainak leghatalmasabb eszközei mégis legfényesebben beszédeiben nyilvánulnak. Hervadhatatlan érdeme Kónyi Manónak az a megbecsülhetetlen mű, mely Deák beszédeit a történetíró tollára méitó felvilágosító magyarázatokkal közrebocsátotta. A jelen gyűjteményes munka is az ő művének és az ő közreműködésének eredménye.

Kétségtelen, hogy Deák Ferencz a világirodalom legelső rangú szónokai sorába tartozik. A nagy igazságoknak olyan teljességét foglalják magukban beszédei, hogy hatásuk soha meg nem szűnhetik.

Alig képzelhető politikai helyzet, melyre rá ne illenék Deák beszédeinek egy-egy aranyigazsága. Nem hasonlítanak ezek az aranyigazságok Larauchefoucauld éles és keserű mondásaihoz. Deák aphoristikus gondolatai a legegészségesebbek és legmagvasabbak. Deák beszédeinek gyűjteménye olyan értékű a politikusra nézve, mint a Kempis Tamás könyve Krisztus követéséről a vigasztalásra szorulónak, «Punge Tomam», mondja a közmondás és megtalálod a vigasztaló szavakat. Tedd ezt Deák beszédeivel, és megtalálod az iránytűt. Miért van ez így? Azért, mert Deák beszédeit az aphorismus jellemzi. Közmondásokká emelkednek gondolatai. A klasszikusoktól sokat tanult. A remekírók gondolatainak útmutatásával és a magyar néplelek ismeretéből levont fénylő igazságokkal tudta megalapozni a megoldandó kérdést. Ezek az alapozó gondolatok olyan egyszerűek, olyan világosak, hogy a megoldandó legbonyolultabb kérdésre is fényt derítenek. Által-

lános igazságok hordozzák érvelésének súlyát. Az érvelés anyagát és eszközeit a legbámulatosabb logika állítja csatarendbe. Nem ismerek szónokot, a ki a legszürkébb kérdésre nézve is hasonló módon tudta volna az érvelés erejét egy nagy igazság tiszta és emelkedett légkörébe vonni. Így világosodott meg néha a leg-homályosabb kérdés egy nagy igazság fényében. Szónoki egyéniségének és sikereinek fő erejét ebben a módszerben látom. Ezért fogják századokig és mindig élvezettel és haszonnal olvasni Deák beszédeit. Hány nagy parlamenti szónok, ki óriási tapsokat arat, sohasem bírja kivívni, hogy beszédeit akár csak tíz év múlva is igazán értelmi élvezettel és haszonnal lehessen olvasni. Disraeli nagy parlamenti szónok volt és beszédeit alig lehet ma már igazán élvezni. Sok beszédről alig tudjuk megérteni, miért hatott oly elemi erővel hallgatóságára. Az angolok egykor nagyon magasztalták Toronshead Károly híres champagne-i beszédét.

Ennek a hatásáról mondja Mac Carthy, hogy «úgy eltűnt, úgy megsemmisült, mint ama buborékok, melyektől lelkesedését és nevét nyerte.» Sheridant tartják a legjobb parlamenti szónoknak. A kik hallották, ezt mondják, hogy az ő beszédei minden ó- és újkori ékesszólást fölűmultak. Ha ezeket ma olvaszuk, — igaz, csupán csak töredékek maradtak ránk, — hiába keressük Sheridanban, ezt a nagy, első rendű szónokot. Ellenben Burcke szónoklatai előkelő helyet vívtak ki az angol irodalomban s innen minden etörelátás szerint sohasem fognak leszorulni.

Az bizonyos, hogy a nagy parlamenti szónok fo-

galma nem mindig egyértelmű az elsőrendű világirodalmi szónok fogalmával.

Deák beszédei az utóbbi színvonalon állnak. E mellett Deák nagy parlamenti szónok is volt. A nagy parlamenti szónoknak mindig az a fokmérője, hogy mennyire tudja meghódítani közönségét. Deák valóságos szónoki dictatorként uralkodott hallgatóságán. Biztos fő fegyvere nagy ítélőtehetsége volt. Ennek szolgáltatásban állott a logikai okoskodásnak minden árnyoldaltól ment erőteljessége.

«Vannak más fegyverek is. Én ezekhez nem értek,» mondta egy alkalommal, «meglehet, hogy ezt az egyet is hibásan forgatom; de használom, mert bizalmam van hozzá.»

Voltak neki más fegyverei is. Volt benne ünnepléses pathos, költői lelkesedés is; de ez a pathos vagy lelkesedés nem volt ő benne mesterséges, hanem egyenes, őszinte megnyilatkozása nemes jellemének és melegen érző szívének.

A pathos csak akkor szónoki fogyatékoság, ha hamis, vagy ha köznapi kérdésekre pazarolják.

A nagy, az ünnepléses pathosnak megnyilatkozásai nem hiányoznak Deák beszédeiben, sőt irataiban sem. Feliratai, a jobbagyok, a lengyelek melletti és számos más felszólalásai igazolják állításomat. Mennyi nemes pathos van a Kazinczy-ünnep híres felköszöntőjében, midőn néhány szóval lelkesedésre gyűjti az egész hallgatóságot: «Lakoma után imádkozni kell. Az én imádságom rövid, csak három szóból áll: éljen a haza.»

Hallottam néhány nagy alkalommal szólani és lel-

kemben éreztem, a mit 1845-ben egy ujságczikk írt róla: «Deák Ferencz állt most fel. S miként egykor a zajló tenger dagálya, mély csendre csillapult a közönség zsbongása a nagy Mestertől jött első jelre. S ő szólt. Először halkan, majd hangosabban, s mintha nyelve parancsot venne lelkétől, magára ölté a kebel érzeményeinek minden egyes hullámverését s leszegett, elragadott, gondolkozóvá tőn vagy érzelmekre izgata, a mint szólója parancsolá.»

Igaz és jól jellemző szavak. Személyiségének egész felsége érvényesült, ha szólni kezdett. Hatásának erejét minden bizonynyal fokozta az a nagy tisztelet, bizalom, az a példátlan tekintély, mely dicsfényvel ragyogta körül. Ugy éreztük a legtöbbször, hogy egy nemzet bizalmának, akarátának hű letéteményese szól.

Rendelkezett a szónoklat tárházának minden nemes fegyverével, a humorral, a gúnnyal s a felháborodás hatalmas indulatának kifejezésével is. Ritkán használja azonban ezeket a fegyvereket. Ő, a kit a nagy elmék fényes tulajdonai között a legnagyobbal, a humorral is megáldta a gondviselés, ő, a ki erős ítélőtehetségével az emberek gyarlóságait tisztán látta, kinek képzelő erejét megfigyelései, tapasztalatai a magántársalgásban a humoros elbeszélések és anekdoták egész sorának alkotására ösztönöztek, a parlamentben ezen mindig biztosan ható tulajdonságának fegyverével alig élt, de azért teljesen erről sem mondott le.

Milyen pompás humorral tette nevetségessé 1839-ben Esztergom követének, Andrásynak számtani műveletét. Andrásy nem féltette alkotmányunkat, mert a míg Európában egy alkotmány elpusztul, addig

nyolcz új alkotmány támad. Deák erre azt felelte, hogy «a nyolczból egyet levonva, Európának ugyan a tiszta nyeresége hét; de ha az elvesztett egy alkotmány történetesen a mienk leend, vigasztalhatja-e magát Esztergom követe azzal, hogy Európa nyolcz új alkotmányt nyert?» Vagy nem gúnyba átesapó egészséges humor mondatja-e vele a jobbágy birhatási jogát tagadókkal szemben a következő szavakat:

«Ha az «*omnis terrae proprietas*»-t szószerint vesszük, akkor Görögországnak Herodotus által említett 30.000 istenei szerényebbek voltak nálunknál, mert egyik megelégedett a vizekkel, a másik a földet, harmadik az alvilágot tulajdonította magának, a magyar nemes pedig az egész világot magának tulajdonítja.»

Deák maga kétségtelenül legtöbbre becsülte másoknál is, magánál is, a logika fegyvereit. Kerülte a dagályt és megvetette a szinpadí hatáskeresést. Meggyőzni akart; azért oly egyszerű és világos. Nem áradozó, nem bőbeszédű. A ki közmondásszerűleg beszél, tehát tehetséggel bír az aphorismusra, az a bőbeszédűséget kerüli. De azért Deák sohasem túl lakonikus, mert a ki ezt tulozza, legtöbbször érthetlenné válik.

Logikai eszmemenetének jellemző tulajdonsága, hogy azon a scholasticismusnak egyetlen nyoma nincs. Nincs benne tudálékos nagyképű szörszálhasogatás. Az ő logikai okoskodásaiban a gyakorlati ész világos módszerével találkozunk. Azok sohasem elvontak, hanem mindenki által felfogható értelmességben csúcsosodnak ki.

Nagyobb beszédein meglátszik, hogy alaposan végig gondolta azokat. Nagyobb beszédet igen ritkán rö-

tönzött. Nem szóról-szóra leírt, de gondolatról-gondolatra megérlelt beszédeket mondott. Nagy államiratok szerkesztésénél csaknem fennakadás nélkül mondotta tollba az előre gondolatban megérlelt feliratot vagy cikket. Sok beszédéhez természetesen nem közvetlenül csoportosította gondolatait, hanem felhasználta az elméjében egyes kérdésekre nézve rég kialakult, leszűrt gondolatmenetet.

Jellemző az ő szónoklatára is, a mi Moore egy költeményében olvasható; az ő szónoklata nem hasonlít a magaslatról lezuhanó patakhhoz, a mely szétporlik, elhabzik s párává oszlik szét. De hasonlít az egy folyamhoz, a mely végig halad útján a fényben, a gondolat és munka átszűrő mélyedésein keresztül. Ezt Moore Russelre alkalmazta. Mennyivel inkább illenek e szavak Deák beszédjeire, melyek gondolatgazdagságban messze fölülmulják Russel beszédjeit.

Kétségtelen, hogy a szónoklat diszítéséhez is értett. De ezt szándékosan kerülte. Nem kívánt rhetor lenni. Ő az államférfíúi munka, a tények rendjébe sorozta a parlamenti beszédet. Nem azért beszélt, hogy elkápráztasson, hanem azért, hogy mindig mondjon is valamit és az ügyet tekintette elsőnek, nem a szónoklatot. Mindnyájan tudjuk, hogy többször, még pedig nemcsak kisebb beszédeiben használta az egyszerű társalgás hangját is.

A ki hallotta beszélni, sohasem felejtí el azt a csodálatos hatást, a melyet hallgatóira gyakorolt, midőn beszédében a magántársalgás egyszerű, közvetlen, keresetlen szavai szálltak ajkáról.

Szenvedélyre, indulatokra nem akart hatni. Tudta,

hogy ezek hamar lehűlnek és beáll a kiábrándulás, a csalódás érzete. Ő a meggyőzés komoly munkájának és nem ragyogásnak tekintette a beszédet. Eszköz volt az ő ajkán a beszéd politikai, államférfúi céljaira és nem öncél. Ő a beszédet nem «l'art pour l'art» művelte. Csak annak a beszédnek van szemében becse, melynek igazsága előtt az értelem okoskodása meghajol. Az érzelmek felkorbácsolásával járó tapsokat sohasem kereste. A taps elhangzik s eredménye «gyakran a könnyek». Az ő beszédeiben a bizonyításnak azzal a fajával találkozunk, mely nemcsak múltól indítja meg hallgatóságát, de maradandólag hat rájuk. Ez a legszebb ékesszólás, mely akkor sem némul el, ha az ajkak már rég bezáródtak.

Beszédeit hatalmas pillérek: gondolatgazdagságuk, általános igazságaik, erőteljes logikájuk, világosságuk, bölcseségük időtlen időkig díszhelyen tartják a magyar irodalomtörténetben.

*

Ezen néhány alapvető vonásban megösmertetni igyekeztem a nagy államférfiú vezérgondolatát, uralkodó érzését, lelki és értelmi jellemének alkotó elemeit, műveltségének alapját, államférfiúi cselekvésének és küzdelmeinek irányzó eszméit, magam elé varázsoltam vezéri, államférfiúi, codificatori és szónoki alakját.

Ha föladatomat nem sikerült megoldanom, Carlyle szavaival nyugtatom meg magamat. «Nem vizsgálhatunk nagy embert, akárminő tökéletlenül tegyük is azt, hogy valamit ne nyernénk.» Ha valakire, Deákra illenek

szavai: «az élő világosság forrása ő, a melyhez közel lenni jó és kellemes.»

Olvassuk áhitattal válogatott beszédeit és iratait. Figyeljünk minden szavára. És a mivel e tanításból gazdagabb lesz értelmünk vagy emelkedettebb a szívünk, azt tegyük azzal az önzetlenséggel, a mely az ő sajátja volt, arra az oltárra, a melyen hazánk javának áldozunk. Ez lesz az igazán élő és a nagy állambölcsshöz méltó kegyelet.

Wlassics Gyula.

DEÁK FERENCZ BESZÉDEI.

I.

A HALÁLBÜNTETÉS ELLEN.

Zalaegerszezen 1829 szeptember 10-dikén egy hirhedt rabló-banda büntető pere «fölvétetvén», vasban állott Babics József rabszemély védelmét Deák Ferencz tisztí ügyész terjesztette elő. Az akkor 26 éves tisztí ügyésznek nem sikerült védeczéről a halálos ítéletet elhárítani. Az 1831 január 28-dikán hozott ítélet szavai szerint «Babics Józsi nevezetes gonosztevő ellen a tisztí ügyész által felsorolt vádbeli minden pontok a legnagyobb vilá-gossággal megbizonyíttatván, a részére beiktatott jeles védelem által büneinek súlya semmit sem gyöngítettvén, mint egy rablá-sait rablással, dúlásait dúlással, útonállásait útonállásokkal, undok gyilkosságait még kegyetlenebbekkel tetéző ember, kora első zsengejétől fogva egész befogatásáig hol egyik, hol másik rabló-társaság fővezére, mint embertársai iránt éppen semmi szánako-zást nem ismerő, soha jobbulást nem ígérő leggonoszabb gyilkos, útonálló és rabló, maga megérdemlett büntetésére, másoknak pedig rettentő példájára, az emberiség közül keréken törés által, úgy, hogy előbb lábai, azután vérengző kezei zúzatván össze, végre a mellén teendő halálos ütéssel kitöröltetni bíróiképpen rendelte-tik». A királyi ítélőtábla a halálbüntetést 1833 november 14-dikén a keréken törés helyeit pallos által, a királyi kuria pedig 1834 márczius 11-dikén kötél által rendelte végrehajtani.

Deák Ferencz védelme így szól:

Polgári társaságunk főczélja a közbátorság, s ennek fentartása a legszentebb kötelesség. Hazánk törvé-nyei kemény büntetést szabnak mindazokra, kik a közbátorságot megzavarják, s a rablónak és gyilkos-nak fejére nálunk is halált mond a törvény szava. A törvény azonban nem különböztet, csak általános rendszabásokat tesz, büntetést határoz a vétkes ellen, de azon mellékes környülállásokra, azon ezer meg ezer tekintetekre, melyek a bűnöst oly igen mentik vagy terhelik, egyesleg ki nem terjeszkedhetvén, azok-

nak megfontolását a bírónak bölcsességére s ember-szerető szívére bizza.

Nálunk a bíró nem vak eszköze a törvény szavainak, hanem érezve és gondolkodva ítélő teljesítője azoknak; és valóban, a törvény rendelkezését minden különbség nélkül, minden esetben vakon eszközlésbe venni, gyakran nem is volna egészen igazságos; mert azon jobb nevelésű kimivelt ember, ki embertársát orozva meggyilkolja, csakugyan méltóbb a halálra, mint a barmok között, minden oktatás nélkül, durván felnőtt, vad indulatú pásztorlegény, ki korosabb társai által elcsábítva, rablásnak indul és rablás közben a maga vagyonát ellenállással védelmező utast agyon-sujtja.

Mindezeket nem oktatva, csak emlékeztetve bátor-kodik itten előadni a védelmező tisztü ügyész, és kéri e pör biráit, kövessék figyelmökkal ezen sorokat, melyekben Babics Józsefnek életfolyta röviden elmondatik; de ne úgy, mint a törvénynek komoly és irgalmat nem ismerő végrehajtói, hanem úgy, mint érezni és szánakodni tudó emberek vegyék fontolóra azokat.

A szerencsétlen Babics József Petesházán szegény sorshan született. Szülőinek nem vala módjuk, hogy őtet iskolába küldjék; helyben pedig sem templom, sem isteni szolgálat, sem pap vagy mester nincs, ki a gyermeket a keresztény hitvallásnak és az erkölcsiségnek elsőbb ágazataira oktatta volna. Ily elhagyatás mellett szilajon fölnevelkedve, ifjúságának serdülő korában, midőn még minden jó és rossz behatásnak tárva van a szív és elme; midőn az érett megfontolást még a legjobhónál is oly gyakran elnémítják az indulatok: hogy kenyerét keresse, Becsehelyen mint gulyás-bojtár szolgálatba állott. És éppen ez vala szerencsétlenségeinek legelső kútfeje; mert Becsehely a közvélekedés szerint is mindenkor kiirthatatlan fészke és tanyája volt a magokat rejtegető csavargóknak. Tóth János, az ottani csikós, nyujtott az ilyeseknek menedékhelyet, s ez által oly tekintetet

szerzett magának a tőle rettegő s ezért barátságát kereső vidékbeli pásztorok előtt, hogy méltán azok fejének mondathatik. A pásztor pásztorral barátkozik inkább, mind földművelővel, mert életmódjoknak és foglalatosságainak egyformasága őket egymáshoz húzza; így ismerkedett meg a pásztoroknál kezdő Babics József is gyenge korában becsehelyi pásztorházaival, kiknek élete folytáról már maga ezen pör is elegendő bizonyosságot tész.

Ugyanis Tóth János csikós, a pörnek irományai szerint, mind az itt kóborló, mind a Szlavóniába által szökött gonosztevőkkel összekötetésben lévén, a leg-súlyosabb vétkek tetemes gyanújával terhelve, bővebb vizsgálat végett ns. Verőcze vármegyének által küldetett; a bojtárok közül pedig némelyek vétkeikért már büntetést kaptak; mások mint rablók és gyilkosok rettegve várják az ezen pörben hozandó végső ítéletet. Ezen vétkek barlangjában tehát Babics Józsefnek meg nem romlani majdnem lehetetlen volt. A példa és a társaság oly hatalmas eszközei jónak és rossznak, hogy még a míveltebb ember sem tagadhatja meg ezek hatalmát; s a legerősebb lelkű is beszívja vétkes szokásait azoknak, kikkel ifjuságától fogva ki-rekesztőleg társalkodott; de azonkívül is gyűlöli a bűnt gyakorló gonosz ember jobb lelkű embertársát, és maga körül nem igen szenved meg azt; rész szerint, mert árulástól fél, társa előtt pedig titkolódnai felette terhes, és némelykor lehetetlen is; de rész szerint azért, mert annak jámbor életében, derült és egyenes tekintetében mindenkor szemrehányást olvas vétkeiért; üldözi tehát és gúnyolja azt mindaddig, míg vagy el nem válnak egymástól, vagy a jó is elcsábítatik. Ezek szerint nem bocsánandó-e, hogy Babics József, kinek szívében az isteni és polgári törvények, a jónak és igaznak magvai nevelés által nem igen mélyen valának beplántálva, jó nem maradt egy oly társaságban, hol csak a vétkeknek örömei ismertettek, hol a jámbor élet kigúnyoltatott, az

erkölcsös ember üldöztetett, és csupán a hasonlóul elvetemedett vétkes volt többi társainak barátságára érdemes?

Itt csalta el Fehér Józsi, Tóth János csikósnak bojtárja és érdemes tanítványa, Babics Józsefet magával az aligvári majorba, hol legalább ez utolsónak, a pör irományai szerint is, semmi vétkes szándéka nem volt; de midőn a majorbeli cselédek által megtámadtattak, társának biztatásából, sőt egyenes parancsolatjából, a neki nyújtott pisztolylyal mind magát, mind társát védelmezni kötelességének tartotta; mert még a legvadabb rablócsoporthoz is vannak bizonyos és különös szokásbeli törvényei, melyek szerint öregebb társának nem engedelmeskedni, valamelyiket föladni vagy elhagyni, és a veszedelemben nem védelmezni, legalacsonyabb véteknek tartatik; a becsehelyi pásztorok csoportja pedig ezen törvények szentségét Babics Józsefnek is, hihető, hathatósan lelkére kötötte. Büntetés követte ezen első hibát, mely büntetésnek súlyát az effélékhez nem szokott Babics Józsi fölötte terhesnek érezvén, hogy attól megmenekedhessék, módokat keresett és talált is az elszökésre. De éppen ezen szökése által lett ő kizárva a polgári társaságnak békés köréből; mert az elillanásért még terheőbb büntetés várakozott reája, melynek félelme miatt nyilván megjelenni sehol sem mervén, bujkálva csavargogni volt kénytelen. Csavargása közben Strobl Józsi kanászbojtárhoz vetődött, s ott Kovács Ferkó csavargóval is szerencsétlenségére megismerkedett. Kenyere már ekkor elfogyott, ruhája nem volt, szolgálta lépni nem bátorkodott, pénz nélkül nem élhetett: csoda-e tehát, hogy egyrészt élte föntartásának természeti ösztönétől szorongattatván, másrészt prédát ígérő, gonosz indulatú társainak álnok csábításai által elragadtatott, s azoknak vérengző példájára Selyem Bódi kirablásában és meggyilkolásában részes lett?

Vétke után büntársát, Strobl Józsit, már el nem hagyhatta, mert a felfödözéstől rettegve, máshol élle-

met és rejtekhelyet még csak keresni sem mert; midőn pedig Strobl Józsi a sági pusztán kanászgazda lett, Babics József is követte őtet, és hogy élhessen, távol hazájától, mint első vétkeinek helyétől, nevét is, eltitkolhatás végett, változtatva, csábító álnok barátjának szolgálatába lépni kénytelen volt.

Hogy ezen szolgálatában Babics Józsi az erkölcs útjára vissza nem tért, hanem inkább a vétkek örvényébe mélyebbre sülyedett, ismét természetes következése vala helyheztetésének. Gazdája, Strobl Józsi, és bojtártársa, Kovács Ferkó, mindketten tudói, sőt részei voltak előbbi bűnének; ezek pedig a megtérni akarót nem csak kigúnyolták, hanem vétkeknek elárulásától félvén, talán életétől is megfosztották volna; nem mert tehát azokkal egyet nem érteni; mert egyrésztől véres bosszújoktól, másrészt az őtet is üldöző büntető igazság ostorától méltán irtózott. Azok, kik gazdájához jártak, s ez által ő vele is társalkodtak, mint példának okáért Fülöp Jakab, Kertész Józsi, Nagy Jancsi, Takács Miksa s több mások mind cégéres gonosztévők lévén, hívogató biztatásaikkal őtet is rosszra ingerelték; de talán tulajdon lelkiismerete is volt egyik oka későbbi vétkeinek; mert a nyáj mellett henyén heverésző pásztornak lehetetlen volt élte lefolyt részére is némelykor vizsgálódva vissza nem tekinteni, és ha ezt cselekedte, fel kellett ébrednie mardosó lelkiismeretének, melyet hogy ismét elnémítson, bort és zajos társaságot keresett; de mivel ezt pénz nélkül el nem érhetette, pénze pedig csekély béréből csak csekély lehetett, társai példájára és ingerlésére ismét rabolni indult. Így lett Babics Józsi részes társ mindazon vétkekben, melyek hosszú sorát szabad vallásában maga is elismeri; de mindenhol régi megrögzött bűnösök, mint Toldi Józsi, Kovács Ferkó, Király Jancsi és Radics József voltak társai, kik addig csábították, tüzelték, míg heves indulatja őtet is elragadta. Igaz ugyan, hogy némely rablásoknál magát Babicsot mondják vezetőnek a tanúk; ez

azonban csak minden korlátokon keresztül rontó hevesebb indulatjának és vakmerő bátorságának, nem pedig gonoszabb szívének bizonyossága; mert éppen a csábítók, kik mást vétkekre ingerelnek, magok jobbára félénkek, és a veszedelem helyén hátra állanak.

Azon vétkeken kívül, melyeket Babics József maga is megvallott, a Somogyban elkövetett rablással és gyilkolással is terheli őtet felperesi tisztii ügyész úrnak vádja; de próbái nem tökéletesek; mert a rabtársaknak vallása, kik ezen rablást elismernévén, a véle összekötött gyilkosságot Babics Józsira hárítani azért akarják, hogy az ezt követő terhesebb büntetés súlyától megmenekedhessenek, hitelt nem érdemel; a kirablott kárvallottnak, úgyis mint egyes tanúnak, bizonyítása ily terhes esetben elegendő próbául nem szolgálhat; Király Jancsi pedig a 39-dik szám alatt tett azon vallását, hogy Babics Józsi a sümegi rablás alkalmával már három embernek a meggyilkolásával dicsekedett, hitelesítéskor egyenesen visszavonta. Figyelmet érdemel végre még azon környülállás is, hogy Babics József ezen vádnak minden tétovázás nélkül állandóul ellene mond; pedig midőn a három gyilkosságot és több rablásokat erőltetés nélkül önkényt megvalló vétkes a negyedik gyilkosságot, melylyel vádoltatik, ily elhatározottan tagadja, méltán föl lehet tenni róla, hogy el sem követte azt.

Mindemellett azonban számosak az említett somogyi gyilkosságon kívül is Babics Józsefnek maga által megvallott vétkei, melyek a törvények szoros rendelkezéséből halált hozhatnak fejére. De nem is védelmezettjének ártatlanságában bizakodik a védelmező tisztii ügyész, hanem egyedül hazánk ítélőszékeinek kegyességében; nem a bírának szoros igazságától, hanem felebarátjaik gyarlóságán könyörülni szerető szelid emberiségétől remél irgalmasabb ítéletet. Nem a megvallott vétkek valóságát veszi kétség alá, nem föloldoztatást kíván, mert ezt óhajtani vakmerő képtelenség volna; hanem csak odajárul kérelme, hogy a tör-

vénynek kemény rendelése által kiszabott halál helyett ideig tartó bármely nehéz büntetés rendeltessék.

Ki kell ugyan a köztársaság sorából törülni minden olyan vétkest, kinek gonoszsága polgártársainak ostorává lett; de csak akkor, ha e vétkes jobbíthatatlan.

A halálos büntetésnek czélja nem bosszúállás, mert a bosszúállás kegyetlen indulat, ilyen indulatot pedig az igazság kiszolgáltatásának ismerni nem szabad. De elégtételt sem szerez a halálos büntetés; mert a meggyilkolt polgárok életét semmi büntetés, semmi kegyetlenség vissza nem adja többé a köztársaságnak. Ha azonban a kemény törvény szoros rendelését irgalom és könyörületeség mérsékeli; ha az ítélet nem csak törvényen, hanem felebaráti szereteten is alapul: megtartatik egy polgár, kinek élete a köztársaságnak még talán hasznára válhat. Csak olyan gonoszokat kell tehát halálos büntetésekkel kiirtani, kiknek megmaradása több kárt okozna a közjónak, mint a mit az egy polgárnak eloltott életében veszthet; de a hol a bűnös megtérni készül, a hol alapos reménység lehet jobbulásához, ott szebb és felségesebb, a közjóra hasznosabb, s talán ezért igazságosabb is az életet megtartó kegyelem, mint a halálos törvénynek pontos teljesítése.

Ily tekintetet érdemel a szerencsétlen Babics József is. Megvallotta ő legterhesebb vétkeit önkényt és erőltetés nélkül, melyeket tökéletesen kinyomozni nem is lehetett volna; felfödözte minden bűntársait, s ez által módot nyújtott arra, hogy a büntető igazságnak hatalmas keze azokat is elérte, s további gonoszságaikat meggátolta. Kezességül szolgálhat ezen őszinte vallomása, hogy törődött szívvel bánja vétkeit, és ha a halálos büntetéstől megmenekedve, ideig tartó bármely kemény büntetését kiállhatná, ezen fenyíték által istenével, embertársaival megengesztelődve, tiszta kebellet léphetne ismét a világba; nyíltan és félelem nélkül keresné munkája által kenyerét; önkárával

megismert társait, kiknek barátsága neki oly gyászos volt, s az ezekhez hasonlókat kerülné, a nyomorúság és életkora haladása heves indulatait lecsillapítaná, s így lenne idővel belőle hasznos és szorgalmatos polgár, ki veszedelem idején még hazája védelmére is fölállhatna, s akkor rettenthetetlen bátorsága, mely eddig a nem igaz úton féktelenül kicsapongva, terhes vétkek szülő anyja lett, a legszentebb célra vezéreltetvén, a közjónak nem csekély hasznot hajtana.

Mindezeket, de különösen védelmezettjének huszonhárom esztendőkre csak alig terjedő korát tekintetbe vétetni kérvén, a védelmező tisztí ügyész ezen pört ítélet alá bocsátja.

A JOBBÁGYOKNAK SZEMÉLY- ÉS VAGYONBELI BÁTORSÁGÁRÓL.

A KK. és RR. 1833 június 15-dikén tartott kerületi ülésének napirendjén volt: az urbér tárgyában készült VIII. t.-cz. javaslata a jobbágyok személy- és vagyonbeli bátorságáról. Ennek Dessewffy Antal, Temesmegye követe által szövegezett két §-a azt rendelte, hogy a jobbágyok csak akkor háborgattathatnak vagyonukban vagy személyükben, ha törvényesen rendelt bíró által kihallgattatva, a törvény rendelete szerint ítéltettek el; továbbá, hogy minden követeléseket és személyök sértését akárki ellen tulajdon fölperességek mellett kereshetik, *Aczél* Antal, Aradmegye követe, a javaslatot hevesen megtámadta. «Benne oly elveket, oly fogásokat — így szólott — lát elrejtve, melyekből alkotmányunknak, s az egész nemesi karnak végromlása következnek, s azért ő soha semmi szín alatt reá nem áll.» Hasonló nézeteket fejtegetett *Robonczy* János, Veszprémmegye követe. Utána felszólalt Deák Ferencz, a kit Zala vármegye közgyűlése 1833 április 15-dikén választott meg a követségtől visszalépett testvérbátyja, Deák Antal helyébe országgyűlési követnek.

DEÁK FERENCZ: A javasolt VIII. cikkely iránt nekem különös utasításom nincs; de mivel abban az emberiség legszebb jussai határozatnak meg, pártolom azt szívem érzése szerint, és pártolni csak akkor

szűnhetem meg, ha ettől küldöm egyenes rendelése eltilt. Van egy törvény, mely minden polgári törvények fölött örök és változhatatlan, melyet a világ kezdetétől ennyi századokon keresztül semmi álokoskodás sarkaiból ki nem forgatott, semmi hatalom és erőszak el nem nyomhatott; egy oly törvény, melynek legkisebb sértését keserű bosszúállás követte mindenkor; egy oly törvény, melyet az alkotó minden jobb ember szívébe vésett, mely nélkül polgári alkotmány erősen nem állhat, mely nélkül írott törvény igazságos és boldogító nem lehet és ez: a természetnek szeghetetlen szent törvénye. Ezen törvény parancsolja, hogy minden ember személye sérthetetlen legyen; ez öntött minden ember kebelébe önvédelmi ösztönt és akaratot; ez adott neki hatalmat arra, hogy sértője ellen gátolva és bosszúva erőszakot használhasson. De polgári társaságban ezen hatalmat az írott törvény sok esetben kivette az egyes polgárok kezéből, mert a mindenkori önvédelem és bosszúállás a társaság céljaival meg nem férhet; ugyanazon írott törvény kötelessége tehát a haza minden lakosának személybeli bátorságát oly lábra állítani, hogy törvényen kívül önkény szerint senki mást ne bánthasson. Hazánkban is gondoskodtak erről törvényeink, de csak a nemesekre nézve; meghatározott az, hogy a nemest ítélet nélkül bántani nem lehet. De a szegény nemtelen jobbágy felejtve vala mindenkor; őt a földesúr birósága alá adták törvényeink még ott is, hol a bíró egyszersem kereső fél vala; őt törvény nélkül, gyakran meg sem hallgatva, oly vétekért büntette indulatos felhevülésében az uradalmi tiszt, mely által önszemélyét vélte sértve lenni, s ez akkor nem annyira büntető bírónak, mint bosszútálló erőszakoskodónak tekintethetett volna. Így eredtek a törvény hiányossága miatt visszaélések; így gyakorlotta sok földesúr azt, a mit rendes társaságban gyakorolni senkinek nem szabad: öntügyében a bíróságot, önszemélye sértése miatt a bosszút. De eltörölték már a RR. ezt az

ítélő hatalmat; ennek eltörlése után tehát a büntető hatalmat előbbi állapotában hagyni helytelen lenne. Nem lenne nehéz Veszprém vármegye követének azon állítását, hogy a magyar paraszt személybeli bátorsága eddig is elegendő vala, esetek felhozásával megczáfolnom. De hosszas volnék, ha elszámálnám, hány ártatlant sértett az önkény, hány visszaélés maradt a törvény hiánya miatt büntetlenül. Nincs is szükségem efféle fejtegetésekre, mert vagynak bizonyításaim, melyektől a hitelt megtagadni senki sem fogja; bátran hivatkozom azokra, s ezek a RR. tapasztalásai. Tegyük kezünket szívünkre és feleljünk nyiltan, ha nálunk a jobbágnak személybeli bátorsága eddig az önkény ellen törvény által védve volt-e? Én is tisztelem a hazai constitutiót, de a javaslott törvény-cikkelyből azon káros következtetéseket származni nem látom, melyeket Veszprém követe jövendől. Itt a személybeli bátorságról vagy on szó, nem a büntetések módjáról; magát a vétkes nemes embert is bizonyos esetekben tüstént befogattatni rendelik törvényeink s erről a javaslatban is tétetik említés; továbbá a személybeli bátorságról s nem az adónak általunk viselendő terhéről szólnak itt. Ez a két tárgy pedig egymástól különböző; noha kénytelen vagyok azt is megjegyezni, hogy küldőim a házi adó terhének egyrészben leendő elvállalásával is kívánnak az adózókon segíteni; de ezért őket a constitutio ellenségeinek mondani nem tűröm s minden ilyes következtetéseknek ellene mondok. Mivel tehát a javaslott cikkely a jobbágyok személybeli bátorságát eszközli, a t. RR.-et annak elfogadására kérem. Nem úgy kérem ezt, mint kegyelmet vagy ajándokot, hanem úgy sürgetem mint igazságot, melyet az emberiség jussainak sértése nélkül meg sem lehet tagadni; nem új engedményt kívánok, hanem azon just, mely a természet törvénye szerint jobbágyainkat is illeti, s melyet a földesurak gyakran visszaélésekkel súlyosítva bitorlottak, kívánom én visszaállíttatni; kívánom nyolcz százados con-

stitutióknak nyolcz százados igazságtalanságát enyhíteni. A haza ügyének nevében óhajtom ezeket; mert a közboldogság ott általános nem lehet, a nemzet virágzása nem képzelhető, a hol még a személybeli bátorság is csak privilegium, s a hol azt a kisebb rész csak kizárólag gyakorolja.

A többség elfogadta a VIII. törvényjavaslatot.

A VALLÁS ÜGYÉBEN.

A vallás ügyében a két tábla között teljes megegyezés a KK. és RR. 6-dik üzenete után sem jött létre. A főrendek erre adott 6-dik válaszukban arra hívták föl a KK-at és RR-et, hogy «ha a főrendek javaslataihoz járulni nem kívánnának, sem pedig az egyesüléshez vezető más módot nem találnának, alig látszik egyéb hátra lenni, mint hogy a két tábla megegyeztével már elhatározott pontok annak rende szerint 6 felsége elé terjesztessenek». A KK. és RR. 1833 július hó 13-dikán tartott országos ülésökben tárgyalták az erre adandó 7-dik üzenet javaslatát. Ennek utolsó két pontja így szólott: «Hogy — a főrendek — némely kisebb fontosságú s már az 1790. 26. t.-cz.-ben foglalt pontokban megegyeztek; hogy az ezredbeli evangélikus káptalanok s a a közös temetők iránt tett kívánat fölterjesztését nem ellenzik: az nem enyhítheti a keserűséget, melyet lehetetlen nem érezni, midőn minden nagyobb sérelmekre oly orvoslást ajánlanak, minél fogva azoknak némely része csak úgy enyésztetnék el, ha nagyobb része törvényesíttetnék. Ily ajánlat mellett szólítani föl a KK.-at és RR.-et, hogy a két tábla megegyeztével már elhatározott pontok annak rende szerint terjesztessenek föl, nem egyez meg a nagyérdékű tárgy és a nemzet azon függő kívánatai iránt tartozó tekintettel.» Ezért a KK. és RR. világosan kijelentik, hogy előbbi nyilatkozataik mellett állhatatosan megmaradnak, s egyszersmind kimondják, «hogy ha — a főrendek — az ügy fölterjesztését még most is visszatartoztatják, akkor a KK. és RR. az egész tárgyat ez uttal fölfüggesztik, s minden esetre az 1790: 12. t.-cz. értelméhez szorosan ragaszkodván, a törvények önkényes magyarázatából kelt, s netalán még kelendő minden rendelkezéseket törvényteleneknek s kötelező erő nélkül valóknak az egész haza előtt ki nyilatkoztatják». A tárgyalás megkezdése előtt az elnök felszólította a KK.-at és RR.-et, álljanak el a tárgy fölfüggesztésére irányuló szándékuktól és folytassák a főrendekkel az egyezkedést. Ha pedig ezen kérését nem teljesítenék, legalább azt kéri, hogy «azon pontok, melyekre a két tábla közt egység van, legkegyel-

mesebb fejedelmünk elébe terjesztessenek», a mint «hasonló fölterjesztések, t. i. befoglalván a megállapítottakat, s elhagyván a közegyezség által el nem intézetteket, a mult országgyűléseken is számosan történtek».

DEÁK FERENCZ: Súlyos átok gyanánt nyomja nemzetünket a hajdan korból, úgy látszik, örökségül reánk szállott irigy viszálkodásnak minden közbizodalmat elfojtó indulatja. Sok kincsekkel áldotta meg a természet hazánkat; de az irigy sors megtagadta tőlünk legszebb áldását, a közértelmet és egyetértést, talán azért, hogy a magyar soha virágzó nagyságra ne emelkedhessék, soha igazán szabad és független ne lehessen. Nem is a külső erőszak fog egykor minket elnyomni, hanem belső egyenetlenség, mely a közérőt és közlekedést kifejleni nem engedi, s polgári szabadságunk éltető gyökerein rágédva, dúlja fel végre nemzeti létünket; mert ime most is a legszen-
tebb tárgy, a vallásnak és lélekismeret szabadságának tárgya, boldogító áldások helyett, a visszavonás és indulatos gyűlölség magvait szórta el közöttünk. Küldöimnek egyenes utasítása, hogy a vallások különbségéből eredhető meghasonlások meggátolására, s a rokon egyetértésnek helyreállítására törekedve, a KK. és RR. üzeneteiben kifejezett kívánságokat nyilván pártoljam. Örömmel teljesítem ezen kötelességet, mert a polgári társaság czéljaival megférő minden szabadságot, és így a vallás szabadságát is, sérthetetlen szentség gyanánt tisztetem. Szívemből óhajtánám én is hazánkban az egyetértést és rokon bizodalmat helyreállítva, sőt jövődöre is biztosítva látni. De fájdalommal tapasztalom, hogy a törvényhozó test pártokra naponkint több keserűséggel távoznak inkább egymástól, a helyett, hogy egymásnak testvéri szeretettel békülő kezét nyujtanának. Mennél tovább lesz tehát vitatás alatt a vallásbeli tárgy, annál kevesebb a reménység egy oly törvény alkotásához, mely a sérelmeket orvosolva, közlekedést szülhessen; de annál

több a gyűlölség, mely a vitatások folytatásából származhatik. Ezeken felül még egy oly kérdést is látok a vallásbeli tárgygyal összeszöve, mely nagyrészen polgári szabadságunkat érdekli. A vallásbeli átmene- telre nézve sarküzenetünkben az foglaltatik, hogy annak esetei ő felségének csak tudomás végett jelentessenek be; ha tehát mi most ettől elállva, a fejedelmi fel- ügyelés jussának olyan magyarázatját ismerjük el, hogy a törvények által meghatározott kérdések meg- vizsgálását és helybenhagyását a kormány még végre- hajtás előtt, mintegy birtokon belül, gyakorolja: könnyű lesz ezen értelmet a kormányzás egyéb tárgyaira is kiterjeszteni, s akkor az 1791: 12. ellenérc főbb parancsolatok intézik közdolgainkat s a végrehajtó hatalomnak nemzetünket illető része ki leszén játszva. Utasításom van arra is, hogy törvénykezéseink ren- dében minden parancsolatot eltöröltetni igyekezzem; mert ezek az igazság kiszolgáltatását hazánk köz- kárára gátolják. Mindezen parancsolatok a fejedelmi felügyelet jogánál fogva adattak ki. Ha tehát azon jognak említett magyarázatát hallgatva elfogadnám, küldőimnek ebbeli kívánságát sem teljesíthetném, mert a mit ma elismerek, azt holnap ostromolnom nem lehetne. Mivel tehát a fő RR. ezen magyarázattól elállani nem akarnak; mivel az üzeneteinkben elő- adott, s egymással szoros összeköttetésben álló sérel- mek és kívánságok legfontosabb részénck felterjesz- tését gátolják, a csekélyebbeket pedig kiszemelni s ezek felterjesztése által a többinek törvénytelenségét hallgatva törvényesíteni, sem az igazsággal nem egyező, sem a más tárgyakra is alkalmazható rossz példa miatt nem tanácsos: nincsen egyéb hátra, mint az, hogy az egész tárgyat ezúttal felfüggeszszük. Az idő lelkével haladó mívelődés, mely sem visszalépni, sem megállani többé nem képes, ki fogja vívni a most kívánt szabadságot, mert a míveltség és a szabadság azon elválhatatlan két testvér, kiket a jötevő végzet az emberiség boldogítására küldött a világra. Én

ugyan az egyszer felvett tárgynak abban hagyását általában véve nem szeretem, mert ez közönségesen csüggedésre, a csüggedés pedig erőtlenségre mutat. Azon idegen, ki belső körülállásainkat nem ismerve, olvasni fogja irományaink között, mily meleg lelkesedéssel pártolta e tárgyat kezdetben az ország gyűlése, ha majd a kezdetet a kimenetellel összehasonlítja, gúnyolva fogja rólunk megjegyezni, hogy az oroszlan rettentően tátotta fel száját, de csak ásított. Minden gúny ellenére azonban választásunk csakugyan nincsen. Mert az üzeneteinkben kifejezett kívánságok teljesedésbe nem mehetnek, a további vitatások időnket is vesztegetve, csak a meghasonlást nevelnék, a rossz törvény legtöbb megelégedetlenséget szülne, minthogy a jövő reményeket is előlné, a felügyeleti jusnak említett magyarázatja pedig nemzeti jussaink sérelmével az önkény hatalmát könnyen terjeszthetné: ismételve mondom tehát, hogy s felfüggesztés szomorú kénytelenség, de kénytelenség. Fájdalommal jelentem én ki ezeket t. KK. és RR., mert mélyen égető fájdalom dúlja keblemet, midőn látom, hogy a nemzet egy oly tárgyat, melyet hat hónapokig a haza közkivátnak vitatott, a hetedikben siker nélkül abban hagyni kénytelen. Jaj nekünk, ha ez a nemzeti belső erő hiányából eredett; akkor a magyarnak egykor virágzást ígérő nagysága csak hiú gyermeki ábrándozás; akkor a nemzeti függetlenség csak szappanbuborék. De ha ezt országgyűlésünk hibás elrendezése szülte, akkor az orvoslás nem lehetetlen és sok időre talán már nem halad. Majd ha a nemzet számot kér tőlünk a közbizodalomról, azon legszebb ajándékról, melyet szabad polgárok nyujthatnak; ha számot kér arról, miképpen orvosoltuk a hazának vérző sebeit s a közkivátnat mennyire teljesítettük; ha számot kér az elrepült, de soha vissza nem hozható drága időről: elkeseredve fogjuk megvallani, hogy heteket, hónapokat vont el tőlünk egy oly tárgy vitatása, melyet végre felfüggeszteni

valánk kénytelenek. De el fogjuk mondani azt is, hogy az irgalmat nem ismerő sors vaskeze éppen azon örvénybe sodrotta e tárgyat is, hol már több országos közóhajtás elsüllyedett. A fejedelmi szó meghallása végett külföldre idézett hazafiak iránti sérelem, a békének és háborúnak nemzetünket illető jussa, éppen itt szenvedtek hajótörést, sőt az 1730-diki országgyűlésnek azon legszebb munkáját, hogy a kivánt ujonczok megigérése előtt a közszükség való-sága a törvényhozó test előtt is felfedeztessék: egyedül a fejedelemnek közbejött rescriptuma mentette meg azon örvénynek pusztító hatalmától. El fogjuk mondani mindezeket, s a nemzet látván e sok rossznak forrását, az orvoslást halasztani nem fogja; mert előttünk ezen országgyűlésen az alkalom, hogy változtatva javítsunk. Tisztelem én a vélekedések szabadságának szentségét; tisztelem még akkor is, midőn az a többség gondolkozásával nem egyez; nem is utalok a mívelt világ ítéletére egyes embernek tetteire nézve, mert, úgy hiszem, minden ember saját kebelében hordozza tetteinek legigazabb bíróját: a lélekismeretet. Csak az előttem a nyomorult, az a megvetést érdemlő, ki tetteiért önkeblében megnyugtatót nem talál. Nem fejtegetem én, ha vajjon a főrendek eddigi ellenkezésének okai helyesek és alaposak voltak-e? Ismételve bizonyossá tettek ők minket, hogy egyedül a közjó vezette lépéseiket, s én ezt mint képviselő most vizsgálat alá nem veszem. Szabad legyen azonban berekesztésül nyilván kijelentem azon forró óhajtásomat, hogy a nemzetek sorsát intéző hatalmas Isten boldogító áldását, vagy súlyosan ostromozó csapásait mi reánk is, de ő reájuk is, olyan mértékben áraszsza, a milyen tiszta lélekkel egyedül hazánk közboldogságát viseltük szemünk előtt mindenkor.

Az *elnök* kimondotta, hogy a KK. és RR. ragaszkodnak a kerületi ülésben megállapított üzeneti javaslatához.

A FÖLDESÚR NEM TULAJDONOSA AZ URBÉRI TELEKNEK.

A KK. és RR. 1833 augusztus 19-dikén tartott országos ülésének napirendjén volt: «a jobbágyok földesúri adózásairól» szóló urbéri IV. t.-cz javaslata. Ennek bevezetése így szólott: «Mint-hogy minden földtulajdon az uraságot illeti (cum omnis terræ proprietatis ad dominum spectet) s minden föld, melyet a jobbágy művel, földesúri engedményből származik, az egyenes igazsággal megegyező, hogy azoktól adózások és szolgáltatások tétessenek a földesúrnak.» Császár Sándor, Temesmegye követe indítványára, hogy a bevezetés hagyassék ki, s csak annyi mondassék, hogy «a jobbágytelkektől járó szolgáltatások és adózások ezekben határozatnak meg», az elnök kijelentette, hogy a bevezetésben foglalt elvnek meg kell maradni, ha csak minden eddigi törvényeinket fenekestül fölforgatni nem akarjuk. Borsiczky István, Trencsénmegye követe, elfogadta Császár indítványát, mert «omnis terræ proprietatis» annyit tesz, hogy az egész föld kerektsége az úré, ezt pedig mondhatni az Istenről, de nem a magyar nemes emberről». Andrássy József, Esztergommegye követe, az eredeti szerkezetet pártolta, mert az «omnis» e szóra vonatkozik «proprietas», vagyis hogy a magyar föld minden tulajdona a magyar úré.

DEÁK FERENCZ: Az urbanium elején azt állították fel a RR., hogy vezérelveknél előleges megállapítására szükség nincs. Kétségkívül nem azért tették ezt, mint ha elv nélkül akartak volna dolgozni, hanem azért, mivel ily szorító korlátokat előre felállítani jónak nem vélték. Ennek következtében nincs az egész urbaniumban egy elv is a jobbágyra nézve kijelentve. Minek jön tehát a földesúrra nézve ezen elv ide, mint a tengerből kinőtt szikla, vagy a levegőből lehullott kő? Valóban igen szomorú karban lenne a magyar nemes jussa, ha hogy annak megerősítése végett ezen elvnek itten kijelentésére lenne szükség. Ha törvényben lesz, hogy a jobbágy ezen és ezen adózásokkal, szolgáltatásokkal köteles, bizony mindenki megérti, hogy nem szabad telektől szolgál és adózik földesúrnak. Egyébiránt, ha azon értelem adódik ezen pontnak, melyet a trencsényi követ adott, akkor

Görögországnak Herodotus által megemlített 30,000 istenei szerényebbek voltak nálunknál, mert egyik megelégedett a vizekkel, másik a földet, harmadik az alvilágot tulajdonította magának, a magyar nemes pedig az egész világot magának tulajdonítja. Ha pedig az «omnis» szó nem a földre, hanem a proprietásra referáltatik, a mint én úgy hiszem, hogy oda referáltatik, akkor kérдем, lehet-e mondani, hogy minden tulajdon a földesúr? «Mindен» ez annyit tesz, hogy teljes, korlátlan; már pedig a ki olvasni fogja, hogy a haszon gyümölcsözését a jobbágyoknak adtuk, s attól csak bizonyos meghatározott, sok helyre, igaz, nagyon elég, de sok helyre nézve igen csekély haszonbért határoztunk; a ki olvasni fogja, hogy ezen haszonbért felemelni teljességgel nem szabad: mit fog ezen «omnis proprietas» felől mondani? Temessel voksol.

Az elnök kimondotta, hogy a törvényjavaslat bevezetése megmarad.

A JOBBÁGYOK BIRTOKKÉPESSÉGÉRŐL.

A KK. és RR. 1833 szeptember 4-dikén tartott országos ülésének napirendjén volt «az urbéri kötésekről» szóló V. t.-cz. javaslatának részletes tárgyalása. A javaslat 2. §-a következőképp szólt: «Jövendőre pedig megengedtetik a jobbágyoknak, hogy a törvény által kiszabott mód helyett csupán tartozásaikra, szolgálataikra és adózáisra nézve külön-külön örökös kötések tehessenek, sőt ezeknek erejénél fogva a földesúr és jobbágy közti szabad egyezéssel meghatározandó bizonyos általános summa fizetésével földesúri tartozásaikat, szolgálataikat és adózáisukat (az úri törvényhatóság sértetlen hagyatván) tökéletesen és örök időkre megválthatják. Azonban a kir. adományból származott úri haszonvételek ezen örökös urbéri kötéseknek tárgyai nem lehetnek, s ha valamiképp azokba foglaltattak, az ezek iránt egyezett földesúr örököseinek keresete mellett törvény útján visszaszerezhetők lesznek.» Az e § körül kifejtett hosszas vitát Szentiványi Anzelm, Nógrád megye követe nyitotta meg, a ki elfogadta ugyan, hogy «a paraszt ezentúl földesurával a megváltás iránt nem csak ideit, hanem örökös contractusra léphet, de utasítása szerint ezt oly formán kívánta kifejezni, hogy ezentúl a jobbágyoknak szabad-ságában álljon ne csak a robotok és más praestatiók, datiók iránt,

hanem egyszersmind majorsági földek, rétek és kisebb királyi haszonvételek iránt is vagy ideí vagy örökös contractusokat kötni; szóval, világosan ki akarta mondani, hogy az incapacitas possessorii eltöröltetik, úgy, hogy minden hazabeli lakosnak ingatlan javak szerzésére és bírására tehetség engedessék». *Borsiczky István* urán, ki ez indítványt támogatta, felszóltat Deák Ferencz.

DEÁK FERENCZ: Negyvenhárom évvel ezelőtt, midőn az ősi alkotmányt végromlással fenyegető súlyos idők elmúltak, s a nemzeti képviselők újra összegyűltenek, hogy polgári szabadságunk vérző sebeit orvosolják, az 1790-diki országgyűlés megnyitásakor szép lelkesedéssel mondotta azt beköszöntő beszédében az akkori personalis: «hogy az ország többi lakosinak illendő és mérsékletes szabadsága s a törvényt szerző hatalomhoz ragaszkodó bizodalma, törvényeink főalkotmányában gyökerezett bátorságnak egy különös oltalma». Figyelmetessé tett ez által a jeles férfiú minden jó hazafit azon legbiztosabb útra, melyen nemzeti függetlenségünk megerősítése leginkább eszközölhető, s az ország virágzó nagysága talán egykor létesíthető; ne vessük meg tehát figyelmeztető tanácsát, mert valóban ideje már, hogy a hazában lakó nyolcz millió nemtelennek illendő és mérsékletes szabadságáról is legalább egyrészben gondoskodjunk. Nincs ezen szabadságnak nagyobb akadálya hazánkban, nincs a nemzeti művelődés lehető virágzásának emésztőbb férge, mint belső elrendelkezésünknek azon része, mely szerint nálunk nemtelen ember semmi fekvő birtokot, mint valóságos állandó és bizonyos tulajdont, nem bírhat. Utasításom által meghatalmazva kérem tehát a t. KK.-at, pedig az igazságnak és hazánk közjavanak nevében kérem, méltóztassanak ezen hibás és annyi kárt okozó rendelkezést eltörölni. Nem tartom szükségesnek hosszasan fejtegetni, hogy a bírhatási jus minden embernek vele született, sértetetlen természeti jussa. Tudom én, hogy a polgári társaságban sok természeti jussok csorbítást szenvednek, mert a status céljai korlátozást kívánnak; de

hogy valamely országban 400 ezer ember minden jussokkal bírjon, nyolcz milliónak pedig, mely a hazát szintén vérével s életével védi, még csak birhatási jussa se legyen: azt a statusnak igazságos céljai szükségessé nem teszik; mert ha a polgári társaság azért állott össze, hogy minden egyes embernek személy s vagyonbeli bátorsága biztosíttassék, ezen célnak sértése nélkül a társaság legnagyobb részétől még a birhatási just is megtagadni csakugyan nem lehet. Spártának helotái, Rómának mancipiumai rabszolgák valának; tőlük az igazágtalan erőszak elvette még a személyes szabadságot is; de ha őket uraik szabadon bocsátották, s ekkor valamely birtokot kaptak vagy szereztek, valóságos tulajdonosai valának szerzeményeiknek, s abban őket törvénysértés nélkül senki sem háborgathatta. A magyar nemtelen jobbágyot ellenben még földesurának kegyelme sem emelheti vissza természeti jussaiba, mert a fekvő nemesi birtoktól akármely nemes ember által megfosztathatik, pedig azt vitatjuk, s én is azt vitatom, hogy a magyar jobbágy nem rabszolga. Kérdést lehetne támasztanom az iránt, hogy melyik világos törvény fosztja meg egyenesen a nemteleneket a birhatási justól, és valóban nem igen könnyű lenne világos törvényt előmutatni, mert András bullájának 26. és az 1715. évi 23. t.-cikkelyek, melyekre leginkább hivatkoznak e tárgyban ítélőszékeink, csak az idegenekről szólnak. De nem feszegetem ezt, mert előrelátom azon feleletet, hogy a törvényeket így magyarázta, így terjesztette ki a szintén törvényt szabó hatalmas szokás, és hogy ezen szokás a hajdan kornak szellemében támadt, s az óság bélyegét viselvén homlokán, tiszteletet parancsol. Azonban a hajdan korban a magyar nemesség egyedül maga teljesítette mindazt, a mit teljesíteni legszebb, legszentebb kötelessége egy nemzetnek: a haza védelmét és a belső csendesség fenntartását; türethőbb, sőt nemesebb vala tehát azon büszkesége, hogy önvérével szerzett és egyedül vé-

dett jussait másokkal megosztani nem akarta. Körülállásaink azonban vétünk nélkül a század lelkével együtt sokat változtak azóta, és most vajjon kinek folyik legtöbb vére Magyarország védelméért? Kinek vállain fekszik a közterhek legsúlyosabb része? Bizonyosan azon nyolcz millió embernek, ki még fekvő tulajdont sem birhatván, csak lakosa inkább a hazának, mint polgárja. (Éljen! Egy szózat felülről a karzatról: Száz esztendeig!) Azt fogja talán valaki mondani, hogy a magyar jobbágnak sorsa éppen nem rossz, mert szép telket bir csekély adózásokért, melytől földesura sem foszthatja meg soha. De a magyar jobbágy már születése által arra látszik kárhoytatva lenni, hogy törvényes értelemben független soha ne lehessen, mert fekvő tulajdont, állandót és bizonyost, hazánkban nem birhat, sőt még a jobbágytelket sem szabad neki mint független tulajdont a földesuri hatalom megszűnésével megszerezni. Pedig nem értjük-e mindnyájan az iszonyú különbséget, mely a jólét és a törvényes függetlenség közt van? Találkoznék-e közöttünk, ki a materialis legjobb létet, melyhez jobbágyi függés van kapcsolva, inkább választaná, mint törvényes függetlenség mellett a közép-szerűséget? Ezen törvényes függetlenség nélkül nincs valóságos polgári szabadság, pedig csak a szabadság képes tiszta és állandó boldogságot nyujtani. Ha ilyenek önérzéseink, miért nem akarjuk elhinni, hogy másnak kebelét is szintén hasonlók melegíthetik, vagy ha elhiszszük, miért késünk utat nyitni másoknak is a legszebb boldogságra, kivált midőn ez áldozatunkba sem kerül? Ismételve kérem a KK. és RR.-et, hogy a birhatási just hazánk nemtelen lakosaira is egész mértékben terjeszszék ki, vagy ha azon birhatási jus, mely minden nemtelenre és minden nemesi fekvő javakra kiterjedne, a vele összefüggő kérdések miatt nem itt, hanem a törvénykezési munkában vétetnék tanácskozás alá: ezúttal legalább a jobbágytelkek tulajdonának «soluta jurisdictione dominali» lehető meg-

vásárlása a nemteleneknek is törvény által engedtessek meg; mert ezen tárgy szorosan ide, az úrbéri munkához tartozik, hol a jobbágyok jussa és kötelességei határozatnak meg. Legszebb engedmény lesz ez, melyet adózóinknak adhatunk, mert a legnemesebb cél: a törvényes függetlenség lesz általa munkás jobbágyinknak kitűzve; nevelni fogja ez a nemzeti szorgalmat, felébreszti sokak kebelében az emberiség magasabb érzését, ösztönt ad a kimívelődésre, s ez által hazánk boldogsága fog növekedni, a nélkül, hogy valakinek igaz jussai sérelmet szenvednének. Ugyanis nem sértetik általa polgári szabadságunk, mert a szabadság másokkal megosztva nem fogy, sőt erősödik és annál biztosabban áll, minél többen lehetnek részesei, sőt a valóságos tulajdon által többen lesznek a hazához kötve s így belső erőnk is nevelkedik. Nem sértetik szerkeztetésünk aristokratiai része is, mert hiszen Velence főnemesei határtalan aristokratiai hatalommal uralkodtanak, s a birhatási jusból még sem zártak ki másokat is: megférhet tehát a népnek birhatási joga magával az aristokrátiával is. Nem is teszünk kárt a mostan fennálló nemzetségeknek, mert hiszen az eladás parancsolva nem lesz, a pazarlók eddig is leltek módot birtokaik elvesztegetésére, s ugyanazon pazarlóknak inséggel küzdő unokáik nem sok vigasztalást leltek eddig is abban, hogy őseik szép javait nem ők ugyan, de nem is valamely nemtelen pór ember, hanem más fényes nemzetségek birják. Továbbá, a tulajdonosi jusnak szentsége sem szenved legkisebb sércimet; mert az eladásra kényszerítve senki nem lesz, az alkuk önkénytől és szabad egyezéstől függenek, s az elidegenítés nemes vevőnél, úgy mint nemtelennél, egyforma tekintetek alá fog tartozni; sőt inkább a magyar nemes kétségtelen birtokának szabad eladhatását felette nehezítvén, magát a valóságos tulajdont is éppen az korlátolnia, hogy a vevők száma csak a privilegiált statusra van szorítva s az ország lakosinak igen nagy része még vevő sem lehet. Ha

tehát a birhatási just a nemtelenekre is kiterjesztjük, meg fog szünni a tulajdonnak ezen korlátozása, s a nemesi fekvő javak értéke és ára is fölötte növekedik, mert nevezetesen szaporodik azoknak száma, kiknek venni szabad lesz és venni akarnak. Legfontosabb ellenvetés lenne talán az, hogy az idegen nyelvű és nemzetű vevők által nemzetiségünk veszélyeztethetik. De hiszen én csak hazánk lakosiról szólok, s azoknak is, ha jussokkal birni akarnak, a nemzeti nyelv tanulását és tudását kötelességükké kívánom tétetni, a mire, úgy hiszem, egyébkint is törekedik a törvényhozó hatalom. Végre, azt talán senki nem fogja vitatni, hogy ezen engedménynek megadása még most igen korán volna; mert hiszen 1790-ben megtették őseink az első lépést, midőn a jobbágyok szabad költözését törvény által megállapították; ettől a birhatás jussáig csak egy lépés van, 43 esztendő pedig csakugyan elég idő arra, hogy ezen egy lépést megtegyük, mert ugyan mikor fog nemzetünk virágzó nagyságra emelkedni, ha előrehaladásunkban minden egy lépésnél 43 esztendőikig késünk?

Hosszabb vita után az *elnök* kimondotta, hogy a többség a kerületi javaslatot fogadja el.

AZ URBÉR TÁRGYÁBAN.

A KK. és RR. az urbéri törvények tárgyában a főrendekhez küldött 4-dik üzenetökben az urbéri kötésekről szóló V. törvényjavaslatra nézve, a melyet a főrendek nem voltak hajlandók elfogadni, a többek között a következőket mondták: «A mélt. főrendeknek minden ellenokaik — ezeket valódi szempontjokból nézve — abból a kútfőből folyván ki, mintha t. i. ezzel a törvényjavaslattal parancsolólag az állapíttatna meg, hogy minden egy-egy jobbágy a törvény kihirdetésével magát a jobbágyi szolgálatok és adózások alól örökösen kiváltani, s viszont minden egy-egy földesúr a kiváltást megengedni elmellőzhetetlenül tartozzanak: ennek a KK. és RR. javallatában — mely az egészet legkisebb kényszerítés nélkül a földesúr és jobbágy szabados jó tetszésére bízván, semmit nem parancsol, hanem csak nem tilal-

maz — még csak nyoma sincs, következésképpen magában össze-roskadván az ellenvetések fő alapja, utána rognak annak a reá épített ellenvetések is.» A főrendek az erre küldött viszonzüzenetekben, a melyről a KK. és RR. 1833 november 13-dikán tartott kerületi ülésekben tanácskoztak, kijelentették, hogy megmaradnak ugyan a KK. és RR.-éitől sokban eltérő előbbi nézeteik mellett, de az urbéri nyolcz t.-cz.-nek ő felsége elé terjesztését többé nem hátráltatják. Eltérő nézeteik előadása közben az V. t.-cz.-re nézve így nyilatkoztak: «Ha a KK. és RR. egy meghatározott szándéktól el nem fogódva, mind a mélt. főrendek által előadott okok kútfejét figyelemmel nyomozni, mind pedig az ebből folyó következtetéseket valódi szempontjokból venni akarják, bizonyára meg fognak győztetni arról, hogy azon fő alap, melyet magában összeroskadtnak lenni állítottak, nem is létezett a mélt. főrendek üzenetében.» A KK. és RR. azon állítására, hogy «van a népességnek egy neme, melynek birtoka, polgári törvényes szabadsága s így valódi hazája sem lévén, viszontagságos életénél egyebe sincs, a mit kockára tehetne», azt felelték: «addig, míg ezen ország állapotjába tökéletesen be nem avatott írók a magyar jobbágy sorsát gúnyolój rajzolatokban inkább, mint valóságos képekben előadták, könnyű vala mindig az igaz állításnak kivívása», a KK. és RR. nyilatkozata után azonban «vajmi nehéz lesz a levont szennyes fátyol alatt rejtőző valóságot kiűntetni». A KK. és RR. azon megjegyzése ellenében pedig, hogy «abban helyezhetik az ország erejét és díszét, hogy ha a sokfelé oszló részek közt húzott közfalak eldöntetnek», azt tartották a főrendek, hogy «annál erősebb idomban áll az építvény, mennél több közfalakkal van az összekapcsolva» s hogy «hazánk alkotmánya jóvá hagyja azon közfalakat, melyek a sokfelé oszló részeket egybenkapcsolják». Somssich Miklós, Somogy megye követe, szükségesnek tartotta, hogy a főrendeknek fölvilágosító felelet adassék, Andrássy József ellenben ennek semmi czélját nem látta.

DEÁK FERENCZ: Ha itt egyedül arról volna szó, hogy mi a főrendek ellenokait egyenkint czáfolgtatva, hosszasan fejtegetessük, akkor én is Esztergom vélekedését pártolnám, mert az egyezés megfélévén a felterjesztésre nézve, a főrendek meggyőződésének megváltoztatása nem remélhető, s már eddig is erre nézve oleum et operam perdidimus. Midőn két művelt ember véleményében egymással ellenkezik vetélkedve, s okait mindenik előadja az illendőség korlátai közt maradván, de mérsékléssel védi azt, a mit igaznak lát, habár egymást meg nem győzhetik, elfogultsággal egyik a

másikat mégsem vádolhatja, mert ha ezen szót philologicice nem taglalom is, kiki tudja, hogy társalkodási életben elfogultságnak csak az előítéleteket s a megfontolás hiányát nevezzük. De ha lehetne egy törvényhozó testnél az ily vádnak helye, vajjon kit terhelne az inkább, azt-e, ki csekélyebb vagyonából is kész áldozni polgártársai javáért, vagy azt, ki terjedtebb birtokaiból hasonló arányú áldozattól vonakodik? Valóban, ha elfogultságról lehet szó, akkor a RR. csak azon tiszta szándéktól valának elfogódva, hogy a szegény jobbágy sorsán igazságosan segítsenek. Szennyes fátyolt is emlegetnek a főrendek, mely által a valóságot elfödöttnek állítják. A kifejezés már maga olyan, melynek míveltebb társaságban nem igen lehet helye; de amúgy is a hibáknak s okaiknak felfedezése és megfejtése nem szennyes fátyol, mely elfedi a valóságot, hanem inkább a valóságnak tiszta fényre hozása első lépés a javításra. Nincs nemzet, mely alkotmányát, polgári szabadságát forróbban szeretné, s több állhatatossággal tudná védni, mint az angol, és még sincs ország, hol a felső elrendelkezés és igazgatás hiányai köztanácskozások helyén élesebben és kiméletlenebbül érdekeltetnének, mint éppen Angliában; mert hiszen ismerni kell egész kiterjedésében a hibát, hogy azt sikeresen orvosolni lehessen. A közfalak iránti megjegyzésre már felelt Barsmegye, hogy nem az alkotmányt erősítő közfalakat kívántuk lerontani; nem oldottuk fel a földesuri és a jobbágyi összeköttetést; nem sértettük alaptörvényeinket; hanem csak azon gátakat kívántuk elhárítani, melyek a nemzet egyes osztályai közt akadályoztatják a szükséges bizodalmat és a testvéri szeretethez való közelítést. Így a polgári alkotmányt szélesebb alapra, a haza boldogságára helyezvén, azt még inkább megerősítettük. Mondják azt is a főrendek, hogy üzenetünkben értették legelőször egy olyan néposztály létezését, melynek tulajdona nem lévén hazánkban, nyomorult életén kívül alig bír valamivel; de ezen

megjegyzést csak enyelgésnek vélem; mert hiszen ők is szintén jól tudják, hogy hazánk lakóinak igen nagy része valóságos fekvő tulajdonnal nem bírhat, s polgári szabadsága nincs, ha csak a szabad költözést, melyet senkitől megtagadni úgy sem lehet, polgári szabadságnak nem tekintjük. Most tehát, midőn belső elrendelkezésünk hiányait orvosolni vagyunk ide küldve, valóban ideje már, hogy a valóságos hibákat nem valami limbusha takargassuk, hanem világosságra hozzuk; mert ha ezt tennünk nem szabad; ha minden ilyen változtatás alkotmányunk sértése: akkor az ősiségből eredő perekről, a hitre bizott javakról, s más effélékről sem lehet szó; akkor ezekben sem lehet javításokat tenni. Feleljünk tehát általában mérsékléssel, illendően és azon méltósággal, melyet helyheztetésünk megkíván, s kitüntetve különösen azon pontokat, melyek az üzenetben igazságtalanul sértettek.

A KK. és RR.-nek kerületileg megállapított ötödik üzenete a főrendekhez Deák Ferencz felszólalása szellemében készült.

A LENGYELEK ÉRDEKÉBEN.

A KK. és RR. 1833 november 23-dikán tartott országos ülésében Balogh János, barsi követ, előadván, hogy megyéje felszólítására 36 vármegye feliratot intézett ő felségéhez, hogy az «élet és halál közt ingadozó lengyel nemzetet az északi óriás vas- és mindent összezúzó markaiból mindenre áldást árasztó kezeivel kiemelje», s hogy e föliratokra válasz nem érkezett, fölelevenítette a kerületi gyűléstől mellőzött indítványát, hogy «kéressék meg ő felsége, hogy a most mindent elintéző diplomatiái úton eszközlendő közbenjárásával a nemzetek sorából kitöröltetett elhunyt lengyel nemzetet hamvaiból föltámaszsa». Az elnök reményét fejezte ki, hogy midőn a KK. és RR. a haza boldogságáról tanácskoznak és századokra szolgálendő törvények hozását vették célba, akkor a külfölddel nem fognak foglalatoskodni, s ehhez képest ismételve felszólította a KK-at és RR-et, hogy «a jelen indítványi tanácskozással hagyjanak föl». Többen pártolták Balogh indítványát. Andrássy József, Esztergom megye követe kijelentette, hogy küldöi, minden mellékes tárgy elmellőzésével, a rendszeres országos munkálatokat kívánják országgyűlési tanácskozás alá vétetni.

De különben is, azon kétségtelen igazság, hogy nemzetek lesznek és nemzetek vesznek, a világ történetének évkönyveiben nyilvánosan ki vagyon tüntetve. Rómát, ezen roppant és majd az egész világot hatalmával körülkulcsoló birodalmat, a Félhold zúzta össze. A görög köztársaságokat minden cseljeik a macedoniai hódító hatalmától meg nem menthették. A független nemzetek sorából való kivetkőztetése gyümölcsének magvát Lengyelországban már a mult század végén az az osztály vetette el, a melyből nekünk is jutott valami. Nem azért hozza czeket elő, mintha azt akarná állítani, hogy alkotmányos nemzet más alkotmányos nemzet elvesztét hideg vérrel nézhetné, hanem csak azon támadható inconsequentia elmellőzése tekintetéből, nehogy akkor, a midőn önmagunkat érdekel a tárgy, más elvet állítsunk föl, s más, ha önmagunkat tekintetbe nem veszszük. Már pedig ki merné kívánni, hogy a magyar nemzet közkívánsága ellenére Galiczia Lengyelországhoz visszakapcsoltsák, s így ennek integritása helyreállítsák? Hogy pedig az ország integritása a nemzeti függetlenség legértékesebb tulajdona, ki kételkedhetik benne? Ezen fölül, midőn szó van valamely nemzetnek akár megérdemlett, akár meg nem érdemlett szerencsétlenségéről, azt mint egyes ember sajnálkozva szemléli, de mint törvényhozónak arra kell néznie, lehet-e a lengyel nemzet függetlenségét a magyar országgyűlés közbejöttével helyreállítani. Arra nem kérhetni ő felségét, hogy a lengyeléért háborút viseljen, a diplomatiánál kijelölt úton menni, nyilvánossággal alkudozni meg annak, a ki ezt teszi, kevés hasznot hoz. Mindezeknél fogva Bars vármegye indítványát mind utasítása értelménél, mind előadott nézeténél fogva nem pártolta.

Andrássy József után szót emelt Deák Ferencz.

DEÁK FERENCZ: «Nemzetek vesznek, nemzetek lesznek», e szavakat mondotta Esztergom vármegyének előttem szólott érdemes követe. Úgy hiszem azonban, nem különös ujság gyanánt hozta ő fel azokat; mert a világ történeteinek évkönyvei bőven megtanítottak bennünket, hogy egyik nemzet emelkedett, a másik elenyészett; de a világ történetei nem tanítanak minket arra, hogy a végveszély örvényében elmerüléssel küzdő nemzetet némán és hidegen nézve, a lehetőségig ne segítsük. Mert hiszen egyes emberek is lesznek és vesznek: kötelesség mégis a veszélyben forgó vagy inségre jutott embertársunkat tehetőségünk szerint a végszüyedéstől megmenteni. Egyébiránt nem fejtegetem én Lengyelországnak mult századbeli történeteit; sok szomorú csapásokat kellene

felhordanom, melyek e nemzetet érték; nem feszegetem földarabolásának nyilvános és titkos okait; nem számlálgatom az ebből eredhető következtetéseket: megtanítja majd Európát az idő, hasznos és tanácsos volt-e annak megtörténnie? Fájdalomnak és aggódásnak keserű érzése foghatja azonban el keblünket, midőn látjuk, hogy a lengyel nemzet, mely a 16-dik században észak leghatalmasabb statusának tartatott, hatalmas erőszakkal végképpen ki vagyon már törölve a nemzetek sorából. Iszonyú valóság lett abból, a mit Kázmér János királyuk 1661 július 4-dikén tartott beszédében könnyek között jövendölt: mert le van tiporva e nemzet egykori nagysága, összezúzva hevernek a hajdani szabadságnak földült omladéki, s a Visztulának lengyel vérrel áztatott partjain nem szabad lengyelek tűzhelye füstölög. Neveli fájdalmunkat annak érzete, hogy szánakozásnál és kérelemnél nincs hatalmunkban egyéb, a mit az elnyomottakért tehetnénk; mert századokig sújtott minket is a kérlelhetetlen balsors vaskeze, úgy hogy már most nem tehetünk annyit szerencsétlen szomszédunkért, a mennyit 1278-ban a hatalmas Ottokár ellen Habsburgi Rudolfért véghezvitt a magyar. De hiszen a szolgáltságig alázott nyomorultnak édes enyhülést nyújt a keservek özönében az is, midőn résztvevő szánakozásnak forró könnyeit hullani látja; midőn hallja érette könyörgő szavát annak, ki többet érette nem tehet, habár ezen kérő szó az elnyomónak jégkebléről sikeretlenül perdülne is le. Nyujtsuk tehát nekik e csekély enyhülést, ha már több nem áll hatalmunkban; de nyujtsuk azt tüstént és hosszas halasztgatás nélkül. Vagy talán részvétünk könnyecseppjeit, s a kérelem elkészítésére szükséges egy pár órai munkát sem kívánnánk áldozni azokért, kiknek ősei vért és életet áldoztak érettünk? Macedoniának hatalmas fejedelme, Nagy-Sándor, Európát és Áziát megrázkódtatta győzedelmeivel, betöltötte a félvilágot dicsősége, s magát Jupiter Amon fiának nevezette; de csak bámu-

lást nyerhetett a késő maradéktól, nem köztiszteletet, mert Görögország szabadságát, melyet már atyja megrongált, végképpen meggyilkolta. Octavianus, Rómának szerencsés császára, bölcsen kormányozta a birodalmat, pártfogója volt a tudományoknak, népe Augustusnak nevezte; de hálaadás nem kísérelhető emlékezetét, mert ő fojtotta el a római szabadságnak végső lángra lobbanó szikráját. Sándor ellenben, az oroszok császára, fényes diadalmai után polgári alkotmányt adott a hatalma alatt levő lengyeleknek, s ez neki fényesebb dicsőséget, több forró köszönetet szerzett, mint véres győzedelmei. Dicső munkáját azonban önmaga kezdte rongálni, s az annyi jót ígérő fényes adomány most már végképp földulatott. A szövetséges fejedelmek, midőn Napoleon óriási hatalmával végső viadalra szállottak, azt nyilatkoztatták ki: «hogy ők Európa szabadságáért küzdenek», s midőn az ellenségnek roppant ereje kedvező szerencsével meg volt törve, magokat Európa szabadítóinak neveztek. Minden ausztriai katona, ki a lipcsei véres ütközetben jelen volt, mellén viseli a szövetségesek dicső ígéretének hitlevelét, ama kis érczkeresztet, melynek fölírása: «Europæ libertate asserta». Szép reményeket szült e három szó a népek keblében, s ezen kis emlékjelek érczbetűi némán, de hathatósan emlékeztetnek a fejedelmi szónak szentségére. Midőn tehát a néma jelek is ily nyilván szólnak, nekünk is, kik szabad alkotmányunk édes gyümölcseit igazságos fejedelmünk bölcs kormánya alatt nyugodtan használjuk, szabad lesz talán a dicső ígéret valósulását sürgető könyörgésünk: hogy letiprott szomszédunknak elnyomott polgári szabadsága visszaállíttassék s ez által ő is boldog lehessen, mert szabadság nélkül tiszta és állandó boldogság nem lehet.

Hosszabb vita után az *elnök* kimondotta, hogy a többség nem pártolja Bars megye indítványát.

A KIRÁLY DORGÁLÓ LEVELÉRŐL.

1.

A KK. és RR. 1834 január 14-dikén tartott országos ülésében napirenden volt a kerületileg készült felirat javaslata ő felségének január 3-dikáról kelt kir. leiratára, melyben ő felsége előadván, hogy eddig semmi példában nem ismert vakmerőségnek neme jutott tudomására, érti a Barsmegye 2-dik követe által a KK. és RR. 1833 december 5-dikén tartott ülésében mondott beszédet, ezt a legszigorúbban kárhóztatja, s inti a RR-et, hogy közdolgozról szerénységgel, méltósággal és esendesen folyjon a tanácskozás. *Tarnóczy Kázmér*, Barsmegye 2-dik követe ugyanis azon alkalomból, hogy a főrendek az előleges sérelmek tárgyában nem járultak a KK. és RR. felirati javaslatához, a főrendekhez ez ügyben küldendő negyedik üzenet tárgyalásánál azt mondta, hogy «a főrendek jogainak alapja nem egyéb, mint visszaélés; hogy hajdan a magyarnak grófja, bárója, melyek úgysis idegen szavak, nem volt; hogy az örökös főispánok hány törvény által rendeltettek eltöröltetni; hogy midőn a nemzet Rákos mezején végezett a haza javáról, ilyen külön tábla és akadályozó veto nem vala, mely vetőről reményli, hogy ha a főrendek azon az ösvényen, melyen megindultak, folytatják utjukat, s így irántuk minden bizalom elenyészik, örökös eltörlésére három napra se leszen szükség, de egy pennavonással irandó törvény is elegendő lesz».

A kerületileg készült fölirati javaslat előadta, hogy ha az országgyűlés folyamata alatt némely olyas esetek történtek, melyek vagy az országgyűlési tanácskozások méltóságával egybe nem férkeltethettek, vagy a törvények rendszabásától eltávozni látszottak, mindezek a körülményekhez képest mindenkor vagy törvényes módon boszultattak meg, vagy pedig a közértelemtől helyben nem hagyattak. Ezért a KK. és RR. a január 3-dikán kibocsátott és az országgyűlési testet is érdeklő kir. kegy. levélből eredett méltó fájdalomukat annál kevésbbé titkolhatják el, mennél inkább törekszenek tisztók és hatóságuk szerint arra, hogy az 1723. 7. t.-cz. folytában a tartozó rend és az országgyűlési tanácskozások méltósága föntartassék, az ősi sarkalatos intézetek pedig bármely megtámadás ellen is sérelem nélkül megóvassanak. «Meg lévén azonban győződve — folytatja a fölirati javaslat — arról, hogy a kihágóknak a törvények által kijelölt ösvényre törvényes eszközökkel való visszatérítése tekintetében törvénykönyvünkben elégséges rendelkezés találtatik, állhatatosan hisszük egyszerűen azt is, hogy Felsőged azon éppen az ősi intézeteken sarkaló törvényes rendelkezéseken kívül semmi olyast eszközzésbe venni és kívánni nem fog, a mit a törvények lelkével, az alkotmány természetével, végre a szólás és az országgyűlési tanács-

kozások törvényes és szükséges szabadságával összeegyeztetni nem lehet.»

Az *elnök* fölöslegesnek mondotta a feliratot, mert a kir. leirat semmi sarkalatos törvény megsértését nem foglalja magában, s éppen nem korlátozza a KK. és RR. tanácskozási szabadságát. A követek közül *többen* támogatták felfogását. A kir. leiratban sem a törvények szentségét, sem a törvényhozó test méltóságát és hatóságát sértve, sem pedig a szólásbeli szabadságot korlátozva nem látták. Ellenkezőleg, a kir. leiratot az alkotmány garantiájának nézték, mivel törvényes úton és módon megintí az atyáskodó fejedelem azokat, kik a tanácskozás körén túlhágtak. Ez — így szólottak — ő felségének, mint a törvények végrehajtására felügyelő hatalommal felruházott fejedelemnek, kötelességi igaza, melyet gyakorolván, teljesíti hittel is lekötött kötelességét: et nos ipsi observabimus, et per alios observari faciemus. Ha a leirat törvényeinkbe ütköznék, még erősebb hangú feliratot sürgetnének, mint a minőt a kerületi gyűlés előterjesztett. *Perényi Gábor* b., *Ugocsamegye* követe, a KK. és RR. tisztének mondotta, hogy a szólás szabadsága csak törvény által korlátoztassék, «de a kir. rescriptumnak sincs más czélzata, hanem hogy a törvény megtartassék, arra pedig hogy a még el nem törölt törvények megtartassanak, minekutána az 1790. 12. t.-cz. szerint a törvényhozás eltörlés hatalma a törvényesen megkoronázott fejedelmet és az ország rendeit illeti, mindkét résznek fölügyelni nem csak jussa, de kötelessége is». *Borsiczky István* megjegyzésére, hogy ez esetben a főrendek voltak azok, kik felsőbb helyen panaszt tettek, az *elnök* kijelentette: «Trencsénmegye követe vádolja a méltóságos főrendeket, hogy a barsi enunciatiót ő felségének föladták; ő — az *elnök* — ezt nem tudja, de nem is tarthatja, sőt hiszi, hogy ők feladók nem voltak.»

DEÁK FERENCZ: Nem mellőzhetem el, hogy néme-lyekre, a mik e tanácskozás folytában állítottak, általános ellenészrevételeimet legalább óvás gyanánt küldőim nevében is elő ne adjam. Fájdalmat és aggodalmat szült bennem a kir. leirat olvasása, mert azt láttam egész tartalmából, hogy általa az egyes követ is, sőt maga az országgyűlés is mintegy dorgálva intetik. Kettős viszonyban áll fejedelmünk a nemzethez, úgy mint a végrehajtó hatalom feje, s mint a törvényhozásnak egyik része; de sem egyik, sem másik tekintetben az országgyűlést megdorgálni a kormány-
nak jussa nincs. Minden szabad országban, minden szabad polgári alkotmánynál, elkerülhetetlenül szük-

séges, hogy a törvényhozó test a végrehajtó hatalomtól teljesen független legyen. Ezt tartja hazánk polgári alkotmánya is; ezt rendelik az 1790: 10., 12. és 13. t.-cikkek is, melyekben országunk függetlensége nyilván kijelentetik, a törvényhozó hatalom a nemzetet és fejedelmet közösen illetőnek mondatik, s a tanácskozások törvényes szabadsága biztosítva vagyon. Sőt azt is rendelik törvényeink, hogy a végrehajtó hatalom visszaélései s a netalán törvénytelen parancsok által okozott sérelmek az országgyűlésen orvosoltassanak. A törvényhozás tehát a kormány rendeletei fölött is bíraskodik, s így a végrehajtó hatalom vagyon inkább az összes törvényhozásnak, melyet a fejedelemmel együtt a nemzet gyakorol, alája vetve. Törvényhozói állásunkban tehát a végrehajtó hatalomnak olyan jogát, melynél fogva az országgyűlést dorgálhassa, a nemzet méltóságának sérelme nélkül el nem ismerhetem. Igaz ugyan, hogy a törvényhozó hatalom egy részben a fejedelmet is illeti, de éppen azon törvény, melyet Ugocsamegye követe megemlített, az 1790: 12. t.-cz. azt mondja, hogy a törvényhozás a nemzetet és a fejedelmet együtt közösen illeti: e tekintetben is tehát a kormány jussa a nemzeténél nem nagyobb, s így dorgálva felsőbbbséget a nemzeten nem gyakorolhat. Azonban mind a personalis úr, mind több érdemes követ, kik e tárgyban semmi felírást szükségesnek nem látnak, azt nyilatkoztatták ki, hogy ők a rescriptumban semmi dorgálást, mely az országgyűlést, vagy ezen táblát érdekelhetné, nem találnak, s a vokсок szabadságát korlátolva nem látják; sokan azt állították, hogy ha vagy efféle dorgálást vagy valami korlátolást foglalna magában a rescriptum, ők maguk is készek volnának a nemzet jussai mellett felírást készíteni; sőt többen azt vitatták, hogy ő felsége ezen levélben csak a törvények megtartását óhajtván, azt, hogy Bars vármegye kövétének kijelentését helyben nem hagyja, sőt kárhoztatja, méltó jussal mondhatta, valamint ezt másnak is,

kinek a törvényhozásban része vagyon, mondani tökéletesen hatalmában áll. Ha ily értelemben vétetik a rescriptum, akkor aggodalmunk egy része ugyan enyhül s mérséklett felírás megnyugtatósunkra talán elegendő; de felírás minden esetre szükséges. Említve volt itt az is, hogy e tárgyban a m. főrendek voltak a delatorok; de a personalis úr nyilvános kijelentésével nyugtatott meg bennünket, s bizonyossá tett arról, hogy a főrendek föladók nem voltak. Különbféle hírek szárnyaltak e tárgyról, s keserű érzést gerjesztettek keblünkben; de a szárnyaló hírek tanácskozsainknak alapul nem szolgálhatnak. A personalis úrnak megnyugtató kijelentését, melyet a naplókönyvbe is kérek iktattatni, részemről örömmel értettem; mert megvallom, bámultam, sőt hinni sem tudtam, hogy a m. főrendek között akárki is delator lehessen; nem hihetem, hogy ők az országgyűlésnek méltóságát ily módon csorbítani képesek lehessenek; mert hiszen az 1805: 5. t.-cz. az ő megegyezésükkel alkottatott s ők igen jól tudják, minő véleményben volt az ország a delatorokról mindenkor; jól tudják, mit tartott az 1807-ben báró Vay Miklós dolga iránt készült üzenetben ezen tábla a delatorokról, midőn azt mondja: «SS. et OO. Suam Majestatem Sacratissimam humillime orare, dignetur periculosum hominum genus delatores, quod cum initio statim auspiciati regiminis in resolutione sua ad universas jurisdictiones dimissa se abominari palam declaravit, ad mentem etiam articuli 5. 1805. coërcere, castigare, et ab accessu throni sui regii in perpetuum arcere.»

Ha nem tekintem is azt, hogy a kir. rescriptum az országgyűlést dorgálja, már abban elegendő okot látok az aggodalomra, hogy az országgyűlési belső rendnek és a tanácskozsai csendesség fentartásának minket illető elintézetésébe látszik az avatkozni, a mi valóban idővel a szólás szabadságára nézve is következeseket szülhetne. Az 1723-dik esztendei 7. cikkely nyilván azt rendeli, hogy a tanácskozsok

csendességét megzavarók harmadnapi határidőre a kir. tábla elé idéztessenek, azt pedig, hogy valaki ezen törvénynek súlya alá esik, maga azon törvényhozó test, maga azon corporatio, melynél a kiszökés történt, szokta elhatározni. Így magyarázta legalább eddig az említett törvényt a legközelebbi időknek szokása, s én valóban nem tudok eseteket, hogy valamely szólót későbbben más akárki törvényes actio alá vehetett volna. Méltán kijelenthetjük tehát felírás által ezen aggodásunkat, mert hiszen báró Vay Miklós-nak 1807-dik esztendei esetében hasonló véleménynyel valának a nemzet képviselői, midőn a szeptember 29-dikén készült üzenetben azt mondták: «si regnicolæ propter dicta in publica sessione prolata indignationem regiam incurrerint, libertatem votorum in discrimen conjectum iri SS. et OO. dolebat». Igaz, hogy báró Vay Miklós-nak esete különösen a büntetés nemére nézve ettől különbözött; de már akkor, midőn a KK. és RR. ezen üzenetet készítették, báró Vay Miklós a főherczeg nádor közbenjárására tökéletes elégtételt és visszahelyheztetést nyert, a mint ezt a nuntiumnak következő szavai mutatják: «Suam vero Sacratissimam Majestatem illatum vulnus per generalis b. Nicolai Vay in integrum restitutionem pro paterno suo affectu resanatum ivisse», és mégis szükségesnek látták a rendek aggodalmokat kifejezni, s a mélt. főrendeknek, de különösen a főherczeg nádornak választására bizták, ha ugyan különös felírás által történjék-e ez, vagy maga a főherczeg adja elő ezen aggodást ő felségének; pedig a naplókönyv bizonyítása szerint akkor is azt nyilatkoztatta ki ő felsége a főherczeg nádornak, hogy soha nem akart, nem is akar valami olyast rendelni, mi által az országgyűlésen kimondandó voksok szabadsága legkisebben is megszoríttatnék. Ha tehát akkor az orvoslás után sem volt felesleges az aggodás kijelentése, azt, úgy hiszem, szükségtelennek mondani most még inkább nem lehet.

Végre még azt is szükségesnek tartom megjegyezni, hogy ezen királyi rescriptum büntet oly esetben, melynél a büntető hatalmat nem a kormánynak kezébe adták törvényeink; büntet pedig kihallgatás s elmarasztalás nélkül. A barsi követ ellen kimondott: «*severissime damnamus*» szavak elég világosan kifejezik ő felsége neheztelését. Midőn pedig a fejedelmi neheztelést büntetésnek mondom, az országgyűlési irományok lelkével és tartalmával egyezőleg szólok. Ugyanis az 1811-dik esztendei deczember 23-dikán készült feliratban azt mondják az ország rendei: «*Quin imo nonnulli patriæ filii, qui in congregationibus (ezek pedig csak megyék gyűlései valának) vota, adoptatæ novæ finantiali operationi contraria deprompsisse referebantur, contra tenores partis 1-mæ tit. 9-i Andreæ 2-di decr. art. 2. anni 1613: 34. nec non 1536: 41., licet vulnera legibus his illata sapienti Majestatis Vestræ Sacratissimæ benignitate per art. 5. 1805. signanter §. hujus ultimum resanata fuerint, in obversum hujus etiam novæ legis, non tantum ad audiendum verbum regium gravi cum sumptuum dispendit extra regnum evocati, sed etiam gravitatem regiæ indignationis experiri, taliterque et in persona et in rebus legitime nec citati, nec convicti pati debuerint.*» Ugyanezt mondták, sőt még világosabban kifejtették a KK. és RR. az 1825-dik esztendei országgyűlésnek 177 dik ülésében, midőn ugyanezen tárgy iránt készült felirati javaslatukban azt állítják: «*Et quia talis regnicolarum gravi cum sumptuum dispendio fine experiendæ altissimæ indignationis extra regnum evocatio, prout et per cancellariam regiam nomine regis præsumptivi solita repræhensio nimis sensibilem et afflictivam pœnam constitueret*»; sőt midőn a mélt. főrendek ezen szavak helyett: «*nimis sensibilem et afflictivam pœnam constitueret*» gyengébb kifejezéssel csak azt kívánták mondani: «*nimis grave et sensibile foret*», a KK. és RR. ezt el nem fogadták, sőt a negyedik üzenetben azt vála-

szolták: «præcipuum gravaminis hujus meritum non tam in dispendio sumptuum aut evocatione extra regnum consistit, licet etiam hæc sufficiens et legale fundamentum constituent, verum in eo, quod contra cardinalem tit. 9-um partis 1-mæ, neque citatis, neque convictis pœna sensibilis irrogetur». A rescriptumban kifejezett királyi neheztelés tehát érzékeny büntetés, s mivel azt a kormány oly esetrél, midõn a büntetõ hatalom nem õt illeti, pedig meghallgatás és ítélet nélkül látszik használni, a felírást legalább azon alakban, mint kerületileg szerkesztve vagyon, szükségesnek látom, kijelentésemet pedig óvás gyanánt is a jegyzõkönyvbe kérem iktattatni.

II.

E tárgyban még egyszer szólott. Az elnök ugyanis hasonlóul a naplókönyvbe kívánta iktattatni, hogy el nem ismeri Deáknak azon doctrináját, mely szerint a végrehajtó hatalom a törvényhozás alá van helyezve.

DEÁK FERENCZ: Én félreértetni senkitõl, s így a m. personalis úrtól sem akarok: ismétlem tehát, a mit elõbb is elég világos szavakkal nyilván kimondtam, hogy a végrehajtó hatalom vagyon inkább az összes törvényhozásnak, melyet a fejedelemmel együtt a nemzet gyakorol, alája vetve, s hivatkozom az egész gyülekezetre, hogy elõbb is ezek valának szavaim, s ezeket kérem a jegyzõkönyvbe vezettetni; mert hiszem azt, hogy az olyan törvényhozás, mely a végrehajtó hatalomtól függésben vagyon, csak árnyéka a törvényhozásnak, ezt pedig nemzetünk törvényhozásáról elismerni nem akarom.

A KK. és RR. elfogadták a fölíráti javaslatot.

AZ ORSZÁGGYŰLÉS ELLEN FÖLSZÓLALT BEREGMEGYE MEGBŰNTETÉSÉRŐL.

A KK. és RR. 1834 július 1-sején tartott országos ülésében Jármy Imre, szabolcsi követ, emlékeztette a KK-at és RR-et arra a végzésre, melyet a földhasználati rendszeres munka iránt folyt tanácskozások alkalmával hoztak, hogy a jobbágytelkek használatát megvásárolandó nemesek az azokkal járó közterheket viselni tartozzanak, s előadta, hogy Bereg rendei ennek ellenében fölíratot intéztek ő felségéhez, melyben az országosan egybegyűlt RR-et, mint a kik «valamely a mostani kor nem annyira újító, mint minden dolgokat fölforgatni czélzó szellemtől, s mindenre kész zabolátlan szabadság veszélyes dagályától» hajtának, «az ország polgári alkotmánya szentségének szentségtörő kezekkel való veszedelmeztetésével» vádolják, kérvén ő felségét, hogy «polgári alkotmányunkat a törvényhozó test egyik alkotó részének megtámadásai ellen védeni, s a veszélyt, mely hazánkat önmagából fenyegeti, édes atyáilag elhárítani méltóztassék». Noha Szabolcs rendei az említett kérdés elvére nézve egy értelemmel voltak Bereggel, s a szegényebb és más földje nélkül nem élhető jobbágynemességnek adó alá vetését szintén sérelmesnek és az egész nemességre nézve szomorú következésűnek ismerték, a szóban levő fölíratban foglalt sértő kifejezéseket magukévá nem teszik, s annál kevésbbé találják az országgyűlésre alkalmazhatóknak. Ugyanazért kötelességévé tették a szólónak, hogy a sértő kifejezések ellen küldői nevében ünnepélyesen ellenmondást nyilvánítsion, az említett törvénytelen lépés következtében sürgesse Bereg vármegye ellen a büntetés elhatározását, jövődöre nézve pedig az ily lépések meggátlására büntető törvény alkotását indítványozza. Az *elnök* erő nélkül valónak és semmisnek mondotta egyes törvényhatóságoknak az országgyűlés végzése ellen intézett törekvését; másfelől a büntetés elhatározása iránt tett indítvány annál váratlanabb volt rá nézve, mennél bizonyosabb, hogy ez a kérdés a törvényhatóságok tehetősége körébe vág. De ha a KK. és RR. ezen kellemetlen tárgyról csakugyan kívánnának törvényt hozni, ezt nem most, hanem a maga helyén, midőn a vármegyék elrendezése kerül tanácskozás alá, kell fölvenni. *Pogány József*, beregi követ, sérelmesnek találta, hogy egy megye a másik ellen vádlólag föllép, sőt végzéseinek bírálatába mer eszszakdni. Beregh minden megyével közölte feliratát, s Szabolcs volt az egyetlen, mely benne fönnakadt, mit az is gyanussá tesz, hogy midőn a fölíratot gyűlésén először fölolvasták, abban megütközésre méltót nem talált. A maradék ítéletére bízza, ki vétett az alkotmány ellen.

DEÁK FERENCZ: Hajlandó valék én is a mltagos úrnak egyetértésre, s e dolognak úgy szólván fel sem vevésére intézett felszólítását elfogadni, mert keserű érzés fogja el keblemet, midőn e tárgyban szólanom kell. De Bereg érdemes követe oly hangon, oly kifejezésekkel válaszolt Szabolcs indítványára, hogy azt már most egészen szó nélkül hagyonom, s így szavainak és megyéje tettének helyességét mintegy hallgatva küldőim részéről is elismernem nem lehet. Helytelennek állítja Bereg követe, hogy egyik megye a másik ellen itt a törvényhozó test előtt vádolásra kel, s azt kérdezi, hogy Szabolcs miért avatkozik Bereg tetteibe, melyeket ez törvényes hatóságánál fogva gyakorol és miképpen lehet itten vádolója? Vajha vádolás itt soha se történék; vajha vádolásra soha ok ne adatnék. De kérdem az érdemes követet, hát az nem helytelen-e, nem fájdalmas-e, hogy egy megye vádolja az egész országgyűlést? vádolja azon testet, melynek maga is egyik tagja, melynek becsülete az ő becsületét, méltósága az ő méltóságát is érdeklí? Vádolja pedig oly módon, oly kifejezésekkel, melyeket még mívelt társalkodási körben sem örömet hallunk használni. Szabolcs megye törvényes indítványi jussával élt akkor, midőn büntető törvényt kívánt alkottatni ott, hol törvényhiányt érezett, és ezen indítványi just Szabolcsnak érdemes követe most úgy gyakorlotta, a reá bizott köteleiséget pontosán és kimélő mérsékléssel úgy teljesítette, hogy ez ellen kifogása senkinek nem lehet. Indítványát elfogadni, vagy azt az országgyűlésnek és a megyéknek elrendezésére halasztani, a mit én is jobbnak tartok, a t. RR.-től függ. Ott is a többség fogja elhatározni, ha van-e e tárgyra nézve törvényhiány? szükséges lesz-e tehát különös törvényt alkotni, és ha szükséges, mi legyen annak tartalma? De indítványt tenni csakugyan jussa volt Szabolcsnak, s ezen just kétségbe hozni senkinek nem lehet. És mégis Bereg követe, vagy inkább, minthogy e helyen a követet küldőtől

elválasztani nem tudom, Bereg rendei ugyanakkor, midőn önmegyéjük függetlenségének és hatóságának sérthetetlenségét emlegetik, Szabolcsnak jussait csorbítani törekednek, mert a kétségtelen indítványi just kérdés alá venni, sőt Szabolcs utasításának eredetét is gyanussá tenni akarni, s ez által egy megyének, egy követnek hitelességét, mely előttünk mindenkor szent és sérthetetlen, nyilván kétség alá vonni, s a magokra irányzott nyilat méltatlanul visszapattantani, nem helytelen, nem igazságtalan törekedés-e? Részemről kénytelen vagyok küldőim nevében is kijelenteni, hogy helytelennek tartom, midőn az országgyűlésnek határozata ellen egy megye a fejedelemhez, akár úgy mint a végrehajtó hatalom fejéhez, akár úgy mint a törvényhozás másik részéhez folyamodik, kivált olyan kifejezésekkel folyamodik, mint a melyeket most felolvastatni hallottunk. Kinyilatkoztatom továbbá, hogy Bereg vármegyének mostani törekedése is, melylyel Szabolcsnak indítványi jussát kétségbe hozni, utasításának eredetét gyanussá tenni, s ez által hitelességét fessegetni igyekezett, újabb inconstitutionális cselekedet, melyet helybenhagyni lehetetlen, s melyet, úgy hiszem, helybenhagyni akarni senki sem fog. Ezeknek kijelentésén túl azonban most menni nem akarok, mert meg vagyok győződve, hogy alkotmányunk legerősebb oszlopai a törvényhatóságok, melyeknek jussait és tekintetét csorbítani annyi volna, mint nemzeti szabadságunk életereit feldúlni; tudom azt, hogy a megye, egyes emberek életkorához mérve, halhatatlan, és így az egyes emberek hibái nem lesznek a megyének örökös vétkei; tudom azt, hogy véletlen sikamlások kimélő elnézéssel gyakran inkább helyrehozhatók, és hiszem azt, hogy Bereg vármegye is, mely az alkotmány ösvényéről most félrelépett, erős védje lesz még a haza szabadságának és bajaiból kitisztulva, constitutionalis testvérünk fog maradni. Ezeket kívántam küldőim nevében nyilván megjegyezni. A hozandó törvény iránti indítványt pedig legjobb-

nak vélem a publico politikumokról szóló rendszeres munkára halasztani.

Az országgyűlés jegyzőkönyvében Deák Ferencz beszéde után a következő sorok olvashatók: «Kivántak volna még ezen dologhoz szólani Szabolcs, Szatmár, Somogy, Nógrád és Bihar vármegyék követői, de a KK. és RR. ezeknek elhalasztására és elmellőzésére hajolván, ezen kedvetlen kérdés feszegetésébe ezúttal bocsátkozni nem kívántak, s a további szólástól elállottak.

A HITBIZOMÁNYOKRÓL.

1.

A KK. és RR. 1834 július 12-én tartott kerületi ülésének napi rendjén volt: az 1827-diki országos választmány javaslata a majoratusokról és senioratusokról. A javaslat a majoratusok eltörlése mellett szóló okok felsorolása után azt ajánlotta, hogy a szabad rendelkezés elvének s némely nemzetségek fõntartásának tekintetébõl a hitrebizás joga továbbá is fõntartassék ugyan, mindazonáltal jövõre 500 telekre szoríttassék. *Borsiczky István* el kívánta törölnetni a fideicommissumokat, de vitatkozást nem kívánt, mert mindenkinek positivus utasítása lévén, e tárgyban a capacitálást helytelennek tartotta.

DEÁK FERENCZ: A fidei commissumok kérdése oly fontos kérdés, hogy azt a nyilvánosság tekintetébõl is szükséges minden oldalról kifejteni, mielőtt szavazáshoz kezdenénk. Hiszen, ha csupán azért, mert utasításaink vannak, a legnagyobb tárgyakat is minden részről való felvilágosítás nélkül pusztán szavazás által akarjuk eldönteni, a nélkül eldönteni, hogy a hozandó törvény okait és alapját kifejtenénk, akkor valóban idõnyerés tekintetébõl jobb lenne utasításainkat asztalra rakni, s az elölülõket megkérni, hogy azokból a többséget számlálják ki. Az ily törvényhozás azonban szomorú törvényhozás volna. Hazánkban a nyilvánosságnak legbiztosb, sõt csaknem egyetlen egy eszköze az országgyűlési tanácskozás; az itt világosságra hozott igazság elterjed a hazának minden részeiben, s a tapasztalás bizonyítja, hogy mire a többség egyik

országgyűlésen elhatározva nem vala, azt a másik országgyűlésen csaknem közakarattal állapította meg; sőt nem egy példát hozhatnék fel, hogy a kerületi tanácskozásban előhozott okok és kifejtett körülmények országos ülésig sok megye vélekedését jobbra változtatták. Ily fontos tárgyat tehát pusztán szavazás által, kifejtés és megvizsgálás nélkül, eldönteni annyi volna, mint a nyilvánosságot csorbítani. A mi már a tárgyat illeti, az országos küldöttség két okkal támogatja azon véleményt, hogy a fidei commissumok tovább is fentartassanak. Egyik: a szabad rendelkezés; a másik: némely nemzetségek fentartásának tekintete. A szabad rendelkezést én is nemcsak fentartani, sőt tárgítani óhajtom; de az oda nem terjedhet, hogy a rendelkező még a sirban is örök törvényt szabjon az élőknek, és századokon keresztül oly törvényt, mely az ő hiúságának a haza virágzását, az egész nemzet emelkedését, szóval a közboldogságot alája vesse. Már őseink szükségesnek látták a szabad rendelkezést a nemzet közügyének tekintetéből korlátozni, és midőn tapasztalák, hogy sok javak az egyházi rendnek és más morális testületeknek kezére kerülnek, onnan pedig sem az ország lakosaira, sem a királyi fiscusra vissza nem jutnak, már I. Lajos alatt megalkoták az amortisatio törvényét, mely által leginkább a királyi fiscusnak örökösödése biztosított. És vajjon a fidei commissumok nem szintén holt kezek-e a nemzetre nézve? s nem kötelességünk tehát azon intézetet, mely később idegen földről, hazánknak a tapasztalás bizonyossága szerint naponkint súlyosodó kárával, behozatott, törvényeinkből ismét kitörölni? A nemzetségek fentartásának tekintete sem ajánlhatja ezen káros intézet fenmaradását, mert a nemzet kincse nem a nemzetségek régi nevének megtartásából, nem az értéknek egynéhány kezekre halmozásából áll. Hazánk hajdani virágzásának korában fidei commissumok nem valának. 1687-ben I. Leopold hozta be azokat, a magyar oligarchiának ajándéku-
l;

a külföld feudalismusából eredett ezen intézetet adta főrendeinknek cserébe az aranybulla utolsó záradékáért, melyet, mint veszedelmest, akkor eltörlöttek. De a csere nemzetünkre nem sok hasznot hajtott, mert előbb belső háborúk, azóta ezen intézeteknek lassú mérge rontotta meg a hazánk lehető virágzását. Hajdan, midőn a főurak banderiumai tették legnagyobb erejét a haza védelmére kiállított seregeknek, mert azok közönségesen számosabbak és rendesebbek valának, mint a megyéknek hamarjában gyűjtött rendetlen seregei, még talán menthetőbb volt arról gondoskodni, hogy az egyes nemzetségek fénye és halmozott értéke megmaradjon; de mióta hazánk védelmének rendszere megváltozott; mióta ezen védelem ereje nem egyesek felette nagy gazdagságán, hanem inkább azon alapszik, hogy a hazának minél több polgára legyen önérdekéi által is a hon közügyeihez csatolva; mióta sok régi hatalmas nemzetségek gazdag örökösei a hazát védő harczok veszélyeit, a hazát emelő közmunkásságot kerülve, hogy Berzsényivel szóljak, «sybaritismusba merült, letépte fényes nemzeti bélyegét s hazája feldőlt védfalából rak palotát heverő helyének»; mióta a hajdan kornak körülményeivel a fényes nemzetségek hajdani fontossága is elenyészett: nem látom okát, miért kelljen a pusztá névnek hazánk kifejlődését, a nemzet belső ereje és élete emelkedését, a hitelt, a nemzeti közérdeket szükség nélkül feláldozni? s azért a természet rendével és az igazsággal ellenkező, hazánkra káros fidei commissumok eltörlésére szavazok.

11.

A követek egy része a majoratusokat egész kiterjedésükben, vagy az intézmény kiváltságának elvét nem sértő csekélyebb korlátásokkal, fönn kívánta tartani; mások a majoratusokat általánosan és végképp el akarták törölni; voltak végre, kik a nemzetségek tagjainak örökösödési sorára nézve meg akarták ugyan tartani, de az ily javaknak semmi privilegialis természetet nem kívántak adni, hanem azokat más ősi javakkal tökéletesen egy katego-

riába óhajtották helyezni, úgy hogy a hitelezők adósság fejében azokat minden késcdelem nélkül exequaltathassák, sőt a majoresco a javakat, úgy mint más ősi jószágot, el is adhassa.

Az általános vita július 15-dikén befejeztetvén, az *elnök* azon kérdésére, «megálljon-e az országos küldöttségi szerkezet vagy nem? 13 megye igennel felelt, 35 megye és a sz. kerületek nemmel feleltek. A második kérdés ez volt: «eltöröltessenek-e általában a majoratusok»? 22 megye a majoratusok megtartása mellett, 25 megye és két kerület ellene szavazván, az *elnök* zajos éljen kiáltások közt így mondotta ki a végzést: «a majoratusok és senioratusok örök időkre eltöröltetnek».

Miután a kerületi ülésben még kimondották, hogy «a mostan birtokban levő majorescok és seniorok halálukig hitrebizottsági javaikban mint usufructuariusok bennmaradnak, haláluk után a majoresco gyermekei egyiránt osztoznak, a senioratusok azonban az egész nemzetség tulajdonának tekintethetvén, törzsök és ágankint az egész nemzetség közt osztályra menjenek», az a kérdés vetetett föl, «vajjon a mostani birtokosok életében a hitrebizott javak megtartják-e azon kiváltságolt természetüket, hogy adósságért foglalás alá nem vétethetnek, vagy ha e természetüket elvesztenék, fog-e ez értetődni az illető majorescok és seniorok eddigi adósságaira nézve is, vagy pedig csak azokra, melyeket a jelen törvény kihirdetése után vesznek föl?» *Deák Ferencz* azon indítványát, hogy «őmbár a jelenleg birtokban levő majorescok és seniorok bennmaradnak is hitrebizott javaikban: ezek mindazáltal nyomban az eltörölt törvény közhírvé tételével kiváltságolt állapotjukat veszítsék el, s az ezentúl csinálendő adósságokért foglalás alá vétethessenek», *Nagy Pál* a július 19-dikén tartott ülésben igazságosnak ismerte el, de emlékeztette a KK.-at és RR.-et, hogy «a törvényt nem csak maguk hozzák; a törvényhozásban is kell bizonyos politikát követni s a jelen tárgyban azon kell törekedni, hogy a törvény elfogadhatóvá tétessék, s annak érdekébe a másik táblának mentül több tagja bevonassék». Ennélfogva ellemezte a tett indítványt.

DEÁK FERENCZ: Sopron vármegye követe indítványom igazságát elismeré; ha elismeri, miért kívánja a politikának alávetni, holott előbb maga is alája vetette a politikát az igazságnak, midőn megegyezett, hogy a mostani birtokostól el ne vegyük a jószágokat, pedig a politika azt kívánta volna, hogy azonnali osztályt rendeljünk, mert így vontunk volna legtöbbeket a törvény érdekébe. De kinek is árt az én indítványom, midőn a multat hagyom az eddigi törvény állapotában, s csak azt kívánom, hogy a most hozott tör-

vény közhírré tétele napjától legyen kötelező? Ez senkinek jussát el nem veszi, hacsak jusnak nem akarná valaki nevezni, hogy ezentúl is szabad legyen csalni, azaz adósságot tenni és nem fizetni. Emlékezzünk, hogy az volt egyik főoka a majorátusok eltörlésének, hogy, teszem, ha 100 milliót érnek a magyarországi majorátusok, ezen 100 millió érték ki van véve a nemzeti hitel hypothekájának masszájából. Teljességgel nincs ok, a mely kívánhatná, hogy ezen kártékony állapot még 40—50 évig fentartassék.

A nagy többséggel hozott határozat az volt, hogy a majores-cok életében ki nem fizetett adósságoknak holtuk után kell ki-fizettetniök.

A JOBBÁGYOK ÖRÖKVÁLTSÁGÁRÓL.

1.

A KK. és RR. 1834 november 10-dikén tartott országos ülés-kben tárgyalták ő felsége válaszáat az urbéri kötésekről fölter-jesztett V. törvényjavaslat 2-dik §-ára, mely szerint «a jobbágyok szabad egyezéssel meghatározandó bizonyos általános somma fize-tésével földesúri tartozásait, szolgálataikat és adózásait — az úri törvényhatóság sértetlen hagyatván — tökéletesen és örök időkre megválthatják». Ő felsége a jobbágyok örökváltságát meg nem engedő válaszában kiemelte, hogy az ily kötések tárgya az urbéri törvény körébe, belső mivoltánál fogva is, annál kevésbbé tartozhatik, minthogy a földnek tulajdona a IV. t.-cz. bevezetésé-ben a földesurak számára világosan és valósággal jövődöre is fentartatik, s az érdeklött kötések tárgya itt el nem intézhető sokféle törvényes kérdésekkel van összeszöve. Az *elnök* a kir. válasz elfogadását ajánlotta, «minthogy az urbéri tárgyban csak a földesúri viszonyok rendbeszedéséről, nem pedig azok elenyé-széséről lehet szó, s minthogy a rendek javaslata az ősiség és örökösödés törvényeitől elkülönözve, mind a mellékes örökösök, mind a szent korona, mind az egész nemesség és birtokosság jussait összeszavarná, veszélyeztetné».

DEÁK FERENCZ: Fájdalmas érzéssel értem én is e je-len kir. válasz tartalmából, hogy ő felsége az urbéri V. t.-cz. 2-ában általunk javasolt örökös megváltásokat ezen törvényben kijelentetni nem akarván, legforróbb óhaj-

tásunkat semmivé tette. Közel fél százados reménység és várakozás után végre csakugyan összehívta fejedelmünk a nemzet képviselőit, hogy belső elrendezésünk hiányait orvosolva, boldogító törvényeket alkossanak. Nyugtató bizodalommal csüggöttek rajtunk a nemzet minden osztályai, kezünkbe tették küldöink a haza közügyét, és különösen kezünkbe tették sorsát azon népnek, melynek itt szólni nem szabad, de mely a hazának súlyos közterheit viselvén, tőlünk várja leginkább boldogítását. Elhoztuk mi magunkkal a nemzet közóhajtásait, és ha nem csak papiroson, hanem keblünkben is elhoztuk azokat, mélyen kell éreznünk, mily édes kötelesség, a nemzet bizodalmanak megfelelve, teljesíteni a haza reményeit. Midőn e jelen országgyűlés kezdetén a rendszeres munkálatok soráról tanácskozánk, és nem csak az ország rendeinek többsége, hanem fejedelmünk is mindig csak a népet és ismét a népet emlegetve, sürgette az úrbérnek első helyen felvételét, akkor azt hittem én is, hogy a nemzet ezen közvárakozásának valódi sikerrel megfelelni, s az adózó népnek állandó boldogságára intézett törekedéseink célját elérni nehéz talán nem lesz; most azonban, multat és jelent fontolóra véve, nem titkolhatom aggodalmamat a kétes jövő fölött. Kettős volt az urbéri munkában a jobbágyok iránt törvényhozói kötelességünk: engedmények által tüstént segíteni a jobbágyok szükségéin; de a jövőre is figyelmezve, egyszersmind önérzésöket az emberriesség méltóságára emelni, és kifejteni a keblükben szunnyadó hatalmas erőt: az iparkodásnak leginkább szabadság és tulajdon által nevedkedhető varázserejét. E kettős kötelességen alapult az országos rendek urbéri munkája, s e kettős kötelesség teljesítését vártuk a törvényhozás másik részétől, a kormánytól is. De fájdalom, a királyi válasz várakozásinknak éppen nem felel meg. Mert midőn tőlünk egyrésztől új és ismét új engedményeket kíván, másrésztől a népet emelő és boldogító azon csekély szabadságot is, melyet mi

megadni készek valánk, megtagadja, vagy legalább nem fogadja el, és így minden engedmények, melyeket a RR. nemzeti kifejlődésünk édes reményében nemesebb czélokból adtanak, általa nyomorult alamizsnává vannak lealacsonyítva. Ugyanazon kormány, mely az adózó nép sorsát oly gyakran emlegette, rajta mindazonáltal önhaszna feláldozásával csak ritkán segített; ugyanazon kormány, mely a jelen kir. válaszban tőlünk ismét áldozatokat sürget, de hazánknek vérző sebeit többszöri keserű panaszaink után sem orvosolja: most is, úgy látszik, csak azt akarja, hogy engedményeink által jobbágyaink a királyi kincstárt gyarapító közterheket könnyebben viseljék; de hogy ezen nép az iparkodásnak és művelődésnek magasabb fokára emelkedve, föltalálja önkeblében tulajdon erejének és szorgalmának gazdagon jövedelmező tőkét: erre teljességgel nem hajlandó. Pedig, ha mindenkor csak alamizsnát adunk, s a nép szorgalmát czélarányos törvények által nem ébresztgetjük, kötelességünket csak félig, sőt talán félig sem teljesítettük. Mert tekintsük bár vissza századokon keresztül alkotott törvényeink sorára, tapasztalni fogjuk, hogy a törvényhozásnak ismételt engedményei sem voltak képesek népünket az inségtől megóvni, előre látható tehát, hogy az engedmények véghatárát még el nem értük; előre látható, hogy a szegény elmellőzött nép sorsa jövődében is áldozatokat fog kívánni, ha csak törvény által neki módot nem nyújtunk, hogy a kérdés alatti szakasz értelmében, a földesurak kára nélkül, sőt azoknak önkénytes megegyezésével alkuszerint magának valamivel több szabadságot s biztosabb tulajdont szerezhessen. De nemcsak a jobbágyok sorsát rosszabbítaná, nem csak azok szabadságát korlátolná ezen örökös megváltások eltiltása, hanem ezen felül még a földesurak tulajdoni jussát is tetemesen sértené, mert az úrbéri IV. cikkelyben azt állítani, hogy a földnek tulajdona egyenesen a földesurat illeti, azt mondani, hogy minden jobbágyi adózás a földesúrnak

kétségtelen sajátja, és mégis megtagadni tőle azon just, hogy ezen sajátját alku szerint jobbágyainak szabadon és örökös szerződés mellett általadhassa, valóban annyit tesz, mint a tulajdonnak minden józan értelmét keserűn kigúnyolni, s a tulajdonos szabadságát szükség nélkül, sőt a közjó kárával semmivé tenni. Nem azért gyűltünk pedig itt össze, hogy a hasznos szabadságot korlátozzuk, hanem, hogy szabadságot terjesztve, védve s erősítve, polgártársainkat boldogítsuk. Nem is új és szokatlan intézkedést akarunk ni ezen V. cikkely által behozni, hanem csak azt kívánjuk nyilván kijelenteni, a mi hazánk több részeiben eddig is mind a földesurat, mind a jobbágyot boldogítva divatozott. Nézzük el bár országunk minden vidékein az örökösen megváltott községeket, tapasztalni fogjuk, hogy azok a jobbágyi tartozásokért örökös megváltás fejében földesuraiknak sokkal nagyobb summákat tettek le, mint a mennyit bármely vevő azokért fizethetett volna, és mégis rövid időn terheikből kitisztulván, most már szorgalomra, vagyonra, míveltségre szomszédjaikat sokkal felülmulják. Nyert tehát a földesúr, mert vagyonát oly áron adta el, a milyent azért egyébkint nem kaphatott volna; nyertek a jobbágyok, mert ők azóta kettőzített iparkodás által tehetősek, szabadok és boldogok; de nyert a közjó is, mert ugyanazon föld a megváltás óta számosabb, vagyonosabb, míveltebb s elégedettebb polgárokat táplál. Nem említem sok más példák között, hogy Nyíregyházának örök megváltás által fölszabadult lakosi a Nyírnek homokos földén mily derék s naponkint nevededő várost emeltenek; azt azonban el nem hallgathatom, hogy megyénkben is a Murának és Drávának partjain néhány községek örökös megváltás által fölszabadulva, gondosan mívelt, kies termő kertté varázsolták határaikat; náluk a jobb föld holdja most is 2—300 pengő frton árultatik, holott a közel vidékeken még a közterhet nem viselő nemesi birtoknak ára sem halad meg holdankint 40—50 pengő

fitot; náluk a népesedés, a faluk nagysága, csinos-sága, s a lakosok vagyonossága folyvást növekedik; náluk csak gondos iparkodást s az ebből származott jólétnek kedvesen meglepő képét láthatni; szóval, a ki ezen községeket közelebbről ismeri, ha csak a nemzet kifejlődése iránt minden érzés kebléből ki nem aludt, lehetetlen nem óhajtania, hogy bár hazánkban minél több ily boldog helységek támadjanak. Pedig kérdezzük meg bár a szomszéd vidéknek szegényebb lakosítól, hogy azon megváltott községek mi által lettek virágzókká? sóhajtva fogják válaszolni: azért, mert szabadok, s a szabadság által boldogok. Van igenis a nép szívében egy édes ösztön, mely bár századokig szunnyadott, de örökre kialudni nem fog, s ezen édes ösztön: a törvényes szabadság vágya és érzete. Nem lehet ezen ösztönt gátló törvényekkel elfojtani, mert féktelen rohanása, gátokat rontva, kártékony lehetne. De hatalmunkban áll azt hasznos törvények által a legnemesebb célra, hazánk nagyságának emelésére, s a nemzeti szorgalom és erő kifejtésére vezényleni. Ily hasznos és célirányos törvény az említett V. cikknek kérdés alatt lévő 2-dik szakasza. Ezt tehát félrevetni részemről véteknek tartanám a nemzet ellen, mely tőlünk várja a haza boldogságának sikeres eszközlését. De mik is lehetnének okaink, hogy ezen intézkedést, melyet a földesurak önhaszna tanácsol, a nép boldogsága sürgetve kíván, törvényeink pedig nem tiltanak, s melyből eddig is csak áldás és boldogság eredett, most egyszerre félrevessük? Abból, a mit az előlülő felhozott, hogy t. i. nálunk a nemtelenek örök jussal nemesi tulajdont nem szerezhettek, a jobbágyi adózások örök megváltásának eltiltását következtetni helytelen következtetés volna; mert ha nem említtem is azt, hogy az incapacitas már magában igazságtalan és semmi világos törvényen nem alapul, csak azt jegyzem meg, hogy az általunk javasolt törvény még az incapacitásnak most fennálló gyakorlati magyarázatával sem ellenkezik, mert ezen ma-

gyarázat a nem birhatást csak a valóságos nemesi tulajdonra terjeszti ki, olyan szerződéseket pedig, melyek mellett a jobbágyok magokat tartozásaiktól örökre megváltják ugyan, de a földesuri hatalom és törvényhatóság nyilván fentartatik, csak úrbéri örökös szerződéseknek kell tekinteni, és az ilyen birtokot valóságos nemesi birtoknak mondani senki sem fogja. Vagy talán az ősiség törvényeinek erőltetett magyarázatából kívánunk a nemzet boldogságának új akadályokat összerakni? Szegény nemzet! A sors átka, úgy látszik, csakugyan azt akarta, hogy a magyar soha virágzó, soha igazán boldog ne legyen; mert ime századokig küzdött e nemzet külső és belső ellenségeinek minden szabadságot eltipró büszke hatalmával, vért és életet pazarolva küzdött századokig a szabadságért, és miután elmúltak harczi, most, midőn a béke csöndes ölében az egyes polgárok boldogságából kellene kifejlődni a nemzet nagyságának, ime most a nemzet osztályai között minden kölcsönös bizodalmat elzáró fal gyanánt mi magunk állítunk fel egy irtóztató rémképet, reáfűzzük a leroskadt feudalizmusnak hajdan csillogó rongyait, elszigeteljük általa hazánkat Európa művelődésétől, félrevetjük miatta még azt is, a mit öntapasztalásunk boldogítónak bizonyít, s mi, kik büszkén szabadoknak hirdetjük magunkat, nyomorult rabjai vagyunk azon rémképnek, mely a nemzeti nagyság kifejlődését első bimbójában elfojtja, s ez a rémkép: a rosszúl értett, rosszúl magyarázott aviticitas. Igazságtalanok volnánk elődeink iránt, ha még azt is állítanánk, hogy ők az ősiség törvényei által a népet maguktól és a szabadságtól végképpen el akarták szigetelni; hibáznánk, ha talán azt hinnénk, hogy a jobbágyoknak magokat földesuraik meg-egyezésével örökre megváltani hajdan szabad nem volt. Szerették őseink is szabadokká tenni azokat, kik a legyőzött nép közül magokat tehetséggel és művelődéssel kiemelték; sok földesúr hajdan is felmentette jobbágyait, sok község örökre megváltotta magát a

jobbágyi adózások alól, s így származtak a szabad községek, melyek közül némelyek utóbb királyi kiváltságokat nyertek, és szabad királyi városainknak nem csekély része ilyen szabad községekből emeltetett mostani állására. Több törvényeink említik a szabad és kiváltságos községeket; de egy sincs, mely a földesurat korlátolná, hogy jobbágyait jobbágyi tartozásaiktól örökre felmentse; van ugyan törvényünk, mely korlátot vet a kir. városok szaporításának, nehogy a 4-dik status a többit számra meghaladja, s ez az 1687:17. t.-cz.; de úgy hiszem, szólni fognak egykor még arról is, ha ezen törvény helyes és igazságos-e? Az örökös megváltások által felszabadult községek szaporítását azonban sem ez, sem más törvény nem tilalmazza; mert hiszen ezeket a 4-dik statushoz számlálni senki sem fogja. Sem a régi, sem az újabb időkben nem ritkák tehát az ilyen örökös megváltások, s kívánságunk sem az ősiség törvényével, sem őseink szokásaival nem ellenkezik. Azt sem lehet ellenünk sikeresen felhozni, hogy ezen intézkedés által a pazarlásra s az örökösök kijátszására út nyitattának, mert azon felül, hogy az efféle kijátszásokra tilalom mellett is módot találni nem nehéz, meg kell azt is jegyeznem, hogy a királyi válasz sem ellenzi, hogy a jobbágyi tartozások iránt esztendőnkint fizetendő bármely csekély summában megalkudni szabad, s így a ki örököseit károsítani óhajtja, tíz-, húszezer forintot érő jobbágyi adózásokért esztendőnkint fizetendő 10—20 frtokban is megalkudhat, s a törvénynek korlátoló rendelkezését kijátsza. Sőt ha javaslatunk elfogadtatik, sok jólelkű birtokos, kit talán vétke nélkül számos adósságok terhelnek, jobbágyai felszabadításával megmenekszik terheitől, s kuriális birtokát meg is tarthatja, melyet különben a vevő kénye szerint olcsón lesz kénytelen eladni. Kérem pedig, e két eset közül melyik fogja mind a tékozlást, mind az örökösök károsítását inkább előmozdítani? Az olyan rendelkezés, mely a jólelkű birtokost ok nélkül gátolja

tulajdona használatában, a rosszlelkűnek pedig nyilván útát és alkalmat nyújt a törvény korlátoló határozatának kikerülésére, csakugyan már magában helytelen és igazságtalan. Végre azon ellenvetésre, hogy e törvény nem az úrbéri munkába való, röviden azt jegyzem meg, hogy az említett 2. §-ban oly örökös megváltásokról van szó, melyekben a földesúri hatalom és törvényhatóság nyilván fentartatott, a földesúr és jobbágy közti viszonyok tehát meg nem szűnnek, pedig minden, mi ezen viszonyokat illeti, egyenesen az úrbéri munkába tartozik, és ha itt határoztuk meg a jobbágyok tartozásait, és azt is, hogy ezen tartozásokat mi módon lehet másnemű adózásokra átváltóztatni, csakugyan itt kell arról is szólanunk, hogy minden jobbágyi tartozásokat miképp lehet végképp megszüntetni. Mivel tehát az efféle örökös megváltások eddigi törvényeink mellett eddig is hasznos és boldogító következással divatoztanak, és így eddigi törvényeink mellett is fennállhatók: mi okból akarjuk ezen idetartozó tárgyat bizonytalan időkre, bizonytalan kimenetelre halasztani, és miért nem nyugtatjuk meg azok méltó aggodalmát, kik azt hiszik, hogy ily halasztgatás alatt alattomos megtagadás rejtezik? Vétkes mulasztás nem alkotni törvényt, mely a szabad és boldog polgárok számát szaporítsa. De oly törvényt alkotni, mely azok eddigi számát is kevesítse, mely azokat is, kik a sors kedvezése által törvényeink engedelme, vagy legalább elnézése mellett magokat jobb sorsra emelték, a jobbágyi adózásoknak lezárott járma alá ismét visszataszítaná: nem csak mulasztás, hanem oly cselekedet, melyet a hazának áldása éppen nem követhet. Pedig, ha javaslatunk félrevettetik; ha multat és jövendőt biztosító világos törvény által ki nem jelentjük az örökös megváltások szabadságát: nem csak jövendőre vetettünk gátot a haza virágzásának, hanem az eddigi boldog és virágzó szabad községek sorsát is kockáztatjuk. Ha javaslatunk törvénynyé válhatik, fél század mulva más fényben, más erőben

áll fenn a magyar; ha ellenben a királyi válasznak óhajtásunkat megtagadó tartalmához járulunk, az eddig megváltott községek sok ezer lakosinak mostani csekély szabadsága is feldulatik, s ezek átka és keserű könnyei kísérik a jelen törvényhozás emlékezetét. A szegény adózó népnek ránk függesztett epedő tekintete tőlünk enyhülést és szabadságot kért vala, mi azonban csak alamizsnát vetettünk neki; de a szabadságot azoktól is készülnék elvonnai, kik azzal eddig birtanak; pedig csak ott igazán boldog és virágzó a haza, hol a földet szabad kezek művelik; ott erős a nemzet, hol szabad kezek védik a tulajdont és függetlenséget. A kerületi szerkezet, legalább egy részben, utat nyit a jobbágyoknak a szabadságra: azt tehát pártolom.

Hosszas vita után az *elnök* kimondotta, hogy a KK. és RR. ragaszkodnak határozatukhoz.

II.

A KK. és RR. 1834 december 10-dikén tartott országos ülésének napi rendjén volt: a főrendeknek az urbér tárgyában készült viszonzóüzenete. Ebben az V. t.-cz.-re nézve azt javasolták, hogy az urbéri örökös kiváltási kötéseknek «a fölhalmozott munkálatok tekintetéből» általuk egyszer már elfogadott megengedése, most, a kir. leirat kívánságával megegyezőleg, a törvényből hagyassék ki.

Az *elnök* hosszasan fejtegette, hogy a KK. és RR. javaslata a nemesi birtokok veszélyeztetésére, az ősiség és örökösödés törvényeinek megsemmisítésére vezetne s azért a kir. válasz elfogadását ajánlotta. Nagy Pál az *elnök*nek azon figyelmeztetésére, hogy «a kérdésben forgó szakasz következtében a jobbágy ennek utána magának a nemesi tulajdonhoz tökéletesen hasonló birtokot lesz képes szerezni», azt kérdezte: «vajjon hogy lehet a nemesi birtokot, melynek jövedelmeit kiki maga tetszése szerint önszükségeire vagy jónyörűségére használhatja, összehasonlítani egy oly nyomorult: jobbágyi telek birtokával, melyen nem csak első atyánknak azon átka fekszik, hogy tulajdonosa véres verejtékben kénytelenítetik birtokát művelni, hanem még azon szinte súlyosabb teher, hogy terhes fáradságának gyümölcseit nem önhasznára, hanem nagyobb részben adózásainak lerovására kénytelen fordítani?» Csepicsányi Tamás, Békésmegye követe, kiemelte

a veszélyt, mely abból ered, hogy a kormány befoly a megyék utasításainak készítésébe, a minek az az eredménye, s ezt a mai ülésben is lehet tapasztalni, hogy «néhány megyének lelkes követei majd két esztendeig állhatatosan védelmezték azt fehérnek, a mit most feketének kénytelenek előadni». Az elnök «meg nem ismerhette, hogy az utasítások kidolgozása tekintetéből a törvényhatóságokra akármely részről valamely törvénytelen befolyás gyakoroltatott volna, mert a törvényhatóságok mindenkor magok teljes szabadságánál fogva adták és adják ki az utasításokat, azt pedig, hogy mely okok vezérlik azokat utasításaik kiadásában, s mely okok bírják arra, hogy az előbbieket megváltoztatván, ellenkezőt adjanak, fessegetni jussa senkinek sincsen, s azért azt, mit Békés vármegye követe e részben fölhozott, mint sértegetőt és a constitutióval meg nem egyezőt, helyben nem hagyhatta.» Török Gábor, Aradmegye követe, «nem tulajdoníthatta a nemzet kívánsága megtagadását másnak, mint a felséget környékező oligarcháknak, a kik a maguk vélekedésöket valamint ottan, úgy a másik táblán is kiadják, nem csak, sőt részint praesidiális levelek által, részint pedig a megyékbe maguk is lemenvén, az utasítások készítésébe szóval is befolyanak». Az elnök a főispánoknak a megyékre való befolyását törvényesnek és egyidősnek mondotta hazánk rendszercs állásával; de a vármegyék magok akaratjokkal annyira bírnak, hogy utasításaikat teljes szabadsággal adják. Fribeisz Imre, Esztergommegye követe, úgy találta, hogy a tárgyalt javaslat «a maga természetesen meztelenségében annyit tesz: Jobbágy! megveheted a telek tulajdonát oly drága pénzen, a mint azt a földesúr neked eladni szándékozik», s ennél fogva csodálkozott rajta, hogy azt sokan az országgyűlés legmagasabb föladatának, s a benne foglalt eredményt «az egész úrbéri tárgy lefolyta alatt történt engedményeket fölühaladónak» tekintik. A közvéleményre való hivatkozásra azt felelte, hogy «az vagy éppen nem divatoz, vagy ha divatoz, egy költői kifejezés, a melynek határait senki sem tudja kijegyezni». Közönségesen véve, közvélemény nincs; de ha lehetne a közvéleményre hivatkozni, ha ezen hivatkozás a törvényhozás egész testéhez illenék is, akkor a nemzet többsége a javaslat ellen nyilatkozik és nem mellette. A mi pedig a késő maradék itéletére való hivatkozást illeti, azt tapasztalta, hogy «a mi 25 év előtt őseink által szépnek, jónak, nagynak és dicsőségesnek tartatott, az most — de, hála a magyarok istenének, igen kevesek által — gyakran nevetséges köntösben jelenik meg» s a mit dicső alkotmányunk alapítói, a mit ezen szent ereklyénk lelkes védői ki nem kerülhetek, a most élők sem fogják kikerülni. «A késő maradék itéletére, a melynek hozását azok, kik erre hivatkoznak, úgy sem érik el, ne hivatkozzunk.» Nagy Pálnak a jobbágytelkek nyomorult voltáról tett állítását ellentétben látta Deák Ferencz egyik beszédével, melyben azt mondotta, hogy a muraközi megváltott jobbágyok határában oly drága egy hold föld, hogy 200—300 frtot is adnak érte, holott a szomszéd ne-

mesi birtok egy holdjáért 40 frtnál többet nem kaphatni. Ebből azt következtette, hogy még azok is, kik ugyanazt az egy törvényjavaslatot védik, egymással nagyon eltérő véleményben vannak.

DEÁK FERENCZ: Minden rosszat rá fogtak már ezen kérdés alatti törvényjavaslatra; minden névvel illeték már azt az ellenvélemény pártolói. Sokan demokratiai czélzatúnak s az aristokratia jussait és tulajdonát eltapodónak állították; némelyek azt ország-háborítónak is nevezték, s még ez sem volt elég, mert ime Esztergom követe még azt is kétségbe hozza, hogy ezen javaslat magára a népre is hasznos volna. Meglepett engem a követ úrnak ezen váratlan állítása, és még inkább meglepett azon ok, melylyel állítását támogatta, hogy t. i. ez oly engedmény, mely szerint a földesúr önkényesen felcsigázott áron adja el jobbágyának az urbéri tartozásokat, s így a jobbágy ezen megvehetés jussával semmit sem nyer. Készültem már ezen ellenvetésre annak megemlékezésével, hogy az eladás és megvásárlás nem egyoldalú önkényes felcsigázástól, hanem kölcsönös alkuól fog függni; elő akartam hozni, hogy a tulajdonnak és szabadságnak varázserejű hatása van az iparkodásra; elő akartam számlálni mindazon hasznos következtetéseket, melyek az örök megváltások által felszabadult községekre a tulajdonnak és szabadságnak boldogító forrásából áradtak. De mindezekről Esztergom követének folytatott előadása engem fölmentett, mert önellenvetését helyettem önmaga megczáfolta. Ugyanis előadása folytatában felfogta Sopron követének azon szavait, hogy az egész birtok, melyet mi a jobbágyoknak ezen törvényczikkely által készülünk adni, nem valóságos tiszta tulajdon, hanem csak nyomorult birtok, melyen a közrerhek kirekesztőleg fekszenek. S ezen állítást: czáfolgatva, azt is előhozta, hogy mivel az én multkori előadásom szerint Muraköznek némely ekképpen megváltott helyiségeiben egy hold szántóföldet két, sőt három száz pengő frton is megvesznek, holott a szomszéd vidéken még a nemesi

birtok ára sem nagyobb 40—50 pengő frtnál, a soproni állítás a tapasztalással ellenkezik, s azt vitatá, hogy ezen gyakorlati példa az ilyen birtokot nyomorult birtoknak éppen nem mutatja. Ezen saját megczáfólása s a gyakorlat, melyen az alapult, szolgáljon tehát részemről is Esztergom követének válaszul; mert a ki elismerte, hogy az így megváltott birtok éppen nem nyomorult birtok, nem fogja helyesen vitathatni, hogy annak megszerezésére a népnek just adni magának a népnek is kárára volna. Nehezen tűrte azt Esztergom követe, hogy sokan a közvéleményre, sokan a jövőndő korra hivatkoztanak. Én pedig azt hiszem, hogy ezen hivatkozás éppen nem helytelen, mert erősen hiszem, hogy a törvények alkotásánál mind a józan közvéleményre, mind a jövőndő korra figyelmezní kell. A köztársaság főczélja a közboldogság, a törvényhozásnak tehát főkötelessége olyan törvényeket alkotni, melyek minden polgárt boldogítsanak. És habár az emberi véges erő nem képes is a tökéletesség culminatióját elérni, mint-hogy minden, a mi halandóknak a műve, magán hordja már a tökéletlenség bélyegét, annyi csakugyan igaz, hogy azon törvényhozás felel meg leginkább kötelességének, mely a főczélhoz leginkább közelít, s azon törvények a legjobbák, melyek a nélkül, hogy valakinek sérthetetlen természeti jussait feldúlnák, legtöbb polgárt boldogítanak. Pedig csak a tiszta és józan közvélemény mutatja meg, hol hiányos, hol igazságtalan a törvény, s hol kell a pótolás, javítás és változtatás. Azt kell tehát megkérdenünk; mert nem lehet a boldogságot száraz okoskodásokkal senkire reábeszélni, és nevezze bár akárki míveletlennek a néptömeget, tudja és érzi ezen nép is, mi az, a mi őt nyomja; tudja és érzi a fájdalmat, a melyet enyhíteni kellene, és bármely javaslat, ha az a legfényesebb theoriai okoskodások után egyébkint jónak látszik is, csak akkor fogja kielégíteni a nemzetet, ha ennek szükségével és kívánataival megegyez. Ilyen

hatalma van a közvéleménynek mindenhol; mennyivel nagyobb tehát annak fontossága e jelen javaslatra nézve, mely a legtisztább igazságon alapul, s a nép közóhajtásinak is megfelelve, senkit sem sértve, annyi polgárt boldogítana. Még azon fejedelmek is, kiknek uralkodói hatalmát semmi törvény, semmi kötések nem korlátozták, ha népeik iránt jótévő gondos atyák kívántak lenni, megkérdezték előbb a közvéleményt, megtudták, mi az, a mit orvosolni kellene? kilesték népeik kívánatit, s oly törvények által, melyek legtöbb polgárt valának boldogítandók, az egyébkint súlyos hatalmat áldás és közboldogság forrásává változtatták. Ők magok tűzték ki magoknak korlátul a józan közvéleményt; mennyivel inkább kell tehát arra egy szabad nemzet szabad törvényhozásának figyelmeznit. De nem is első a magyar törvényhozásnál ezen hivatkozás, mert több üzenetekben, sőt, úgy hiszem, föliratokban is szólottunk már a közvélemény itéletéről. A mi a jövődő kort illeti, nehéz igenis ennek itélete előtt mindenben megállani, és sokat kárhoznatni fog az előrehaladott jövődőség, a mi nekünk most jónak látszik. De ha őseink a jövődő korra nem is figyelmezve, mindig csak önmagokról gondoskodtak volna, nyomorultabb volna most nemzetünk, s atyáink bölcsességét, melyet a követ úr is dicsérve említett, nehezen áldanánk. Hiszen a jövődőre is épít a törvényhozás, mert a nemzeti művelődésnek s a haza boldogságának most elszórt magvai jövődőben fognak gyümölcsözni. Mik csekély éitünknek kurta napjai, hogy egyedül azokra kívánjuk szorítani gondosságunkat. Hiszen a haza nagyságának s a nép szorgalmának kifejtése legszebb kötelességünk: ez pedig jövődőben virágozhatik csak; minden alkalom, melyet erre használni elmulasztunk, minden pillanat, melyben ezt eszközölni késünk, visszahozhatatlanul elmerül az örökkévalóság tengerébe, s minden helytelen halasztgatás valóságos tolvajság, melylyel a haza szent ügyét meglopjuk. Én előttem legalább a

tiszta és józan közvélemény s a jövendő kornak igazságos ítélete minden hozandó törvényre nézve szent tekintetek maradnak.

Sok kárhuztató és védő szót hallottam e tanácskozások folytában arról is, hogy a főispánok és más hatalmasok a megyék utasításaira és a közgyűlések tanácskozásaira különféle befolyást gyakorolnak; de véleményem e részben a mondottaktól valamennyire különbözik. Minő volt ezen befolyás? azt én nem tudom, mert nyilvános adataim nincsenek; de ha törvényes és helyes volt, akkor nincs mit szólanom; ha pedig törvénytelen, alacsony és alattomos úton gyakoroltatott, akkor ez is, mint minden alacsonyosság, önmagában rejti már büntetését. El lehet ugyan gonoszság és alacsony eszközök által az igaz ügyet is nyomni egy időre; de végre csakugyan hatalmas erővel feltámad az igazság mindenkor és elnyomóit rettentően bünteti. Ha tehát találkozónék is oly alávaló, ki hivatala fényét, hatalmát és tekintetét, vagy a közbizodalmat alacsony eszközül használni képes volna, és ezek által egy megyének rendeit elcsábítva, hazánk közjára ellen dolgozni merészlene, bizonyosan eljönne még az idő, midőn az elcsábított többségnek önkárán megnyílnának szemei, s a nyomorult csábítóknak minden bizodalom elvesztése, sőt közmegevetés lenne büntetése. Nekem ugyan nincs okom megyémet mentetgni, mert küldőim e tárgyra nézve is hívek maradának meggyőződésükhöz; de szentül hiszem azt, hogy náluk legalább ez lenne minden alacsony csábítgatónak jutalma. Végre a mi a praesidiálisokat illeti, lehet még ez országgyűlésen oly idő és alkalom, melyben azokról bővebben fogunk szólni. Már egy megye (Ung) úgy is panaszkodva lépett fel e tárgyban, és ha netalán még ezután valamely alapos panaszok hozatnának fel, ha netalán előnkbe adatnék egy oly praesidialis, mely az 1790: 10. t.-cikkelylyel ellenkezve, a törvényhatóságok függetlenségét földúltni, a megyék törvényes hatalmát francia praefecturák mód-

jára megrontani készül, s ez által polgári szerkezetünk alaptörvényeit sérti, akkor hallgatni nem fogunk; föl fognak szólalni akkoron a t. RR., mert fölszólalni kötelességük leend, s az ellen, ki hatalmát vagy tekintetét törvényeinknek, a haza jussainak és nemzeti szabadságunk szentségének sértésére merete használni, a megsértett polgári szabadság nevében a hazaárulás súlyos büntetését fogják sürgetni.

III.

Az *elnök* a KK. és RR. határozataképpen kimondván, hogy «a 2. §-ból azon záradék, mely az örök kiváltásról szól, kihagyatik», javasolta, hogy a felírásban csak a kir. válasz elfogadása jelentésék ki. *Nagy Pál* azt tartotta, hogy «mivel a többség a királyi választ elfogadta, ennek második része pedig az örök megváltás kérdését a törvénykezési munkálatra elhalasztja, a fölíratban nyilván ki kell fejezni, hogy a KK. és RR. ezen tárgyat akkor, midőn a *juridicum* előkerül, újabban tanácskozásba fogják venni». Az *elnök* ennek ellenében kimondotta, «hogy itt a többség határozása ellen új principiumot felállítani nem lehet, s abban meg sem egyez».

DEÁK FERENCZ: Az elnöknek azon kimondása ellen, hogy a többség a királyi választ fogadta el és a szóban levő záradékot a §-ból kihagyatni kívánja, semmi észrevétele, semmi kifogása nem volt; de hogy ugyanazon többség azt is elfogadta volna, hogy a felírásba bele ne menjen, hogy ezen kérdést a *juridicum*ban fogják pertractálni, el nem ismerhette, mert akárhogy magyarázzuk a királyi választ, abban az van, hogy a jelen §-nak azon része, mely az örökös kiváltságról szól, minthogy különféle törvényes kérdéseket foglal magában, melyek e helyen el nem intéztethetnek, nem ide való, hanem a *juridicum*ra, és így annak a többségnek, mely a királyi választ elfogadta, el kellett fogadni azt is, hogy az érintett kifejezés a felírásba beiktattassék. Meg nem ismerhette továbbá azt sem, hogy ő vagy a vele tartók valamely új principiumot kívánnának itt felállítani; sőt inkább meri állítani, hogy azok akarnak ilyesmit, a kik ezen kíván-

ságnak a felírásban való kifejezést gátolni akarják. Nem kell tehát egymással szembekötöst játszani, hanem a királyi válasz második részére is felelni kell, és meg kell nyilván mondani, hogy ezen kérdést a juridicumban újabban fel fogjuk venni.

Az *elnök* ezen értelemben mondotta ki a határozatot.

A JOBBÁGYOKNAK SZEMÉLY- ÉS VAGYONBELI BÁTORSÁGÁRÓL.

1.

A KK. és RR. 1834 december 30-dikán tartott országos ülésének napi rendjén volt: a jobbágyoknak személy- és vagyonbátorságáról szóló VIII. t.-cz. javaslata. A főrendek e tárgyú vizonüzenetükben, a kir. leirattal megegyezőleg, azt kívánták, hogy a KK. és RR. «a jobbágyok urbéri viszonyaiból eredő jussaik sérthetetlen voltáról és azoknak büntetlen nem lehető megbántásukról való rendelkezésnél az urbéri törvények alkotása közben tovább ne terjeszkedjenek, hanem a több egyéb körülményekről az illető rendszeres munkák fölvétele közben tegyenek javaslatokat», s e t.-cz. elejtését tanácsolták. Az *elnök* kiemelte, hogy míg a hét t.-cz. javaslatában minden viszony, mely a jobbágságot urbéri helyzetében bármiképp illetheti, el van határozva, s a VII. t.-cz. §-a az urbéri büntetéseknek egyes eseteit és a bánásmódot is egyenkint elszámolja, a VIII. t.-cz. nem urbéri viszonyokról rendelkezik, hanem részszerint a közigazgatásnak a jobbágságra való behatását, részszerint a tisztviselőhivatal hatósága körét érdekli. Már pedig, ha szükséges, hogy minden tárgyat a maga során vegyenek elő, okvetetlenül kívánatos ez a szóban levőnél, «mert míg ez a rendszeres munkálathoz föl nem vétetik és egész kiterjedésében el nem intéztetik, mindaddig éppen semmi ereje, semmi kötelezése és sikere nem lehet». «Maga a javaslat tesz fel oly kivételeknek eseteit, melyekben ezen törvény nem divatozhat; de nincs is, ki azt tagadhatná, hogy az igazgatás rendje és maga a belső bátorság multhatatlan megkívánja némelykor az igazság rögtöni kiszolgáltatását; senki sem veheti kétségbe, hogy gyakran a nagyobb bűnről gyanu alatt levőnek vagyonát és személyét letartóztatni a károknak pótlása, s a bűn esetének csak ekképp lehető kitudása végett elkerülhetetlen; míg tehát ezen egyes esetek elhatározva nincsenek, addig ezen törvény alkalmazása el se gondolható s így siker nélkül fog maradni.» De nem is tanácsos a jobbágságnak a többi nemtelenek-

tól való elkülönözése. *De La Motte* Károly gr., Gömörmegye követe, pártolta az elnök véleményét. lehetetlennek tartván az önkény teljes kizárását, «mert a bírácoknak azt az önkényt meg kell adni, hogy a történeteket a törvényekhez applicálhassák, a mi onnan is világos, mert az ily önkényt a két legfelsőbb kulturai polczon álló angol és franczia nemzetek szintén ki nem kerülhetvén, Angliában a constabler megüti egy fehér bottal a gyanusnak vállalát, s bárki legyen az, fogságra viszi, Francziaországban pedig a gens d'armesnek még a pair sem állhat ellen». *Zarka* János, Vas megye követe, úgy találta, hogy a javaslat a jobbágy sorsát nem javítja, «mert a jobbágy személyes bátorságát minden magánosok ellen az eddigi törvények által elegendőképp, sőt mivel a földesúr az ő jobbágya sérelme megboszulására sokkal tehetősebb, mint maga a jobbágy, a kire a mostani javaslat szerint a megboszulás magára hagyatik, igenis sokkal jobban biztosítva vélte, mint a mostani javaslattal». *Szluha* Imre, Fehérmegye követe, nem fogadta el a javaslatot, mert «az által a 8 millió lakosoknak csak egy része, a jobbágyok, a haza többi polgárai nagy részének kirekesztésével, részesülne ezen boldogító törvény jótékony-ságában». *Reviczky* József, Árva megye követe, szintén ellenezte a javaslatot, «mert a KK.-nak és RR.-nek léssen még módjok más alkalmatosabb helyen is ezen principium felül tanácskozni». *Somsich* Miklós, Somogy megye követe, melegen pártolta a javaslatot. «Nincs itt — így szólott — hármely árnyék ok is, mely elfogadását gátolhatná; nincs itt azon sokak által kedvelt aviticitásról, sem azon sokak által constitutióknra nézve Achillesnek ismert incapacitásról szó.» *Jeszenszky* János, Tolnamegye követe, kérdést intézett az elnökhöz, hogy ha a kormány ellenzi a javaslatot, «miként teljesülhet ő felségének a kir. propositiókban oly ünnepelesen nyilatkoztatott szándéka: ut mutæ inter diversas regnicolarum classes necessitudinis vincula aretius adstringantur?»

DEÁK FERENCZ: Midőn ezen urbéri VIII. t.-cikket elsőbben olvastam, nem véltem volna, hogy tiszta és egyszerű igazsága mellett védelemre kelünk valaha szükséges lehessen. Hiszen az első szakasz csak azt rendeli, hogy senkit törvényes kihallgatás és birói elmarasztalás nélkül személyében vagy értékében háborgatni nem szabad, s ez oly világos alapigazság, mely a polgári társaság helyes fogalmától elválaszthatatlan, mert nélküle a társaság közczélját elérni nem lehet. A második szakasz pedig hatalmat ad a sértett félnek, hogy sérelme orvoslását a rendes bíróság előtt törvényes úton követelhesse, s ez az előbbinek oly

egyenes és természetes következése, hogy nélküle a törvény oltalma csak puszta és sikertelen képzelet. Valóban, ha számos esetek el nem szoktattak volna az efféléken bámulástól, azon bámulnék leginkább, hogy valaha szükségessé válhatott törvény által kimondani ezen alapigazságokat, melyeknek törvény nélkül is minden ember kebelében létezni kellene. Nálunk azonban még igen sok lehető és igen sok szükséges. A mltságos personalis úr és némely követek azt hozták fel ezen t.-cz. első szakasza ellen, hogy az már magában hiányos, elégtelen és könnyen zavart okozható; mert tétetik ugyan benne említés arról, hogy a törvény által megszabott esetekben birói elmarasztalás előtt is szabad a letartóztatás; de mivel ezen meghatározott esetek kifejtve és elszámálva nincsenek, könnyen balmagyarázat és félreértés következhetik, s mindaddig, míg ezen esetek az illető rendszeres munkában egyenkint tanácskozás és határozás alá nem kerülnek, a VIII. cikkely rendelkezése nemcsak sikertelen, hanem káros is. Ha mi csak most állanánk össze legelőször polgári társaságba; ha csak most alkotnánk legelső törvényeinket, melyek belső elrendelésünket és a közbátorságot tárgyazzák: akkor igenis fontos lehetne ezen ellenvetés; akkor magam is azt kívánnám, hogy a hol a polgárok biztosítása kimondatik, ott tüstént elszámáltassanak mindazon esetek, melyekben a köztársaság éppen a közbátorság fentartása miatt rendkívüli eszközökhöz nyulhat és nyulni kénytelen. De mi már századok óta polgári társaságban állunk; vannak belső elrendelési törvényeink, melyek a közbátorságot biztosítják, de csak reánk nemesekre nézve biztosítják, mert mi a társaság közkincsét, a személy- és vagyonbeli bátorságot is, privilegium mellett kizárólag csak magunk bírjuk. Az áldott 1-æ 9-us gondoskodott arról, hogy a nemesember önkény és erőszak ellen bátorságban legyen és küldőink nem igen vennék kedvesen, ha ezt a 1-æ 9-ust eltörölnék; a magyar törvényhozás időn-

kint meghatározta mindazon eseteket, melyekben a nemes embernek rögtöni letartóztatása szükséges vala, s így hazánk lakosinak egy osztálya bir azon jussal, melyet a VIII. cikkelyben szegény adózóinknak is óhajtanánk megadni. Ezt kell tehát minden kivételeivel és megszorításaival a nemzet egyéb osztályaira is kiterjeszteni, s a közbátorság szenvedni nem fog, sőt inkább minden polgárra nézve biztosítva lesz. Mert ha hogy ezen szabadság a status czéljával megegyez; ha elegendők a nemesekre nézve azon kivételek, melyeket törvényeink e részben tettek: elegendők lesznek azok a jobbágyokra nézve is; ha pedig ott sem elegendők: akkor ott is változtatás és megszorítás szükséges. Ha azonban engem arról számos példák és a köztapasztalás ellenére is meggyőzhet valaki, hogy a privilegium több műveltséget és erkölcsösséget ad minden nemesnek és maradékinak, mint a mivel nem nemes polgártársaink birnak és birhatnak; ha meg lesz mutatva, hogy a privilegium biztosítja közbátorságunkat: akkor, fejet hajtva, kész leszek elismerni, hogy az ilyen privilegiált, jó erkölcsű, művelt osztály különös kedvezésre méltó, s a közbátorsági törvények oltalmát is mások felett csak ő érdemli meg. Gömör érdemes követe például Francia- és Angolország törvényeit hozta fel s állítá, hogy ott is, a kit a constabler vállán pálczájával megillet, vagy a rendőr letartóztat, ellenállani nem mer, habár első pair legyen is. De éppen ezen előadásban felelt meg önmagának az érdemes követ úr; mert ott a törvények szentsége oly tiszteletben áll, hogy a leghatalmasabb pair szintűgy, mint a legszegényebb polgár, enged és kénytelen engedni az őt letartóztató constablernek. Nálunk azonban a törvény súlya csak a szegény adózót nyomja. Állapítsuk meg azt, hogy a közbátorságot biztosító törvények oltalma nálunk is minden polgárra egyformán terjedjen ki, s akkor a törvény nevében eljáró constabler nálunk is olyan tekintettel fog bírni, a milyennel most, különösen a

magyarországi pairekre nézve, nem bír. Vas vármegyének érdemes követe azt állítá, hogy a jobbágy nálunk is minden sértés ellen biztosítva van, mert a földesúr violentiális, vagy impensionális per útján megboszulja jobbágya sérelmét. Nem ereszkedem abba, hogy természet elleni dolog, midőn polgári társaságban a sértett fél önmaga elégtételt nem is kereshet, hanem a törvények oltalmának felhívását is ura kegyelmétől kell várnia. Csak azt jegyzem meg gyakorlati tekintetből, hogy az efféle violentiális és impensionális pörök az összeveszett szomszédok vagy közbirtokosok között gyakran voltak ugyan bosszúnak eszközei, de csakugyan kevés példa vann arra, hogy jó barátságban élő földesurak egymást a jobbágy sérelmeért pörbe idéztették volna. Ily esetekben közönségesen pipa és kártya közben végzik el a földesurak az egész dolgot, gyakran a jobbágy rovására, s a panaszolkodó földesura nem egyszer mondotta már azt: én egy hitvány parasztért szomszédommal, komámval vagy atyámfiával összeveszni s perlekedni nem fogok. Ez azon dicsért földesúri pártfogás. Azt is említék némelyek, hogy ezen VIII. cz. már csak azért is hiányos, mert nem az egész 8 millió nem nemest, hanem azoknak csak egy részét, a jobbágyokat, foglalja magában. Különös valóban ezen ellenvetést épp azoktól hallanom, kik azon esetben, ha e törvény az ország minden lakosairól szólana, elsőik keltek volna ki ellene, és bizonyosan azt mondták volna, hogy e törvény már csak azért sem az úrbérbe tartozik, mert nem egyedül a jobbágyokról, hanem az ország minden lakosairól szól. Én e törvény jótéteményét minden polgárra kívánom kiterjesztetni; de minthogy az urbérben csak a jobbágyokról rendelkezünk, mindenekelőtt azokat kell e törvény védelme alá állítanunk. Arvának érdemes követe azt mondá, hogy ha nyolcz századig el lehettek adózóink e törvény nélkül, el lehetnek még egy pár évig. De ez valóban különös okoskodás, melyből furcsa következ-

tetéseket vonhatnánk. Hiszen évezredekig ellehetett a világ a keresztény vallás nélkül: tehát el lehetett volna tovább is. Őseink századokig nem valának keresztények, még sem kárhoztatjuk őket, hogy azokká lettek. Nyolcz századokig ellehettek a jobbágyok urbarium nélkül, mégis igen hasznos volt azt a mult század második felében hazánkba is behozni. Az usufructuatióznak szabad eladása századokig nem vala megengedve, s azt mégis megállapítja a jelen törvényhozás. Én ismételve mondom, hogy ha jó a törvényjavaslat, haladék nélkül el kell azt fogadni, mert minden ilyes halogató a nemzeti közboldogságnak valóságos meglopása. Nem osztozhatom Somogy vármegye követének véleményében azon egy pontban, hogy e tárggyal sem a *capacitas*, sem az *aviticitas* összeköttetésbe nem hozható. Mert ime, a KK. és RR. nem valának hajlandók a jobbágyoknak megadni a birtokbeli *capacitást*, de megkívánják náluk hagyni a botbéli *capacitást*. Az *aviticitas*, minden nemzeti szorgalmat és kifejlődést elfojtva, súlyosan nyom bennünket; de még sem akarják azt, úgy látszik, eltörölni a t. RR., sőt még a jobbágyoknál is meghagyják a nyolcz százados botbéli *aviticitást*, hogy t. i. prout a majoribus suis acceperant, ezután is úgy bírják, mert igen szép, igen jóltevő és hasznos elv: a régít fentartani, csak azért, mert régi. Tolna vármegyének érdemes követe kérdést tón a királyi meghívó levélben előforduló *avita necessitudo* teljesevése iránt. Én, megvallom, hajlandó vagyok e szót nyomtatásbeli hibának tartani, mert figyelembe véve az egész urbér folyamatát, azt látom, hogy a jobbágyot földesurához éppen nem bizodalom, hanem szükség köti, minthogy egyébkint el nem élhet, mert hiszen az ország földének örökéből örökre kitagadtatott, és szabad ugyan elköltöznie, de nincs hová költözzék, mert mást, mint jobbágyi birtokot alig szerezhet: a *necessitudo* helyett tehát talán inkább *necessitásnak* kellene állania. Azt azonban felette csodálom, hogy az érdemes követ úr kérdést tehetett az

iránt is, hogy a földesúr és jobbágy közötti kapcsolatot mi által fűzetett szorosabbá? mert hiszen az V. cikkelyben ezen kapcsolatot oly szorosra fűztük, hogy azt a földesúr és jobbágy egyesült akarata sem képes föloldani, a mennyiben az urbéri adózásokat kölcsönös egység útján sem szabad örökre megváltani. Adja Isten, hogy ezen szorosra fojtott kapcsolat a nemzeti boldogságot meg ne fojtsa; adja Isten, hogy az általam említett aviticitas és capacitas mostani állása fejünkre áldás helyett átkot ne hozzon. Én a VIII. cz. mellett szavazok.

A jegyzőkönyv az e tárgyban hozott határozatról így szól: «Az előtűlő kijelentette, hogy a többség a kir. választ fogadta el, t. i. hogy ezen tárgyat a rendszeres munkák során a maga helyén kívánja pertractálni. Zala vármegye 1-ső hővele azt tartván, hogy elfogadódván a kir. válasz, a fölírás javallatát is a mostani conclusum szerint kell megigazítani, a mi a KK. és RR.-nek előre való tanácskozást kívánván, javallotta ezt a kerületi ülésre utasítani, a mi a többségnek is akarata lévén, az előtűlő ezen köz-kívánságot azzal a megjegyzéssel jelentette ki, hogy a fölírás javallata a feljebbi conclusum szerint jöhet csak változtatás alá.»

A Kossuth Lajostól szerkesztett «Országgyűlési Tudósítások» a KK. és RR. határozatáról a következőket írták: «Miután a resolutio elfogadása többség szerinti végzésnek kijelentetett, Deák föllállt és a dolog felől kerületi tanácskozást kívánt, mert a resolutio tartalma sokkal fontosabb, mintsem hogy a VIII. 1.-cz. elvetését csak így pusztán és szárazon ki lehetne mondani, s az is fontos, hogy mi fog a fölírásba tétetni, s hogy mit fognak talán különben is a RR. szükségesnek itélni. Ezen kívánságnak Justh ellene szegült, de az erősen hangzó «kerület» fölkiáltás által legyőzvetván, a kerületi tanácskozás csakugyan elhatározott, miután a *personalis* ismételve országos végzésnek jelenti ki, hogy a VIII. t.-cz. iránt a resolutio el van fogadva.»

II.

Az 1835 január 2-dikán tartott kerületi ülésben Deák Ferencz a következő indíványt tette:

DEÁK FERENCZ: Az ország rendei azt terjesztették fel az urbért tárgyzó representatiójokban, hogy a

jobbágyok személyének, vagyonának mindennemű önkény elleni biztosítása végett alkotják a VIII. t.-cikkelyt; erre épült a kir. válasz is, mely az önkény elleni biztosításra nézve feliratunk érdemével megegyez, midőn ezeket mondja: *Suam Majestatem cupere, et quisque subditorum suorum, atque ideo numerosa etiam rusticorum classis in concreto, sicut et singillative, non solum in sua erga dominos terrestres correlatione, sed quavis alia quoque ex parte contra omne arbitrium tuta, in rebus et in persona, debita perfruantur securitate.* Ennyiben tehát az ország rendjeinek felirata és a királyi válasz egymással megegyeznek; tudjuk pedig, hogy a miben ezek megegyeznek, abból kell a törvénynek készülni. Ezen kir. válasz felszólítására elejtették ugyan a RR. a VIII. t.-cikkelyt; de szintén annak felhívására szükségesnek látták az urbéri viszonyokat tárgyazta kicsapongások megzabolására külön specialis provisiót tenni, s e végett alkották a VII. t.-cz. 5. §-át. Már tagadni nem lehet, hogy ha akkoron, midőn ezen 5. §. alkotatték, a VIII. t.-cz. nem létezett volna, a KK. és RR. kétségen kívül ezen 5. §-ba iktatták volna a kir. resolúciónak önnön feliratukkal megegyező említett principiumát, s ezt csak azért nem tették, mert a VIII. articulusban volt az kimondva, ott kivánták törvénybe iktatni; ez azonban most elesett, azt pedig, miben az országos felirat és kir. válasz egymással megegyeznek, hallgatással elmellőzni nem lehet, mert ez a törvény anyaga; annyival inkább szükséges tehát a kir. válasznak ama principiumát elfogadni, s az 5. §-ban kitenni, mivel már a *stilaris concertatio* is megszűnt, s ő felsége, az ország rendjeinek kívánsága szerint, a törvény szavaira nézve is kiereszkedik kir. válaszában. A magyar törvényekben szebb, dicsőségesebb elv kifejezve még nincs, mint melyet ezen kir. válaszában olvasunk; ne mulasztjuk el azt a VII. cz. 5. §-ába betenni; a mit el sem mulasztthatunk, mert miben a törvényhozó hatalom két része megegyez, az az or-

szág tulajdonává vált, melytől hazánkat megfosztani nem lehet. A VII. t.-cz. 5. §-ának bevezetését tehát e következő szavakra kívánom átváltoztatni «ut subditi in concreto, sicut et singillative quavis ex parte, adeoque in sua quoque erga dominos terrestres correlatione, contra omne arbitrium tuti, in rebus personisque debita perfruuntur securitate, statutum est: 1-0» stb.; a feliratban pedig kifejeztetni javaslom, hogy valamint ezen általános elvnek specificus alkalmaztatását az urbéri viszonyokra nézve itt megtettük, úgy a jobbágyok egyéb polgári viszonyaira illető helyen szintén megteszszük.

III.

Hertelendy Miksa, Torontálmegye követe, ellenezte Deák Ferencz indítványát, mert a KK. és RR. a VII. t.-cz. országos tanácskozását már befejezték és a t.-cikket a főrendeknek megküldötték.

DEÁK FERENCZ: Ez csak akkor állana, ha a dolog helyzete időközben egészen meg nem változott volna. De a VII. t.-cikket azon suppositumban küldöttük át a főrendekhez, hogy megáll a VIII. t.-cz., a melyben az országos fölírásnak ő felségétől is elfogadott elve kifejeztetik, s így nem volt rá szükség, hogy azt a VII. t.-cz. 5. §-ában fejezzük ki. Mivel azonban a VIII. t.-cz. elesett, a dolog helyzete egészen megváltozott, s vissza kell menni a VII. t.-cz. 5. §-ára, hogy a kir. válaszban elfogadott elv el ne szalajtassék.

IV.

Aczél Antal idézte a personalisnak az országos ülésben ismételve azon kijelentését, hogy a KK. és RR. a kir. resolútiót elfogadták és a VIII. t.-cikkben foglalt elv pertractióját a maga helyére halasztották. A zalai indítványban ezen elhalasztott pertractiót vette észre, s tagadta, hogy az országos végzés ellenére fölötte csak tanácskozni is lehetne. Többen közbekiáltottak, hogy a personalis a végzés kijelentésében nem azzal a kifejezéssel élt, a melyet *Aczél* idézett.

DEÁK FERENCZ: Minő szavakkal élt a personalis, minőkkel nem élt, azzal én nem törődöm, mert minket a personalis szavai oly kevésbé köteleznek, mint akármely egyes követ kijelentése. Itt csak a többség végez, csak a többség kötelez. A többség pedig azt végezte, hogy a kir. resolútiót elfogadja. Indítványom tehát nemcsak nem ellenkezik a végzéssel, sőt el nem fogadása ellenkeznék vele, minthogy egyebet nem kívánok, mint azt, hogy a mi a kir. resolútióban ennen érzelmünkkel megegyezőleg bennfoglaltatik, éppen azért iktattassék törvénybe, mert a többség a kir. választ elfogadta.

Szavazásra kerülvén Deák Ferencz indítványa, azt 25 szóval 22 ellen elfogadták és kimondották, hogy a VII. t.-cz. 5. §-ának bevezetése így szóljon: «Hogy a jobbágyok, úgy összesen, mint külön-külön, minden tekintetben és így földesuraik iránti viszonyaikban is, minden önkénytől mentek, s vagyonaikra és személyeikre nézve voltaképpen biztosítottak legyenek, rendeltetik stb.» A fölrati javaslatban pedig ki akarták mondatni, hogy a kir. leiratból imént idézett elvet az országgyűlési kölcsönös értekezések törvényes úton megállapított elvnek tekintik, s valamint a VII. t.-cz. 5. §-ában alkalmazzák, a rendszeres nunkákban is állhatatos igyekezettel fogják teljesíteni.

A WESSELÉNYI SZEMÉLYÉBEN MEGSÉRTETT SZÓLÁSSZABADSÁG TÁRGYÁBAN.

I.

Szatmár vármegye közgyűlése az országgyűlési követeknek 1833 november 10-dikén adott pótló utasításában az urbéri V. t.-cz. javaslat elvetését követelte. A megyének 1834 december 9-dikén Nagy-Károlyban tartott közgyűlésén megjelent Kölcssey Ferencz országgyűlési követ társaságában *Wesselényi* Miklós b., hogy rávegye a vármegyét pótló utasítása visszavonására. Az örökváltság mellett mondott beszédét így fejezte be:

«Mostani uralkodóházunk kormánya úgy találta a nemességet, mint a parasztság elnyomóját. Még csak akkor hozattak volt azon vad és bosszús törvények a parasztság ellen, melyek mocskai törvénykönyvünknek. Szelidebb szellemmel fogta az új kormány

a köznép ügyét, s neki diességére s a mi gyalázatunkra kell megvallani, hogy pártolta és pártolnia kellett a parasztságot a nemesség ellen. Gyakran szólították fel királyaink az ország rendeit az elnyomott nép sorsa könnyebbitésére, de az üdvös törekedésnek kevés sikert engedett elődeink szűkmellűsége. Midőn a mult századokban, főképpen az oligarchia puhultsága s fősvénysége miatt, mind a katonáskodás, mind a pénzbeli segedelmezéstől menekedés czéljából mind a két teher a parasztság nyakába vettetett, s fennálló katonaság is és rendes adó is lőn, s mind a kettő csak a parasztság által, de az ő tudta és megegyezése nélkül volt adandó: ekkor az uralkodás előtt még nagyobb fontosságúvá leve a köznép és ennek oltalma. Tőle kapott pénzt, közűle katonákat; mi természetesebb, mint hogy ily kamatokat adó tőkét épen kívánjon tartani, s ha lehet nevelni? A nemességtől elválva sőt vele ellenséges indulatban tartani a parasztságot: egy gonosz politikának volt sikerült problémája, mely a törvény szavai szerint nemzet név alatt levő és ennek jussaival élő egy párszor ezernek a közdolgozokban gyakorlott befolyását a néhány millióval megosztani és ezek egyesülését gátolni kívánta. Ez okból már századok óta a kormány a köznépet terhelő ocsmányképű parasztvédői és a köznépet oltalmazói ábrázatot tett, de a melynek egyfelől ő szívja zsírját. Most sem akarja a kormány ezen álarczát letenni, és ez volt az oka, hogy miért igyekezett arra, hogy a parasztságot boldogítható V. czikkely nem a királyi helybenhagyás megtagadása által essék el, hanem a nemesség tegye azt semmivé. Könnyű lesz vala a kormánynak ezen törvényczikkely titulusának ellene állani; ha a felség azt nem confirmálja, soha sem lesz törvényt. De akkor a kormányt terhelte volna számtalanok panasza, kik legédesebb reményeiket köték ezen törvényczikkelyhez. Egy más út is vala nyitva. Ha a főtábla meg nem egyez és ellenszegülésében nem enged: az lesz ezen törvényczikkelynek is sorsa, mi a vallást tárgyazó feliratnak; kénytelenek lesznek a KK. a forró és elszánt kívánatot keblökben zárva, jobb időre halasztani. De akkor a szabad szellemű rendelet meggátlásának vádja, ezen megtagadás gyűlöletessége a főtáblát is az ott levő némely oligarchákkal éri. Azért követték ott el mindent helyben, s mindent a törvényhatóságokban, hogy magok, a KK. által vettvén el a parasztságnak kedvező ezen czikkely, a köznépnek, mely az engedményt epedve várta, s helyenkint bírta és használta is, szemrehányása, haragja, s úgy lehet még bosszúja is őket ne érje, és ekkor mindaz egyenesen a nemességre, ki maga lökte vissza ezen jótéteményt, háramlik. Tekintetes KK. és RR.! Szomorú jövődönnek lehetősége áll előttünk. Azon kilencz millió, kinek a birtokszerkezhetés olyan igen természetes jussa, kinek a szép remények édes pohara már epedő ajkainál volt -- s általunk volt nyújtva -- mit fog érezni, mit mondani, midőn azt magától elragadva, s ugyan általunk elragadva fogja látni; midőn elzárva látandja maga előtt azon lehetőséget, mely a halandó verejték-

lepte földi pályán csaknem az egyedüli, de mulhatatlanul enyhítő kilátás, hogy munkája és fáradsága után magának tulajdost szerzhessen? S mit szülhet ezen keserű érzés? Mi hajlandóbb kitörésre kebelforraló bosszúnál, mi tör ki erőszakos tettekben inkább, mint elfojtott átok? A parasztságra, úgy szólván, örökségül maradt a nemesség iránti gyűlölség; mi hajlandó az minden reá háradó rosszat attól származottnak mondani s tartani? S most, midőn a sorsának rég várt és sürgetve óhajtott jobbrafordulása helyett ily keserű megtagadást, s részint megfosztást kell szenvednie, tetté válhat a bosszus érzés, s vad lázadást szülhet tévedése. Midőn a dühöngő pór nép földült határaink füstölgő romjai közt úzná véres kegyetlenségeit, akkor bizonynyal a kormány elnyomná a lázadást, s megmentene minket amazoknak csapásitól; de jaj lenne akkor nemzeti függetlenségünknek. Kinek vagyunk és életünk megtartásáért volnánk lekötölezve, határtalan lenne annak felettünk hatalma. Ha a kormány szabadtána ki amazoknak körmei közül; ha neki kellene köszönnünk megmaradásunkat: jaj lenne akkor tekintetes KK. és RR., mert szabad szellemű vagy önérzetű emberekből ezen lekötölezés rabszolgákká alacsonyítana.»

Uray Bálint alispán Wesselényi szavait felségsértésre magyarázván, *Wesselényi* Miklós b. így felelt:

«A mit mondtam, vissza nem vonom. A felség szentséges személyét sem most, sem soha is nem érdeklettem. A mit a kormányról mondtam, azt ismétlem, s az tagadhatatlan. Mondottam, hogy: a nemességtől különválva, sőt ellenséges indulatban tartani a parasztságot, egy gonosz politikának volt sikerült problémája; hogy a parasztság védői élarcz alatt szívja a kormány a köznép zsírját. Nem háritom én a parasztság zsírja szívását egyedül a kormányra; szívatik az máskint is; szívjuk azt mi is, és abból élünk. De ki tagadhatja, hogy a kormány is ne szívta volna és ne szívna? Hát a milliókra menő adó, melyet a fizetni alig tudó szegénységnek valóban csontja velejéből kell kisajtolni? Hát a sok milliókat felülhaladó élésadásbeli vesztesége azon parasztságnak, mely oly gyakran küzködik éhséggel? Hát gyermekeik életük, kik a kormány parancsára fogatnak katenáknak? Mindez nem zsírja-e a parasztságnak, s nem szívatott-e?»

A KK. és RR. 1835 június 16-dikén tartott kerületi ülésében *Beöthy* Ödön előadta, hogy *Wesselényi* Miklós b. Szatmárnegye közgyűlésén az úrbéri V. t.-cz. javaslata tárgyában mondott beszéde miatt hűtlenségi perbe fogatott, s küldői utasítására indítványozta, hogy e sérelem orvoslása s minden következményei elenyésztetése végett ő felségéhez fölírat intéztessék.

Deák Ferencznek itt következő beszédét a Kossuth Lajostól szerkesztett «Országgyűlési Tudósítások» a 256-dik számban a következőképpen vezetik be: «Azok után, kiknek június 16-dikén a szólás szabadsága ügyében mondott beszédeiket utóbb közlöttem, *Deák* szólott. A mennyire elmékedése fenalát főifogni képes valék, ily értelemben:»

DEÁK FERENCZ: Már Bihar követe megmondotta, hogy hazánk alkotmányos létének egyik főkincse a szólás szabadsága, s talán egyetlen egy, mely őre lehet nemzeti szabadságunknak. Osztozom én ezen véleményében, de hozzá teszem, hogy van még egy, melyhez hasonlóval Európa legszabadabb nemzetei sem dicsekedhetnek, s ezen megbecsülhetetlen kincs: a megyei municipium, hol nem csak a közigazgatás minden tárgyai, a törvények teljesítése, s minden önkényes sértéstől megóvása, de maga a törvényhozás is a nemzet törvényesen egybegyűlő tagjainak szabad tanácskozása alá tartozik. Ezen municipiumok állanak őrt dönthetetlen morális erővel alkotmányunkért, innen forrásoznak s oda térnek vissza gyakorlatilag a nemzetnek minden jussai, s törvényhozási hatóságunk is innen ered, ezen alapul. Szóval, a megyei municipium azon institutio, melynél fogva mindazok, kik az alkotmányos jussok osztályosai, szabad tanácskozásukban úgy a közigazgatásba, mint a törvényhozásba személyes és közvetlen részvételt gyakorolhatnak. Érezték Európa constitutionális népei ama garantiát, mely a nemzetnek eme közvetlen részvételében fekszik, és érezték az institutio szükségét, mely annak szabad gyakorlatát biztosítaná. Ezen szükségét pótolgatja Angliában a népgyülekezetek alkotmányos szabadsága, melyet az angol nemzet mindenkoron oly féltékenyen őrzött volt; s Franciaországban az annyszor megtámadott s annyi phasisokon keresztül ment associatio jussa, melyet leginkább törekedett a kormány korlátozni mindannyiszor, valahányszor önkényt akart gyakorolni a nemzetet. Mi nekünk nincs ily mesterkélt dolgokra szükségünk, miután a megyék gyűléseiben az administrativus tárgyak is előleges megfontolás alá vétetnek, s a törvényhozásra is nem csak követek választatnak, sőt az ezekre nézve kötelező utasítások is ott készülnek. De éppen, mivel ily széles kiterjedésű, ily fontos feladata van az alkotmányunkkal lényegesen összeszőtt megyei gyűléseknek, magá-

ban érthető, hogy a szabad szólás legelső s nélkülözhetetlen feltételök, mely nélkül a megyék haszon-talan francia praefekturákká, vagy vak engedelmességhez szoktatott Kreis-Hauptmannságokká változnának. Igenis, t. RR., ha mi magunk is itt a törvényhozásban szabad alkotmányos nemzet képviselőihez illőleg csak a szabad szólás oltalma alatt felelhetünk meg hivatásunknak, talán még inkább kell a szólás szabadságát a megyék gyűléseire nézve védenünk, mert hiszen kik gyűlnek ott össze általában szólva nyilvános tanácskozássra? Nem a diplomatiái élet szövevényeivel megbarátkozott, s minden szótagot csak gondos latolgatás után ejtő diplomaták, hanem azon ép értelmű fiai a hazának, kik a földművelésnek békés foglalatosságai mellől jönnek össze alkotmányunk morális oltalmára, constitutionális jussaik gyakorlatára, kiknek, midőn a szabad szólás palladiumának megszokott oltalmára támaszkodva, a közdolgokhoz élénk részvétellel szólnak, férfias egyenességgel párosított őszinte érzés adja a szót szájokra, s lehet-e kívánni, hogy az érzés adottat, mielőtt buzgó tanácskozások közben kimondanák, a diplomatia mérlegén pontosan fellatolgassák? Ezt kívánni annyit tenne, mint a nemzet érzelmeinek őszinte nyilatkozását éltető gyökerében elmetezni. Ezek azonban mindenki előtt ismeretes általános tekintetek, s minthogy mi nem tulajdonosai, hanem őrei vagyunk a szabad szólásnak, nem az a kérdés, akarjuk-e azt védeni? mert hiszen ez legszentebb természeti kötelességünk, hanem csak az: vajjon a feladott eset sértése-e a szabad szólásnak? S itt alkalmazva kell ugyan szólanom, nem tekintem azonban báró Wesselényi személyét, hanem azt, hogy a szó szabadságának nemzeti jussa országunk egyik polgárának személyében megsértetett.

Midőn 1807-ben báró Vay Miklós generális a főrendi táblánál mondott beszédjeért nem csak királyi neheztelést szenvedett, hanem díszjeleitől és tisztjétől is megfosztatott, ámbár ugyan mindezekbe csaknem

nyomban visszahelyezteték, s így reá nézve a sérelem megorvosoltaték, a KK. és RR. mindazáltal üzenetet küldének a főrendekhez, melyben (actorum 1807. pag. 370. sessione 45.) ezeket mondják a többek között: «Si regnicolæ propter dicta in publica sessione prolata indignationem regiam incurrerint, libertatem votorum in discrimen coniectum iri, SS. et OO. dolebat.» Ezt mondták az 1807-diki KK. és RR. a királyi neheztelésről, s mi nem fogunk-e hasonlót mondani, midőn a hazának egy szabad polgára köztanácskozásban mondott beszédjeért, fő- és jószágvesztéssel büntetendő hűtlenség vádjával terheltetve, pörbe vonatik? És ámbár b. Vay Miklósnak sérelme akkor már orvosolva volt, a mint az üzenetnek ezen szavaiból kitetszik: «Suam Majestatem illatum vulnus per generalis b. Nicolai Vay in integrum restitutionem resanatum ivisse», mégis a szólás szabadságának teljes biztosítása tekintetéből a KK. és RR. kérdést tevének a főrendeknél, ha vajjon ezen üzenet szerint felirat készíttessék-e, vagy a főherczegnádor, ki az ügyben már úgysis közbenjáró vala, ezen aggodalomnak ismét ő felsége elébe terjesztésére megkéressék, mely kérdésre a főrendek (Diar. 1807. pag. 318. sessione 45.) ezeket válaszolták: «Mivel pedig a dolog már azon karban van, hogy ő cs. kir. főherczegsége azt szívére veszi, jelenti azt is, hogy midőn ezen dolgot ő felsége elébe terjesztette, méltóztatott magát kinyilatkoztatni, hogy soha sem akart, nem is akar olyat rendelni, mely által az országgyűlésen kimondandó vokok szabadsága legkisebben is megszoríttatnék. Nyugodt elmével lehetnek tehát az országrendei.» De mondhatná talán valaki, hogy ez a diætalis szabad szólásról lévén állítva, a megyei gyűlésekre nem alkalmazható. Ezekben azonban a szabad szólás még fontosabb tekintetet érdemel, mert ott készülvén az utasítások, s mi azoknak teljesítésével tartozván, a mi szabad szólásunk csak a megyékbeli szabad szólásnak lehet resultatuma, s ott azon felül még a tör-

vényes és administratívus tárgyak is első szóba vétetnek. Midőn azonban őseink országgyűlésén a szólás szabadságának biztosításáról az által gondoskodtanak, hogy annak sértése mint «violatio salvi conductus» először nota büntetése alá tartozott, a mi aztán 1723-ban megváltoztaték, egyszersmind a megyék gyűléseire nézve is fenyítéket rendeltek, mely a szabad szólás törvényszabta határain túllépőt büntesse, úgy mindazonáltal, hogy a buzgó tanácskozás közben mondott szó miatt felelet terhe a hon polgárait egész életökön keresztül aggasztó bizonytalanságban ne tartsa, s házi körükbe vissza ne kísérje, mert ebből magának a szabad szónak elnyomása következhetnék. A szék-sértést állítótták tehát fel büntetésül. Erről a Hármas könyv 2. része 69. címje azt mondja: quod propter illicita verba committi soleat violatio sedis judiciaræ; az 1635: 89. cz.: «propter vituperia aliasque evidentes dehonestationes» szóval él; az 1625: 62. cz. azt mondja: «severissime sancitur, ut nullæ contumeliæ in loco publici consessus admittantur, et si quid ejusmodi perpetraretur, persona deliquens statim citetur, ac judicium de illo celebretur»; az 1723: 57. cikkely pedig ezen törvényeket megerősítvén, a szék-sértésről szóló büntetést a megyék gyűléseire is kiterjeszti azon hozzátétellel: «ut stante eadem congregatione infligatur». A gyűléseken mondott illicitus szavakért tehát nem fiscális, vagy criminális, vagy más büntetésnek, hanem csak ezen itt kiszabott útnak s fenyítéknek van helye. Nem is lehet mondani, hogy ezen büntetés némely esetekben csekély s nincsen aránysúlyban a bűnnel. Mert constitutionális országban törvénynek kell uralkodnia. Ha igaz tehát és való azon ellenvetés, az csak annyit mutat, hogy a törvény hiányos. Ám segítsen hát rajta a törvényhozás, hozzon más, hozzon célirányosabb törvényt; de míg ez nem történik, addig a fennállót megtörni, s a törvényszabta fenyítéknek helyébe előre nem is gondolhatott önkényes terheltetést állítani: sem nekünk, sem

a kormánynak nem szabad. És a mi azt illeti, hogy a törvényes büntetés nincsen mérsékelve a bűnhöz, ezen okoskodást igen könnyen meg lehet fordítani. Mert azért, hogy valaki a tanácskozási meleg részvét buzgósága közben szabadon, bár keményen szólott is, mérsékelt büntetés-e a nota infidelitatis büntetése, mely élet és jószág vesztésében áll? Oly büntetés ez, melynél már nagyobb nem lehet, mely csupán a társaságot nyilvános veszélybe borító nagy vétkes tetteket sújthatja, s gondos őseink által semmi kétséget nem szenvedhető igen világos törvények által csak ezekre is szabattott. Így az 1. rész 13. címje 5. §-a notoriusnak mondja azt, qui contra statum publicum regni hujus, ex eoque in despectum dignitatis regiae contumaciter semet exigit; az 1. rész 14. címje 2. §-a s az 1723:9. cz. szintén 2. §-a hasonlóképp: «evidentes semet contra statum publicum regis et regni erigentes et opposentes» kifejezéssel él. Már az ép értelem nevében kérdek én akárkit, az, hogy a gyűlésen valaki, bár ha keményen, bár ha illicite szól is, evidens erectio-e contra statum publicum? Hiszen maga ezen szó «semet erigere» még pedig «evidenter et contumaciter erigere» nem szót, hanem tettet, valóságos cselekvést kíván. Aztán, ha a gyűlésekbeli szóért törvényeink jelen állásában más büntetésnek is lehet helye, mint a széksértésnek, melyet a törvény e végre rendelt, hol lesz a határ, mely kiszabja, meddig terjeszkedhetünk a szólásban a nélkül, hogy a violatio sedis, meddig a nélkül, hogy a fiscális vagy criminális actio, vagy nota alá essünk? Ha ma hűtlenség vétkét követi el, a ki azt mondja, hogy «a kormány levetette álорczáját stb.», ki áll jót érte, ha nem lesz-e holnap nota azt mondani: «a kormánynak eme tette törvénytelen», holnapután, «hogy el nem fogadható»? Ezen kétséges helyzet lesz-e a személy biztossága constitutionális országban? Csalfa, csalogató biztosság, mely a törvényben hívót vesztő helyre vezeti. Így senki sem fogna többé

szabadon szólhatni, mert a szabadság határát nem ismerhetné. Hasonlítana így helyzetünk azon utazóhoz, ki bizodalmasan lép fel a pallóra, melyet a végre hiszen felüttetve lenni, hogy a vándort biztosan vigye a borzasztó mélység tulsó partjára; de a palló közepén ketté van fűrészelve s a jámbor utazó menthetetlenül oda van. A fejedelem személye mi nálunk is, úgy mint másoknál, szent és sérthetetlen. Van e részben ugyan törvényhiány, melyről más alkalommal fogunk szólhatni. De ezen vétket kikerülni könnyű a tanácskozásokban, mert nem kell a fejedelem személyét említeni s minden bizonytalanságnak vége van. De a király személye a kormánytól minden alkotmányos országban meg van különböztetve, s ezt minálunk már Verböczy is megkülönbözteté. A kormány említését pedig köztanácskozásinkban mellőzni lehetetlen, s ha ezért hűtlenség vétke súlyával büntetődhetnének, el lenne vágva a tanácskozás fonala, mert akár administratívus visszaélésekről, akár kormányzási hibákról s törvénysértések orvoslásáról, akár a mult idők tapasztalásán alapított új törvények alkotásáról van szó, lehetetlen a nélkül szólanunk, hogy a kormányról gyakran szigorun, gyakran élesebben említést ne tennénk. Mindezen előzmények végső következménye abban határozódik, hogy a gyűlésekbeli szólásért nota perbe vonatni, törvény s alkotmányos szabadság sérelme nélkül, nem lehet. Nem is az itt a sérelem tárgya, hova azt Arad követe vonni akarná, t. i. hogy várjuk be a bíróság ítéletét s azt igyekezzünk, ha sérelmes leend, orvosolni. Midőn valaki sérelmet terjeszt elő, első kérdésünk: folyamodott-e orvoslásért a kormányhoz, mert mi gravament csak a kormány ellen teszünk s tehetünk is. Itt is tehát nem az a sérelem, hogy a bíró itélni fog, hanem az, hogy a kormány gyűlésbeli beszédért hűtlenségi pert kezdetni parancsolt. Mert kezdessék-e a per, ez a bíróra nem tartozik, ez egyenesen a kormány tette, s mivel törvénytelen, sérelem is. Pert kezdeni magános vagy

értékbeli dologban kinek-kinek, s így a királyi fiscusnak is szabad, s ily tárgyban be lehet, sőt be kell várnai a bíró ítéletét. De büntető pernél, publica actio ügyében, másként áll a dolog. Ki merné vitatni, hogy ok és törvény nélkül criminalis actio alá vétetni nem sérelem, mert hiszen, ha ártatlan a vádlott fél, sok hurczoitatás után feloldoztatik? Mindezeknél fogva tehát Bihar követének indítványát pártolva, az ő felségéhez intézendő feliratban kitétetni vélem, hogy a szólás szabadsága főkincsünk s alkotmányunk alapja. Ez tetemesen megsértetett, midőn báró Wesselényi Miklós megyei gyűlésen mondott beszédjeért nota perbe vonatott, holott ezek és ezek a törvények, ha túllépett volna is beszédjében a törvényes határokon, más utat és más büntetést rendelnek; kérjük tehát ő felségét, hogy ezen sérelmet a per elenyésztetésével orvosolni, s aggodalmunkat, minden következmények megsemmisítésével, megszüntetni méltóztassék.

II.

Arra a kérdésre, hogy kívánnak-e a rendek fölírást tenni vagy nem, 35 megye és a jász-kun kerület, 11 megye és az egyházi rend ellen, igennel szavazott, s ezután arról folyt a tanácskozás, hogy a fölírás Deák Ferencz javaslata szerint sérelemképpen történjék-e? Ragályi Tamás, Tornamegye követe, nem tartotta helyesnek kimondhatónak azt, hogy a Wesselényi ellen törvény útján megindított kereset valóságos sérelem. «És ha bár százszor oly hatással tudna is szólni, mint Deák Ferencz, nem merné azt az elvet általánosan fölláztatni, hogy közgyűlekezeten mondott beszéd vád alá nem eshetik. Mert ha ezt mondva, bármí hatással szólna is, elfojtaná beszédét s megczáfolná állítását ama számos szerencsétleneknek a sírból felhangzó sóhajtása, kik hasonló történetekért pallos által vértettek, s ő borzadna azok számát szaporítani.»

DEÁK FERENCZ: Hogy sok áldozatai hullottak a szabad szólás és egyebek miatti üldözéseknek hazánkban is, az igaz; de hogy ezeknek sóhajtásai megczáfolnák állításomat, mely szerint, törvényeinkre támaszkodva, állítom, hogy közgyűlésben mondott beszédért hűt-

lenségi per alá vonatni nem lehet, vagy hogy ezen állítás ama sóhajtásokat szaporíthatná: be nem láthatom. Sőt azt tartom, kötelességünk: alkotmányos úton provideálni, hogy azon áldozatokhoz mások sóhajtási ne csatoltassanak. Ha oly gyáva lesz a nemzet, hogy ezen törvényes gondoskodásunkban minket elhagy, s ennek következtében a fölírást annak ellenzői ellen ki nem fogjuk vívhatni; ha oly gondolatlan lesz, hogy jussait kezéből kiragadtatni engedi, arról mi nem tehetünk. De fegyvert legalább ne adjunk a maradék ellen az önkény kezébe; ne tegyünk oly lépést, melynél fogva azt mondhassák jövőben: im, szeme előtt történt az 1835-diki diétának, hogy gyűlésben mondott beszédért nota infidelitatis kereset rendeltett, s ezt az országgyűlése sérelemnek sem tekintette. Ovjon meg az Isten, hogy ezen szemrehányásra alkalmat szolgáltassunk. Minket legrosszabb esetben is meg fog nyugtatni azon érzés, hogy kötelességünknek megfeleltünk, s a maradék jussait meg nem sértettük. De én bizom nemzetemben, hogy be fogja látni, mi nagy tekintetű légyen, nem egyes polgárnak, nem báró Wesselényinek, hanem a hazának eme közügye. Adja Isten, hogy felséges fejedelmünket is meggyőzhessük, mennyire igazságos sérelmünk; én ezt teljes hiedelemmel reménylem, s azért véleményemnél maradok.

31 megye 10 ellen kimondotta, hogy a fölírat sérelemképpen történjék.

AZ ELNÖK INTŐ JOGÁRÓL.

A KK. és RR. 1835 június 22-dikén tartott országos ülésében tárgyalatott a Wesselényi személyében megsértett szólás szabadsága ügyében kerületileg készült üzenet és fölírat javaslata. *Balogh* János, barsi követ, azt tartotta, hogy a nemzet képviselői a kormánynak a szólás szabadsága ellen intézett törekvéseit jobban meg nem czáfolhatják, mintha maguk minden féltékeny tartózkodás nélkül szabadon szólanak. Élni akarván tehát törvényes és

alkotmányos szabadságával, kimondotta, hogy «azt, a mit Wesselényi a szatmári gyűlésen mondott, nem csak nem kárhoztatja, nem csak hüflenséget boszuló per tárgyának nem tartja, hanem talán akkor se vétene, ha az általa mondottakat helybenhagyná, avagy az általa kifejtett elveket magáéivá tenné». «Valamint az, ki egy alkotmányos országban a status ellen habár csak egy varró- vagy egy kötőtűt is fölemel, szigorú büntetést érdemel, úgy a szabadon szóló, vagy a kormány hibáit bár élénkebben is fejtegető soha semmiféle fenyítés alá nem vonathatik.» Erre az *elnök* kijelentette, hogy «a Bars megye követe által mondottakat nem csak helyben nem hagyhatja, hanem szabadosságnak tartja». Kétség támadván a KK. és RR. közt a «szabadosság» értelmére nézve, az *elnök* kimondotta, hogy «licentiá»-t értett. *Marczibányi* Antal kérdésére, a «szabadosság» kifejezéssel Bars megye követét vagy pedig Wesselényit kívánta-e illetni, az *elnök* azt felelte, hogy «nem Wesselényi beszédét értette, mert arról nem ítél, nem is ítélhet, minthogy nem is olvasta, hanem szólt Bars megye követéről, s a mit erre nézve mondott, az egyes véleménye, mely mellett megmarad».

DEÁK FERENCZ: Figyelemmel hallgattam én is a mélt. elnök úrnak azon magános, vagyis egyes véleményét, melyet Bars megye érdemes követének kijelentésére válaszul előadott; de világosan nem érthetem, ha vajjon b. Wesselényinek a szatmári közgyűlésen mondott beszédét, vagy pedig a barsi követnek mostani kijelentését nevezte-e szabadosságnak? Most azonban, miután Trencsén érdemes követének kérdésére a mltgos elnök úr önmaga kinyilatkoztatá, hogy ő nem b. Wesselényinek említett beszédjét, melyről nem ítél, nem is ítélhet, minthogy azt nem olvasta, hanem a barsi követ kijelentését mondta szabadosságnak, kénytelen vagyok megvallani, hogy ebben az összefüggést én legalább nem érthetem. Ugyanis Bars megye követe azt állította, hogy ő b. Wesselényinek a szatmári gyűlésen tartott beszédét, melyet elolvasott, hibásnak nem találja, s talán nem vétkezne, ha azokat, mik ott mondva valának, magáéivá tenné. Erre a mltgos úr azt feleli, hogy a Wesselényi beszédjéről nem ítél, nem is ítélhet, mert azt nem olvasta; azt azonban, hogy Bars követe ezen beszédet, melyet a mltgos úr nem olvasott, hibásnak nem

tartja, sőt talán magáévá tenni sem vélné véteknek, mégis szabadosságnak nyilatkoztatja. Ez pedig miképp állhat meg együtt, én valóban be nem láthatom. (Atalános harsány kacaj.) Vagy ha talán a múltgós úr Barsmegye követének kijelentését csak azért mondá szabadosságnak, mert b. Wesselényinek említett beszédét a kormány is kárhoztatja, akkor ezen elnöki kijelentést szó nélkül nem hagyhatom, s kötelességemnek vélem küldőim nevében is kinyilatkoztatni, hogy a kormány helybenhagyását vagy helyben nem hagyását olyan zsinórmértéknek, melylyel ellenkező véleményét a követ valamely tettről nyilván ki ne mondhasssa, soha el nem ismerem. (Több szó: Mindnyájan! Mindnyájan!) Mert ha ez állana, akkor tanácskozásaink megszűnnének, sőt még sérelmet sem lehetne a kormány tettei ellen soha felhozunk, ez pedig csakugyan kétségbe nem vett jussa, sőt egyik főrendeltetése az országgyűlésnek. Egyébkint, a mi a fenforgó tárgy érdemét illeti, a feliratnak minden okai ki vannak fejtve a kerületi üzenetben; sérelmünk világos és nem is tartom szükségesnek e tárgyat bővebben kifejtegetni; csak azt jegyzem meg, hogy a szólás szabadságát a törvények rendeletén túl, sőt azok ellenére korlátolni, s a szóló ellen önkényesen olyan büntetést kérni, melyet törvényeink más vétkekre szabtanak, s így a törvényeket megszegni, önkényesen magyarázni és másra vonni: a végrehajtó hatalomnak jussa nem lehet. Ezt tette a kormány a kérdés alatti pör megrendelésével, s ez a valóságos sérelem, melynek orvoslását kívánván, a kerületi üzenetre szavazok. Az elnök kijelentésére pedig fennebbi megjegyzésemet s ellenkezésemet a jegyzőkönyvbe iktattatni kérem. (Mindnyájan! Mindnyájan!)

A KK. és RR. elfogadták a följirati javaslatot.

A SZÓLÁS SZABADSÁGA TÁRGYÁBAN.

A KK. és RR. 1835 július 1-sején tartott kerületi ülésében *Tarnóczy Kázmér*, barsi követ, előadta, hogy követtársa, *Balogh János*, a június 22-dikén tartott országos ülésben mondott beszédeért a kir. fiscus által hűtelenség büntetésére intézett perbe vonatott, s már meg is idéztetett. A KK. és RR. a kormány e tettét közakarattal sérelmesnek nyilvánítván, *íobben* feliratot akartak e tárgyban ő felségéhez intézni; *mások* a nádor közbenjárásával akartak élni. *Nagy Pál* annak a kijelentését tartotta a fődolognak, hogy «mi a *Wesselényi Miklós* és a barsi követ esete által oly karba tétettünk, miszerint nem csak a szólás szabadsága felül biztosítva nem vagyunk, hanem személyeink biztossága is kétségessé változott, következőleg sok fontos dolgaink közt ennél fontosabb egy sem lévén, minthogy a hűtlenség vádját tárgyzó törvényeink nagyon régiek, s már részint nem alkalmazhatók, részint kétértelműek, nyomban kívánunk egy minden részben kimerítő törvényt hozni, egyszersmind a szó szabadságának határait is szabályosan meghatározni, hogy kiki tudhassa, meddig terjed a szabadság, s hol van a visszaélés kezdete; egyúttal pedig mellelgesen kérjük meg ő felségét, hogy a törvény hiányából vagy homályából eredett kedvetlen lépéseket szüntesse meg».

DEÁK FERENCZ: Különböző kérdés az, miként kell a fönnálló törvényeket, ha nem lennének czélirányosak, megváltoztatni, attól, hogy miként kell az élő törvények sértését orvosolni. Azt mondják, homályosan áll ezen állapot, mert nem tudunk törvényt mutatni, mely világosan kimondaná, hogy korlátlanul szabad szólani. Ez az okoskodás fonák tanítása a status-tudomány elveinek, mert a szabad szólás oly kétségtelen s elidegeníthetetlen jussa minden embernek, melyet úgy, mint a gondolkodás szabadságát, a természetől nyerve viszi magával a társaságba, s csak akkor és annyiban lehet annak tilalmáról szólani, ha és a mennyiben a positivus törvények által korlátoztatott. A kérdést tehát megfordítva, felszólítok akárkit, mutasson nekem törvényt: hogy gyűlésben mondott beszédeért hűtelenségi vád alá vétetni szabad? Ilyen törvényt senki sem képes mutatni, s míg ily törvény nem alkottatik, a kormánynak kérdéses tette

valóságos sérelem. De azt mondják, vannak e tárgyban homályos, vannak a jelen időre többé nem alkalmazható törvények. Ha ez igaz lenne is, mégis tagadom, hogy azokat megtörni vagy önkényesen magyarázni a kormánynak jussa lehetne. Törvényhozás útján kell a hiányon segíteni, mert mi törvény és nem önkény alatt akarunk élni. Ha tehát csak azt akarják némelyek a feliratban kitenni, hogy ha hiányosaknak vélné is a kormány az illető törvényeket, azoknak megigazítása a nemzettel közös törvényhozás körébe tartozik, ezt nem ellenzem. De arra soha reá nem állok, hogy azon törvényeket mi magunk homályosaknak nyilatkoztassuk. Én igen világosaknak látom azokat, a homályt tagadom, s a nemzet nevében kanonizálni soha sem fogom. De különös oldalról is támadtatik meg az a felirat, melyet a szabad szólás iránt a főrendekhez küldöttünk, mert ez és nem az üzenet fog ő felségéhez fölküldetni. Egy szóval nincs abban említve, hogy zabolátlankodni szabad; nincs ott a felségsértésről szó; hanem csak az az elv van kimondva, hogy gyűlésben mondott beszédekre, ha túlhágnak a törvény engedte határokon, széksértés büntetése lévén rendelve, hűtlenségi keresetnek az 1723 : 9. esetein kívül helye nem lehet. Egyébiránt az, hogy a gyűlésben mondott beszédért nincs jussa a kormánynak nota actiót rendelni, már bőven meg van mutatva. Én egész Európa ítéletét felhíva, megmutatom, hogy nem csak jussa, hanem politikai oka sincs a kormánynak így bánni ezen diætával, mint a hogy bánik. Ezen thesis bizonyítására a szóló végig futja a jelen országgyűlés munkálódásait. Fölhozza, mint emlegeté a kormány dicséretes szándékkal a nép javát, s első helyre tevé propositióba az urbariumot, melyből a követek küldőire csak áldozat s nem haszon háromolhaték. A nemzetnek szíve lelke csüggött a kereskedési munka felvételén, szívszakadva várta a nemzeti jólét bedugult forrásainak kinyitását. És mégis kész volt a haszon helyett áldozatra; lemondott

az 1825-diki végzésről s az úrbért elsőnek elfogadá. Sőt még abban is megegyezett, hogy az annyira óhajtott commerciale második se legyen, hanem negyedik helyre vettessék. Kivánta a kormány, vegyen részt a nemesség az országgyűlési költségekben. Kivánsága igazságos volt, de szokatlan és érdekeinkkel ellenkező. Mi azonban elfogadtuk s nem részben, hanem egészen fogadtuk el. Az úrbér felterjesztették. Sok tekintetben nincs azzal a szónok megegyezve. De ha megfontolja, kiknek képét viselői a követek, egész Európa előtt nyugodt lélekkel állítja: adtunk engedményeket s talán annyit szólottunk a nép mellett, hogy tisztán aristokratiai elemekből összealkotott törvényhozó testről hasonlót a história nehezen mutat. Mi kilencz hónapokig várakoztunk a királyi válaszra. Egy szebb jövendőnek, hazánk egykori boldogságának reményét kötöttük morális engedményeinkhez. A kormány kivánta, mondjunk le reményeink teljesülése eszközeiről. A többség bízott a kormány tiszta szándékában, s a hő kebellet pártolt ügyről kész volt lemondani. Ellenben az adózó fundus gyarapítására, biztosítására több áldozatokat kivánt a kormány; mi adtunk, s legnagyobb készséggel tán épp azok, kik, mivel őszintén kimondják, a mit igaznak vallanak, zabolátlan indulat és anarchiára való törekvés vádjával illetetnek. Igenis adtunk, s név szerint a legelő tárgyában készek valánk vagyonunk nagy részét a kormánynak, nem akarom mondani önkényére, de legalább hatalmára bízni, csak hogy a népen segítve legyen. Ellenben ismételve sürgetett előleges sérelmeinkre, hazánk vérző sebeire, s azon kívánatinkra, melyekhez nemzetiségünket, szívünk legdrágább kincsét csatoltuk, s melyeket egy nemzettől sem tagadott még meg kormánya, harmadfél évek óta egy enyhítő gyógyszer, egy nyugtató, vigasztaló szó után hasztalan rimázkodunk. Érdemlett-e hát a diéta bizodalatlanságot a kormánytól? megérdemlette-e, hogy anarchiára törekvés vádjával gyaláztassék? megérdem-

lette-e, hogy éltető életerében megsebesíttessék? Isten és világ előtt bátran elmondhatjuk: nem volt hazánkban diáta, mely ennyire engedékeny lett volna a kormány szándékai iránt. Nem roppantul fájhat-e tehát, hogy utolsó kincsétől, a szólás szabadságától is meg akarják fosztani? Itéljen közöttünk a nemzet, ítéljen a história. A mi magát a szavazatra tett kérdést illeti, a közbenjárás talán hamarább megszüntetné a sérelmes két actiót; de oly áldozat kívántatik érette, melyet mi nem nyújthatunk. Mi nekünk meg kell mondanunk, hogy a szó szabadsága nem pusztá szó, hanem nemzeti juss, melyet oda nem ajándékozhatunk, és meg kell mondanunk, hogy mi örei, nem pedig tulajdonosai lévén ezen jusnak, azt küldőink nyilvános engedelmé nélkül fel nem áldozhatjuk. Ha a nemzet nem gondol kincsével, ha kész azt feláldozni, elvesztegetni, ám lássa. Ő a tulajdonos; de mi, jussainak választott örei, azt, a mi hűségünkre bízott, el nem pazarolhatjuk. Én tehát az elv fentartása mellett mindenre kész lennék, de úgy látszik, hogy ezzel a közbenjárás nem csak sikertelennek, sőt lehetetlennek tartatik, és így a felírásra szavazok.

21 megye és a jász-kun kerület nádori közbenjárásra. 26 megye és a hajdukerület a szólás szabadságán ejtett újabb sérelem orvoslásáért 6 felségéhez intézendő föliratra szavazott.

A KORMÁNY ÉS FEJEDELEM NEM EGY.

A főrendek a Wesselényi-ügyben sérelem tárgyát nem látták és nem járultak hozzá a KK. és RR. fölirati javaslatához. Ennek ellenében a KK. és RR. Deák Ferencz indítványára kimondották, hogy ragaszkodnak álláspontjukhoz.

A KK. és RR. 1835 július 20-dikán tartott kerületi ülésében a tanácskozás tárgya volt: a főrendek 2-dik válasza a szólás szabadságán ejtett sérelem iránt. A főrendek a KK. és RR. okoskodásaiból kivonható amaz elv ellenében, hogy a fejedelem nem egy a kormányval, s hogy így a fejedelem megsértését tárgyazó törvények nem illetik egyformán a kormányt is, üzenetükben --

hivatkozással a III-as könyvre — kijelentették, hogy «ők idegen természetű kormányt nem ismervén el, a kormány képzetét a fejedelem személyétől el nem választhatják». Így szólottak továbbá üzenetökben: «a fejedelem vagy úgynevezett kormány», s egy pontban azt mondták: «a fejedelmet vagy kormányt szóval is meg lehet sérteni». Rüdics József, Bácsmegye követe, annak kitüntetésére, hogy az ország rendei a fejedelem és a kormány közt mindig tettek különböztetést, hivatkozott az 1825-diki országgyűlésnek október 22-dikén kelt föliratára s az erre vonatkozó üzenetekre, melyek szerint nem csak elismerték a főrendek, hogy a végrehajtó hatalom túllépett törvényes határain, hanem azt a fejedelemtől nyilván meg is különböztették, midőn megnyugodtak a fölirat következő szavaiban: «convicti quod omnia in subruitionem constitutionis regni tendentia, nullatenus a Majestate Vestra, verum a continuato pluribus sculis systemate, atque huic superstructis adversis consiliis promanaverint».

DEÁK FERENCZ: A főrendek kérdéses állításának törvényes és gyakorlati szempontokból kiinduló czáfolgatásával foglalatoskodott. Rövid vázlatban ismételé, mint keletkezett ezen vitatás. Miként hivatkoztanak a főrendek Sz. István 53. cikkelyére, azt akarván belőle kihúzni, hogy a fejedelmet szóval is meg lehet sérteni. Erre a RR.-nek felelniök kellett, s feleletjökben elmellőzték az idézett törvény valódi értelmének magyarázatát; nem említék, hogy ezen törvény 1825-ben az anonymus delatio tárgyában provocáltott, s csupán azt válaszolták, hogy a ki köztanácskozásokban a kormány intézkedései felől szól, az törvény és szakadatlan gyakorlat szerint a felség szent személyét nem érdekli s nem érdekelheti. E mellett kívánna a szónok most is a feleletben maradni. Felhosszák ugyan a főrendek Verbőczy 1-ső része 3-dik címét, mely azt mondja, hogy a nemesítés hatalma simul cum imperio et regimine a nemzet által a királyi felségre ruháztatott. Bárminő autoritása legyen is Verbőczy törvény erejére emelt munkájának, a szónok mindazáltal úgy véli, hogy a főrendeknek e tárgyban éppen nem volt szükségük Verbőczyre hivatkoznio; mert hogy az uralkodás és országglás a fejedelelemnél van, ez már magában ezen szóban «monarcha»

úgy minálunk, mint a világon mindenütt, bennfoglal-
tatik; de azért korántsem következik, hogy a ki a
kormányról szól, az a fejedelmet is érdekli. Átmegy
ezután a gyakorlatra. Megemlíti, mit mondtak a
KK. és RR. 1825-ben, midőn a constitutio körül-
sánczolásáról gondoskodva, azon való fájdalmukat jelen-
tették, hogy a diplomatiái esküvel megerősített tör-
vények ellenére polgári alkotmányunk lényeges részei-
ben megrendítettett (pag. 35), a mi a királyt világó-
san hitszegéssel vádolná, hogyha a kormány képzete
a fejedelem személyétől megkülönböztetve nem lenne.
De megkülönböztették a RR., mert az október 22-diki
fölriratnak Bács követe által felhívott szavaiban az
ország roppant sérelmeit nem a fejedelemnek hanem
a százados systemának s ellenséges tanácsolatoknak
tulajdonították. Erre a főrendek (pag. 40) azt mon-
dák, hogy nincs észrevételök, kívánják mindazáltal, ut
quodvis factum observata erga sacram, suæ majestatis
sacratissimæ personam homagiáli reverentia et filiali
devotione exprimatur. A KK. és RR. (pag. 44) azt
felelték, hogy ők hasonló tisztelettől lelkesíttetnek, s
azért kívánták volna, hogy ha olyasmit gondoltak
észrevenni a főrendek, a mi a felség személye iránti
hódolatot bánthatná, azt nyilván kijelöljék. Ekként
tehát mind a két tábla megegyezett, hogy a mi
ő felsége személyét érdekelhetné, a feliratból marad-
jon ki; az érintett kifejezések mégis ellenvetés nélkül
bennmaradtak: kétségkívül azért, mivel közértelműleg
elismertetett, hogy a tanácsosok összeségéről, vagyis
a kormányról tett igazságos vádak által ő felségének
személye nem érintetik. A törvényes gyakorlat tehát
az idegen természetű ujítás súlyát teljes mértékben a
főrendekre visszatorlasztja, s a főrendek anticonstitu-
tionális principiumát gyökerestől kiforgatja, annyival
inkább, mivel ha a kormányról tett szó a fejedelmet
is érintené, azon furcsa következmény eredne, hogy
vagy nem sérthetetlen a felség személye, vagy pedig
már százszor és ezerszer volt bosszúlatlanul meg-

sértve. Mivel pedig mi a királyi felség személyét sérthetetlennek óhajtjuk, magában következik, hogy a főrendek elveit el nem fogadhatjuk.

A többség ragaszkodott azon fölfogáshoz, hogy a fejedelem személyének sérthetetlensége egyedül a felség tulajdona, s a kormány tagjaira ki nem terjedhet.

A SZÓLÁS SZABADSÁGÁN EJTETT SÉRELMEK TÁRGYÁBAN.

I.

A KK. és RR. 1835 július 31-dikén tartott kerületi ülésében a főrendeknek a szólás szabadsága tárgyában küldött harmadik viszonzüzenetének fölolvastása után, szavazásra került a kérdés: megmaradnak-e a KK. és RR. föliratuk mellett? A követek többsége «nem»-mel szavazván, Nagy Pál fölszólította az ügy is igen csekély többséget, hogy győzelmével mértékletesen éljen, s javaslatot olvasott föl, mely szerint a főrendek szólíttassanak föl, hogy ez ügyben a nádori intermediatióhoz járuljanak hozzá.

DEÁK FERENCZ: Kötelességének ismerte s fogja is mindig ismerni a feliratot minden kitelhető erővel utolsó pontig védeni; de mivel a többség mást végezett, bármily szomorú eszköznek tartja is a legelőbb Gömör követe által megemlített depositiót, az intermediatiót, mégis oly alakban, mint a minőről itt szó lehet, oly módon, mint a hová az bennünket vezethet, a kegyelem útjára t. i., soha el nem fogadja, mert soha eszköze nem akar lenni, hogy a kormánynak kérdéses tette az ország részéről akármilyen cselekedet által törvényesnek elismertessék. Tegyen a többség, a mit tetszik, a szónok mindig fel fogja szavát emelni annak vitatására, hogy a kormány cselekedete törvénysértés. Az intermediatio pedig oda vezethetne bennünket, hogy kegyelem útján kérjük a perbe vonott személyek feloldozását, s ezzel a tett törvényességét elismerjük. S ezt a szónok tenni soha nem fogja. Ha el akar a nemzet önjussától állani, arról

nem tehet; de neki kötelessége az ügyet el nem hagyni, s mintsem a kegyelem útjára vezethető közbenjárást elfogadja, később az egész ügyet a nemzet jussainak világos óvásával letenni, oly módon, hogy a főrendi utolsó üzenet egyes pontjaira felelven, a felelet ily nyilatkozattal rekesztessék be: «A KK. és RR. a múltgos főrendek nézeteiben nem osztoznak, s a főrendi üzenetekben felhozott okok által állításaik megczáfolva nincsenek; látván azonban eddigi sürgetéseik sikertelenségét, a javasolt felirat további sürgetésétől most elállanak, s egyenesen kijelentik, hogy ők ezen kérdés alatti hűtelenségi perek megrendelését a törvényekkel és a szólás törvényes szabadságával egyenesen ellenkezőnek tartják, s nézeteik meg nem czáfolt igazságát a nemzetnek és a késő maradéknak igazságos ítéletére bízva, ezen egész dolgot ez úttal leteszik.»

II.

Andrássy József a vitatott egész ügyet sem az alkotmányos intézmények általános elveinél, sem pedig hazánk törvényeinél fogva a törvényhozó gyűlés elé tartozónak nem ítélte. Erre *Marczibányi* Antal azt felelte, hogy ha ez az alkotmányos szabadság, köszöni az ilyen alkotmányt, tartsa meg magának — ha tetszik — *Andrássy*, neki nem kell.

DEÁK FERENCZ: Az esztergomi követ e részbeli állítására szintén felel némelyeket. Azon constitucionális elvre emlékeztet, hogy a főhatalmat a fejedelmeknek is csak a törvény értelmében adta által nemzetünk, a végrehajtó hatalom tehát valamint egyebekkel, úgy a vádlás hatalmával is csak a törvény értelmében élhet, s önkénye szerint a polgárok személyes nyugalmát, bátorságát, melyet őriznie kellene, a bíróság jövődöbéli feloldozásának ürügyével takaródzva nem háborgathatja. Mert hiszen az esztergomi követ értelme szerint akkor sem követne el a kormány törvénysértést, ha p. o. minden embert azért, mivel hosszú vágott dohányt szí, hűtelenségi pörbe vonatna,

vagy azért, mivel zöld és nem kék mentét hord, felségsértéssel vádolva tömlöczbe vetteté, azt adván vigasztalásul, hogy a bíró majd absolválhat. Ha ily értelmet lehetne tulajdonítani constitutióknak, úgy azon köszönő irást, melyet Trencsén követe szavazott meg, a szónok maga is aláírná.

III.

Pázmándy Dénes a főrendek e tárgyú üzenetének ama kijelentése ellenében, hogy a dolog a bíró előtt van, s annak független eljárásába a törvényhozás nem avatkozhatik, szükségesnek tartotta azon válasz adását, hogy a nemzet és fejedelem között eredhető bármely kérdés országgyűlési tanácskozás és egyezkedés tárgya lévén, semmi ítélőszék bírósága elé nem tartozik. *Nagy Pál* e felelet elmellőzését sürgette, mivel elkerülhetetlen, hogy a fiscus valaha helytelen pert is ne kezdjen, az országgyűlés együtt nem léte idején pedig csakugyan egyedül a bíró mondhat ítéletet a kereset helytelenségéről.

DEÁK FERENCZ: Figyelmezteti a követ urat, hogy más egyes vádat in specie a törvényre alkalmazni, és más általános jus publicum felett in abstracto itélni. Polgári statusban, a mit a törvény világosan nem tilt, az büntetés tárgya nem lehet, s azt a bíró vétékké nem kanonizálhatja. Ez a statustudománynak általános észlegi axiomája. Vegyük fel az alkalmaztatást. Meri a szónok állítani, hogy nincs itt senki és nincs senki a főrendek között, a ki annak bizonyítását el merné vállalni, hogy Magyarországon világos törvény szerint közgyűlésben mondott beszéd hűtelenségi per tárgya lehetne in abstracto. Azonban a királyi fiscus b. Wesselényit a kir. tábla elé éppen ezért idéztette hűtlenségi perbe. Mit tett tehát? A kir. tábla elítélésére bizta, vajjon bűn legyen-e, a mit a törvény bűnnek nem mond, és gyűlésben ejtett szóért lehessen-e hűtelenség büntetése alá jutni? És ki az, a ki a kérdés elítélését a kir. táblára bizza? A kir. fiscus a kormány rendeletéből. És így egy nemzeti nagy jusnak, mely a kormány elleni garantia gyanánt áll, egy fontos juris publici kérdésnek elhatározását a

kormány elvonja a nemzettől, a maga kinevezésétől függő bíróra bizza, s bennünket azon karba kíván helyeztetni, hogy a magyar nemzet, mely csak az ő világos megegyezésével hozott törvények szerint kormányoztathatik, egy a törvényeknek subordinált corporatio határozatától várja el nemzeti jussai határának kitűzését.

A kerületi ülésben elhatározták, hogy a főrendek üzenetében foglalt okokra felelni kell, s hogy a szólás szabadságán ejtett sérelem megszüntetése érdekében a nádor közbenjárása kéresék meg.

IV.

A KK. és RR. 1835 augusztus 5-dikén tartott országos ülésének napi rendjén volt: a szólás szabadságán ejtett sérelmek tárgyában a főrendekhez küldendő 4-dik üzenetnek kerületileg készült javaslata. E szerint a KK. és RR. kijelentik, hogy nézeteik a főrendek válaszüzeneteiben fölhozott okok által megczáfolva nincsenek, s hogy nem osztozhatnak a főrendek véleményében; mindazáltal bizton reménylik, hogy a főrendek — bármely értelemben legyenek is az e tárgyban főnnálló törvények iránt — hasonló gondossággal akarják törvényes alkotmányunknak és azon alapult nemzeti szabadságunknak főpalládiumát megőrizni, s. azért megfognak egyezni abban, hogy a nádor megkéressék: eszközölje — mint törvényes közbenjáró — törvényes megszüntetését azon aggodalomnak, melyet a KK. és RR.-ben a szólás szabadságának és az országgyűlési bátorságos létnek veszélyeztetése gerjesztett, és elenyésztesztését azon rendeleteknek, melyek ez aggodalmat még inkább nevelték.

DEÁK FERENCZ: A kerületi üzenetet, melyben eddigi feliratunk helyett közbenjárás javaltatik, el nem fogadhatom, míg a felirattól a világos többség határozata el nem vet. Küldöm a felírást és az abban kifejtett nézeteket állandóul pártolják, mert keserű érzéssel töltötte el keblüket a kormánynak azon váratlan cselekedete, melylyel hazánk két polgárát törvények ellenére hűtelenségi per alá vonta; de még súlyosabb fájdalmat fog bennök gerjeszteni az, hogy önpolgártársaink, a mltgos főrendek, vetnek gátat ezen föliratnak, melyet a szólás törvényes szabadságának meg-

sértett ügyében a királyi szék igazsága elé kívánunk terjeszteni. Sértve van igenis törvényeink szentsége, mert önkény gyakoroltatott, s a szólás szabadságát veszély fenyegeti. Szabad alkotmányú országban a polgárok természeti jussait csak világos törvény korlátozhatja, a szabad szólás pedig mind az egész nemzetnek, mind az egyes polgároknak természeti kétségtelen igazuk, s a ki köztanácskozások folytában akár a törvényhozás, akár a közintézkedések tárgyairól szabadon kimondja véleményét, az önjussában a nemzet közös jussát gyakorolja; ha tehát ebben törvényen kívül gátoltatik, vagy a mondott szóért a törvény világos rendeletén kívül fenyíték alá vonatik, ő benne a nemzet közös jussa van megsértve. Törvényeink, melyekre a felirati javaslatban hivatkoztunk, kijelölik a szólhatásnak egyedüli korlátait, s világosan megszabják a büntetést azok ellen, kik e korlátokon netalán túl mennek; ezen korlátokat tehát törvényhozás útján kívül szaporítani nem lehet, s a szólót más perbe, súlyosabb büntetés alá idézni annyi, mint törvényt szegni. Az 1723:9. cz. nyilván meghatározott minden esetet, melyet hűtelenség büntetése követ, s ezen esetekhez még egy újat toldani nincs a kormánynak törvényes hatalmában; azt pedig, hogy e törvényczikkelynek ezen szavai: «*evidenter semet eringentes et opposites contra statum publicam sacræ coronæ, regiæ majestatis, et regni*» akár betűszerinti magyarázat, akár egyéb hazai törvények értelmében a pusztá és következés nélküli szóra, még pedig köztanácskozások folytában a kormány ellen mondott szóra is, szinte hűtelenségi büntetést rendelve, kiterjedjenek, úgy hiszem, senki bebizonyítani nem fogja. Sőt még a gondos előrelátásnak s józan politikai fontolgatásnak ítélő széke előtt sem helyeselhető a kormány cselekedete. Hány hazai lakos fogja magában elmélkedve kérdeni, honnan eredtek e törvénysértések? s annak, ki az egymást váltott esetek fonalán visszamegy, nem fog-e szemébe ötleni, hogy

a beszéd, mely hűtelenségi per tárgyává tétellett, egy oly törvény mellett vala mondva, melyet a nemzetnek nem csekély része forrón óhajtva várt és kért tőlünk, s melynek elhalasztását is sok ezerek keserű könnyei kísérték? El fogják-e majd általában hinni, hogy azon polgárnak, ki a köztanácskozásokban nyilván emelte fel szavát a szegény adózó nép jobb sorsa mellett, melyet elhúnyt fejedelmünk atyai gondoskodása is oly hathatósan szívünkre kötött; azon polgárnak, ki a törvényhozás rendes útján oly törvényt kívánt alkottatni, mely a birtok becsét és biztonságát emelve, a nemzeti szorgalmat és művelődést kifejtve, földesúrra, jobbágyra s az egész hazára egyformán boldogító lett volna: akkor, midőn egy megyének törvényes gyülekezetében törvényes jussánál fogva e tárgy felett szólott, éppen ezen beszéde által fejedelme, vagy hazája ellen feltámadni szándéka lett volna? el fogják-e hinni, hogy ezen polgár hazáját akarta elárulni? Fájt a nemzet nagy részének, hogy azon törvény, melyet képviselői a jobbágyok tartozásainak szabad megválthatása iránt javaslatba hoztak, elfogadva nem lett, s végre a többség azért nyugodott meg a felsőbb akaraton is, mert erősen hitte, hogy a kormány csak a nemzet boldogulását óhajtja, s a mi most meg nem adatott, az végképpen megtagadva nincs, csak elhalasztatott. Ez volt a népnek erős hiedelme és legszebb reménye. Most azonban, midőn ezen óhajtott törvénynek pártolásából hűtelenségi pert, és a szárnyaló hírek szerint más kedvetlenségeket is vélnek származni sokan, nem fog-e sokakban ezen hiedelem s ezen reménység megcsökkenni, sőt elenyészni? Még inkább neveli a keserűséget a második eset. Mert midőn azt látja a nemzet, hogy még a törvényhozói állás sem nyújt biztonságot a nemzet képviselőinek; midőn látja, hogy azon követ, ki nyilván kijelentette, hogy azt, a ki csak egy tűt emel is a status ellen, szigorú büntetésre tartja érdemesnek, de a szólás szabadságának

önkényes korlátozását sérelemnek véli, ugyanakkor szintén néhány következés nélküli szóért országháborítónak s a haza és fejedelem iránt hűtelennek mondatik és hasonló per alá vonatik: lehetetlen a bizonytalan jövődől felett keserű aggodalomba nem merülnie. Hiszen a kormány csak a status hatalmánál fogva, csak a status nevében intézkedik: szükséges tehát, hogy a törvényhozás szabadon kimondja véleményét az iránt, a mi a status nevében történt; pedig ha a szólhatás korlátait a kormány maga kívánja kijelölni, sőt még ezt is nem előre, hanem a kimondott szó után, a szólót perbe vonva, cselekszi; ha a beszélőnek feje felett czérnaszálon függ a hóhér pallossa, és még ezen czérnaszálat is elvágni annak van hatalmában, kinek tetteiről szólni kell: akkor megszűnt a köztanácskozás, megszűnt minden törvényhozás. Felelősségnek minden szabad nemzetnél kell divatozni. Nem szólok én itt a felelősségnek azon részéről, mely a kormány tagjait, ha azok törvényt és nemzeti just sértenek, büntetés alá vonja; szólottunk erről máshol, és szólni fogunk még; de azon még fontosabb morális felelősség, mely alatt minden kormány van, midőn tetteinek, intézkedéseinek s javaslatinak helyes vagy helytelen volta felett szabadon és nyíltan szólnak a nemzet képviselői, a nemzeti törvényhozástól nálunk is, úgy mint máshol, elválaszthatatlan, s azzal mindenkor együtt gyakoroltatott. Ez a felelősség nyújt biztosságot a fejedelemnek, hogy tisztjei s tanácsosai az ő érdekét a nemzet érdekétől, melylyel az szorosán össze van növe, el nem szakasztották, hanem a közös érdekre, igazságra és törvényre figyelmezve, pontosan teljesítették köteleességekét. Csak ez által tudja meg tisztán a fejedelem a nemzet méltó panaszait, hogy azokat orvosolhassa; csak ez ismerteti meg vele a nemzet közóhajtását, hogy azt királyi tiszte szerint betölthesse. Csak ez nyújt a nemzetnek is biztosságot, hogy törvényei, gyakran fejedelmének szándéka nélkül is, el nem tapodtatnak.

Pedig ez a felelősség is semmivé lenne, ha a kormánynak önkényes hatalmában állana, valamely köztanácskozási szabad szót, ha netalán az neki kedvetlen, hűtlenségi per alá vonni. De egyébiránt is, mi lehet a kormánynak célja ezen lépésnél? Tudom én azt, hogy ártatlan véráldozatokat nem kíván, és hiszem azt, hogy ítélő székeink az ártatlant kárhozatni soha sem fogják, s épp azért nem értem, bosszulni akart-e a kormány, vagy félelmet gerjeszteni? Hiszen egyes polgárok ellen, kik a nép boldogításáért s a nemzet ügyében szólottak, céljok tehát éppen csak az vala, minél egyebet a kormány sem akarhat, t. i. a haza boldogsága: egyedül azért, mert véleményben a kormánytól különbözve, annak intézkedéseit talán keményebben gáncsolták, a végrehajtó hatalomnak legsúlyosabb boszuját használni akarni, talán magára a kormányra nézve sem egészen hasznos; mert gyakran ugyanazon szó, mely egyébkint hatás nélkül hangzott volna el, ugyanazon előadás, melyet hideg egykedvűséggel hallgatott a sokaság, épp az által nyer fontosságot, hogy a szóló üldözés tárgyává tétetik; az üldözött hőse lesz a közvéleménynek, s az ilyen eszköz nem célra, hanem a céltól elvezet. Pusztá szótól a kormány soha ne tartson, mert a valóságos elégedetlenség csak tettekből eredhet, s a szónok is csak akkor lehet hatása, midőn halmozott igazságtalanság és törvénysértések a nép kebelét erre előre elkészítették; hogy pedig ez soha ne történjék, a kormánynak erőszak nélkül is hatalmában van, mert a nemzet boldogságát eszközöz célirányos intézkedésekkel minden vádat tetteleg megcáfolhat. Rettegést gerjeszteni és félelem által korlátozni a köztanácskozásokban fenlevő szólás szabadságát, alkotmányos országban még helytelenebb módja lenne a kormányzásnak; mert azokban, kik erős lelkek és a félelmet nem ismerik, minden fenyegető veszély inkább exaltatiót szül, az exaltatio pedig jeles, sőt szükséges tulajdonság ugyan, midőn a ha

záért és a közügyért vívni kell, de törvényhozásnál, hol csendes nyugalom és hideg megfontolás szükséges, az exaltatio nem mindenkor czélirányos. Azok ellenben, kiket félelem fog el, még kevésbé vannak oly állapotban, hogy törvényhozói kötelességöket teljesíthessék; s valóban egy oly törvényhozás, melynek egy része retteg a végrehajtó hatalomtól, más részét éppen annak fenyegetései exaltálták: furcsa organikus törvényeket készítené a haza és király közjavára. De az ilyen félelemnek még rosszabb következése az, hogy a kormány iránt a közbizodalmat és jó véleményt egészen elfojtja, mert bizodalom és rettegés együtt meg nem állhatnak. Az iránt, ki hatalmának egész súlyával akarja gátolni, hogy a minket és sorsunkat érdeklő tettekről nyíltan és szabadon szólhassunk, még a magános élet viszonyaiban is hamar csökkenik bizodalunk, s a kétkedést szeretetlenség szokta követni; még inkább lehető pedig és még veszedelmesebb ez a fejedelem és nemzet közötti viszonyokban. Egyes ember a magányos élet ösvényén könnyebben megelégedhetik, ha önmeggyőződésében és lelkiismeretében megnyugtatót talál; de a kormánynak ez elég nem lehet: neki a közbizodalom és a közvélemény a legnagyobb kincse, s hatalmának ezek a legbiztosabb támaszai. Mert csak akkor képes magas feladatát, a közboldogság eszközlését, teljesíteni, ha a nemzet bizodalma s a közvélemény kísérik lépéseit; s a történetek évkönyvei számos példákat mutatnak, hogy a legjobb szándék, a legczélirányosabb intézkedés, a leghasznosabb törvények sikeretlenek, midőn a kormány elvesztette a közbizodalmat, s hogy a legerősebb hatalom idővel összeroskad, ha azt a nemzet bizodalma elhagyta. Rómának hatalmas senatusa világot hódított, míg Róma népének bizodalját bírta; de a mint ezt elvesztette, ő is, a nép is a césarak rabszolgái lettek. A hierarchiának egykor határtalan hatalma csak addig állott fenn, míg azt a közvélemény s a nemzetek bizodalma

támogatja. Míg a népek áhitatos buzgósággal hitték, hogy csak az egyházi rendnél találnak mindenkor igazságot, segédet és oltalmat, a hierarchiának egy szava trónusokat rázkódtatott, országokat osztogatott és császárokat büntetett. De későbbi félrelépések elenyésztették ezen közvéleményt, elölték a népek bizodalját, s velök együtt a határtalan hatalom is elenyészett. Napoleont, kinek nagyságát a késő maradék is bámulni fogja, idegen hatalom csak akkor vala képes megbuktatni, midőn a nemzet bizodalma csökkeni kezdett iránta, s a szövetségesekek diadalmas zászlói a francziák fővárosában soha nem lobogtak volna, ha Páris, ha Francziaország azon lelkesedéssel védette volna császáriját, melylyel őt a főhatalomra emelte. Órizni kell tehát minden kormánynak a nemzet közbizodalját, mint legfőbb kincsét, melynek elvesztésénél nagyobb csapás nem érheti. Azt fogja talán valaki mondani, hogy a kormány czélja e lépéseknél a fejedelmi jussok erősítése vagy talán terjesztése lehetett. De megvallom, nem szeretem a nemzetet és a fejedelmet kölcsönös viszonyaikban úgy tekinteni, mint egymás ellenében álló, s egymás kárával önhatalmukat nevelni törekvő feleket, mert ha ez így volna, akkor a polgári társaság főczélja csakugyan el lenne tévesztve. Én constitutionális monarchiában e kettőnek érdekét egymástól elválasztani nem tudom, s el merem mondani, hogy minden új fejedelmi jus, még a határtalan uralkodói hatalom is, drága áron volna a fejedelem részére megvásárolva, ha érette a nemzeti közbizodalomnak enyészni kellene. Nekünk is szívünkön fekszik a kölcsönös bizodalom fentartása, mert ezen alapul közboldogságunk. S midőn képviselői állásunkban a nemzet nevében szabadon szólva, őszinte egyenességgel felfedezzük, hogy mi koczkázathatná ezen közbizodalmat? s mi által lehet csökkenésének elejét venni, sőt azt még inkább erősíteni? legszentebb kötelességünket teljesítjük, s magának a fejedelemnek is hasznosabb szolgálatot teszünk, mint

azon tanácsosa, ki talán a királyi jussok iránti buzgóságból azok terjesztését a közbizodalom gyengítésével is hajlandó volna eszközölni. Bizodalomból eredt azon felirat is, melyet a szólás szabadsága ügyében javaslatba hoztunk. Azon törvényhozás kívánt e felirat által fejedelmével nyílt egyenességgel szabadon szólani, mely e három év alatt többször megbizonyította, hogy fejedelmének atyai gondoskodásába teljes bizodalmat helyeztet, midőn önhasznának feláldozásával is kész volt az adózó népen segíteni, melynek sorsát rokonérzés, kötelesség és fejedelmének királyi szava kötötték szívére; s azon fejedelemehez kíván szólni, kinek esküje és ismételt nyilatkozata törvényeinknek és törvényes igazinknak megtartását biztosította. Ezen bizodalom kiömlését akarják-e tehát a főrendek gátolni? azt kívánják-e, hogy az égető fájdalmat keblünkbe rejtve hallgassunk? s az aggodalomnak maró férgé királyunk iránti forró érzéseinket s bizodalomunkat lappangva emészsze? azt akarják-e, hogy panaszinkat az előtt, kitől orvoslást reménylünk, ki ne önthessük, csak azért, mert nekik — mint mondják — panaszai nincsenek? azt kívánják-e velünk elhíttetni, hogy nekünk sincs aggodalmunk? vagy azt akarják, hogy mivel ők nem aggódnak, mi se óhajtsuk, mi se kérjük súlyos aggodalmunk megszüntetését? Ők mindezt nem akarhatják, mert ők is e hazának polgárai, s az ő jövő sorsuk is össze van kötve a mi sorsunkkal. Azt mondják a főrendek, hogy e jelen esetekben sérelem nincs, mert törvényeink szerint is a végrehajtó hatalom jussaihoz, sőt kötelességéhez tartozik, a közbátorságra felügyelni, s a vétkek megbüntetését eszközölni: e két esetben pedig az egész dolog rendes bíróság előtt van, s ennek kell, sőt csak ennek lehet itélni felette. De éppen azért, mert a közbátorság fentartása a végrehajtó hatalomnak jussa, sőt kötelessége, méltán megkivánjuk, hogy e kötelességet a törvények szerint teljesítse. Az által pedig, ha valamely polgárt világos

törvény rendeletén kívül ily súlyos közfenyítéki perrel megtámad, s ekképpen a polgárok nyugodalmát és biztosságát ő maga, kinek azt oltalmaznia kellene, önkényesen háborgatja, nem a törvények értelmében teljesítette kötelességét, s ez valóságos sérelem, mert ily módon ugyanazon hatalom sérti a közbátorságot, melytől annak hív megőrzését várja a nemzet. Sérelem az is, midőn a kormány oly esetet, mely, ha elkövettetett is, a királyi fiscus közfenyítéki keresetének törvényeink szerint tárgya nem lehet, s melyre, ha bebizonyíttatik is, hűtelenségi büntetést semmi világos törvény nem szab; olyan esetet, mely egy közös nemzeti jusnak, a szabad szólás jussának gyakorlásából eredett, s mely felett csak azon tanácskozó gyülekezet, hol a beszéd mondva volt, hozhat ítéletet: hűtelenségi per útján terjeszt a rendes bíróság elébe, s ez által az ítélő-székeket mintegy kényszeríti, hogy oly tárgyak vizsgálgatásába ereszkedjenek, melyek felett ítélni hatóságuk nincs. Mert azt csakugyan senki sem tagadja, hogy a szólás szabadságának korlátit, melyeket csak a törvényhozás határozhat meg, kiszabni, vagy bármely nemzeti jus felett bírászkodni, az ítélőszékek hatalmához nem tartozhatik. De meg van mindezekre bőven felelve üzeneteinkben; csak még azon állításaikra, melyeket a kormányról és a fejedelem személyéről hoztak föl a főrendek, kívánok tenni rövid megjegyzést. A fejedelem feje a statusnak, s személye szent és sérthetetlen. A kormány a status minden tisztségeinek összessége, s reá a fejedelmi személy sérthetlensége ki nem terjedhet. Európa történeteinek bizonyítása szerint valamikor és valahol általános elv gyanánt felállított, hogy a kormány és fejedelem személye mindenben egy, s a mit a kormány tesz, az teljesen és egyenesen a fejedelem személyétől ered, s a mi a kormányról mondatik, az a fejedelem személyéről van mondva: mindannyiszor és mindenhol rettenetes anarchia következett. Ezen elv vagy absolutismusra,

vagy még hamarább anarchiára vezet; mivel pedig meg vagyok győződve, hogy a m. főrendek sem az egyiket, sem a másikat nem akarják, hiszem azt, hogy ezen elvet felállítani magok sem óhajtják. Végre, mivel azt vélem, hogy a kormány e törvénysértéseket csak azért követte el, mert a dolog fejedelmünk előtt tökéletesen kifejtve nem vala, szükségesnek hiszem ezt felirat által teljesítenünk. Ugyanezért a feliratra szavazok.

A KK. és RR. elfogadták a főnemekhez intézendő üzenetnek kerületileg készült javaslatát.

V.

A KK. és RR. augusztus 8-dikán tartott kerületi ülésökben tárgyalták a főrendeknek a szólás szabadsága kettős sérelmére vonatkozó 4-dik üzenetét. A KK. és RR. azon fölszólítására, hogy kéressék meg a nádor, azon bizalomnál fogva, melylyel iránta az egész haza viseltetik, s a melynek a megsértett szólás szabadsága tárgyában az 1807-diki országgyűlés alatt oly híven megfelelt, a törvényes közbenjárásra, a főrendek azt felelték, hogy a nádor már a szóban levő tárgyak föl vételénél osztozott a főrendi tábla elveiben, s eddig pártolt nézeteinél állandóul megmarad, s mivel az 1807-diki sérelem onnan eredt, hogy egy szónok a rendszerinti kihallgatás és ítélet nélkül megbüntettetett, s akkor mindkét tábla egy értelemmel lévén, egyenesen a törvényes bíróságra hivatkozott: ez a példa egyszersmind arról tanuskodik, hogy a jelen tárgyak velejökre nézve egészen különböznek az 1807-diki történettől, következőleg elintézésökben is külön törvényes tekintetek alá jönnek. Ily körülmények között a nádor a közbenjárás iránt kijelentett kívánságot nem teljesítheti.

DEÁK FERENCZ: A dolgot igen egyszerűnek látja. Két út állott a RR. előtt szabad választásra: közbenjárás és fölírás. A szónok ugyan az első iránt nem nagy vonzódással viselkedett; de a KK. és RR. többsége be akarta bizonyítani, hogy minden közelítő lépésre kész, mely által, a nélkül, hogy a nemzet jussai fölál doztatnának, az egyesülés eszközöltethetik; a nemzet tehát bizodalmánál fogva jónak látta a főherczeg nádort törvényes közbenjárásra felszólítani. A nádor ezt el nem fogadta; erről a szónok nem

tehet, s a KK. és RR. sem tehetnek. Annyi mindazonáltal igen természetesen következik, hogy már most nincs miben válogatniok, hanem a felirathoz kell ragaszkodniok. A mi az 1807-diki esetet illeti, igaz ugyan, hogy akkoron két oka volt az aggodalomnak; az egyik, hogy országgyűlési tag gyűlésben mondott szóért büntetésre vonatott; a másik, hogy ez birói ítélet nélkül történt. De korántsem áll, mit a főrendek mondanak, mintha t. i. csak abban találtak volna a KK. és RR. sérelmet, hogy b. Vay Miklós idézés és ítélet nélkül büntettetett, hanem találtak abban is, hogy a szólás szabadsága megsértetett, különben józan logika szerint nem azt kellett volna kívánniok, hogy b. Vay a büntetés alól fölmentessék, hanem azt, hogy a kir. tábla elé idéztessék, s a nádor is nem azt nyerte volna feleletül a fejedelemtől, hogy semmit sem akart tenni, a mi a szabad szólást korlátolhatná, hanem azt, hogy ítélet nélkül büntetni senkit sem akar. Ezeket csak azért hozta föl, hogy elismerni ne látszassék, mintha 1807-ben a szólás szabadságát nem találták volna megsértve az ország rendei. Most egyébiránt nincs más hátra, mint a fölriratnál maradni. Elveink ellen a főrendek okokat nem mondanak, s a semmire igen könnyű a felelet. Az intermediatio el nem fogadása fölött a szónok nem igen sokat tépelődnek; az 1807-diki példára pedig röviden feleletül adná, hogy a szólás szabadságát akkor is megsértve találták az ország rendei.

☞ A kerületi ülésben Deák Ferencz beszéde értelmében határoztak.

☞ Deák Ferencz Zala vármegyéhez intézett követjelentésében ez úgyról a következőket írta:

«Míg e tárgyak — a szólás törvényes szabadságára vonatkozók — fölött tanácskozásaink folyamatban valának, Bars vármegyében közgyűlés tartatott, melyen a hűtlenségi perbe idézett követnek visszahívását kívánta eszközteni a megyének főispánja; de Barsnak lelkes rendei, pártolák üldözött követjöknek ügyét és elhatározták, hogy tovább is mint a megyének valóságos képviselője

teljesítse a törvényhozásnál követi kötelességét, sőt perének védelmére a megyei főtisztviselőket küldötték ki; föl is vétetett ellene a hűtlenségi per, de ő a megyének végzése szerint a köztanácskozásban résztvenni meg nem szűnt, s így tetteglett lett elhatározva az, hogy a követet a kormány által ellene rendelt hűtlenségi per bírói végítélet előtt képviselői helyzetétől meg nem foszthatja s követi kötelességének és jussainak gyakorlatában nem gátolhatja. Végre a kormány jobbnak látta Bars követét a hűtlenségi kereset alól fölmenteni és egy fölsőbb parancsolat által, melyről Bars vármegye is értesítve lőn, a per végképpen megszünttetett.

De Wesselényi Miklós hazánkfia, kit mind a két magyar hazában per alá vont a kormánynak hatalma, még most sincs fölmentve a törvény elleni kereset alól, s az ő személyében, az ő ügyében nemzetünk törvényes szabadsága folyvást sértetik és még sem lehetett méltó panaszunknak fejedelmünk királyi székéhez följutni, mert közfal gyanánt állott a nemzet és fejedelem között a főrendi táblának ellenszegülése, melyet tizenhét üzenetünk sem valának képesek csak némileg enyhíteni. Fájdalmunk érzékeny kifakadásával irtuk az utolsó üzenetet, melyben az országgyűlés végóráiban is kijelentettük, hogy a szabad szólás alkotmányos jussának kérdés alatt lévő megsértései a törvények félremagyarázásán alapulván, mi azokat minden következtetéseikkel s a netalán ismétlendő hasonlatokkal együtt törvényteleneknek, önkényből származóknak és egyedül az erőszak szüleményeinek tartjuk. De idezárjuk 9% alatt magát azon üzenetet azon alázatos megjegyzéssel, hogy mivel e sérelem sokkal érzékenyebb, mintsem hogy annak megátolt orvoslását felejtethné nemzetünk, tetteglett kell használnunk köztanácskozásainkban a szólásnak és vélemények nyilvános kifejtésének törvényes szabdságát, szabadon és törvényes korlátok között tartózkodás nélkül kell a kormánynak minden törvénytelenégei, a közigazgatásnak minden hibái ellen föl szólalnunk, a jövő országgyűlésen pedig ismét föl kell venni a most félben hagyott tárgy sürgetését és úgy kell azt más tárgyakkal összekötni, hogy a méltóságos főrendeknek ellenkezése abban ismét gátot ne vessen.»

A BOTBÜNTETÉSRŐL.

A KK. és RR. 1835 november 17-dikén tartott kerületi ülésében a tanácskozás tárgya volt «a nem nemesek büntető pereik főlebbviteléről» szóló törvényczikk javaslata. *Borsiczky* István azt a nézetét nyilvánította, hogy ha az igazság és emberiség tekintetei arra indították a RR-et, hogy az előbbi szakaszokban a megyei törvényszékek büntető hatalmát is bizonyos korlátok közé szorítsák: sokkal szükségesebb arról intézkedniök, hogy a honpolgárainak személye egyes tisztviselők gyakran indulatos kényé-

nek határtalanul alája vetve ne legyen. Ezen fölszólalás kapcsán *lőbben* meg akarták különböztetni a kriminális és a politikai vétségeket, s amazokra azt az elvet állították föl, hogy másképpen mint a törvényes ítélőszék által senki, egyes tisztviselő hatalmával tehát semmiesetre nem büntethető, a politikai vétségeket pedig, mint a melyek elhatározása hosszabb és gyökeres *petractatió*t követel, e törvényjavaslatban mellőzni kívánták; *mások* az egész indítványt elleneztek. *Várady* Antal, Máramarosmegye követe, megyéjének azon jó szokását kívánta fentartani, mely szerint a kisebb vétségeket a szolgabírák szokták 25—30 bottal megbüntetni.

DEÁK FERENCZ: Nem akar ez úttal annak vitatásába bocsátkozni, mennyire lehet s mennyire nem lehet az emberiességgel ellenkező verést, ütést a büntetések sorából kitörölni? Ámbár általában el lehet mondani, hogy ha bot nélkül *in thesi* nem lehetetlen a kormányzás s rendfentartás, Magyarországon sem az. És valóban, a ki állítja, hogy nálunk nincs még a nép oly míveltségi fokon, hogy a botot eltörölni lehetne, állításában *circulus vitiosus* van. Mert alkalmasint azért nem emelkedett még fel itt-ott a nép keblében a magasabb emberiességnek szelidebb érzelme, mivel úgy bántak vele, mint barommal. Elmeri a szónok mondani, hogy a mely vidékeken, sőt egyes helységekben is, földesuraknak, tisztviselőknek személyessége ama baromi büntetést nem gyakorlá, annyira emelkedett a szelid szemérem érzelme, hogy a megsikamloit emberre jobban hat a pirongás, mint másutt, hol felemelt bot s korbács díszlik a büntető tisztviselők kezében, az emberiességet borzasztó botoztatás. Aztán, hogy ezek szám és vég nélkül ne botoztassanak, ez már nem is új indítvány. Normális rendelete a helytartótanácsnak, hogy 12 botnál többre a szolgabírák nem büntethetnek, s így a törvény hiányát a végrehajtó hatalom pótolá; csakhogy Máramaros követe bizonyossága szerint némely megyében ez meg nem tartatott. De ha törvénynyé tétetik, bizonynyal országunk legtávolabb részeiben is tiszteltetni fog.

A kerületi gyűlés többsége a következőben állapodott meg:

1. A politikai kihágások és crimínális bűnök közötti különböztetésbe ez alkalommal nem ereszkednek, hanem általánosan kívánják az egyes tisztviselők büntető hatalmát meghatározni, s e végből kimondják:

2. Hogy a megyéknek fenyítő hatalommal bíró tisztviselői hivatalos hatóságuknál fogva 3 napi börtönnél, vagy 12 ütésnél nagyobb büntetéssel a vétkes személyt nem illethetik, tartozván ezen határig is a büntetendőnek testi alkatára figyelni, minden nagyobb fenyíték alá esőket pedig a büntető törvényszék elé állítani.

3. Köteleztetnek a büntető tisztviselők a vétkesek kihallgatása után hozott ítéletet két tanu előtt kihirdetni és végrehajtani, a törtétekről tökéletes jegyzőkönyvet vinni, s ezt félévenkint a megye törvényszékének vizsgálata alá terjeszteni.

4. Városokban csak tanács büntethet, egyes tisztviselők pedig éppen nem. Így a szabad kerületekben s csak a helybeli tanácsok (nem pedig a kerületi vagy helybeli hatóság egyes tagjai), büntethetnek 12 botig vagy három napi börtönig, tartozván szintén jegyzőkönyvet írni és ezt félévenkint a kerületi közgyűlésnek bemutatni. Nagyobb büntetést csak a kerület ítélőszéke ítélhet.

5. A helységek elüljáróját, úgy a honoratorokat is, megyei tisztviselő és szabad kerületek helybeli tanácsai veretelési büntetéssel semmi esetben sem büntethetik.

6. Az uradalmaknak (bárha vérhatalommal birjanak is) tisztjei az urbéri VII. t.-cz.-en kívül büntető hatósággal nem birnak.

7. A kik ezen törvény határain túllépnek, fiscális perrel lesznek fenyítendőek.

A FÖLDESÚR BÜNTETŐ HATÓSÁGÁRÓL.

A KK. és RR. 1836 márczius 17-dikén tartott kerületi ülésökben tanácskoztak a főrendek 5-dik viszonzüzenetéről a tisztviselők büntető hatóságáról szóló törvényjavaslat tárgyában. A főrendek nem fogadták el a törvényjavaslatot, s a földesúr büntető hatalmának támogatására azt hozták föl, hogy az «nem csak hazánknak annak alkotása óta divatozó törvényeiben és szünetlen gyakorlatában, de mintegy magában a természet törvényében is gyökerezik, s minden nemzetnél fönnáll úgy, mint az atyai és más egyéb ehhez hasonló hatalmak és hatóságok; azt tehát rögtön el-törölni nem tanácsos».

DEÁK FERENCZ: A főrendek okoskodásukat négy alapra építik. Első a törvény. Erre már megmondottuk, hogy nincs törvényünk, mely a földesúrnak eme

követelt hatalmát bizonyítaná, s több ízben felszólítottuk a főrendeket, hogy nevezzék meg, ha tudják, a cikkelyt, mely állításukat igazolhatná; de ők eleintén a kisebb hatalmaskodás (violentia) esetebeli impenzióról szóló törvényt idézték, most pedig, midőn ennek e tárgyra nem alkalmazhatóságát megbizonyítottuk, csak általános pusztá hivatkozással takaróznak, a mire pusztá tagadással szükség felelünk. Második a törvényes és általános gyakorlat. Hogy törvényes nem lehet, az már abból is eléggé világos, hogy nincs rá törvény; hogy általános lenne, azt itt több törvényhatóságok képviselői ünnepelesen tagadják. Hogy itt-ott egyes esetekben divatozhatott, vagyis inkább némely uraknak túlnyomó hatalma által, a nép szolgálai érzésénél s a köztisztviselők menthetetlen vigyázatlanságánál fogva, bitoroltathatott, azt nem tagadjuk. Ilyes bitorlás azonban a törvényhozás intézkedéseiben vezérül nem szolgálhat. Divatozott a törvényszékeknél az angariális 40 bot is, és divatozék örökös mozgásban az urbariális pálcza, a robot-supererogatumok, s ezeknek volt is némi alapjuk a praxis criminalisban, a régi urbariumban, azért mégis azt mondtuk: ily divat nem lesz ezentúl, s vége van a derék divatnak. Harmadszor, a természet törvénye. Ez valóban merész állítás. Sokat megfoghat az emberi ész, de hogyan lehet a földesúr büntető hatalmát a természet törvényéből következtetni, ezt megfogni mégis csak nehéz. Én nem tudom, melyik kiadását bírják a főrendek a természeti törvénynek, az ő kiadásukban ez is és még sok egyéb is írva lehet, a mint ezt hosszú századok véres tapasztalásai borzasztón bizonyítgatják; de azon természeti törvényből, melyet Isten eltörölhetetlen örök betűkkel vésett az ember szívébe, ama bitorlott hatalom bizonynyal nem következik. Már megérthették a főrendek üzenetinkből, a mit tudniok különben is lehetne, hogy a büntető hatalom, ezen legfőbb az életben, mely által a természettől egyenlőnek alkotott ember ön-

személyét mások ítéletének alája veté, csupán és egyedül csak társaságos egyesületből veszi eredetét, s csak az összes status nevében, s egyedül az által gyakorolható, kit e végre a status megbizott. Hogy pedig a magyar status büntető hatósággal ruházott volna fel egy egész néposztályt, s ennek különbség nélkül minden jövendő ivadékait, kik között sok fél-eszű, sok dühös, sok kegyetlen, sok ostoba is lehet és van is: nemzetünk becsületére legyen mondva, ezen utálatos, képtelen mocskok hazánk törvényhozása évkönyveinek legsötétebb századait sem undokítja, s roppantul csalatkoznak a főrendek, ha csak álmodni is képesek, hogy mi, a XIX. század férfiai, fogunk emlékezetünkre ily szennyet hárítani. De negyedszer, más nemzetek példájára s az atyai hatalom hasonlatára is támaszkodnak a főrendek. Hogy Ázsiában s tán Európa északán is találhatnak ily gyönyörű példákra, azt nem tagadom; de ha úgy hiszik, hogy a mívelt világ széles köréből csak egy nemzet példáját is képesek erre felállítani, valóban furcsa statisztikával kell ismeretségben lenniök. Én a statisztikának ezen kiadásáról életemben semmit sem hallottam. A mi az atyai hatalmat illeti, ebből a főrendek alkalmasint azon patriarchális hatóságot akarják következtetni, melyet világosan megemlíteni, Istennek hála és hála a t. RR.-nek, már mégis átallanak. Ha a nemzetek társaságos életének évkönyveit figyelmes szemmel vizsgáljuk, nyomról-nyomra lehet követnünk, hogy a mely idomban fejlődött az értelem s vele az erkölcsi érzés, a mint emelkedett a nép, s benne az ember és emberiség, s a miként közelített a célhoz, mely végett emberek társaságba gyűltenek: oly mértékben szorítottott szűkebb és szűkebb körre az a magasztalt patriarchális hatalom, míg végre egészen eltöröltették. Ezen haladás édes hazánk históriájában is nyilván kitűnik. Azonban, ha csakugyan kellene még nálunk ilyes hatóságnak divatozni, mi volna rendesebb és megfoghatóbb: az-e, hogy a büntető hata-

lom, mely egyenesen csak a status nevében gyakorol-
tathatik, bizassék reá, vagy pedig az úr és a jobbágy
közti kölcsönös viszony? Nem volna-e természetesebb
azt mondani: mit adjon az úr jobbágyai élelmére, s
mit tartozzanak ezek uruknak adózni, szolgálni, azt
mint atya és fiú intézzék el patriarchaliter egymás
közt. No, minek alkották hát a RR. az úrbért? minek
ragadták ki az úrbéri bot önkényét a földesúr kezé-
ből? minek rendelték el tartozásait szabályosan?
Hiszen a kegyes atyai hatalom édes gyermekiről
kedvezőbben gondoskodhaték. Igen bizony, meg-
köszönné a jobbágy ezen atyaiságot. De lehet-e már
nagyobb anomaliát képzelni annál, hogy az a törvény-
hozás, mely úr és jobbágy között minden viszonyokat
határozottan elrendelt, egyedül a fenytés, a büntetés,
a botozás szelid atyai hatalmát bizza az úr önkényére.
Valóban, ha oly mēlitiosus lenne valaki, hogy a kö-
zönséges ujságlevelekben nyilvánossá tenné, hogy a
magyar főrendek azt, hogy a földesuri osztály, s
annak boldog, boldogtalan, eszes és eszelős, tudós és
tudatlan, dühös és szelid, heves és hidegvérű, minden
most élő, s lsten kegyelméből születendő tagjai kü-
lönbség nélkül büntető hatalmat gyakoroljanak — az
atyai hatalomból, a természet törvényéből következ-
tetik, s mívelt nemzetek példájára hivatkozással támo-
gatják: minden bizonynyal actiót kérnének ellene
magok a főrendek, mint oly ember ellen, ki a ma-
gyar alkotmány egyik oszlopát, a haza nagyjait, oly
mocskos rágalommal illetni nem átallotta, s a külföld
is méltán megbotráncozva kérdené: a statisztikának
melyik kiadása szerint ismeri a magyar a külföldet?
Általában, a főrendek üzenete nem hogy kapacitálna
valakit, sőt ha olvastatni fog a hazában, remélem,
nemes szégyenülést okozand azoknak is keblében, kik
eme bitorlott hatalmat ekkorig itt-ott szeliden gy-
akorolhatták; nem kéteikedom, el fognak attól önként
állani s meg fognak győződni, hogy a büntető ható-
ságot születésnél fogva különbség nélkül egy egész

osztályra kiterjeszteni, nemcsak képtelenség, hanem borzasztón veszedelmes is. Itt hát hasznos szolgálatot tettek a főrendek üzenetjökkel. A t. RR. pedig vívni fognak tovább is e törvényért férfiasan, s ha arra vagyunk kárhozthatva, hogy gondoskodásunk eme drágakövét haza nem vihetjük, én bizom törvényhatóságink lelkeségében: pótolni fogják a törvény hiányát a felsőbb normatív rendelkezésekkel különben is egyező statumokkal.

A kerületi gyűlés Deák Ferencz beszéde értelmében határozott, s az ő érvein kívül közlendőnek tartotta a főrendekkel még a következőket: «Egyébiránt, ha már maga a személyes biztosítás, melyet az ország bármily rendű lakosítól megtagadni nem lehet, ezen törvényt multhatatlanul szükségessé nem tenné is, fontos tekintetet érdemel azon körülállás, hogy a hazában, nehogy az kereskedésének és jobblétének tetemes hátramaradásával az előmenetel ösvényén haladó többi tartományoktól elmaradjon, különféle vállalatokra, s ezeknek létesítése végett sok esetekben a külföldiek bejövételére léssen szükség, a mi csak úgy remélhető, ha személyes bátorságuk, melylyel minden műveltebb nemzet körében bírnak, itt is biztosítva leend.»

A főrendek azonban mindvégig ragaszkodtak álláspontjukhoz.

AZ ADÓ MEGAJÁNLÁSA TÁRGYÁBAN.

A KK. és RR. 1836 márczius 24-dikén tartott országos ülésének napi rendjén volt: a kerületileg készült üzenet javaslata az adó tárgyában ő felségéhez márczius 16-dikán intézett fölíratra márczius 18-dikán kelt kir. válasz iránt. A kerületi üzenet javaslata az első fölíratban megajánlott 3.800,000 frt helyett az 1830-ban megszavazott 4.395,244 frt 38¹/₂ krt ajánlotta meg, bizván a kir. válasz azon ígéréteben, hogy ő felsége «nem csak az adózók terheletéseknek megelőző elhárításában, hanem szorgalmuk utáni méltó jövedelmeik bővítésében, s általában a közvagyon gyarapításában is magát senki által meghaladtatni nem engedi». A föltételhez, a melyet az előbbi fölírat arra nézve kikötött, hogy az adó mely naptól kezdve meddig fiztessék, s hogy a fizetés, ha az országgyűlés a törvényben kijelölt határidő alatt össze nem hivatik, 1839 október 31-dik napjának multával azonnal és teljesen megszűnjék, az üzenet javaslata állhatatosan ragaszkodott. Az országos ülésben kifejllett vita közben Zarka Jánosnak, Vasmegye követének, azon állítását, hogy hazánkban az adózó nép eddig sem személyes, sem vagyonbeli bátorsággal nem bírt, az *elnök*

helytelennek és a nemzetre homályt hozónak mondotta; arra pedig, a mit ugyanaz a követ a védelem rendszeréről fölhozott, azt felelte, hogy ő is abból indul ki, hogy a mi systemánk defensivum; de éppen azért, mivel ezen defensivum systema 1764-től fogva mindig fönállott, s mindemellett az adó ugyanazon mennyiségben ajánlatott meg, most ezen defensivum systema örve alatt az adót kevesbíteni annyival kevésbbé lehet, mivel most is nem másra, mint a közbátorság föntartására fordítatik. *Balogh* János csodálkozását fejezte ki, hogy a kormány elannyira különböző postán levelez az országgal, hogy a nemzet érzékeny sérelmeire az orvosló válasz hónapokig, évekig, sőt negyven évig is késik, az adóra pedig három nap alatt érkezik válasz.

DEÁK FERENCZ: A részben tökéletesen egyetért az előlülővel, hogy a magyar alkotmány nyújt igenis a személyes bátorságnak oltalmat, csak azzal a kis különbséggel, hogy azoknak nyújt, kik az alkotmányba be vannak foglalva, de korántsem ama számos millióknak, kik abból kirekesztvék. Már 1825-ben, midőn azon tünődtek az ország rendei, hogy az alkotmányt körülsánczolják, egy lelkes követ (*Nagy Pál*) azt mondotta, hogy ideje volna már egyszer arról is gondolkozni, hogy a sánczba azok is bevétessenek, a kik kívül vannak; így majd nagyobb erővel könnyebb lesz a sánczot védelmezni. Azonban, fájdalom, nyolcz millió polgártársaink bizony maiglan is kimaradtak a sánczokból. Nem mondja, hogy nálunk nincs bátorságban a paraszt személye és vagyona; de azt meri állítani, hogy nincs abban, a mit a társaság célja megkíván. Hogy személye nincs bátorságban, azt a fejedelem a VII. cz. fölterjesztésekor maga megismerte; de mutatja a tisztí és a földesuri hatalom korlátolása iránt javasolt törvény is. A mi pedig a vagyonbeli bátorságát illeti, hogy ez csakugyan még nincs meg, talán senki kétségbe nem hozza. Mert vajjon nem a vagyonbeli bátorsághoz tartozik-e, hogy őt terhelni nála nélkül nem lehet? Pedig hol kérdik meg őt ez iránt? Vagy talán azt mondják, hogy abban áll a parasztnak vagyonbeli bátorsága, hogy a földesúr pártját fogja, hogy biztossága érdekében áll a kormánynak, s a fejedelemnek atyáskodó köteles-

sége, hogy őt pártolja? Ezek nagyrészből igazak, de még mind nem elegendők arra, hogy a paraszt vagyona bátorságban levőnek mondathassék; mert a nemzet boldogsága is szívében fekszik a fejedelemnek, mégsem elégedtek meg a KK. és RR. a fejedelem religiositása garantiájával, hanem más garantiát is kívántak, már pedig a mi nekünk igazságos, igazságos az a népre nézve is.

A mit az előlülő a defensivum systemára nézve fölhozott, hogy t. i. 1764-ben is védelmező volt hazánknak a rendszere s mégis ennyi volt az adó: a szót az ellenkezőre viszi. Mert ha nézi a történetek folyamatját, s tekintetbe veszi, hogy háború időben is ennyi volt az adó, úgy találja, hogy a defensivum systema rosszul magyaráztatik; mert ha a török, francia háborúban elég volt az adó, elég volt pedig legalább arra nézve, hogy az adózó megfizethesse, most a békeességben minek ugyanannyi? Vagy azt mondják: 1715-ben az állandó katonaság megállapítván, annak kitartására szükség az eddig megajánlott adó? De erre bátor azt felelni, hogy ha a katonaság számához kell az adót alkalmazni, a mit ő el nem ismer, nem tette a kormány igazságosan, hogy 1825 és 1830-ban el nem engedte az adó egy részét, midőn 28 ezer emberrel volt kevesebb; mert az volna az igazságos következés, hogy mikor a katona kevesebb, az adót, mely a katonaság száma kitartására szükséges mennyiséget fölülmulja, el kellene engedni. Megvallja, hogy sok rendbeli csudálkozásokat hallott ugyan, de ő ezekben a csudálkozó követ urakkal egyet nem ért, s egészen más dolog felett csudálkozik. Névszerint a barsi követ említette postakülönbséget a szónok igen természetesnek találja; mert a közéletben is úgy szokott lenni, hogy a kinek pénzt adnak, az, kivált ha többet is remél kapni, sokkal gyorsabban szokott felelni, mint a kitől kérnek valamit. Továbbá, Zemplén, Bihar és több megyék követei a felett csudálkoztak, hogy a többség nyolcz

nap alatt oly könnyen megváltozott. Ez valóságos enyelgés. Hát ugyan először tapasztalták-e ezt most az érdemes követ urak? s három esztendőnek szomorú, de gyakori tapasztalása oly feledékenységre ment, hogy éppen most csudálkoznának? most, midőn nem a magunk java, hanem a sokak szemében oly igen csekélynek látszó dolog, a mindennapi falat kenyérét véres verejték közt kereső, s itt még sem reprezentált adófizető nép erszénye forog kérdésben? Némelyek azon is csudálkoztak, hogy sok vármegyék portáik leszállítását sürgeték, mert adózók a terhek súlya alatt összeroskadnak, s most mégis az egész folyó adót megajánlották. A szóló követ biz'e felett sem csudálkozik, mert hiszen azon nemes megyék nem bánják, akármilyen nagy lesz az adó, csak más fizesse s nem ők. De azon már a szónoknak is lehetetlen nem csudálkoznia, miként hitethették el vele az írók, statisztikusok és utazók, hogy a magyarországi felföld lakó népe oly szegény, hogy nemcsak az adót nem fizetheti, sőt élelmére nézve is a legnagyobb inséggel küzdök. Hiszen lám Turóc, Liptó, Árva s több felföldi megyék másképpen nyilatkoznak, pedig egy követi jelentés hiteles voltáról ki merne kételkedni? mert azt csak lehetetlen rólok sértés nélkül feltenni, hogy megajánlanák ily készséggel a folyó adót, ha a megyéjökbeli adózók annak elviselésére tehetetlenek volnának. De így van az, olvas az ember és tanulgat, végtére pedig azt látja, hogy ismereteinek gyűjteménye hiba és csalódás. Így a szónok még gyermekkorában azt tanulta, hogy éhség, döghalál és háború három nagy csapás; de bizony az európai fejedelmek visszás politikája következtében végre még oda jutunk, hogy a szegény nép nem a háborút, hanem a tartós békét fogja csapásnak tartani. Mert lám, 20 esztendő békesség után, melynek megszerzésére annyi embervér, annyi kincs pazaroltatott, szintoly temérdek katonát kell tartania, mint a hosszas háború alatt tartott; s a különbség

csak abban áll, hogy akkor, ha izzadt homloka verejtékével áztatott mezejét az Isten megáldotta, legalább ára volt természetnyinek, most pedig a tartós béke olajágának árnyékában alig lát pénzt azon kevésért is, a mit eladhatna. Úgy de azt mondják, béke idején kell harczra készülni, hogy az ellenség ne találjon készületlenül. De minek volt hát a temérdek áldozat? mikor fogja szegény hazánk ennek jutalmát aratni, ha arra vagyunk kárhóztatva, hogy örökös háború terhét viseljük szünetlen? Ő felsége ugyan kegyelmesen biztosít, «quod in avertendis contribuentium pro graviis et ampliandis justis industriæ eorum proventibus, semet vinci nunquam admissura fit». Elhiszszük bizony, könnyű annak magát meggyőzteteni nem engedni, a ki maga van, s nincs, a ki legyőzhesse. Mert hiszen abban, hogy ő felsége ily nagy adót ne kérjen, hogy a harminczadot leszállítsa, a kereskedés gátjait megnyissa, a sóért oly temérdek pénzt ne kívánjon stb., vele senki se vetélkedhetik, s az e részbeli könnyebbségekben senki le nem győzheti; de szeretnénk azon jótéteményekből, melyeket a kormány adhat meg egyedül, már egyszer valóságban is látni valamit. Ha pedig ez a «semet vinci haud admissuram» úgy értetik, hogy ő felsége a népnek többet ad, mint mi adánk s adunk, úgy a szónok, hódoló tisztelettel szólva, ezt másképp tudja, s bizonyítványul a köztudomásra hivatkozik, hogy minő engedélyeket adott a kormány ez országgyűlésen az adózó népnek, s mit adtunk mi az urbariummal. Mindezen szomorú s kedvetlen körülmények között az az egy mégis örömet szerez a szóló követnek, hogy a kir. városok industriája s jóléte oly lábon áll, hogy követjeik által magok saját erszényökre ily nagy adót ajánlhatnak. A szónok reményli, hogy ezen ajánlási készségekre, mint vagyonsbeli tehetségök tanúbizonyására, az adó kivetésében illő tekintet leszen. Egyébiránt általában mindazoknak, kik a temérdek adót megajánlották, nem szemrehányás, hanem csak óhajtás gyanánt

mondja: bár ne bőkezűsködtek volna annyira, mert nemcsak az ő boldog s vagyonos népességök, hanem a kisebb számban maradtak vállaira is felhalmozták az elviselhetetlen terhet, ámbár ezek többször kijelentették, hogy megyéik azt egyáltalában nem bírják. Ő tehát tetteleg akarván megmutatni, hogy az adót leszállítani jussa is van, s hogy köteles is leszállítani, ismervén megyéjét, kimondja, hogy a meddig az alimentatióról határozat nem lesz, 3.800,000 forintnál többet nem ajánl meg.

Az *elnök* kimondotta, hogy a KK. és RR. a kerületileg készült üzeneti és fölirati javaslatot fogadják el.

A SZABAD VÁLASZTÁSON EJTETT SÉRELEMRŐL.

Ráday Gedeon gr. egyik beszédeért, melyet az 1832/6. országgyűlésen a követek mellett jelen volt több ifjunak az országgyűlés berekesztése után katonai erővel történt elfogatásáról és elítélésökről Pestmegye közgyűlésében mondott, a kir. fiscustól — a legfőbb ítélőszékek rágalalmazása czímén — ad pœnam infamix kereset alá vonatott, s midőn Pestmegye országgyűlési követnek megválasztotta, ő felségének 1839 május 8-dikán Pestmegyéhez intézett leiratában az országgyűlésen való megjelenéstől eltiltatott. Ő felsége e leiratában tudtul adta a vármegyének, hogy a kir. fiscus actiója alatt levő gróf Ráday Gedeonnak országgyűlési követté lett választását, mint ő felségének a közelebbi országgyűlésére a békességet és közjót kedvelő követeknek kiválasztását és küldetését rendelő kegyelmes parancsolatjával egyenest ellenkező, törvénytelen és az országgyűlési tanácskozások méltóságával össze nem egyeztethető cselekedetet, helyben nem hagyhatja; egyszersmind a legszorosabb köteletségévé tévén a megyének, hogy a megkivánczó tulajdonságokkal felruházott és a törvények által szorosan tilalmazott tetteknek elkövetésétől mentes más követet annyival is inkább késedelem nélkül válaszszon, minthogy gr. Ráday Gedeonnak követségi eljárásában való megakadályoztatása iránt királyi legfőbb tiszténél fogva a szükséges rendeleteket már megtette (quod circa Comitum Gedeonem Ráday ab aditu muneris arcendum, congrua pro regio munere nostro jam disposuerimus).

Az 1839-dik évi június 2-dikára Pozsonyba összehívott országgyűlés tanácskozásainak első tárgya a szabad választáson ejtett ezen sérelem volt. A KK. és RR. kerületi ülésükben elhatározták,

hogy mindenek előtt ezt az ügyet terjesztik fel ő felségéhez, s hogy mindaddig, míg ez a sérelem orvosolva nem lesz, királyi megerősítés alá más tárgyat fel nem terjesztenek.

Az országos ülés hozzájárult az e tárgyban készült felirati javaslathoz, s a KK. és RR. kimondották, hogy ezen kívül még az előleges sérelmeket és azokat, mik a nyilvánosságra, a szólás törvényes szabadságára és az országgyűlés kiegészítésére vonatkoznak, mennél előbb tanácskozás alá veszik és fel is terjesztik, ezeken kívül azonban a szabad választáson ejtett sérelem tetteges orvoslásáig semmi egyéb munkálatokat ő felségéhez nem küldenek.

A főrendek a hozzájuk átküldött felirati javaslatot és a vele kapcsolatos végzést tanácskozás alá sem véve, azt válaszolták, hogy az 1790 : 13. t.-cz. rendelete szerint minden egyéb előtt a királyi előadásokat kell tanácskozás alá venni, s felszólították a KK.-at és RR.-t azok tárgyalására. A KK. és RR. azonban ragaszkodtak álláspontjukhoz.

Ezen közben július 28-diki keltű kir. leirat érkezett az országgyűléshez, a melyben ő felsége elmondotta, mennyire kedvetlenül hatott rá azon értesülés, hogy az országgyűlés abbéli aggodalmában nem fogott a kir. előadások tárgyalásához, hogy a követválasztás szabadságára valami sérelem hárul a Ráday gróf ügyében Pestmegyéhez május 8-dikán küldött kir. leiratából, melyet, mivel Pestmegye most is becsstelenségi büntetés keresete alatt levő személyt választott egyik követjévé, a véget küldött oda, hogy e hivatal és az országgyűlés szentsége tekintetéből e személynek az országgyűlésen helye nem lévén, az említett megye mást, ily szeplőtől mentet, válaszson követjéül. Ő felsége kijelentette, hogy a megyéket a törvényekkel s igazságos és helybenhagyott szokásokkal megegyező hatóságuk gyakorlatában korlátozni nem akarja; de viszont nem kételkedett, hogy a rendek sem akarják elmulasztani azon gondoskodást és óvatosságot, melyet elődeik önként követtek az ország becsületének és dicséinek fentartásában mind azok ellen, kik — a Rádayéhoz — hasonló perben voltak. Intette tehát a rendeket, hogy sietessék a tanácskozásokat.

A KK. és RR. a főrendekhez e tárgyban küldött üzenetükben kijelentették, hogy ő felségének azon nyilatkozata által, mely szerint a megyéket törvényes jogaik gyakorlatában korlátozni, s a szabad választás jogát sérteni nem akarja, nem látják elhárítva az akadályt, mely Ráday gróf megjelenését gátolja, s ezért e sérelem orvoslását s jövődre nézve teljes mértékű biztosítást kérnek; kérik továbbá a többi sérelem orvoslását s felszólították a főrendeket, hogy az ezen ügyekben készült feliratoknak ő felsége elé terjesztésében megegyezzenek. A sérelmek előleges elhárítását azért kérték eddig is, hogy a királyi előadásokról teljesen nyugodt kebellet tanácskozhassanak, s ki is jelentik, hogy a kir. előadásokat pontonként tárgyalás alá veendik. Hogy pedig az első és harmadik pontra nézve hová hamarább tanácskozhassanak és végezheszenek, arra akarják ő felségét kérni, hogy a katonaujon-

czokban kívánt segedelemadásra nézve a főnforogható szükség voltaképp meg tudására vezető eszközöket nyújtsa, s a Duna, illetőleg a többi folyam szabályozása feletti tanácskozások elősegélyezéseül szolgálható terveket és adatokat az országgyűléssel mennél előbb közöltesse. A KK. és RR. főljszóltották a főrendeket, hogy mindezekhez járuljanak hozzá s vegyék tanácskozás alá a velők régebben közölt mindennemű feliratokat, annyival inkább, mert a KK. és RR. azokat a felirattal együtt, ezzel válhatatlan kapcsolatban kívánják felterjeszteni, kijelentvén, hogy ha a kívánt adatok megérkeznek, a kir. előadásoknak első és harmadik pontját is, minden más egyebekkel együtt tárgyalni s a feliratokat s a netalán szükzeges törvényjavaslatokat a főrendekkel közölni nem fognak késni, s munkálataikat minden egyéb tárgyakra nézve fel is terjesztendik ugyan, de a kívánt katonaujnczokbeli segedelemadásra nézve készítendő és az ez érdemet tárgyazó első feliratukat és törvényjavaslatukat csak úgy és akkor terjeszthetik fel, ha és a mikor a szabad választási jogon és a szólás törvényes szabadságán ejtett súlyos sérelmek tetteleg orvosoltatván, a nemzetnek azokból eredett igen terhes aggodalma teljesen meg lesz szüntetve.

A KK. és RR. 1839 augusztus 14-én tartott kerületi ülésükben tárgyalták a főrende választát. A főrendek beleegyezvén az adatok megszerzésére vonatkozó kérelemben, főljszóltották a KK. és RR.-et, hogy ezen tudakoló feliratot a vele semmi összeköttetésben sem levő többi tárgytól elkülönözní és ezektől elválasztva, velők közölní siessenek; «a KK. és RR.-nek — a katonaujnczok iránti első érdembeli feliratuk felterjesztésére vonatkozó — óvását pedig a törvénnyel és a törvényes gyakorlattal annyira ellenkezőnek találták, hogy annak főnmaradása mellett a szabad egyezkedés mintegy lehetetlenné, a haladás a tanácskozási eredmények lebilincselése által bizonytalanná és kétségessé, s az 1790: 13. t.-czikknek világos rendelete egyoldalú föltétel által korlátozottá válnék» és azért kimondották, hogy erre semmi szin alatt rá nem állanak.

Nagy Pál indítványozta, kéressék meg a nádor, hogy az 1830-diki példa szerint nem intermediationalis úton, mert ennek itt helye nem lehet, szerezzé meg ő felségétől a kir. előadások 1. és 3. pontjára nézve a szükzeges adatokat; jelentse ki egyszersmind, hogy a KK. és RR. a kir. előadásokat elmellözni nem kívánják; a főrendekhez pedig küldessék üzenet, hogy mivel a KK. és RR. a dolog siettetése végett a kir. előadásokba más úton is belemenni szándékoznak, tartsák meg ők is szavukat, s tetteleg böcsátkozzanak bele a hozzájuk átküldött üzenetek tárgyalásába; az 1790: 13. t.-cz. értelme iránt kifejtendő elvek pedig külön üzenetben közölteszenek velők.

DEÁK FERENCZ: A főrendeknek most felolvasott válaszüzenete tétetvén tanácskozásaink tárgyául, meg

fogják engedni a t. KK. és RR., hogy mindenekelőtt ezen üzenetre tegyem meg észrevételeimet; szólani fogok azután az indítványról is, melyet Sopronmegye érdemes követe a jelen kérdést tárgyazólag előadott. A mi az említett válaszüzenetet illeti, az én előttem mind tartalmára, mind szerkezetére nézve valóban váratlan és keserűen meglepő. A mélt. főrendek, kik oly gyakran emlegetik a közelítést, éppen akkor, midőn minket bizodalmas közelítésre felszólítanak, s ismételve sürgetnek, ők maguk mozdulatlanul egy helyben megállanak. Midőn e jelen országgyűlés megnyitott, hazánk legsúlyosabb sérelmei valának tanácskozásaink első tárgyai. Képviselési rendszerünk alapját: a szabad választást, a szólás törvényes szabadságát sértve, sőt veszélyeztetve láttuk mi azok által. Keserű fájdalom tölté el keblünket, s a nemzetben igen súlyos és szorongató aggodalom támadt. Első kötelességünk vala tehát nekünk, nemzeti képviselőknek, ezen sérelmeket a méltóságos főrendekkel közölni, s mi tőlük pártolást, rokonérzelmű egyetértést, vagy legalább szíves részvételt reményeltünk. Azonban mit tevének ők? Üzeneteinket nem mondom megvetették, de bizonyosan hideg részvétlenséggel félretéve, a közlött sérelmeket még tanácskozásba sem vették; pedig ez nekik is szoros törvényhozói s polgári kötelességök lett volna, mert ha közlött panaszaink alaposak, ha állításaink igazak, s így a sérelem valóságos, a súlyos aggodalom nem ok nélküli; akkor törvényhozói kötelességük vala ezen sérelmeket velünk egyetértve felterjeszteni, s az óhajtott orvoslást, a nemzet méltó aggodalmának megszüntetését, haladék nélkül eszközölni; ha pedig nézeteink talán hibásak valának; ha panaszaink nem alaposak, s aggodalmunk felesleges: akkor éppen azon rokonérzet, melyet oly sokszor emlegetnek, polgári kötelességökké tevé, hogy ellenokaikat előadják, s minket s általunk a nemzetet fölvilágosítván, az aggodalmat megszüntessék, s visszahozzák keblünkbe azon

enyhítő megnyugtatót, mely nélkül tanácskozásaink biztosan és sikeresen alig haladhatnak. E kettős kötelesség helyett azonban a méltóságos főrendek, mindent elmellőzve, csak ismételték, hogy az 1790 : 13. cikkely mindenekelőtt a kir. előadásokat rendeli tárgyalás alá vétetni, ugyanazért ők azok tárgyalása előtt a közlött sérelmeket tanácskozásba nem veszik. Mi több rendbeli üzeneteinkben kifejtettük, hogy az említett 13. t.-cikkeknek mind betű szerinti, mind gyakorlati értelmére nézve meggyőződésünk a főrendek magyarázatától felette különbözik, s elöadtuk egyszerűen azt is, hogy éppen azon 13. t.-cikkeknek leglényegesebb rendelete, az t. i., hogy az ország rendei minden akadály nélkül az országgyűlésen szabadon megjelenhessenek, s ott törvényes szabadsággal tanácskozhatnak, vagyon megsértve mindazok által, mik a szabad választásra és a szabad szólásra nézve történetek; mindenekelőtt tehát éppen azon törvénynek, melyhez a méltóságos főrendek támaszkodnak, legelőlegesebb lényeges rendeletét kell megtartani, s az említett sérelmek orvoslásával magát a sértett törvényt helyreállítani. Erre azonban a mélt. főrendek nem csak alapos ellenvetést nem tevének, sőt reá éppen semmit sem feleltek; vagy azért, mert alkalmas válasz hamarjában kezőknél nem vala, vagy talán azért, mert el akarják velünk hitetni, hogy az előleges felterjesztést e részben is ugyanazon törvény ellenzi, melynek lényeges részében s előleges rendeletében lett súlyos megsértését panaszoljuk, s így ők sérelmünk orvoslását bizonytalan időre hátravetni akarván, ugyanazon törvényre hivatkoznak, melynek helyreállítását mi sürgetjük, s ekképpen a törvényt csak egyoldalulag magyarázzák.

A kir. leiratban, mely tanácskozásaink közben érkezett, a KK. és RR. aggodalmaiknak legalább egy részben megnyugtatót látván, fontos lépést tevének a közelítésre, mint ezt a mélt. főrendek maguk is elismerik válaszüzenetökben, midőn azt mondják, hogy

«igaz hazafiui örömükre szolgál a tanácskozásoknak megnyugtatóására vezető azon lépés, melyet a KK. és RR. a közelebb közlött felirati javaslatban tevének». És mégis mivel viszonzózzák ők ezen első lépést? Talán ők is követik példánkat, ők is közelítve könynyítik, siettetik az egyesülést? Nem. Ők még most is folyvást mozdulatlanok maradnak, válaszüzenetökben semmi közelítés nincsen, csak minket sürgetnek most is a közelítésre. Mi tehát az ő szándékjok? Ők azt akarták, hogy midőn ők kimondott véleményöktől nem távoznak, mivel azt helyesnek, törvényesnek tartják, mi akaratunkról, meggyőződésünkről lemondva, utasításainkat feláldozva, csak azt akarjuk, a mit ők akarnak, csak azon ösvényen járjunk, melyet ők kijelöltek. Elfogadják ők a javasolt feliratnak azon részét, mely kívánatuknak megfelel, hogy t. i. a katonaiállás szükségére s a Duna szabályozására vonatkozó adatok közlését ő felségétől kérjük; de azt, mit egyes utasításaink következtében és legbelsőbb meggyőződésünkből is e felirathoz kötöttünk, súlyos sérelmeink orvoslásának kérését, holott ezt eszközölni nekik is szintén mint nekünk szoros kötelességök, folyvást ellenzik, sőt azon sérelmeket még most sem vevék tanácskozásba, csak azért, mert ezt az általuk kijelölt ösvénnyel, s az 1790: 13. cikknek általuk felállított magyarázatával ellenkezőnek vélik. Nem akarok én régi példákkal előállani; elég legyen az 1832-dik esztendei országgyűlést e részben megemlíteni. Akkor az első felirat a kir. előadások iránt az országgyűlésnek 14-dik hetében küldetett fel, s mit foglal magában? Az 1-ső pontban mindenekelőtt panaszt tesznek az ország rendei az iránt: hogy az országgyűlése nem tartatott meg azon a napon, mely az 1830. évi 6. t. cz. által kitűzetett, s e részben óvást téve, biztosítást kívánnak. A következő pontokban előadják az ország előleges sérelmeit, kijelentvén, hogy azoknak orvoslása nélkül a kir. előadások tárgyalásában biztosan haladni nem lehet, s ezek után

tesznek csak említést a kir. előadásokról, még pedig miképpen? Talán azok érdemébe bocsátkozva? talán egyik vagy másik pont tárgyalásának eredményeit közölve? talán törvényjavaslatokat felterjesztve? Nem. Egyedül a tárgyalás sorozatát adják elő, s elmondják, hogy elsőben az úrbéri, aztán a kereskedési, törvénykezési és adóbiztossági munkákat veendő tárgyalás alá, s mindezeket egyszerre fogják sanctio alá bocsátani; végre ő felségét megkérik, hogy az ausztriai örökös tartományok részéről biztosságot nevezzen ki, melylyel egy országgyűlési választmány a határvámok iránt értekezessen és végezessen. A sérelmek tehát azon országgyűlésen is a legelső feliratban, mely a kir. előadások iránt felküldetett, azon kir. előadások megemlékezésével, s nem a tárgyalás után, hanem a tárgyalás sorának megállapításával, együtt és egyszerre szoros kapcsolatban terjesztettek fel, s ezen példával tökéletesen egyez jelen állapotunk, mert mi is a javasolt feliratban az ország legsúlyosabb sérelmeit adjuk elő, s ezzel együtt a kir. előadásokat nem csak megemlítjük, hanem világosan kijelentjük, hogy azok közül a 2-dik pontnak, mely a katonaság élelmezését tárgyalja, rendes és haladék nélküli tárgyalására nézve az első lépést a választmány munkájának bekérésével már megtettük, az 1-ső és a 3-dik pontra nézve pedig a szükséges adatok közlését kérjük. Ha tehát az 1832-diki esztendőben nem ellenzette ezt az 1791-dik esztendei 13. t.-cz. rendelete: ha akkor követhették velünk együtt ezen ösvényt a mélt. főrendek: mi tiltja ettől őket a jelen országgyűlésen, midőn az orvosolni kívánt sérelmek még számosabbak, súlyosabbak és lényegesebbek, mint akkor valának, s midőn a körülmények a kir. előadásokra nézve nem sürgetőbbek, mint akkor, s a törvény értelme most is az, mi akkor vala, mert e törvényben azóta változás nem történt; hogy pedig a meg nem változtatott törvénynek értelme magában megváltozott volna, azt talán senki állítani nem meri. Lehet valamely törvény idő

multával helytelen, czél elleni, sőt káros; de hogy a törvény szavainak, kivált holt nyelven írt szavainak, valóságos értelme néhány évek multával más legyen, mint előbb vala, ez csakugyan merő lehetetlenség. Mik tehát azon okok, melyek a mélt. főrendek ellenkezését támogatják? Azt mondják ők, hogy e sérelmeket azért nem lehet az első felirattal kapcsolatban felterjeszteni, mert azokat ők még tanácskozásba sem vették. De hiszen ez nem a mi hibánk, ennek mi okai nem vagyunk; mi azon sérelmeket annak idejében általküldöttük, mi azok felvételét ismételve sürgettük, s az, hogy a mélt. főrendek, e részbeli kötelességüket mulasztva, kérésünkre, sürgetésünkre még eddig nem hajoltak, folyvást okul szolgáljon-e azon sérelmek elmellőzésére? Nem áll-e hatalmukban a mélt. főrendeknek ezen akadályt a tüsténti felvétellel elhárítani? Vagy talán e részben is az 1790: 13. t.-cz.-re hivatkoznak?

Azt is mondják a mélt. főrendek, hogy ezen tárgyak felett a két tábla egyezése hosszabb időt kíván. De ha ők a közlött sérelmeket tanácskozás alá sem vevék, ha ők azoknak egy részét — mint gyanítom, de érte kezeskedni nem merek — fel sem olvastatták: törvényhozói állásukban minő diplomatiái forrásból állíthatják, hogy az egyezés csak hosszabb idő alatt történhetik meg? Vagy talán éppen ezen főrendi ellenvetésből kiindulva fogja valaki az 1832-diki esztendei példa ellen felhozni: hogy akkor az első felirattal kapcsolatban felterjesztett sérelmekre nézve a két tábla egymás között tüstént megegyezett, s így azok tüstént fel is terjesztethettek? De azon kívül, hogy ez a dologra nézve tetemes különbséget nem tenne, nem is egészen áll, mert akkor is a felirat 1-ső pontjában említett — az országgyűlésének törvény elleni halasztását tárgyazó — sérelemre nézve nem a kapcsolat ellen, hanem a dolog érdemében csak három üzenet váltása után egyeztek meg a főrendek, ez pedig most is megtörténhetik.

Fájdalmas tehát a nemzetre nézve az, hogy a mélt. főrendek törekvése leginkább arra látszik intézve lenni, hogy az 1791: 13. t.-czikknek általok felállított magyarázata gyakorlatilag is megállapíttassék, s az 1832-dik esztendei világos példának lerontásával mindenkor és minden esetben csak a kir. előadások vétesseinek előlegesen és mindenekelőtt tárgyalás alá, az ország súlyos sérelmeinek felvétele pedig bizonytalan időre hátra vettessék. Ezen értelem véleményem szerint a törvény lelkeivel, a nemzet jussaival s az ország boldogságával egyenesen ellenkeznék, s a jelen országgyűlésnek példáját hoznák fel ellenünk jövődben mindenkor, midőn sérelmeink előleges orvoslását sürgetnénk. A junctimnak ily módon lehető megsemmisítéséhez járulnunk tehát nem lehet, s nekünk, kik a hitünkre bizott nemzeti jussok felett önkényesen nem alkudozhatunk, legalább az 1832-diki ösvényt követni képviselői szoros kötelességünk.

Azon feltételre vagy záradékra nézve, melyet utolsó üzenetünkben kifejeztünk, mindenekelőtt azt mondják a méltóságos főrendek, hogy a tanácskozásoknak mindennemű anyagi és szellemi erőszakoltatásoktól és kényszerítésekeltől ment és szabad állapotban kell tartatniok. De vajjon t. RR. jelenleg ilyen szabad állapotban vagyunk-e mi? Pest vármegyének szabadon választott követe felső parancsolat által a megjelenéstől eltiltatott, s a kir. leiratban világosan kimondatik, hogy megjelenhetésének gátlására az illő rendeletek megtétettek. Vajjon nem anyagi kényszerítés-e ez? Vagy talán azt hiszi valaki, hogy a kormány a gátló rendeletek alatt csak azt értette, hogy több jeles és kitünő szónoklatú férfiak rendeltettek Pozsonyba, kik, midőn gr. Ráday mint Pestnek követe székét elfoglalni készül, őt a rhetorikának minden mesterségével, a legfontosabb okok felhordásával reá fogják bírni a visszatérésre? s a «congrua dispositio» alatt ekképpen csak meggyőződést eszközölő szavak, nem pedig kényszerítő eszközök értetnek? De én félek, sőt erősen

hiszem, hogy a gátló rendeletek alatt más, keményebb, nagyon is anyagi, nagyon is kényszerítő eszközöket értett a kormány.

Nézzük továbbá a szólás szabadságára nézve mint áll a dolog? Látjuk, hogy azok, mik eddig történtek, nyomasztó teher gyanánt nehezdedek tanácskozásaink szabad folyamatjára, s ha el nem fojtják is, de kétségtelenül károsan gátolják azoknak nyílt és háborítatlan kifejlődését, s elmondhatjuk, hogy tanácskozásaink folyvást ostromi állapotban vannak. Azt mondja ugyan Sopronmegyének érdemes követe, hogy mi a tanácskozások szabadságát tetteleg gyakoroljuk; de vajjon azért, mert veszedelem idején többen, a veszedelemre nem tekintve, csüggedést nem ismerő buzgósággal törekszenek a kötelesség szabta ösvényen a kitűzött törvényes cél felé, lehet-e azt állítani, hogy veszedelem nincsen? Ki kezeskedik nekünk arról, hogy tanácskozásaink oly perek tárgyává tételni nem fognak, melyek törvényelleniek? Nem voltak-e már esetek, melyek erre szomorú bizonyosságul szolgálnak? S nem ilyen esetek szülték-e sajgó keblünk égető fájdalmát, melylyel jelen tanácskozásainkat folytatjuk? Törvény biztosította nálunk a szólás szabadságát; ezt a hatalom szava megrontotta: nekünk tehát biztos oltalmunk s paizsunk mindaddig nem lesz, míg a sértett törvény ismét helyre nem állíttatik; ez pedig csak akkor lesz helyreállítva, ha sérelmeink orvosolva, s aggodalmunk megszüntetve leend. És így a szólás törvényes szabadsága, tanácskozásaink eszköze, még most is anyagi és szellemi kényszerítés alatt van. Vagy nem szellemi kényszerítés-e az, midőn a mélt. főrendek legsúlyosabb sérelmeinket, melyeknek minél előbbi orvoslása annyira szivünkön fekszik, félre teszik, s egyenesen kinyilatkoztatják, hogy ők azokat tanácskozásba sem veszik, míg az általok kijelölt ösvényt nem követjük. S ime, mi utolsó üzenetünkben a záradékot csak a törvények teljesítéséhez kötöttük, csak azt kívántuk, hogy az 1790: 13. t.-cz. megtartassék,

s az ország sérelmei mulhatatlanul orvosoltassanak, s már azzal vádoltatunk, hogy a tanácskozások szabadságát lebilincselve, szellemi kényszerítést akarunk használni; s mi, kiket anyagi és szellemi kényszerítésnek több nemei oly súlyosan nyomnak, éppen a mélt. főrendek által vádoltatunk erről, kik, mint említém, magok használják ellenünk a kényszerítést.

De amúgy is mi törvénytelenég lehet azon záradékban, melyet a mélt. főrendek annyira kényszerítőnek állítanak? Hiszen mi határozatunkat a sérelmek orvoslásához kötöttük, ezt pedig törvényeink parancsolják, s ha csakugyan valódi szándéka a kormánynak a törvénynek eleget tenni és a sérelmeket orvosolni: akkor a feltétel reá nézve nehéz és kedvetlen nem lehet, mert a mi abban kiköttetik, azt úgyis cselekedte volna. Mi nem mondunk mást, mint hogy mi is teljesítjük ugyan kötelességünket, de midőn ezt teszszük, egyszersmind azt kívánjuk, hogy a kormány is teljesítse kötelességét. S kérdem, van-e keserűbb gúny, van-e nagyobb megsértése a kormánynak, mint róla feltenni, hogy azon feltételt, mely a törvényes kötelesség teljesítését kötötte ki, súlyosnak fogja tekinteni, sőt azt kedvetlenül veendi? Mert hiszen ezt feltenni annyi, mint világosan kimondani, hogy a kormány sérelmeinket orvosolni, s ez által legszentebb kötelességét, a törvénynek megtartását, teljesíteni nem akarja. Azt mondják a m. főrendek, hogy ezen záradék törvénytelen; de törvényt nem mutatnak, melylyel az ellenkezik. Azt mondják továbbá, hogy példátlan; de nem említve számos eseteket, melyekben az országos ajánlatokhoz feltételek köttettek, elég legyen az 1830-dik évi országgyűlést e részben felhozni. Emlékezzenek vissza a KK. és RR., hogy midőn az országgyűlésen az ujonczok megajánltattak, az ajánlásról javaslott t.-czikkbe azon feltétel is iktattatott: hogy a magyar ezredekben a magyar tiszték előléptetési sorozata — az úgynevezett circulatio — megtartassék; ezt akkor a mélt. főrendek ellenezték ugyan;

de nem azon okból, mintha a szükség megtudása után az ajánláshoz feltételt kötni nem lehetett volna, hanem azért, mert azt hitték, hogy abból a hazára haszon nem háramlik; utóbb, hosszabb vitatások után, ők is megegyeztek a javaslatban, s így tetteleg megismerték, hogy feltételt kötni az ajánlathoz nem vala törvénytelen. A kir. válasz ezen feltételt egész kiterjedésében el nem fogadta; de ismét nem azért, mint ha általában ilyen feltétel az ajánlathoz nem köthetett volna; s a KK. és RR. a kir. válasz felett tartott tanácskozásaik alatt több rendbeli üzenetökben kinyilatkoztatták, hogy az érintett kívánság mint a tett ajánlások egyik nyilvános feltétele mellett tovább is meg kívánnak maradni. Sőt a válaszra készült felirati javaslatban is azt mondják «dignetur demisse propositum articuli projectum cum conditione §-o quoque 12-o expressa, quam ut ad legum effectum necessariam humillime oblato, in tyronibus subsidio, ultro jungere cogimur, benigne acceptare», s ezen feltételtől végre sem azért állottak el az ország rendei, mintha azt kikötni törvényesen szabad nem lett volna hanem, mint a t. RR. jól tudják, csak ő cs. kir. főherczegségének, az ország nádorának, elegyes ülésben történt érzékeny felszólítására, s az ő hosszas szolgálatának és fényes érdemeinek tekintetéből hagyta fel az úttal annak további sürgetésével. Világos tehát, hogy egy olyan feltétel, mely ámbár természeténél fogva a magyar ezredeket tárgyalta, de az ujonczok állításával oly válthatatlan kapcsolatban, hogy nélküle ajánlatot tenni nem lehetett volna, éppen nem vala: csak az által lett feltétellé, hogy azt az ország rendei, az ajánláshoz kötötték. Ezt már akkor elfogadván a mélt. főrendek, mi oknál fogva mondhatják tehát most, hogy a törvényeknek méltán kívánt teljesítését mint feltételt el nem fogadják, pedig határozottan jelentik ki: hogy a közlött záradékra ők semmi szín, semmi ürügy alatt soha rá nem állanak. Vajjon nincsen-e ilyen nyilatkozat által a tanácskozások szabad-

sága tökéletesen lebilincselve? Hiszen, ha ezen «soha» szó nem pusztá szó vala, akkor csakugyan e részben vége minden tractatusnak. Azonban, szerencsénkre, jelenleg a záradékra nézve nincsen szükségünk a mélt. főrendek megegyezésére: mi azt csak úgy, mint a magunk tanácskozásainak eredményét, s a képviselői táblának határozatát mondottuk ki, s annak elfogadására a mélt. főrendeket fel nem szólítottuk, sem a feliratba azt nem iktattuk. Kezdeményi jussunknál fogva hatalmunkban állott ez, s a záradéknak tetteges létrehozása csak azon nem reménylett esetben válik szükségessé, ha a kormány a sérelmek orvoslásának elmulasztásával törvényes kötelességét mulasztaná el; akkor mi bizonyosan azt fogjuk cselekedni, mit törvény, a nemzet közjáva és képviselői helyzetünk parancsol; de addig e felett a főrendekkel vetélkedni nem akarunk, s éppen képviselői állásunkban gyökerzett kezdeményi jussunkat az ő vitásaik tárgyává tenni, s arra megegyezésüket bármi részben kikérni soha nem kívánom. Tehát mind a junctimot, melyet mint törvényben s gyakorlatban alapuló s leg-súlyosabb sérelmeinknek orvoslását legalább némileg biztosító nemzeti just megrontanunk, vagy alku tárgyává tennünk nem lehet, nem szabad, mind pedig a záradékot, mely vélekedésem szerint nem törvénytelen, nem példátlan, s valóban példa nélküli sérelmeink közt talán még egyetlen eszköz, melyhez nyulhatunk, úgy mint közelebbi üzenetünkben kifejtettük, fenn kívánom tartani.

A mi Sopron vármegye követének indítványát illeti, szíves volt az érdemes követ úr azt velem már előbb is közleni, s én minden kitelhető figyelemmel fontolgattam, meghánytam vetettem annak minden oldalát, minden következtetéseit, mert hol a közelítés lehetséges, minden szabad, törvényes és illő eszközre ráállok. De ha azon tudakozó nádori felterjesztés oly értelemben vétetik, hogy azzal semmiféle sérelmek fel nem terjesztethetnek, akkor félek, hogy feliratunknak éppen

főpontjától, a junctimtól, esünk el általa. Mi több országgyűlésnek, de különösen az 1832-dikinek példájára azt kívánjuk, hogy súlyos sérelmeink azon első lépéssel, mely által a kir. előadásokra nézve ő felségével a tractatust megnyitjuk, kapcsolatban terjesztessenek fel; erre nézve pedig csakugyan mindegy, akár írásbeli felirattal, akár a javaslott nádori felterjesztéssel történjék a tractatusok megnyitása, az mindenestre a tractatusok első lépése leend, és ha mi ettől a sérelmeket elválasztjuk, az 1832-diki példának megrontására jövendőben ezen esetet fogják előhozni, s azt fogják mondani, hogy 1839-ben a főrendek mindenekelőtt a kir. előadások tárgyalását sürgették, a KK. és RR. pedig a sérelmeket akarták előlegesen felterjeszteni, a többség azonban ettől elállván, utóbb azokat a kir. előadások iránti első felirattal akarták junctim felterjeszteni, de még ez sem történt meg, mert a tractatusokat megnyitó első felirat helyett a nádor vitte föl ő felségének a nemzet kívánatát a nélkül, hogy azzal együtt a sérelmek is előadattak volna. Ekképpen a sérelmek felterjesztése fokról-fokra mindig alább esik, s a junctimnak minden haszna, s minden ereje lassanint elenyészik. Egyébiránt, más oldalról sem vezet célra ezen indítvány, mert ha a mélt. főrendek közlött sérelmeink felterjesztésében tovább sem egyeznek meg, akkor azokat az adatok közlése után készítendő, s a kir. előadások érdemét tárgyazó felirattal együtt sem fogjuk felterjeszthetni, s vagy megakadnak ismét a tractatusok, vagy pedig a sérelmek felterjesztésétől és a záradéktól végképpen el kell állanunk, ezt pedig Sopronnak érdemes követe maga sem akarja, s úgy hiszem, e tábla többségének arra alapítani számítását, hogy határozatai majd utóbb megbuknak, soha nem szabad. Én tehát a soproni indítványt, mint a mely a junctimot megrontaná és másrésről célra sem vezetne, nem pártolhatom.

Alkut, egyezést említ Sopronnak érdemes követe, s mint egyes eszközét kívánja tekinteni indítványát.

De ha utasítások által kezeink kötve nem volnának is, miképpen alkudhatunk mi azokkal, kik a másik fél lépései és határozatai felől semmi bizonyosat nem ígérhetnek? Ki kezeskedik azért, hogy a soproni indítvány elfogadása után sérelmeinket a mélt. főrendek ő felségéhez felterjesztik? Ki kezeskedik azért, hogy azok tüstént orvosolva lesznek? Pedig, ha mi alku által lekötünk most szavazatunkat, végzés által elállnánk attól, mit a következesek biztosítására legalább némileg czélszerűnek vélünk, a másik fél azonban semmire lekötve nem volna: az alku, az egyezés, mint egyoldalú, csak nekünk lehetne káros. Olyan intermediatio, melylyel a tudakozódó felterjesztés mellett egyszersmind sérelmeink is felküldetnének, más tekintetet érdemelne ugyan, de ilyen intermediatiót Sopronnak érdemes követe nem kíván, mert jól tudja, hogy a nádori közbenjárásnak törvény szerint csak ott van helye, hol, mint a törvény mondja, «ubi discordiæ ortæ sunt inter regem et regnum», s gyakorlat szerint az ilyen közbenjárást előbb a leírat szokta megelőzni, s csak akkor, ha az ország rendei- nek felirata sikertelen maradt, lesz használhatóvá a közbenjárás; e jelen esetekben pedig még országos felirat nem küldetett, sőt a sérelmek érdemére nézve a két tábla között még egyesség nincsen, alig volna tehát hihető a nádori közbenjárás elvállalása. Ismét kijelentem tehát, hogy én legjobbnak tartom végzésünkénél ez úttal is megmaradni; szóljanak ahhoz utóbb is utasításaik által a törvényhatóságok, határozzon a nemzet; mi e tárgy felett ilyképpen nem alkudozhatunk.

Legyen szabad egy pár szót szólanom általában azon módról, melyet a mélt. főrendek követnek, s azon hangról, melyen utolsó válaszüzenetökben szólanak. Gyakran emlegetik ők a bizodalmat, gyakran ismételik, hogy annak helyreállítását a nemzet és fejedelem között mily forrón óhajtják. Én is óhajtom azt, mert azt hiszem, hogy ezen bizodalom nemzetre

és fejedelemre nézve egyaránt a legnagyobb kincs. De tekintsünk vissza a mult időkre: százados sérelmek, a sors ezer csapásai, százszoros csalódások már kifáraszták a nemzetnek egykor gazdag reményeit, már évek óta keserű fájdalom fásítja keblünket, s csak panaszt, egymást váltó, soha nem enyhített fájdalmas panaszt rebegnek ajkaink. Szívünk fenekén maradt még a reménynek és bizodalomnak egy kis szikrája, nem lobogó fáklya többé, mely, mint hajdan, a nemzetet kétes, veszélyes ösvényén biztosan vezérelje, de élő szikra még, melyet kedvező körülmények között szeretet és nyíltszívűség utóbb lángra gyujthatnak. Élesztette ezen szikrát az utolsó királyi leirat, melyben a nemzet enyhítő s legalább némileg megnyugtató vigasztalást talált; de türelmetlen emberek nem elégesznek meg ezzel, s boszankodva bámulják, hogy az éledni kezdő kis szikra egyszerre magasan lobogó lángokra nem gyulad. A mit azonban századok keserű csapásai lassankint megrontottak, azt egy pillanet, egy-két vigasztaló szó egyszerre helyre nem állíthatja: erre idő kell és tettek, nyíltszívűség, szeretet és türelem. A mélt. főrendek hatalmas ellenszegüléssel akarják-e ezen szikrát fellobbantani? s azon mód, melyet követnek, azon hang, melyen üzenetüket irták, nevelni fogja-e annak melegét? Félek, hogy így még e kis szikra is elfojtatik, s akkor hazánkat, nemzetünket pótolhatatlan veszteség éri. Nem tudják-e a mélt. főrendek, hogy a bizodalom erőltetést nem szenved? A bizodalom az emberi kebelnek legszebb, leggyengédebb virága; igazság és nyíltszívűség hozzák azt létre, szeretet és türelem táplálják; de csak az idő fejtheti ki fakadó bimbóját, s a ki annak kifejlődését hatalmas kézzel erőltetni akarja, földulja a fakadó virágot; a gyöngye plánta kemény illettést nem tűrhet és hervadni fog: pedig ha egyszer elhervadt, nincs emberi hatalom, mely ismét föléleszsze. Ne dulják fel a mélt. főrendek akaratlanul ezen szép bimbót hatalmas ellenszegülé-

sükkel, mert ennek következei helyrehozhatatlanul károsak lehetnek. A bizodalmat senki jobban méltányolni nem tudja, mint mi; annak szükségét senki jobban nem érzi, mint mi; hiszen minket ezen helyre is bizodalom állított, s csak bizodalom tartja fenn állásunkat; de éppen azért senkinek nem kell jobban vigyáznia mint nekünk, hogy midőn egyrésről a bizodalmat kívánjuk megerősíteni, azt fonák erőltetéssel másrésről el ne fojtsuk. Ily állásban szó nekünk nem elég; cselekedet kell, mely a nemzetet meggyőzze, s mely a bizodalomnak alapul szolgál. S vajjon a mélt. főrendek üzenete nyújt-e valamit, a mi e részben enyhítő eszközül szolgáljon, s a mi meggyőződést eszközölve, bizodalmat neveljen? Ezen üzenet a mélt. főrendek keserű tanácskozásainak talán igen szigorú és irántunk nem méltányos szüleménye. Miért vagyunk mi ide állítva? Mit védünk mi jelen helyzetünkben? A nemzet jogait. Csak a mieink-e ezen jogok? A főrendekéi éppen úgy, mint a mieink; a szabadság megsértésével, a nemzet jogainak feldúlásával ők is annyit vesztenek, mint mi. Azt mondanám, hogy ők még többet vesztenek, ha meg nem volnék győződve, hogy minden jó ember elvesztette mindenét akkor, midőn hazája szabadságát, nemzete jogait elvesztette; s ők csak azért nem veszhetnek többet, mint mi, mert mi egész életünk boldogságát, reményeink utolsó sugarát, egy szóval mindent elveszténénk. Ne nehezítsék tehát a mélt. főrendek állásunkat, sőt inkább segítsenek bennünket legszentebb kötelességünk teljesítésében. Hiszen ők is e hazának gyermekei; tudják ők, kik a külföldet s más nemzetek állását, dicsőségét és kényelmeit jobban ismerik, mint mi, hogy a magyarnak honszeretetét sem a multak lelkesítő emlékezete, sem a hiuság, sem az önzés nem támogatják annyira, mint más nemzetekét. A hatalmas Rómának és a szabad Görögországnak szabad polgárai leikesedést meríthettek hazájuk történeteiből; büszkék valának nemzetök nagyságában

és dicsőségében, s érezték, hogy az ő hazájuk a legjobb, a legboldogítóbb. A franczia, az angol szintén lelkesedve tekintenek vissza történeteikre, s szintén érzik, hogy Európában nincs haza, mely nekik annyi kényelmet, annyi szabadságot, annyi biztosságot nyujtana, mint a maguké. A lángkeblű olaszt földült szabadsága romjai közt a klasszikai hajdankor tüze lelkesíti; az orosz legalább hazájának óriási nagysága emeli. De a magyarnak mindezekből igen kevés jutott; történeteink csak átok szülte vizálykodásokra, csak életért és megmaradásért vívott véres harcokra mutatnak; kevés azokban a polgári erényeknek tiszta példája, kevés a fénypont, mely forró önérzettel keblünket emelje. Hiuság nem kecsegtethet bennünket, mert hisz Európa csak alig tudja létezésünket, s Afrikának számos coloniái tán ismeretesebbek más nemzeteknél, mint honunk, melyet Ausztria termékeny, de míveletlen coloniájának tekint a külföld. Jelenünk nem fényes, s nem annyira boldogító, hogy e részben más nemzetekkel vetélkedhetnénk. Jövendők Isten kezében van, de hogy igen fényes kilátásokat ígérne, azt elhinni csakugyan optimismus kell, ámbár a jelennél jobbat nem remélnünk lehetetlen. S mégis van az embernek keblében egy tiszta, forró érzés, mely mindezen segítségek nélkül buzgón ragaszkodik a hazához, s nem tartom jó embernek, nem tartom magyarnak, ki e szegény, ki e nyomorult szegény, szenvedő hazát jobban ne szeretné, mint akár mely fényes országát Európának. Meg vagyok győződve, hogy ilyen honszeretet él a mélt. főrendek keblében, s ezen honszeretet tiszta érzetére kívánnám őket megkérni, nyujtsanak segédkezet nekünk, hogy e haza boldogítására biztosan, nyugalommal munkálódhassunk; segítsék megszüntetni a nemzet aggodalmát; ne ragaszkodjanak a kimondott szóhoz csak azért, mert már kimondották; áldozzák fel azt ne nekünk, ne a mi kívánatinknak, hanem a nemzet nyugodalmának, a nemzet legforróbb óhajtásának, mely

az ország legsúlyosabb sérelmeinek mennél előbbi felterjesztését és orvoslását szívszakadva várja. Ez véleményem a tárgyra nézve, s éppen azért a soproni indítványt el nem fogadom, hanem e részben maradni kívánok azok mellett, miket a KK. és RR. edüig elvégeztek, mert csak ezen útat látom célravezetőnek.

Az augusztus 16-dikán tartott kerületi ülésben 26 megye 25 ellenében Nagy Pál indítványát mellőzte.

A főrendek végre elállottak az 1790 : 13. t.-czikknek azon magyarázatától, melyet fölállítottak s megegyeztek abban, hogy ámbár a kir. előadások érdemleges tárgyalás alá még nem vétettek, a legelső feliratban mindazon sérelmek és kívánatok, melyek iránt a két tábla megegyez, felterjesztessenek, s ezen feliratnak második részében kéressenek azon adatok is, melyek a kir. előadások első és harmadik pontjainak tárgyalásához szükségesek. Elfogadták továbbá azon felirati javaslatot, mely az előleges sérelmek orvoslását sürgeti, valamint azokat a feliratokat, melyek Kővár vidékére, Középszolnok megyére és a főrendi tábla néhány tagjának meg nem hívására vonatkoztak; de egyszersmind határozottan kijelentették azt is, hogy a szabad választást, a nyilvánosságot és a szólás törvényes szabadságát tárgyzó felirati javaslatokra nézve továbbá is megmaradnak előbbeni véleményüknél, s ezen tárgyak felterjesztéséhez nem járulhatnak.

Ekkor azonban Ráday Gedeon gr. önként lemondott országgyűlési követségéről, s e lemondását Pestmegye is elfogadván, megszűnt e részben az országgyűlési testület kiegészítésének kérdése, s az okozott sérelem tetteles orvoslásának lehetősége a multra nézve elenyészett. A mi pedig a jövődőt illeti, a KK. és RR. látván, hogy e tárgy felterjesztésére nézve a két tábla között megegyezést létrehozni lehetetlen, a szabad választásnak törvénybe ütköző minden korlátozása ellen ünnepélyesen óvást tettek s határozottan kijelentették, hogy a nemzetnek ezen szent és sérthetetlen jogára nézve a törvényekhez, a törvényes gyakorlathoz és az 1832—36-ik évi országgyűlésnek senki által kétségbe nem vont és tetteleg elismert példájához szorosan ragaszkodnak.

A SZÓLÁS SZABADSÁGÁN EJTETT SÉRELMEKRŐL, KÜLÖNÖSEN TEKIN- TETTEL A KURIA ELJÁRÁSÁRA.

A KK. és RR. 1839 június 24-dikén tartott kerületi ülésében Szentkirályi Mór szóba hozta a szólás szabadságán ejtett sérelmeket. Ő és utána többen előadták, a mik e részben az utolsó

országgyűlés idején történtek. Hogy Wesselényi b. azon beszédeért, melyet Szatmármegye közgyűlésén 1834 december 9-dikén tartott, hűtlenségi perbe fogatott; hogy hasonló sors érte Barsmegye követét azokért, miket a KK. és RR. 1835 január 22-dikén tartott országos ülésében mondott; hogy Békésmegyében azért, mert követeinek egy közérdekű tárgy érdemében utasítást adott, s azt több megyével közölte, kir. biztosi vizsgálat rendeltetett. Elsorolták azután, a mik az utolsó országgyűlés óta történtek. Hogy Wesselényi Miklós b. oly vádra, melyet törvényeink a hűtlenségi esetek közé számítanak, súlyos büntetésre ítéltetett; hogy többben megyéjük közgyűlésén kimondott véleményök miatt részint hűtlenségi, részint becsületsértési perbe fogattak; több ifju, kit az utolsó országgyűlés berekesztése után felségssértéssel vádoltak, katonai erővel fogságra vitetett és súlyos büntetésre ítéltetett; hogy Kossuth Lajos, ki több törvényhatóság felszólítására a megyék tanácskozásairól írott magánlevelezéseket folytatott, ettől eltiltatott, perbe idéztetett és súlyos büntetésben elmarasztaltatott.

A KK. és RR. 1839 július 3-dikán tartott országos ülése napi rendjén volt a szólás szabadsága tárgyában készült kerületi üzenet és felirati javaslat. Ez utóbbi elősorolván a szólás szabadságán ejtett sérelmeket és kiemelvén, hogy az 1790—91 : 12. t.-cz. szerint a végrehajtó hatalom csak a törvények értelmében gyakorolható s a bíróságok csak a fennálló törvények szerint, nem pedig azokról, vagy azok ellen mondhatnak ítéletet, kéri ő felségét, hogy az elszámolt szomorú esetekből eredő súlyos sérelmeket orvosolni, minden következsüket tetteg megszűntetni, s a nemzetet az önkény ellen minden oldalról biztosítani méltóztassék.

Az *elnök* a birói hatalom függetlenségére figyelmeztetvén a rendeket, a sérelmek orvoslására más utat ajánlott. Terjeszszék ugyanis ő felsége elé azon nézetüket, hogy azon törvények és törvényes szokások, melyekből mind a királynak szóban levő rendeletei, mind a kuriának ítéletei származtak, ez idő szerint többé nem olyanok, melyek akár a felségnek, akár a nemzet egy részének az alkotmány és a szólás szabadsága vagy szólási szabadság korlátozása körül forgó aggodalmait megszüntethetik, s ennél fogva mondják ki ezek megváltoztatásának szükségét. Minthogy e részben előreláthatólag közös leendő az országgyűlés megegyezése, meglesz az új törvények által jövődöre az elvre nézve a biztosítás; a mostani időt tekintve pedig terjeszszék ő felsége elé azon kérésüket, hogy az 'ezen' megváltoztatni kívánt törvényekből és szokásokból eredett legfelsőbb rendeleteknek és birói ítéleteknek következségeit kegyelem útján törölje el. *Andrássy* József, Esztergom megye követe, úgy látta, hogy nem oly idő van most, midőn alkotmányoknak vesztét lehetne féltetni, mert rövid idő leforgása alatt nyolcz alkotmány adatott a nemzeteknek, s csak egy enyészett el; de hogy attól lehet tartani, hogy a napról-napra harapodzó ingerültség és minden rend ellen növekedő kárhozatos

szenvedélyek veszélybe hozzák alkotmányunkat. Fölvasta a törvényt, mely a törvényes szokásnak törvényt magyarázó, hiányt pótló, sőt törvényt rontó erőt ad. Kifejtette, hogy a felségsértési esetek írónt követtelt eljárási gyakorlat nem csak 1795-ben, hanem 1802-ben és egymásra következett több esztendőken folytattott, s sem az akkori, sem a későbbi országgyűléseken senki a felségsértési eljárás ellen nem szólalt föl. A bírókról úgy vélekedett, hogy csak Istennek és lelkiismeretüknek tartoznak felelni. Kérdezte, hogy ha a törvényhozásnak egyik része taglalhatja az ítéleteket, vajjon a törvényhozásnak másik része, a fejedelem, miért ne avatkozhatnék szintén azokba, ebből pedig a bíróságok függetlenségének megszünése következék.

DEÁK FERENCZ: Azon kérdés fejtegetésébe, ha vajjon a jelen sérelmek súlyosabbak-e, vagy az 1790-és 1825-diki sérelmek, nem akarok ereszkedni. Küldőim azért küldöttek ide, hogy sérelmeinket orvosoljuk, és ha ezeknek feszegetésébe bocsátkozunk, hasonlók leszünk azon orvosokhoz, kik a helyett, hogy a nyavalyának rögtöni orvoslásáról tanácskoznának, magok között arról vetélkednek, ha vajjon a betegnek mostani nyavalyája súlyosabb-e, vagy az, melyben 20 év előtt sínlódott. Annyi bizonyos, hogy küldőim a történetekben súlyos sérelmeket látnak, s azokat orvosolni kívánják. Émlítették többen, hogy ezen orvoslás kegyelem útján történjék. Részemről hajlandó vagyok a legszelidebb módokat elővenni, csak célra vezessenek, s polgári kötelességünkkel megegyezzenek. Két oka van mostani fölszólásunknak: a törvényeinken ejtett sérelmek, s egyes polgártársaink szenvedése. Az igaz, hogy ez utolsóra nézve a kegyelem útja volna a legrövidebb; de ezen út helyreállítja-e a megsértett törvényeket? A megsértett törvények helyreállítása a kegyelemtől nem függhet, mert különben nem élnénk alkotmányos országban. Mikor sérelmeinket kívánjuk orvosolni, akkor törvényeink igazságát és nem kegyelmet követelünk. Azt hallottam, hogy a bíró független, szent és sértethetetlen. Ez igaz, de ezen állításnak polgári társágban nem lehet más értelme, mint hogy a bíró senki mástól, hanem csupán a törvénytől függjön,

különben, hogy még ettől is független legyen, ez képtelenség. Azt állítani tehát, hogy a bíróság csak lelkiismeretének és Istenének tartozik felelettel, annyit tesz, mint a polgári állás biztosságát a bíróság lelkiismeretére bízni. Vajjon, midőn egy alkotmányos országban maga a fejedelem személyessége mellett még más garantiákról is gondoskodik a nemzet, csak a bíróság lehet-e mindentől független? A törvénykezési rendszer egyenesen a polgárok biztosításául találtatott fel, s azt szorosán meg kell tartani. Azt mondják a kuria védelmére, hogy a jelen esetben a szokást követte, s felolvastatott azon törvény, mely a szokásnak törvényt rontó erőt tulajdonít; de figyelmezzünk, azt mondja azon törvény, hogy e szokásnak nyilvánosnak és köztudatunak kell lenni. De vajjon nyilvános volt-e a kuria által követett rendszer? vajjon nem titkos parancsok által hozatott-e be, s volt-e ezekről a nemzetnek tudomása? Kérdem, hogy a t. rendeknek csak egy harmada is, mielőtt a kérdéses ítéleteket olvasta, tudta volna-e ezen birói eljárást előre megjövendőlni? De magokra az ítélő birákra hivatkozom, magok is tudták-e ezt? Nemde, előbb kénytelenek voltak azon felső titkos rendelkezéseket elővenni, hogy azokból az eljárási rendszert megtudhassák? Így tehát nyilvános consuetudo-e ez? Lehet-e ily titkos procedurát szokásnak mondani? S ha megengedem, hogy ilyen állított szokás fennállott, vajjon lehet-e e szerint ugyanazon kérdésben, ugyanazon perben, egyszer így, másszor amúgy itélni? Wesselényi az ellene indított per ellen kifogást tett, s a bíróság a pert ítélet által megállapította. Balogh János az idézet ellen tett kifogást; erre a bíróság azt mondá, hogy az idézés elleni kifogásnak helye nem lévén, a bíróság megállapíttatik. Itt rendes törvényes utat követett a kuria, de már Kossuth kifogásaira azt ítélte, hogy a kifogásoknak a hivtelségi perekben nincs helyök. Hasonló történt a szokás magyarázatára nézve a kormány részéről.

A kormány Kossuthot törvényhatósági levelezéseitől eltiltotta, holott országgyűlési tudósításait több évekig elnézte. Ha állott a törvényes rendelet, Kossuthot az országgyűlési tudósításoktól is el kellett volna tiltani, ha pedig nem állott, nem lehetett őt később sem eltiltani. Ezen ellenkező hivatkozások azt mutatják, hogy a kormány és a kuria törvényeinket úgy alkalmazták, mint Verbóczy a fassiókról mondja: aliquando valent, aliquando non. Ily állásban természetes, hogy ha a szenvedőkre csak kegyelmet kérünk, s nem törvényeink megtartását, akkor ennek szerencsétlen következményei lesznek a hazára. Azt mondják sokan, hogy a törvények homályosak. De még ha így volna is, általános elv az, hogy senkit oly törvény mellett, mely valamit világos véteknek nem mond, büntetésben marasztalni nem lehet. Azt mondják, hogy szükség léssen törvényeinket a század szellemében javítani. Erről azonban majd annak idejében lehet szólni. De addig, míg a mostani törvények változtatva nincsenek, azokat meg kell tartani, különben a bíró a törvényhozó testen fölül állana, holott a törvényt, midőn nem felel meg a várakozásnak, csak az ország rendei a fejedelemmel együtt változtathatják meg. Azt is mondják, hogy törvényeinkben sok hiány van. De ezért azokat sérteni, vagy azoktól elállani nem szabad. Hallottam, hogy nincsenek most oly idők Európában, hogy alkotmányok megszüntetésétől kellene tartani; hallottam, hogy az alatt, míg nyolcz alkotmány született, csak egy veszett el. Éppen ez az, mi engem szomorít. Én magamat Európának ezen állásával vigasztalni nem akarom. Igaz ugyan, hogy Európára nézve ezen számítással a purum lucrum hét s a damnum csak egy. De vajjon ezen állással mit nyert a mi hazánk? Meglehet, hogy ha ismét nyolcz új alkotmány támad, ismét elveszhet egy, s nem lesz-e ez a mienk? Mily vigasztalás lesz akkor reánk nézve az, hogy Európa nyolcz új alkotmányt nyert? A mi a bírók iránti bizodalmatlanságot illeti, ha ez általá-

nos, kérdem, ki adott reá okot: azok-e, a kik a törvényeket meg nem tartották, vagy a kik a törvény megtartása mellett felszólaltak? Azt mondják, hogy ha mi kérdőre vonjuk a bírót, ezt fogja tenni más esetekben a végrehajtó hatalom is. Én a fejedelemben két hatalmat látok egyesítve: a végrehajtó és törvényhozó hatalmat; a birói hatalom kivétellett ugyan a végrehajtó hatalom felsősége alól, de azért ebből nem következik, hogy a bírót a törvényhozó hatalom feleletre ne vonhatná, s így a fejedelemnek is, mint a törvényhozás egyik részének, van joga a bírák feleletre vonására, csakhogy a dolgot ide az ország gyűlésére kell felhozni, s itt az összes törvényhozás által vonható a vétkes bíró feleletre, s midőn ezen jogot a törvényhozás mindkét része egyformán gyakorolja, akkor ennek nincs káros következése. Az ítéletek taglalásába bővebben ereszkedni nem akarok; a sérelmek is elő vannak adva az üzenetben; csak azt adom elő utasításom szerint, hogy törvényeket sérteni senkinek sincs joga, annál kevésbbé a bírának, kik őrijei a törvényeknek. Vajjon sértették-e a törvényt a bírák, az országgyűlés előtt keil világosságra hozni, s ha sértették, azon kérdés támad, készakarattól történt-e a megsértés vagy nem? Ha rosszakaratot fogunk tapasztalni, akkor a törvényes büntetés kimondását fogjuk kívánni. Ezen esetben, midőn közönséges a bírák iránti bizalmatlanság, ő felségét is megkérjük, hogy azon bírák helyeit másokat nevezzen ki. A rossz tanácsosoknak pedig Ulászló törvényei értelmében megbüntetését kívánom. Nem tartom azt, hogy ezen törvények ereje megszüntetett volna, sőt az 1825-diki országgyűlési tanácskozások mutatják, hogy ezen büntetést kívánni jussa volt a nemzetnek, mert csak ő felségének megnyugtató ígéretére állott el annak követelésétől. Ha ezen előadásom pártolást nem nyerend, akkor a kerületi üzenethez ragaszkodom.

A július 4-dikén tartott ülésében az elnök kimondotta, hogy a KK. és RR. elfogadják a kerületileg készült üzenetet.

II.

A KK. és RR. 1839 október 2-dikán tartott kerületi ülésökben tanácskoztak a főrendek válaszárol «a szólás törvényes szabadsága tárgyában» hozzájuk küldött üzenetre. A szóban volt büntető pörök megindításának elrendelését illetőleg a főrendek kijelentették, hogy a végrehajtó hatalomnak nem csak szabadságában, hanem kötelességében is áll, hogy az általa vétkesnek tartott polgárt a maga törvényes bírāja elé állítsa és a hibásnak gondolt cselekedet miatt törvényes úton és módon felelőssé tegye. A kérdéses pörökben hozott ítéletek pedig az 1790 : 12. alaptörvény által biztosított függetlenséggel fölt ruházott alkotmányos bíraktól credvén, törvénytelenekké nyilvánításukban, s eredményük megszüntetésének a KK. és RR. által kívánt módú szorgalmazásában a főrendek annál kevésbé egyezhetnek meg, mennél inkább megvannak győződve, hogy valamint ugyan egyrésztől az összes törvényhozásnak tagadhatatlan jussaihoz tartozik, hogy a törvényesékek eljárását akár új és határozottabb rendelkezésekkel, akár a régiek módosításával és eltörlésével jövőre szabályozza, másrésztől ezen kívül az alkotmányos bíró ítéleteinek nem csak a végrehajtó, de a törvényhozási hatalomnak is minden egyéb befolyásától tökéletesen ment és független állapotban kell lenniök. Bármely bíróilag már eldöntött eset taglalása avagy feszegetése akármely más közállományi hatalomnak már csak azért sem állhat szabadságában, mert mindegyiknek meg lévén a maga külön hatásköre, a bírói foglalatosság földadata pedig éppen az egyes eseteknek a törvényekre való lelkiismeret szerinti alkalmazásában állván, ennek gyakorlása kirekesztőleg csak a bíróságot illetheti meg, s rajta kívül az összes alkotmányos jussoknak és viszonyoknak gyökeres fölforgatása és a legveszedelmesebb következtetésekre való alkalom szolgáltatása nélkül senki által nem követelhető. A KK. és RR.-nek a felségsértési perekben követett eljárásra és a hűtlenségi perekben hozott ítéletekre vonatkozó fejtegetéseire a főrendek azt felelték, hogy régiebb időkben, az 1559 : 43. és az 1715 : 7. és 9. t.-cikkelyek szerint, hazánkban a felségsértési és a hűtlenségi bűnökröl maga a király ítelt, hatalmában lévén még az országon kívüli bíraskodás is egészen az 1790/91. esztendeig, midőn az 56. t.-cz. által mind a hűtlenségi, mind a felségsértési perekben való bíraskodás a hazai főtörvényesékekre ruháztatván, ezzel az országnak minden aggodalma, a melyet polgárainak idegen bírák elé való állítása gyakran okozott, tökéletesen megszűnt. Kevés évvel ezen törvény alkotása után az 1794. és 1795-dik évi gyászos emlékezetű esetek a kir. főtörvényesékeket a felségsértési bűnök iránti bíraskodás törvényes kötelességének teljesítésére kényszerítették. Ekkor keletkezett a kir.

kurlánál az az eljárási rendszer, a melyet a főtörvényszékek azon idő óta mai napig követtek, a melyről az 1807-diki országgyűlés óta, a mikor a rendek ezen eljárás egy részének módosítását sürgették, az országnak hivatalos tudomása volt, s a mely a Hármaskönyv előbeszédének 11-dik és 11. részének 6-dik címjei értelmében a számos esetben ismételt egyforma gyakorlat által a bírónak annyira megszeghetetlen szabályul szolgáló törvényes szokássá vált, hogy tőle eltérni addig, míg a törvényhozás ez iránt másképpen nem rendelkezik, a törvényszékeknek az újabb időkben sem állhatott hatalmukban. A mennyiben pedig a szóban levő perek közül némelyek szoros értelemben vett hűtlenség címén folytattattak, a főrendek úgy látták, hogy a KK. és RR. nehézségei főképpen abban sarkalnak, mintha szóval hűtlenséget elkövetni nem lehetne, s hogy ennél fogva a törvényszékek a törvényt önkényesen magyarázták volna. Ennek ellenében a főrendek azt állították, hogy szóval vagy írással is lehet a közállomány ellen fölemelkedni. «Hogy az 1723 : 9. t.-cz.-nek 2. §-ában érintett vétség neve, figyelmezve különösen az 1. rész 13-dik címének 5. §-ára, kérdésen kívül az illetén szó és írás általi fölemelkedéseket sem rekeszti ki, annál bizonyosabb, minél inkább ide mutat ezen §. kifejezéseinek általánossága, valamint szintén az is, hogy az 1723 : 9. t.-cz.-ben érdeklött egyéb esetek is olyanok, melyeket ellenségeskedés nélkül lehet elkövetni, s minél erősebben támogatja ezt azon nézet is, hogy mivel az 1715 : 7. cz. a hűtelenségi perekben a védelmet rendszerint szabad lábrol engedi eszközöltetni, az illetén perekben fogatni rendelt esetekről általában oly fogalma nem lehetett légyen az akkori törvényhozásnak, mintha ezeknek mindig és mindenkoron ellenséges voltúaknak kellene lenni, mert föl sem lehet tenni, hogy az 1687 : 4. t.-cz.-nek alkotása után olyan hűtelen, ki ellenséges cselekedettel emelkednék a kir. szék és ország állománya ellen, szabad lábon hagyni rendeltethetett volna.»

DEÁK FERENCZ: A főrendek a szólás szabadsága tárgyában hozzájuk átküldött üzenetünket taglalván, először is arról szólanak, hogy a kormány helyesen cselekedett, midőn azon pöröket elrendelte. Erre nézve azokhoz, miket Somogy követe elmondott, nincs mit hozzáadnom, s röviden csak azt jegyzem meg, hogy a kormánynak van ugyan joga felügyelni a közbátorság föntartására, de ezt önkényes hatalommal nem gyakorolhatja, mert erre nézve a törvény szab korlátot. Hogy ezt a kormány önkényesen nem magyarázhatja ott, hol a törvény világosan szól, azt több követ urak kifejtván, én csak arra felelek, mit

a főrendek üzenetünket megtámadólag különösen a bíróságról mondanak. Azt mondják ők, hogy az eljárás helyes volt, hogy az ítéletek törvényesek, s nekünk nincs jogunk, azokat törvényteleneknek mondani. Ezen ellentétben levő két állításra nézve nincs más hátra, mint tényeket hozni fel.

Én azt mondom, hogy az eljárás és az ítéletek nem törvényesek, mert, a mint már kimutattuk, a bíróság a törvény rendelte formákat megsértette, s oly törvény elleni elveket állított fel, melyek nem csak törvénybe ütközők, hanem veszedelmesek is. A formát megsértették a birák több pontokban: midőn az ifjak a szabad védelemtől megfosztattak, ügyészeiktől törvényben nem létező eskü kívántatott, védelmezőik a kir. fiscus szobáiban zárt ajtóknál dolgozni kényszerítették, a rokonaikkal való társalkodástól eltiltattak, szóval, a szabad védelem tőlük megtagadtattott; továbbá, midőn a kuria a tanuk meghitelesítését, szembesítését nem maga tette, hanem egy-két emberre bízta, s vannak még több ilyek, melyeket menteni nem lehet.

Azt mondják a főrendek, hogy ezen eljárási mód a törvény alkotása után keletkezvén, az több hűtlenségi esetben folytattatott, s azt a kuria consvetudója hozta be, annálfogva attól el sem állhatott, minthogy a kuria hatósága ezen perekre nézve az 1790 : 56. t.-czikk által megállapítottatott.

Ezen törvény azt mondja: «*ut causæ hæc ab ordinariis regni judiciis nullo sub titulo avocentur*». Én itt nem csak a bíró személyét, hanem az eljárási normát is értem, mert a *judicium* alatt nem csak az ember, hanem a forma és mód is értetik. Már midőn a törvény ezen pereket a kuriára rendelte áttétetni, ha a régi *commissionális* formát meg akarta volna tartani, azt világosan kimondta volna, s éppen azért, mert a formáról nem szólt, minden magyarázat oda üt ki, hogy azon perek nem csak a személyekre, hanem a formákra nézve is áttétettek, mert különben

mi nyereség fogott benne lenni? A régibb törvények azt mondják, hogy ő felsége maga ítélhet ezen perekben az országon kívül, de csak magyar törvény szerint; ha pedig maga nem ítél, akkor tartozik azokat magyar tanácsosok által magyar törvény szerint ítélteni. Ha állana is azon törvény, ő felsége nem vesződött volna ezen perekkel, kellett tehát azokban magyar bírának magyar törvény szerint itélni. Ha tehát az 1790 : 56. t.-cz. a formákat oda nem értette volna, akkor csak úgy állana a dolog, mint a régibb időkben, mert a kir. tábla tagjai is éppen úgy királyi kinevezéstől függenek, mint azok, kiket régenten a király nevezett, mert az mindegy, akár egyes esetekre rendeltessék ki a bíró, akár legyen egy a kormány által kinevezett bíróság. Azt mondják a főrendek, hogy consuetudo hozta be azon formákat, melyek szerint a kuria ítél. Ezt kimondani szép, de a valóságban ez nem áll, mert azokat az 1790-diki felsőbb parancs hozta be, melyet, mivel kihirdetve nem volt, nem kétlem, éppen akkor kerestek ki a bírák a kuria archivumából, hogy megtudják, mi foglaltatik benne? Vajjon consuetudo-e ez? megegyezik-e a prolog. 6. címével? Nézzük, mit mond Verböczy §. 12. : «lex debet esse justa, honesta, possibilis secundum naturam et consuetudinem patriæ etc. et si tamen quid ambiguum, vel obscurum fuerit, ejus est interpretari, qui condidit». Vajjon a kormány által kiadott parancs szülhet-e consuetudot? Csak maga a kormány-e a törvényhozó hatalom? A 1790 : 12. t.-cz. nem osztja-e meg a törvényhozást a nép és a fejedelem közt? Azt mondja továbbá Verböczy «ut consuetudo sit rationabilis, tendat ad bonum publicum, et non sit contra jus naturale, gentium et positivum», azon gyakorlat pedig, melyet nem egyes esetek, hanem felsőbb parancs hozott be az ítélő székeknél, nem rationabilis, ellene van a positiv és természeti törvényeknek, mint azt Gömör követe megmutatá, mert hogy az embertől megtagadtassék a teljes véde-

lem akkor, midőn élete és vagyona forog kérdésben, ügyésze rendkívüli esküire kényszerítettessék, titkon dolgozásra szorítottassék, a perbe iktatandó védelmet a fiscus censurája alá vegye: vajjon megegyezik-e ez a természeti törvénnyel, vagy nem borzad-e inkább vissza az emberi természet is ezektől? S így maga a főrendek állítása mutatja, hogy éppen a 6. cikk szerint helytelen ezen consuetudo. Ha a kuria felsőbb parancs következtében consuetudot hozhat be, kérdem, volt-e joga az ország rendzinek a patensek szerint hozott ítéletek ellen felszólalni? 1811-ben egy kir. parancs meghagyá a kuriának, hogy: így fogsz itélni a correlatiók tárgyában, a kuria úgy ítél, következésképpen a főrendek logikája szerint ítéletei helyesek. Ez szép következtetés lenne, ha magok a főrendek is nem mondtak volna ellent az 1811. és 1825-diki országgyűléseken ezen ítéleteknek; különösen az 1825-diki rendek azt mondják az augusztus 11-diki feliratban: csak azon ítéleteket fogjuk törvényeseknek tartani, melyek az 1790:12. t.-cz. következtetésében a fennálló törvények rendelkezéshez képest fognak hozatni. (1825-diki iromány 3. kötet.) Nyíltan kimondták itt, hogy a patensek szerinti ítéletek az ország rendeinek felfogása szerint nem törvényesek. Már ha ezt ki lehetett mondani 1825-ben a correlatiók tárgyában hozott ítéletekről, nem látom okát, miért ne lehetne ezen ítéleteket is, melyeknek hozásában különösen az eljárásra nézve a kuria kir. parancsolatot követett, szintén törvényteleneknek mondani? Ebben van a birói függetlenség legnagyobb satirája: függetlenségnek mondani a biróságot, melynél az ily élet és halál kérdésében az eljárást legelőször felső parancs határozta meg. Itt maga a biróság sértette meg függetlenségét, midőn a kir. parancsnak nem mert ellene mondani. Miért nem volt elég független az akkori biróság azt félrevetni? miért nem volt elég független a mostani biróság kimondani, hogy nekünk ezen parancs zsinórmértéket nem szab,

hanem *cinosura* a törvény? A kir. kuria a katonai karral lett elfogatásokat az ítéletekben egy szóval sem érinti; pedig neki, mint a törvények őrjének, kötelessége lett volna a *fiscus* ezen *factumát* helyteleníteni. Azon szegény ifjak magukat nem is védelmezhetvén, nem szólhattak, hanem a kuriának lett volna kötelessége kimondani, hogy a *fiscus* az elfogatásokkal törvénytelenül cselekedett.

Hibának tartom továbbá, hogy Kossuth Lajostól a szabad lábbon való védelem megtagadtatott. A főrendek azt mondják, hogy az 1687: 14. t.-cz. szerint az elfogatás nem volt helytelen. Kénytelen vagyok magamat a törvényhez tartani. Az 1715-diki törvény azt mondja: «*Extra tamen solum casum atrocis perduellionis, seu criminis læsæ majestatis, citationem ante capturam, in aliis omnibus, ac etiam notam infidelitatis, de jure municipali Hungariæ, inferentibus casibus, semper observari, nec ullo sub titulo ommitti debere*». A törvénynek ezen szavai: «*nec ullo sub titulo ommitti debere*» oly tiszták, oly határozottak, hogy semmi kivételt nem szenvednek. Már hogy ezen értelemben törvénytelen volt az elfogatás, s azután a szabad védelemnek a megtagadása, csak az hozhatja kétségbe, ki a törvényt vagy nem érti, vagy annak értelmét el akarja csavarni. A főrendek továbbá a formákra nézve különös ellenmondásba esnek. Az eddigi ellenmondásokat holmi gyakorlattal védelmezték; de kíváncsi vagyok tudni, hogy fogják ezekben védelmezni a kuriát? Wesselényi Miklós báró azon perben, mely ellene a mult országgyűlés alatt indítatott, azon kifogást tevő, hogy pere az országgyűlés alatt helytelenül volt kezdve, s ezért annak leszállítását kívánta, szóval *exceptákkal* élt. Erre a kir. tábla 1836-ban ezen ítéletet hozta: «*competentia fori, tam ratione loci etc. ob notam circa judicatum exceptionem rejici*»; tehát Wesselényi báró ezen kifogására ítélet hozatott. Balogh János hűtlenségi pörében az idézés ellen tett kifogást; a kir. tábla erre azt mondta,

hogy a kifogás nem áll s az idézést megállapította. Később, 1838 június 16-dikán hozott ítéletében, ugyan csak Wesselényi perében, a kir. tábla azt mondotta, hogy ily perekben nincs a kifogásokkal való védelemnek helye, tehát a kir. tábla itt egyenesen kimondta, hogy a hűtlenségi pörben a kifogásokkal való védelemnek helye nincsen, pedig éppen ő maga, a kir. tábla, ugyanily perben a kifogásokkal való védelem fölött már ítélte, s így tette megismerte, hogy azoknak helye van. Vajjon t. RR. az ily bíróságnak, mely ugyanazon pörben ily ellenkezőleg, ily magának ellenmondólag hoz ítéletet, mely azt, mit maga előbb ítélet által elismert, később általánosan elveti, az ily bíróságnak — mondom — eljárását lehet-e törvényesnek mondani? Óhajtom, hogy ebben engem valaki felvilágosítson, mert előttünk csak az ítéletek állanak, s nem tudom, mi annak alapja, hogy a kir. tábla magával annyira ellenkezik? Szeretném tudni, mivel védelmezik magukat? Azt mondják-e, hogy ez is a normativumban van? Vagy először is meg kellett volna tartani ezen normativumot, vagy most sem. A procedura egyes részleteibe ereszkedni nem akarok, hogy több remediumok, mint revocatiók, prohibitiók, s némely kérdésben a főlebbvitel meg nem engedtetett. A RR. előbbi üzenetükben azt mondták, hogy törvénytelenek az ítéletek, hogy törvénybe ütköző elveket állított fel a kuria, s hogy ezáltal a törvényhozás fölébe emelte magát. A főrendek ennek helyességét tagadják, tehát ennek bizonyítására is tények kellenek. A kuria tette megállapítja azt, hogy közgyűlésen előadott vélemény még akkor is, midőn azt semmi vétkes tett nem követi, midőn az által senki törvénytelenégre föl nem szólítatik, midőn a szóló csak a rendes törvényhozás által kívánja azt elhatározni, a mi alkotmányszerű, törvényes, s a mit az országgyűlés már egyszer ő felségének felterjesztett: hogy ily esetben is a kimondott vélemény lehet hűtlenségi pörnek a tárgya. Nem akarok több terre-

numot védelmezni, mint a mennyi ezen esetben megtámadtatik. Ezen tárgy már a múlt országgyűlésen megvitattatott, s így abba nem bocsátkozom; most csak azon egyszerű kérdésnél maradok, mely a jelen esetben főnforog. Vajjon, ha még ilyen vélemény előadása is lehet hűtlenségi per tárgya; ha ily esetben is a kir. fiscus szabad tetszésétől függ valakit nótára huzni, s a bíróság önkényétől a notát elhatározni: hol van akkor a köztanácskozások szabadsága? Nem illenek ide azon extremumok, melyeket a főrendek mondanak, hogy szóval is lehet lázítani és fegyveres ellenállásra ingerelni. Ez itt mind nem történt; itt csak vélemény adatott elő; pedig a törvényekben factumokról van szó, s a főrendek mégis azt állítják, hogy itt is a legsúlyosabb büntetéssel lehet fenyeíteni. Ezen elv nem csak a szenvedőkre, hanem mindnyájunkra, az egész országra nézve veszedelmes; mert ha a kuriának ez elve főnmarad, akkor a törvénytől jobbra-balra eltérhetni, a törvényt terjeszteni, szélesíteni, kivált oly törvényszéknek, mely felelettel nem tartozik, könnyű dolog; szóval, ha ezen elv áll, akkor a t. RR. a nemzet szabadságát, függetlenségét átadták a bíró önkényének, azon bírónak, ki a főrendek véleménye szerint senkinek felelettel nem tartozik, s mindentől független nem csak, hanem egyszersmind oly szent és sérthetetlen, hogy még akkor is, midőn törvényt sért, az állam felforgatása nélkül nem lehet mondani, hogy törvénytelenül ítél.

Igen fontos továbbá azon elv is, melyet a kuria tetteg föllállított, hogy a kormány cselekedeteiről szigorúabban szólni annyit tesz, mint a fejedelem személyét sérteni. Ha ez áll, akkor azon alternativába esünk, hogy vagy szabad minden tartózkodás nélkül a fejedelem cselekedeteiről csak úgy, mint a kormányéiról — nem tekintve a fejedelem személyének szentségét — véleményünket kimondani, a mit nagyon veszedelmesnek tartok, mert a história mutatja hogy ezen elv vezet legbizonyosabban anarchiára; vagy ha

ez nem szabad, a mit szabadnak lenni nem hiszek, akkor az lenne a következés, hogy a kormány ellen nem volna szabad szigoruabban kimondani azt, mit a fejedelem ellen kimondani vétek. Ebből továbbá az következnék, hogy a mit a kormány tesz, azt egész hűséggel vakon elfogadni tartozunk. Így a kormány mindenkor a fejedelem palástja alá bújhatna, s hol volna akkor az Ulászló VI. könyve 7-dik rendelete, a melyről legalább az 1825-diki országgyűlés még azt hitte, hogy ezen törvény áll, mert a tanácsosokat nemcsak feleletre, hanem büntetésre is kívánta vonni. Ha pedig a főrendek által felállított elv megáll, akkor a felhozott törvény rendelete egészen megszűnik, mert senkinek sem szabad nyulni a kormány tetteihez a nélkül, hogy a fejedelem személyét ne sértené. Figyelmeztetem a RR.-et itt egy körülményre, t. i. azon szép viszonyra, mely a kormány és az ítélőszékek közt van. Ha a kormány valakire azt mondja: «ez hívtelen, ez büntetést érdemel», a bíró viszont ezt mondja: «a kormány illethetetlen, sértethetetlen», s a kormány ismét a bíró ítéletére azt mondja: «hogy ha az törvénytelen is, a világeért sem szabad érinteni». S így látjuk, hogy az ítélőszék a kormányt, a kormány az ítélőszéket védi törvénytelen-ségeiben, minket pedig a kettőnek törvénytelen-sége ellen semmi sem véd egyéb, mint a törvény, melyet egyik sem tart meg. Ha ezen elv így áll, akkor oly kapcsolatba hozza ezen két hatalmat a nemzet ellen, hogy polgári alkotmányunk, sőt országgyűlésünk is merő satirává válik, mert ez nagy nehezen megkészténé a törvényeket, de ezeket ama két hatalom meg nem tartaná; mi ez iránt a gyűléseken felszólalunk, de ekkor a fiscus a szólót nyakon kapja, s oda adja a bírónak, ez megczitáltatja, megitéli, három vagy több évre becsukatja; eljön az országgyűlés, mely azt, a mi három év előtt igazságtalanul történt, orvosolni akarja, s a kormány ellen kifogást tesz, különösen pedig az ítélőszékek ellen, melyek törvénytelenül ítél-

tek, de a kormány és ítélőszékek egyezőleg azt mondják: «az Isten mentsen meg, a birói ítéleteket, ha törvénytelenek is, tűrjük inkább, mint megbántuk a birói függetlenséget, mert fölfordul az állam». Ily esetben hol lelünk oltalmat az ellen, a mi törvénytelenül történt; így a törvényhozás fölösleges, s adjuk át az egész alkotmányt a törvényszékeknek, bízzuk rájuk, hogy iránta tetszésünk szerint rendelkezzenek, mert úgylis mi nyereség benne, ha a bírák úgy sem kötelesek a törvényeket megtartani?

A harmadik elv, melyet a kuria az ifjak elleni perben ítélet által megállapított, az, miszerint vétkül tulajdonítja az ifjaknak, hogy felsőbb engedelem nélkül casino név alatt társaságba álltak. Így tehát casinót felső engedelem nélkül alakítani nem szabad, kivált, ha ellene valahol resensus mutatkozik, a mint az ítélet mondja: «ab undique». Ezen ab undique resensus az ország rendeitől nem támadt, mert noha a múlt országgyűlésen jelen voltam, ezt még sem tapasztaltam. Lehet, hogy azok mutattak resensust, kik az ifjuságra felügyelnek, talán a personalis, vagy a kir. tábla többi tagjai; de hogy ez azért vétkes cselekedet lett volna, az az első, a mit hallok; az egészen új elv, hogy a társalkodási egyesületek vétkesek. Ez utoljára oda visz, hogy nálunk is, valamint más országokban, politikai felügyelet tárgyaivá teszik a társasági egyesületeket. Szeretném látni azon törvényt, mely ezeket, sőt politikai egyesületeket is, hazánkban tiltana. Erre nem tudunk törvényt mutatni, s ha nem tudunk, ki bizta a kuriára, hogy erről törvényt alkosson? Nem igaz-e tehát, hogy a kuria törvény feletti állásra emelte magát? Vajjon ott, hol törvény hiányzik, lehet-e a kuriának pótolni a törvényeket? különösen oly esetekben, midőn általános személyes politikai jogokról s társalkodási életrendszerrel van szó? Ha ez meglesz engedve a kuriának, akkor tökéletesen vége van minden erkölcsi kifejlődésnek; akkor azt mondhatja például a kuria: «én veszedel-

mesnek tartom a magánlevelezést», s ekkor nem csak ezt, de mindent eltilthat, a mint látjuk is Kossuth történeteiben, a ki magánlevelekben írta azt, mit százan gyűléseken mondtak, a mit nagyobb fontosságú dolgokról, a kormány s minden ember tudtával, negyedfél évig folytatott. Most ezen levelezés nem szabad, s miért? Tiltja ezt a törvény? Szeretném látni ezt a törvényt. Én egyet sem láttam. Tehát szabad a felségnek eltiltani azt, mit a törvény nem tilt? Mi lesz abból, ha ezen elv érvényre emelkedik? Így utoljára egy általános rendszabály fog kibocsátatni, melynek alapján mindenki egy egyszerű rendelettel eltiltathatik attól, a mi a kormánynak inyére nem lesz. Helyesen és törvényesen mondotta-e tehát a kuria, hogy ily levelezéseket sem törvényre, sem gyakorlatra alapítani nem lehet? A gyakorlatra nézve állítása nem áll, mert a mult országgyűlésen Kossuth ezen levelezést nagyobb kiterjedésben gyakorolta, s így a gyakorlat is mellette áll. Törvénytelennek tartom tehát azon elvet, hogy az ily eltiltásnak nem engedelmeskedni hűtlenség. Mondja-e valahol a törvény, hogy az ily eltiltások szabadok, s a levelezés tilos? Ha pedig szabadok a levelezések, akkor az eltiltás nem törvényes, annak nem engedelmeskedni nem hűtelenség. Az esetet felvéve, az eltiltás szolgabíró által történt. A kuria itt tényleg azon elvet állítja fel, hogy szabad magánlevelezéseket eltiltani a nélkül, hogy az eredeti eltiltó parancs vagy annak párja az eltiltottal közöltetnék, s ha az eltiltott, a ki az eredeti parancsot nem is látta, azt magával eredetiben vagy legalább párban közöltetni kívánja, s ettől függeszti föl cselekvéseit, s ez a parancs soha vele nem közöltetik: lehet-e mégis mondani, hogy az ily eltiltásnak nem engedelmeskedni hűtlenségi bűn? Ezen elvet állapítja meg a kuria; de vajjon törvényes, igazságos-e ez, s az egészre nézve nem veszedelmes-e? Sőt tovább megy a kuria, s tetteleg megállapítja azt is, hogy az ily parancsolatokat a törvényhatóságok

elmellőzésével egyesekhez is lehet küldeni. Nem akarom említeni, a mit Gömör követe a multkor kifejtett. Hajdan a magyarnak ellenszegülési joga volt; de 1687-ben az ország rendei azt eltörölték; azonban soha sem volt eszükben azt határozni, hogy eltöröltetvén ezen szabadság, az ország minden felső parancsnak vakon tartozik engedelmeskedni, s azok ellen, ha törvénytelenek, felszólalni szabad ne legyen. Az ellenállás helyett megállapítottatott a megyéknek azon joga, hogy a törvénytelen parancsok ellen felszólaljanak, s azok iránt okaikat ő felségéhez felterjeszthessék. Ezen ösvényt követé az országgyűlés is. Az ország ezen joga sarkából kiforgattatnék a kuria ezen elvénél fogva, mert e szerint ő felsége nem küldi a törvényhatóságokhoz legfelsőbb parancsát, hanem egyes emberekhez, kiknek vakon engedelmeskedni köteletség, különben hűtlenségi pörbe esnek. Ezen elv — merem állítani — veszedelmesebb az absolutismusnak akármely fokozatánál; mert absolut monarchiában legalább általános parancsokat bocsát ki az uralkodó, melyek zsinórmértékül szolgálnak a polgárok cselekedeteinek, hogy tudja ki-ki, mit szabad és mit nem szabad tennie. De nálunk a kuriának ezen elve mellett senki sem biztos arról, ha vajjon egy felsőbb parancs nem fogja-e neki megtiltani, mit mások a törvény értelmében tesznek; ettől pedig a rabszolgasághoz csak egy lépés van; mert ha a kormánynak szabad egyes embernek megtiltani azt, a mit törvény nem tilt, s ő vakon engedelmeskedni tartozik, különben hűtlenségi pörbe esik, kérdem, hol van ekkor a személy- és vagyonbeli bátorság?

Még tovább megy a kuria, midőn mint borzasztó és iszonyuan terhelő körülményt említi ítéleteiben azt, hogy Kossuth ez eltiltása miatt a megyékhez mert folyamodni. Vajjon hát már az ország törvényhatóságaihoz folyamodni is véték? vajjon lázítás-e ez? vajjon a megyék nem mondhatják-e ki az eltiltás tör-

vényes vagy törvénytelen voltát? Sőt még ennél is tovább megy a kuria, mert Wesselényi ellen, mint terhelő körülményt, azt hozza fel, hogy pörét minden megyéhez megküldötte, s azon pört, mely neki vagyonát és életét érdekelte, s mely nem titokban folyt, okleveleivel együtt a megyéknek megküldötte. Vajjon vétket követett-e el ez által? A törvény ezt nem tiltja: hogy merete tehát a kir. kuria ezt neki vétkül imputálni? Nem igaz-e hát, hogy a kir. kuria a törvényen felül emelte magát, midőn arról rendelkezett, mire csak a törvényhozásnak van joga? Nem akarom mostani előadásomat a kuria egyes tagjaira alkalmazni; de ha én bíró volnék s oly ügyben kellene itélnem, melyre nézve a vélemény az országban több részre oszlik, sőt melynél a közvélemény hajlandó a szenvedőt pártolni, s ügyét igazságosnak tartani, én azonban mint bíró a pörbeli irományokból látnám, hogy ő valódi büntetést érdemel, s ennek következtében méltán gyaníthatnám, hogy talán a jól föl nem világosított közvélemény megróna, hogy igazságtalanul itéltem: ily esetben mi volna az én legitimitióm? Az, hogy ezen pör az egész világ előtt tudva legyen, hogy nyilvánosságra hozassék, mert csak így igazoltatnék az általam hozott ítélet. De a kir. kuria nem így tett, hanem megfordítva cselekedett: terhelő körülménynek vette azt, hogy Wesselényi báró pörét a megyékkel közleni merete, s a kuria retteggett, hogy azok lássák, miben van a dolog. Itt ismét az emberi indulatok természete azt mutatja, hogy a mely ember a világosságtól retteg, s azt kerülüli, gyanussá szokott válni. Ne nekünk tulajdonítsa tehát a kuria, hanem ítélete azon pontjának, ha az országban igen sokan azt fogják mondani: azon bíró, ki fél, hogy a pör körülményeit mások is tudják, nem igen bizik ítéletének igazságában, s így maga fölött mondta ki az ítéletet. Azt tette tehát a kuria, a mit a t. RR. előbbi üzenetükben nem helyeselték. Oly elveket állított fel t. i., melyek törvényeinkben fel-

állítva nincsenek, véteknek mondotta azt, a mi nem vétek, s így magát a törvényhozáson felül emelte; a nemzet szabadságát megszorító elveket állított fel ítéleteiben, s annál fogva ezen ítéletek — tisztán és határozottan mondom ki — törvénytelenek. Ha pedig ezek törvénytelenek, akkor — általmenvén a főrendek üzenete 2-dik pontjára — kérdem, miért ne volna ezt szabad kimondani? Hát oda akarják szorítani a főrendek a törvényhozást, hogy azt se mondhassa ki, a miről meg van győződve, hogy úgy van? Hát csak ezen testület az, melynek az igazat kimondania nem szabad? A törvény tiltja ezt? Nem, hanem egy különös viszonyos védelem kedvéért, mely a kormány és a bíróság között van, újdonna új felállított theoria. Nem ereszkedem theoriai fejtegetésekbe; tudom azt, hogy az újabb publicisták az állam három hatalmát, ú. m. a törvényhozóit, a bíróit és a végrehajtóit, megkülönböztetik egymástól; de azt is tudom, hogy ezen három hatalom nem külön és mintegy magából eredett hatalom, hanem a birói és végrehajtói hatalom az elsőnek, t. i. a törvényhozásnak folyománya, mert a törvényhozói hatalmat az állam maga gyakorolja, a másik két hatalmat pedig átadta másoknak. Gyakorlatilag akarok szólni. Ha a bíró a törvényt szabta formákat meg nem tartja; ha azt mondja véteknek, a mi nem az; ha törvényt akar szabni ott, a hol nincs rá szükség; ha meg akarja tiltani azt, a mit törvény nem tilt, s nem szabad kimondani, hogy mindezek törvénytelenek: akkor nincs szükség törvényhozásra, mert a főrendek elvei szerint a törvényhozás is a bíróságra ruháztatik által. Ezt Magyarországra alkalmazva azt állíthatom, hogy oly kiterjedésben, mint a főrendek állítják, a birói függetlenség soha sem divatozott. Bizonyítják ezt Szent László és Kálmán törvényei; az 1498: 4. t.-cz. szintén szigorú büntetést rendel a bírókra, pedig nem lehet mondani, hogy ezen törvény megszűnt, mert az 1807-diki kir. előadások sorában annak eltörlését maga a kormány

sürgette, de ki nem vihette. Ezen fönnálló törvények bizonyítják, hogy a hajdankorban nem ismerte el az ország azt, hogy a bíróság annyira független, hogy azt semmi tekintetben feleletre vonni nem lehet. Azonban nem is ment annyira határozatunk, mert a többség nem kívánta feleletre vonni a bírákat, hanem csak azt mondja, hogy az ítéletek törvénytelenek, mert így van meggyőződve; miért ne volna tehát szabad ezt ki is mondani? mikor változott meg az ország *jus publicuma*? Hiszen már 1811-ben és 1835-ben kimondták azt az ország rendei, sőt 1811-ben előre kijelentették, hogy mindazon ítéletek, melyek a correlatiók dolgában a patensek szerint hozatnak, törvénytelenek, 1825-ben pedig már nem csak megelőzőleg, hanem visszahatólag is kimondták, hogy mindazon ítéletek, melyek nem törvény, hanem kir. patensek szerint hozottak, törvénytelenek.

S így, ha ezt akkor ki lehetett mondani, miért ne lehetne most is? annyival inkább, mivel oly világosan, oly határozottan látjuk, hogy a mostani ítéletek mind a törvénykezési formára, mind az azokban felállított elvekre nézve nem törvényesek, sőt a házára nézve veszedelmesek. Van tehát jogunk, sőt kötelességünk továbbá is kimondani, hogy azon ítéletek törvénytelenek. Én igen furcsának találnám e tábla helyzetét, minthogy azt hiszem, alig lesz valaki közöttünk, ki az előadottakban sérelmet nem lát, ha mégis azok következtében nem merné kimondani, hogy törvénytelenek az ítéletek; az egyik a másikkal oly szoros összefüggésben van, hogy e kettőt egymástól elválasztani nem lehet.

Szólok végre röviden arról, a mit a főrendek az iránt mondanak, hogy új törvényt alkossunk. Ha ezt szükségesnek látnám, nem ellenezném, s magam is kívánnék oly törvényeket alkotni, melyek a mai szelidebb század szellemének megfelelnek; de hogy akkor, midőn a főrendek a bíróságnak oly terjedelmes függetlenséget szándékoznak megalapítani, új törvénye-

ket alkossunk, azaz kimondjuk, hogy mi jobbaknak látjuk a most javaslatba hozott törvényeket az eddigieknél, s kívánjuk, hogy a bíró ezután azok szerint ítéljen, azonban, ha ő e részben kötelességében el nem jár, ám lássa, Isten neki, hiszen ő független: ez valóban a törvényhozásnak satirája volna. De különben is jelen sérelmeink az alkotandó törvényekkel a legkisebb kapcsolatban sincsenek; a érelmeket nem az alkotandó törvényekből kell megítélni, hanem az eddigiekből; ha sértve vannak ezek, orvosolni kell a sérelmeket; ha hiányosak a törvények, alkotni kell jövődre újakat; de ez a sérelmeknek a multa való orvoslásával semmi összeköttetésben nincs. Így tehát, mivel most az ország sérelmeiről van szó, mindenke-előtt ezeket kell orvosolni. Mindezeknél fogva arra vagyok bátor figyelmeztetni a RR.-t, hogy mindaddig, míg az elvekre nézve a főrendekkel így állunk; míg a főrendek vagy tán a kormány is azt mondják, hogy a bíróság függetlensége oly igen messze terjed; míg a bírónak kinevezése a kormánytól függ: mindaddig — akármi érje hazánkat — a legnagyobb veszedelem volna új törvények hozásába bocsátkozni; mert akkor a bíró Magyarországon nem volna védpaizsa az ártatlannak, nem volna védfal, mely az egyes polgárok szabadságát mentené az önkény ellen, hanem ez által oly eszköz adatnék a bíró kezébe, melylyel a polgárok szabadságát, életét elölhetné, s alkotmányos jogainktól megfoszthatna. Figyelmeztetem a t. RR.-et, hogy a szólás szabadságára hazánkban soha nagyobb szükség nem volt, mint most, midőn a haza mindennapi szükségeinek elrendezése van kérdésben. A mult országgyűlés megkezdette a hibákat javítani, hibás rendszerünket kiigazítani; ezekben ezerfelé oszlanak a vélemények; itt minden ember előadván vélekedését, az elmesurlódások elkerülhetetlenek, az eszmék csak így fejlődhetnek ki, kivált oly országban, mint hazánk, hol a sajtó az elméket előre el nem készítheti, hol minden nyilvánosság csak ide van szorítva.

Ha ettől is meg leszünk fosztva; ha akkor is, midőn a dolog kifejtésére kell vigyázni, a szavak megválogatására kell ügyelni: a kifejlődés csirájában el lesz fojtva, az eszme surlódása meg lesz gátolva, s minden intézkedéseink csak félszegek, mint éretlen gyümölcssei a ki nem fejlődhetett közvéleménynek, a házára nézve csak kártékonyak lesznek. Így a kifejlődés ingere, a haladásnak azon magvai, melyeket a mult országgyűlés elhintett, s melyek — habár némelyeknek kedvetlenek, s némelyeknek érdekét sértik is — idővel a hazának is gyümölcsöket hoznának, elnyomatnak. Tudom azt, hogy mi, kik e pályára felléptünk, nem éppen a legkellemesebb pályán állunk, mert ha állhatatosan meg fogunk maradni elveinknél, mindenünket, életünk boldogságát is kockáztathatjuk. Emlékezzünk vissza, nem éppen a haladás által sértetnek-e meg a magán érdekek; vajjon nem találunk e éppen azért ezen körben, melyben élünk, azoknál, kikkel különben barátságos és atyafiságos viszonyban állottunk, mint a haladásnak eszközlői idegenkedésre, üldözésekre? Ezeknek eltűrésére erős kebel kell; de ha az ezen pályán járók feje fölött a főhatalomnak pallosa lebeg, akkor Magyarországon vége a haladásnak. Ha ide jutunk t. RR., akkor szálljunk le inkább azon törvényhozói pályáról, melyet ily körülmények között bizonyosan a nemzetnek inkább átka, mint áldása fog követni. Ha ide jutunk, elmondhatjuk mi is, mit Tacitus írt Agricolához: «Dedimus profecto grande patientiæ documentum, nam sicut vetus ætas vidit, quid ultimum in libertate esset, ita nos quid in servitute, adempto per inquisitiones loquendi audientique commercio, memoriam quoque cum voce perdidissemus, si tam in libertate nostra esset oblivisci, quam tacere». Mintsem ide jussunk, hagyjuk el e helyet, s ne szentségtelenítsük meg ily lépésünk által.

Az október 3-dikán tartott kerületi ülésben a többség kimondotta, hogy ragaszkodik az előbbeni üzenethen kifejtett elvekhez.

A Stuller Ferencztől szerkesztett «Országgyűlési Tudósítás»

október 5-dikén megjelent számában a következőket írta: «Október 4-dikén a köztisztelő Deák Ferencz neve ünnepén az országgyűlési testületek és az ifjúság vetélkedve nyilváníták őszinte örömeiket és kívánataikat. Már 3-dikán estve fáklyás éji zenével és nem szünő éljenekkel tiszteli őt az ifjúság, 4-dikén pedig reggel küldöttséggel köszönti a lelkes hazafit szállásán. Azután a kerületi ülésben *Palóczy* tolmácsolá a követi kar szíves érzelmeit. A megtisztelt férfi mind az ifjúságnak, mind követársainak buzgalmát rövid, de lelkes szavakban köszöni meg. Sietek ezt tisztelt olvasóimmal röviden közölni, tudván, hogy e jeles férfiú iránti közérzelemben ők is fognak osztozni.»

Hónapokon át folytatott vitatkozások közben, az országgyűlés berendezése határnapjának kitűzése után is, a KK. és RR. állhatatosan ragaszkodtak feliratuk tartalmához és azon záradékhoz, hogy az ujonczok iránti országos végzés mindaddig ő felsége elé ne terjesztessék, míg a főrendek a szólás szabadságán ejtett sérelmek iránti felirat felterjesztésében meg nem egyeznek. De a főrendek többsége is változatlan maradt ellenszegülésében. Végre 1840 márczius 24-dikén kir. leirat érkezett, melylyel ő felsége, a felírást megelőzve, s a szólás törvényes szabadságának sértetlen fentartását ígérve, a KK. és RR. aggodalmát megnyugtadni igyekezett. Május elsején pedig az országgyűlés elegyes ülésében a nádor jelentette, hogy ő felsége április 29-dikén kibocsátott kir. végzésével megrendelte, hogy mindazon személyek, kik a legutolsó országgyűlés kezdete óta az 1715 : 7. t.-cikknél és az 1723 : 9. t.-cikk 2. szakaszánál fogva perbe vontattak, s jelenleg a rájuk kimondott büntetés alatt vannak, teljes szabadságba helyeztessenek; mindazon perek, melyek az idézett törvényeknél, vagy az 1456 : 54. és 1490 : 70-dik törvénycikkelyeknél fogva bárkik ellen folyamatba vétettek, megszűnjenek s ezután az efféle tettek megtorlására, melyek az előbb érintett időre esnek, törvénykezési eljárásnak többé helye ne legyen.

A VEGYES HÁZASSÁGOK TÁRGYÁBAN.

A KK. és RR. 1840 január 20-dikán tartott kerületi ülésökben tárgyalták a Lajcsák Ferencz nagyváradai és Szeitovszky János rosznyói püspökök által a vegyes házasságok megakadályozására kiadott körlevelekből és egyházi rendeletekből eredt sérelmeket. *Beöthy* Ödön, Biharmegye követe, előadta, hogy Lajtsák Ferencz az elmúlt év márczius 15-dikén pásztori levelet bocsátott ki, melynek célja a vegyes házasságok tökéletes megszorítása, a mennyiben a lelkipásztoroknak nyíltan meghagyatik, hogy intsek és figyelmeztessék híveiket a vegyes házasságoktól való óvakodásra, azon elvből indulván ki, hogy ha az ekkép házasulni kívánó felek reversálisokat nem adnának gyermekeiknek a kath. vallásban leendő

neveléséről, a lelkipásztorok tagadják meg híveiktől az áldást. Ezen pásztori levél után adott ugyan a püspök Biharmegye rendeihez fölvilágosítást, de ez még tetézi a megbotránkozást, a mennyiben azt mondja: «most, midőn még huzamos évek alatt békesség uralkodik hazánkban, s egyezség létezik a különböző felekezetű polgárok közt, most van ideje megtudnunk, mit adhatunk, mit várhatunk egymástól». Biharmegye rendei ezen pásztori levelet, mint a vallásbeli szabadságot biztosító 1790: 26. t.-cz. ellen elkövetett sérelmet, s felsége elé már három rendbeli föliratukban fölterjesztették, de orvoslást nem nyervén, a törvényhozáshoz fordulnak. «Nem tekinthetik ezt Bihar rendei másképp, mint nyilvános attentatumot és erectiot contra statum publicum. Azt kívánják, hogy a püspök illetén merész tettéért megbüntetessék, pásztori levelét visszahúzni köteleztessék, s hogy az ezen levél kihirdetése óta kötött vegyes házasságokra a papi áldás kiadásának, s ha az egyházi rend ezen megátalkodottságában továbbá is megmaradna, az 1790: 26. t.-cz. akkép módosíttassék, hogy a vegyes házasságokban az evang. papok köthessék össze a házas párokat, az innen születendő gyermekek pedig törvényesek legyenek.» Szentmiklósy Viktor, Gömörmegye követe, hasonló panaszt adott elő Szeitovszky János rozsnói püspök ellen, ki a papságot a püspök és nem a törvény rendeleteitől függőnek állítván, az 1790: 26. t.-cz. ellenére a vegyes házasságokat akadályoztatta, Szkalnik kanonok munkáját, melynek minden sora a protestánsok gunyjára van intézve, kinyomatta, s ezek által a polgárok nyugalalmát annyira fölzavarta, hogy a megye a panaszoknak ebből kelt halmazát nem győzi elintézni.

DEÁK FERENCZ: Azon panaszok, melyeket Bihar és Gömörmegyék érdemes követei a nagyváradi és rozsnói megyés püspökök ellen most élénkbe adtak, fontosak és a törvényhozás figyelmét méltán magukra vonják. Nem pártnak, nem vallási felekezetnek kérdése ez, hanem a nemzeté, melynek kötelessége mindazt, a mi a törvények iránti tiszteletet, a polgárok békés nyugalma s a nép erkölcsiségét tárgyazza, komoly figyelemmel kíséreni s nekünk, a nemzet képviselőinek, indulat és keserűség nélkül, de azon komoly méltósággal kell e tárgy fölött tanácskoznunk, melyet annak gyöngédsége és fontossága megkíván. Feszült figyelemmel olvastam én is azon körleveleket és egyéb irományokat, melyeket a panaszló megyék érdemes követei a kerületileg elhatározott közleírás útján e tárgyra nézve velünk közlöttek. Meleg ér-

zéssel, de keserűség és elfogultság nélkül vizsgáltam meg minden sort, jót és rosszat hasonló figyelemre méltatva, mert célom az volt, hogy véleményem e tárgy fölött részrehajlás nélküli lehessen, s nyíltan megvallom, fájdalmasan hatott reám azoknak tartalma. Nem szavak, nem egyes kifejezések. hanem a fölállított és oktatásképpen előadott elvek azok, a mikről szólni akarok, s ezekre is egyedül a törvényhozás szempontjából kiindulva teendém meg észrevételeimet. Körleveleikben és nyilvános oktatásaikban arra tanítják híveiket az említett főpásztorok, hogy a vegyes házasságok a lélekre nézve veszedelmesek, hogy azokat a róm. kath. szentegyház soha helyben nem hagyta, s azoktól mindig idegenkedett, most is idegenkedik, azokat ellenzi, kárhoztatja; hogy a vegyes házasságokat róm. kath. papnak megáldani sem szabad, hacsak a gyermekek neveléséről reversálisok nem adatnak, s az ilyen megáldások eddig is egyenesen visszaélések valának. Nem akarok én ezen tanítás fölött theologiai fejtegetésekbe bocsátkozni, mert ezek tisztem, hivatásom köréhez nem tartoznak, s jelen tanácskozásunk tárgyai nem lehetnek. De ha a polgári törvényhozás szempontjából tekintem is azt, olyannak találom, mit a vallásosságnak és erkölcsiségnek megrázkódtatása, a polgárok nyugodalmának megzavarása, s a törvények szentségének veszélyeztetése nélkül a status némán el nem nézhet. Minden politikai súlyosabb hiba századokon keresztül s gyakran századok mulva boszulja meg magát iszonyu következeiseiben. Ilyen politikai hibának tartom én azt, hogy a polgári törvényhozások legnagyobb része a vallások között polgári különböztetéseket is állított fel, s egyiknek a másik felett kedvezve, gyakran egyiket a másikért üldözve, s hol tiltva, hol parancsolva, sokkal mélyebben avatkozott a vallások feletti rendelkezésbe, mint ezt a polgári társaság közérdeke megkívánta. Alig van nemzet a világon, mely ezen hibának súlyos és többnyire véres következeiseit sok

viszontagságok hosszú során keresztül ne érezte volna. Mindezek hihetőleg onnan eredtek, hogy a legtöbb polgári társaságoknál többet-kevesebbet theokratia volt első kezdetben az uralkodás formája. De már a hiba megtörtént, s nincs egyéb hátra, mint fájdalmas következéseit enyhíteni s a rosszat, károsat javítani. Nem a vallást kell a statusnak védelmezni. Az isteni vallás emberi védelemre nem szorult. Hanem a tiszta vallásosságot kell emelni és terjeszteni, mert ez a nép erkölcsiségének s ez által a nemzet boldogságának legerősebb támasza. A vallást tekintve, két súlyos csapás sújthatja a polgári társaságot: egyik a fanatismus, a másik a vallástalanság. A fanatismus borzasztóan hibás felfogása a vallás szelid lelkének és tiszta tanításának, mert hogy a hitelt terjeszse, a szeretetet gyilkolja meg. Jaj azon nemzetnek, melynél a nép tömegét vagy a hatalmasok kebelét fanatismus foglalta el; dúlva van ott a nemzet boldogsága. gyűlölség a jelszó, s az üldözőknek léptein vérnyomok támadnak. A nép vallástalansága pedig lassan, de halálössan maró féreg, mely a polgári társaság erkölcsi életének gyökerén rágódik, földúlja mindazon erős, de szelid kötelékeket, melyekkel a vallás az erkölcsiséghez kapcsolja a népet; megfosztja a polgári társaságot a törvények szentségének titkos, de legbiztosabb őretől: a tiszta és nem egyedül formákban mutatkozó, hanem a szívben gyökerezett vallásnak és lelkiismeretnek intő szavától. De szívünkbe öntötte a Mindenható legszebb áldását, a szelid szeretetnek meleg érzését, s ez azon vezércsillag, mely a két örvény között biztosan vezeti a jó embert. A ki az emberek kebelében a szeretetnek szent érzését elnyomni vagy gyengíteni akarja, átkot szór az emberiségre, s átok kíséri emlékezetét. Krisztus isteni vallásának legszebb alapja a szeretet s a kinek kebelében Isten és emberek iránt lángoló forró szeretet nem lakik, az Krisztusnak isteni vallását csak külső formákban gyakorolja, de szíve vallást nem ismer.

A vallás tiszteletet parancsol a polgári törvények iránt, s a ki ezen tiszteletet példájával és oktatásával sérti vagy gyöngíti, az nem az isteni vallás szelid értelmében cselekszik. A vallás csak a lelkiismeret fölött uralkodik, a vallás csak a bűnt kárhoztatja, s a mire kimondja kárhoztató ítéletét, azt bűnnek tartja. Midőn tehát a nagyváradi és rozsnyói püspökök egyházi rendeleteikben és körleveleikben a vegyes házasságokról a vallás nevében szigorúan és kárhoztatólag szólnak, más alakban csak azt tanítják, hogy azokat a vallás bűnnek tartja. Törvényeink pedig, különösen az 1790. esztendei 26. t.-cz. a vegyes házasságokat nemcsak nem tiltják, sőt határozottan pártolják, mert azt rendelik, hogy azok soha semmi szín alatt ne gátoltassanak, s azt parancsolják, hogy róm. kath. plébánosok előtt köttessenek. Félszázad folyt már le ezen törvény alkotása óta, s fél századig a vegyes házasságokat vallásunk papjai és főpásztorai nem kárhoztatták, sőt azokat maguk megáldották, dispensatiókkal és egyéb hozzájárulásukkal maguk elősegítették. Sem az iskolákban, sem az egyházi nyilvános oktatásokban közönségesen nem tanítottak, hogy vallásunk a vegyes házasságokat ellenzi és kárhoztatja. S ezen fél század alatt számos polgár, meg lévén győződve, hogy a mit a törvény pártol, az bűn nem lehet, tiszta lélekkel vegyes házasságokat kötött, s íme, félszázad mulva föllép hazánkban két főpásztor s azt, a mit polgári törvényeink határozottan pártolnak, a vallás nevében kárhoztatva, bűnnek bélyegét nyomja törvényeink rendeletére, fölzavarja sok ezer háznépnek lelki nyugodalmát, kétkedésnek, aggodalomnak, sőt gyűlölségnek magvait szórja el hívei között. A róm. kath. vallásnak új dogmái nem támadhatnak, mert fő elve: dogmái változhatatlansága, s a mi azelőtt dogma nem volt, az dogma most sem lehet. Ha tehát dogma volna az, mit a két főpásztor a vegyes házasságokról tanít, akkor borzasztó véték volt a magyar egyházi rendtől, arról fél századig hallgatni s hallgatása, sőt

hozzájárulása által eszközölni azt, a mit már most bűn gyanánt kárhoztat. Ha pedig ez nem dogma, hanem kétség és vitatás alatt levő theologiai kérdés, akkor iszonyú volt vitatási buzgóságból annyi szeretetet, annyi nyugalmat és boldogságot földulni. Minő lelki állapotba helyezték ezen főpásztorok körleveleik által vegyes házasságban élő híveiket? Azok, kik vallásos buzgósággal hiszik a főpásztor szavát, elborzadnak attól, hogy éltöknek azon szakaszát, melyet boldognak és ártatlannak véltek, bűnben töltötték el; iszonyodva tekintenek házastársukra, kivel eddig az élet gondjait és örömeit híven osztva nyugalomban, szeretetben éltek, s ártatlan gyermekeiket bűn magzatának, bűn tanuinak fogják nézni; keserű átkokat fognak szórni a törvényre, mely a bűnt pártolta s átkozni fogják azon egyházat, mely őket a vallás ágazataira oly rosszul tanította, s azon egyházi férfiat, ki házasságukat megáldotta. S midőn a természet legszentebb kötelékei széttépetnek, miután a szeretet és a törvények iránti tisztelet keblükben így meggyilkoltatott, a vélt bűntől még visszalépniök, házastársukat elhagyniök s a házassági összeköttetést fölbontaniök sem lehet, s a bűnnek nyomasztó érzetével lesznek kénytelenek a bűnt folytatni: mert hogy azt akarják, azt merjék ezen főpásztorok tanácsolni, hogy minden vegyes házasság most azonnal fölbomoljék, azt szívükről, szelid érzéseikről hinni nem fogom. Azon hívek ellenben, kik a főpásztorok ezen tanításán kételkednek, vagy azt éppen nem hiszik, idegenkedni fognak azon egyháztól, mely ma már bűn gyanánt kárhoztatja, a mit ezelőtt félszázadon keresztül megengedett, sőt hozzájárulásával előmozdított; idegenkedni fognak azon főpaptól, ki polgári törvényeink szentségét a vallás nevében lealacsonyítja, ki mindazon polgárok fölött, kik vegyes házasságban élnek s kik között számos nagytekintetű, jeles és erkölcsös férfiak vannak, mindazon egyháziak felett, kik eddig a vegyes házasságokat megáldották,

öntársai fölött, kik vele még eddig egy értelemben nem voltak, egy szóval az egész magyar anyaszentegyház fölött, melyet visszaéléssel vádol, szeretet és kimélés nélkül töri el a kárhoytatás pálczáját. Ezen idegenkedés meghúti a vallásos érzelmeket, s így az említett körlevelek szeretet és kimélés nélkül kárhoytatva, törvényt és törvények iránti tiszteletet megrottva, sok polgárnak lelki nyugalját fölzavarva, sok háznépnel a szeretet szelid kötelekeit eltépve: áldás helyett átkot hoznak a hivekre, mert egyrészt a fanatismusnak őrzöngő vad lelkét költik fel, másrészt a vallástalanság magvait szörják el. Meg vagyok én gyözödve, hogy az említett főpásztorok a vallásos buzgóságnak helytelen hevében felejték minden oldalról megfontolni rendeleteiknek és tanításaiknak erkölcsi következéseit, mert ha ezt tették volna, ugyanazon vallás, mely, úgy hiszem, szívükben él. isteni alapítójának szelid példájával több szeretetre, több kimélő tartózkodásra intette volna őket. Polgári tekintetben különös figyelmet érdemel az, hogy az 1790: 26. törvénycikknek azon rendeletét, miszerint a vegyes házasságokat soha semmi szín alatt gátolni nem szabad s azoknak a róm. kath. plébánusok előtt kell mindig köttetni, a törvény alkotásától fogva maga az egyházi rend is hazánkban mind ez ideig oly értelemben teljesítette, hogy az egyházi áldást a vegyes házasságokra is elmondotta: s most mégis az említett két főpásztor, a törvényt önkényesen és egyoldalulag ellenkezöképpen magyarázza, s tiltják papjaiknak a vegyes házasságok megáldását, holott azt tagadni csakugyan nem lehet, hogy ezen tilalom által a törvény rendelete sikertelen leend, mert az áldás megtagadása is a buzgó népre nézve súlyos gátat foglal magában. Fájdalmas valóban, midőn a polgári törvények iránti tiszteletet oly férfiak csökkentik, kik polgári állásuknál fogva is kötelesek volnának a törvények buzgó és hatalmas őrcje lenni; fájdalmas, midőn azon hatalom, mely a világi fényt, tekintetet és

nagyobb hatást az államtól nyerte, hivatalos befolyásával törekedik a polgári törvények rendeleteit a vallás parancsolatival egyenes ellenkezésbe hozni. Hazánkban a fejedelemnek úgy is mint apostoli királynak placetumi joga van, s az ő királyi engedelme nélkül a római szentszéknek rendeleteit sem szabad az országban kihirdetni, s ime most mégis két főpásztor a törvény ellen, a törvény értelmében eddig követett gyakorlat ellen, önhatalmával hirdet és rendelkezik a vegyes házasságokról. A polgári törvényeket tiszteletben tartani s azoknak engedelmeskedni az egyházi rend is köteles, s annak sincsen hatalmában a törvény értelmét önkényesen magyarázgatni. A ki hivatalának törvény-szabta kötelességeit önlelki meggyőződésével meggyeztetni nem tudja, mondjon le inkább arról; de hivatalának hatalmát a törvény sérelmére s a törvények iránti tisztelet csorbitására használnia nem szabad, s ha ezt cselekedné, az államnak szoros kötelessége a félrelépőt a törvény korlátai közé utasítani. A felhozott tekintetekből tehát sérelmeseknek, sőt erkölcsi következtetéseikre nézve fölötte károsoknak is tartván az említett főpásztorok egyházi rendeleteit s fölhozott körleveleit, azok iránt fölirat útján orvoslást eszközölni szükségesnek látom. De büntetést, kivált a közállomány elleni föltámadásnak büntetését, melyet némely érdemes követek említettek, föliratunkban kérni jónak nem vélném. Higyjük inkább azt, hogy az említett főpásztoroknak menthetetlen lépései vallási buzgalom helytelen hevéből származtak, de közállomány elleni támadás vétke szándékuk tisztaságától távol volt. Higyjük inkább a súlyos hibát s ne keressünk szántsándékos vétket. A közállomány elleni támadásnak iszonyú vádjával csak félve és fölötte vigyázva kell előállani. Hiszen most is azért folynak még sajtó keblünk fájdalmának keserű könnyei, hogy rokonink, barátink, polgártársaink ellen azon iszonyú vád alap nélkül oly pazar kézzel szóratott. Nem büntetést kívánok tehát most sürgetni,

hanem azt óhajtom, hogy fölriratunkban panaszainkat előadván, sérelmeinket kifejtvén, ő felségét kérjük meg, méltóztassék törvényeinknek a vegyes házasságokról szóló rendeletét teljes kiterjedésében szorosan megtartatni, az említett főpásztoroknak törvényt sértő rendeleteit úgy is mint apostoli fejedelem legfőbb hatalmával megsemmisíteni, s őket szigorúan oda utasítani, hogy a törvényeknek s a törvények iránti tiszteletnek sérelmével kiadott körleveleiket visszavegyék, s ez által a polgárok megzavart lelki nyugalomát helyreállítsák, jövődre pedig a törvénynek minden efféle tetteleg egyoldalú és önkényes magyarázatától tartózkodjanak. Én tehát feliratra és pedig ily értelemben készítendő feliratra szavazok.

A nagy többség Deák Ferencz indítványát Palóczy László azon toldalékával fogadta el, hogy ő felségére ne csak mint apostoli királyra, hanem mint a törvények végrehajtójára történjék a hivatkozás.

A főrendek ellenzése miatt az e tárgyban készült fölrirat ő felsége elé nem terjesztethetett.

EGYIK BARÁTJA FIÁHOZ.

Deák Ferencz zalabéri Horváth Jánosnak ugyanilyen nevű fiát 1840 augusztus 15-dikén Horatius költeményével ajándékozta meg és a könyv első lapjára a következőket írta:

Vedd emlékül e sorokat, melyeket az élet könyvéből merítve szeretet nyújt neked, s őrizd kebeledben azoknak tartalmát.

Fejlődni kezd már ifjúságod virágszaka, most vedd meg erkölcsi jövődnek alapját. Te még nem ismered az életnek komoly gondjait, szülőidnek gyöngéd szeretete ápolva, intve, oktatta vezérli minden lépetedet s elsímítja pályád göröngyeit. Te még minden erődöt, gondodat és idődet szíved és lelked kifejlődésére fordíthatod, nem gátol abban semmi, csak akaratom erős és tiszta legyen; nem kell semmi más

nehézséggel küzdened, mint a mit önmagad hanyagsága vagy könnyelműsége gördíthetnek elődbe. Igyekezzél legyőzni ezeket, s használd erőteljes ifjúságod minden óráját, hogy munka és szorgalom által erőd, tehetségeid növekedjenek, s ha majd egykor az élet komoly pályáján önerődre szorulva küzdened kell a sors változékony szeszélyeivel: a kedvező szerencsének gyakran szédítő mámorában s a balsorsnak gyakran leverő csapásai között, csüggedést nem ismerve, ingadozás nélkül járj a kötelességnek s erkölcsnek ösvényén.

Szülőid a legbuzgóbb szeretetnek boldogító érzelmeivel csüggenek rajtad, s te vagy egyik tárgya szép reményeiknek. Ne engedd, hogy ezen érzelmek közé egykor keserűség is vegyüljön; ne engedd, hogy ezen szép remények egykor elenyészsenek. A szülők áldását nem azon szavak teszik, miket ők gyermekeik boldogságáért elmondanak naponkint, mert hisz azokat hálátlan gyermekek fölött is elmondhatja velök a szülői szeretet, hanem azon örömkönyűk, miket a gyermekeknek jó erkölcssei, szorgalma és jelessége fakasztanak a szülők szemeiből. A szülőkk átkát szintén nem szavak teszik, hanem a fájdalomnak azon keserű könyei, miket gyermekeik erkölcstelensége okozott.

Féljed ezen átkot, s igyekezzél szülőidnek örömkönyvekben kifakadó áldását megnyerni. Neveld s erősítsd kebledben a fiúi szeretetnek tisztelettel párosult érzelmeit, s tanuld meg, hogy arról semmi okért, semmi körülmények között s még az indulatnak fellobbanó hevében sem szabad megfélejtkezned.

Két hatalmas érzést olta szivedbe a természet: az igazságot és szeretetet; ezek legyenek vezércsillagaid az életnek pályáján; ha ezeket követed, érjen bárminő sors, erkölcsileg süllyedni nem fogsz. Légy igazságos mindenképpen iránt; a magad hibáiról szigorúan, de a mások fogyatkozásairól kímélőleg ítélj. A szeretet részvétét meg ne vond embertársaidtól soha;

mert a ki másnak ártatlan örömein, szerencsésjén örülni nem tud, s aki másnak szenvedését részvétlenséggel nehezíti, az nem érdemel, nem nyer szeretetet másoktól; mert a szeretet csak szeretésnek lehet jutalma.

Támadnak majd önkebledben hatalmas ellenségek, melyek az igazságnak és szeretetnek szivedbe oltott érzéseit elfojtani, vagy azokat egymástól elválasztva, balútakra vezetni törekednek, s ezen hatalmas ellenségek az indulatok; de munka és akarat legyőzi ezeket is. Vigyázz, hogy szíved és eszed indulatok rabja ne legyen; mert súlyos és veszélyes az ilyen rabság s leginkább megálázó.

Kerüld a hiú elbizottságot; ha majd a sorsnak kedvezése néha talán társaid fölött kitüntetne, soha ne éreztesd velök azt, hanem szíved és szereteted köztök maradjon. Használd a sorsnak adományait magad és embertársaid javára; de soha vissza ne élj azokkal ártatlanok kárára vagy bosszantására. Őrizkedjél a gúnynak és elmésségnek kétélű fegyverével érzékenyen sérteni másokat; a biztató kacagás, mely elmésségedet kíséri, csakhamar elhangzik; de az érzékenyen sértettnek keblében visszamarad a keserűség, s hiúságod pillanatnyi diadalát másnak fájdalommal s elvesztett szeretetnek árán vásároltad meg.

Kerüld az irigységet; másnak jelességei ösztönül szorgáljanak neked is nagyobb szorgalomra; de bosszankodni másnak szerencsésjén, s gyűlölni azokat, kiket elérni képes nem valál, oly mérges fekélye az emberi szívnek, melytől minden jó ember irtózik. Az irigység önmagában hordja már büntetését, mert az irigynek minden öröme keserűséggel van vegyülve. sőt magát az indulat közgyűlölségnek tárgyává teszi.

Kerüld a könnyelműséget. Magadnak és másoknak sokkal több és érzékenyebb kárt okozhatsz könnyelműségeddel, mint a mit utóbb a legjobb akaratral is helyrehozni képes volnál. Ne úzz könnyelmű játékot a sors adományaival. Időt, vagyont könnyelműleg ne

vesztegess; mert a mit ezekből ifjúságodban megfontolás nélkül fecsérelsz el, azt mint visszahozhatatlan veszteséget fogod fájlalni s talán megsiratni későbbi napjaidban.

Kerüld a henyéséget s munkátlan életet. Ha ifjúságodban a munkát megszokod: életednek szebb örömeit s édesebb gyönyöreit a munkában fogod találni. Csak a munka fejt ki, csak az tartja fenn a testnek és léleknek erejét; csak munka tesz hasznossá magunk és polgártársainkra nézve. Sokat elnéznek, sokat megengednek az emberek annak, ki alacsony haszonlesés nélkül helyettök és érettök fáradságát. A munka egyik legszebb rendeltetése az embernek. És ha majd egykor, testben és lélekben kifejlődve, fellépsz az életnek komoly pályáján; ha majd a polgári kötelesség szava tőled is munkát, erőt s fáradságot, talán életedet s a földi életnek minden örömeit, minden reményeit kívánja áldozatul, ne késlekedjél: első és legszentebb legyen előtted a haza.

MIÉRT NEM MENT EL DEÁK FERENCZ AZ 1843-DIKI ORSZÁGGYŰLÉSRE?

Az 1832/6-diki országgyűlésnek a földesurak és jobbágyok közti viszonyokat elhatározó urbéri törvényei, a melyek a jobbágyok terheinek enyhítését az önkény korlátozását és sok visszaélés megszüntetését célozták, az ország birtokosságának egy részében elégedetlenséget keltettek. Deák Ferencz Kehidáról 1836 augusztus 18-dikán Kossuth Lajoshoz intézett levelében erről így nyilatkozik:

«Az új törvényekkel sokan, igen sokan nincsenek megelégedve, s fájdalom, nem azért, hogy keveset adhattunk a népnek, hanem a rothteli feljebb szolgálást és a botozás megszüntetését sajnálják. Nyilvánosan nem mernek szólani, de magok közt panaszkodnak, szidnak bennünket, átkoznak és minden bokorban revolutiót látnak és keresnek. Egyik nem kapott aratókat, mert elfogyott a gabonája, s mert nem adta volna meg a munkabért, s már azt az új törvényeknek tulajdonítja; a másik nem kapott kaszásokat, mert keveset akart fizetni; a harmadiknak hajduját a korcsmán megverték bor közben, a negyediknek kocsisa szökött meg, mert

több botot kapott, mint kenyeret: s mindezek az új törvényt okozzák s talán, ha mernék, a májusi fagyot, az azótai szárazságot, egy szóval minden bajt nekünk tulajdonítanának. Még eddig gyűléseken nem igen jelentgették bosszuságukat; jövődőben mi történik, előre nem látható. Mindezek azonban nem váratlanok előttem, mert hiszen tudtuk és sokszor beszéltünk magunk között mindezen következésekről, s úgy hiszem, így volt, így lesz ez mindig; az igazságnak, a változtatásnak igen sok ellenségei voltak mindenkor, kivált azok, kik materialiter vesztenek.»

Zala-Egerszegről 1836 szeptember 10-dikén Kossuth Lajoshoz intézett levelében *Deák Ferencz* ezeket írta:

«Ne igen örüljön édes barátom, Zalának és gyűléseinek, mert nálunk is sziszegve fejet emelt a kigyósereg. Horváth Muki a vezérök, vagyis inkább ő alkotója egy ellenpártnak, mely minden haladást gátolni, minden szabadelmű végzést fölforgatni készül. Ő már természeténél s megszokásánál fogva nem vala eddig is barátja a népnek s a nép szabadságának, s most az urbéri törvények által megsértett vagyombeli érdekei, s egy pár adat hiúsági vegyületek annyira fölforgatták keblében a mérget, hogy mindent elkövet pártot szerezhetni. Egyenkint szólítja meg az urakat, hogy ellenünk, kik vele egyet nem értünk, mint veszedelmes emberek ellen szövetkezzenek; a kikre szava nem hat, még asszonyok által is magához kívánja vonni; sok pártost talál, mert az urbér sokaknak nem tetszik, s készül rontani, a mit oly nehezen építettünk, rontani pedig nem mesterség, kivált midőn az engedmények áldozatba kerültek. Az urbéri törvényeknek behozataláról most tanácskozik együtt egy megyei választmány; ebben Horváth mindent elkövet, hogy azon törvényeket, melyek neki nem tetszenek, a földesurak részére magyaráltassa; de még eddig, bár pártja indultalattal segítette, boldogulni képes nem volt, mert azon egyszerű igazság, hogy törvényt a megye nem magyarázhat, a törvénynek egyes esetekre leendő alkalmaztatása pedig az ítélőszékek dolga, oly igen czáfolhatatlan vala nekik, hogy reá felelni sem valának képesek. Ha kérdik Horváthot, mi célja pártoskodásának, hiszen az urbéren segíteni nem lehet, azt feleli: hogy a szabadelmű ideák haladását akarja meggátolni. Valóban óriási munka! ha ezt a titkot kitalálja, nagy jutalmat várhat a szent szövetségtől, azonban nekünk mégis sok kárt és még több alkalmatlanságot okozhat, s valóban félttem mult gyűlésünk végzéseinek nagy részét; mert kevesebb ész kell ahhoz, hogy valaki a vak és vad arisztokrátiát fellármázza, mint ahhoz, hogy azt megbuktassa. Személyemre nézve mindezekkel nem törődöm, sőt némüleg örülhetnék is neki, mert nemcsak ürügyet, de just adnak annyira óhajtott független magányomba vonulni, ha elveink elbuktak; de ezen elvek bukását vérző szívvel sajnálnám, mert igazaknak s a haza holdogítására szükségeseknek vélem azokat, Horváth pártja jelenleg inkább lármás, mint veszedelmes, de félünk, hogy Kerkapoly

2-dik alispán fog közelíteni hozzájuk. Ennek véleményét még nem tudom, mert eddig határozottan még ki nem jelenté magát. Közélet, egyesítő szerepet játszik, mi igen hamar a szárnyas eger sorsára juttathatja az embert. Számolása könnyen hibázhat. Ő pedig a protestánsok feje s így nem csekély fontosságú. Azonban az idő és az ügynek igazsága sokon segíthet.

Furcsa látni s hallani a kormánynak és a kormány embereinek félelmét; még a kisebbek is rémképeket alkotnak maguknak, s azokkal ijesztgetik magukat is, másokat is; ők makacsul hátat fordítanak a fölkelő napnak s önárnyékukat iszonyu rémnek nézik; pedig ha ismernék a hazát, ismernék az embert és embereket, szüntűgy tudnák, mint mi tudjuk, hogy alig van ország Európában, hol kevesebbet lehessen revolútiótól tartani, mint jelenleg nálunk; csak majd ők feltökben olyan balgatag lépéseket ne tegyenek, melyek nem zendülést, de zavart okozhatnak. De ők félnek s a bokrokban mozgó nyulat is rablónak vélik, pedig: est genus unum stultitiæ nihilum metuenda timore.»

Növelte az elégedetlenséget az az utasítás, a melyet a haladás barátai az 1843 május 14-dikére egybehívott országgyűlésre adadni akartak. Magyarországon az egyenes adónak azon részét, a melyet királyi adónak is neveztek, az országgyűlés a fejedelemmel együtt határozta meg, azon részét pedig, a mely a megyék, kerületek és városok beligazgatási költségeire volt fordítandó, s melyet házi adónak neveztek, a magyar kormányshékek felügyelete mellett maguk az autonóm törvényhatóságok állapították meg. A haladás barátai azt kívánták, hogy a megválasztandó követek igyekezzenek oly törvény létrehozásán, a mely szerint a nemeség birtoka arányában járuljon hozzá legalább a házi adóhoz.

A köztelherviselés ezen kérdésében támadt mozgalomból izzó harc fejlődött.

Midőn a megyének a követek utasítása tárgyában kiküldött válaszmánya Deák Ferencz indítványára elfogadta az adózás elvét, ez ellen nagy erővel megindult az izgatás. Forintos György, ki az adózni nem akaró nemesek pártjának élén állott, a következő levelet terjesztette a köznemesség között:

«Isten áldja és jókra vezérelje nemes uraimékat! Miután több ízben összefogva, hazafiúságból és ősi alkotmányos törvényeinkhez vonzó buzgó ragaszkodásból kiindulva, összevetett vállakkal a közbő elmozdításában együttmunkálkodni szerencsés valék, most, midőn a házi adónak a nemességgeli elvállalási életkérdése a ránk jövő április 3-dikán tartandó közgyűlekezetünkben Zalaegerszegezen tárgyalatás alá fog jönni, nem kétlem: hogy szántói járásbeli nemességgel együttartva, vérrel szerzett nemesi szabadságunk vezéreltetése érdemében segédkezet ne nyujtsanak. Az adónak elvállalásával következhet veszélyek e következők: mihelyest annak csak egy részét elvállaljuk, azonnal vérrel szerzett illi felesleges királyunk által biztosított nemzeti szabadságunknak megsorbítására alkalmat adunk és végét nem érjük a folyton

folyvást növekedő adók sorának; ezt fogja követni az: hogy a nagyobb birtokosok ki fogják vinni azt, hogy p. o. a 200 pengő frt jövedelmen, avagy 500 holdon alul bíró nemesnek szavazati joga nem leszen, s ekkor a köznemességből ily jövedelmes, avagy hold számmal bíró nem találkozáván, általában eltöröltetik szavazati joguk; azután pedig, ha még az ősiség és birhatási jog eltöröltetik, akkoron a már adóval megterhelt szegény nemesség fizetni nem tudván, annak javai elkoboztatnak és idegen nemzet birtokába jutandnak; ez megtörténvén, a már nemes javakkal eltellett idegen nemzet és pór nép ki fogja vinni az országgyűlésen küldötte által leendő megjelenhetését és szavazati jogát és így mint birtokosabb és nagyobb számmal levők nemcsak fejünkre és birtokunkra törvényeket alkotnak, hanem vérrel szerzett nemesi szabadságunkat is eltörlik, vagy végre nemzetiségünket megsemmisítik. Ennek következtében nem kétlem, ki utódjai átkát magára vállalni nem akarja, az ápril 3-dikai gyülekezetre Zalaegerszegen meg fog jelenni.

Ki egyébiránt szívességökbe ajánlott maradok az urakkal egy értelemben lenni kívánó barátjok

Kis-Görbön, 1843.

Ferencz György, táblabíró.

Miként a «Nemzeti Ujság» 1843. 33-dik számában egy zalai levél írja, a fölingerelt köznemesség szájából mindenfelől ezt lehetett hallani: «Vérrel szereztük szabadságunkat, vérrel védjük azt; legyenek a parasztok is oly erősek, mint a mi apáink, kik ezen országot szerezték, s ha nem tetszik, vagy nehezükre esik az adó, menjenek a török szélekre, s szerezzenek maguknak, ha tudnak, külön országot; Deák Ferencz, Horváth János kamarás és Csányi László uraknak, a hazaárulóknak, meg kell halni; ki először szól, lelőjük, majd reped a kaput!»

A megye köznemessége az 1843 április 4-dik tartott közgyűlésben meg is buktatta a nemesség hozzájárulását a házi adóhoz.

A közgyűlésről haza menő köznemesek közül vagy harminczöten Kehidán égő taplót szórtak el, Deák Ferencz lakását megrohanták, lövöldöztek, egy 18 éves éjjeli őr halálát okozták és többeket megsebesítettek.

Zalavármegyének 1843 április 24-dikén tartott közgyűlése közfelkiáltás útján Deák Ferenczet és Hertelendy Károlyt akarta országgyűlési követeknek megválasztani. Deák Ferencz azonban levélben kijelentette, hogy nem vállal követséget, Hertelendy meg előadta, hogy csak Deák Ferenczcel együtt vállalkozik. Erre a közgyűlés egymás után tizenhárom tagját szólította fel a követség elvállalására, de az ajánlatot mindegyik visszautasította. A főispán jelentkezésre szólította fel azokat, kik követségre vállalkozni készek és nem jelentkezett senki.

Az április 26-dikán folytatólag tartott közgyűlés elhatározta, hogy a nemességet a házi adó tárgyában felvilágosító iratot szerkesztet, s ezt kinyomatja és szétosztatja. Az 1843 május 22-dikén

tartott közgyűlés újra foglalkozott a követek választásának ügyével, de ekkor sem akadt senki, ki a követség elfogadására hajlandó volt.

A megyének augusztus 31-dikén szabad ég alatt tartott közgyűlése, a melyen hatezer főnyi nemesség gyűlt egybe, köztük számosan kiélesített és hegyezett szuronyos és ólmos botokkal, dorongokkal és töltött fegyverekkel ellátva, megváltoztatta az április 4-dikén hozott határozatot és elfogadta a közadózás elvét. Ezután pedig Deák Ferenczet és Kerkapoly Istvánt választotta meg országgyűlési követeknek. A választás után történeteket a «Világ» 1843. 47-dik számában így írta meg:

«A csatavesztés után, midőn a hazatérő «nem adózók» a városból kikisértettek, hangzottak szerte a városban a «paraszt» gúnynév, a «majd kövecsezni mentek», és «eladtátok néhány font húsért és borért nemesi szabadságtokat» s több ily szemrehányások, melyek mellett a czivódás már Szent-Ivánnál elkezdődött és Pakodig kilencz ember lőn áldozata. A mint a nem adózók, nevezetesen Gyömörő helységbeli nemesek, szentgróthi ns. Balogh Ferenczet, öt élő gyermeknek atyját, agyonütötték, azonnal a szántói járás zászlótartóját, ki Balogh Ferencz mellett ült, kezdték kegyetlenül tagolni, ki kénytelen lőn 600 forintos zászlóját elhagyni s a nem adózóknak csatazásákmányul átengedni. A megtámadottak itt csak négy kocsival, a megtámadók pedig mintegy harminczczal lévén, a mint a meggyilkolt Balogh Ferencznek megfutamodott társai a 130 kocsin utazó feleik előcsapatjának a borzasztó eseményt elbeszélték: ezek nyomon siettek a gyilkos gyömöriek után, kik már magukat a pakodi nem adózókkal egyesítvén, itt a zsidó fogadósnál iddogáltak. Előre halad a 130 kocsi előcsapatja majd felényileg, Pakodon egy ns. legény kiugrik, kezében töltött fegyver, s lő a nagy tömegre, mely az előre ment kocsikat keresztbe állítva, a falut s utat székérbástyákkal bekerítette. Meggyilkoltatott először is a rájuk lőtt pakodi ns. legény; ezután megtudván, hogy Balogh gyilkosai közül némelyek a zsidó fogadás hálósobájába volnának bezárva, az ablakbani vasrácsozatot kezdék dorongokkal kifeszíteni; e közben látták, hogy mindenik ágyban fekszik egy-egy keresett egyén; ekkor a zsidó az ajtót megnyitja, maga pedig boltján keresztül elillan, berohannak a szobába, s az ágyban fekvő két egyént agyonverik, s pedig az egyik csak fuvaros volt, a másik ns. Tóth András; de az egyik ágy alá bujt nemes is dorongokkal agyonlökettetik, kit a győzelmesek, mint holtat, kocsira téve magokkal elvittek. A gyilkolás oly vadállatilag gyakoroltatott, hogy két meggyilkolt egyént a kútba vetvén, de bennök még életet gyanítván, újra kivonák, s tökéletesen agyonverték. Agyonütöttek még a Pakod és Szepetk helység közti országútban a gyömörői helységbeliek közül ketten, ú. m. ns. Márton György és fia. Agyonveretett még a szentgróthiakkal utazott, de a köveskáli adózókhoz tartozott 72 éves ns. Somogyi Ferencz is. Ezen elszámáltakon kívül a kegyetlen

verés által halálos sebbe esettek közül szintén kettő meghalt már. A pakodi vérengzés alkalmával a zsidó fogadónak boltbeli kelmei 9 kőszóval a vérengzők prédájávan lőn; a kárvallott zsidó e tetemes veszteség pótlását nem keresi, hanem fogadást tőn, hogy 6 posta- és országúton soha többé fogadás nem létszen.»

A szeptember 2-dikán folytatólag tartott közgyűlésről a megye jegyzőkönyve így szól:

«2240. sz. A gyülekezet harmad napján Csillagh Lajos másod alispán úr hivatalosan jelentette: hogy 6 a t. Rendek végzése következtében számos kiküldött társaival Pusztá-Szent-Lászlón, hol akkoron Deák Ferencz táblabíró úr sógoránál s testvérénél mulatott, őt a Rendek igen nagy többsége által e megye országgyűlési követvé lett választásáról értesítendőök s annak elfogadására megkérendőök kimentek, s miután a reájok bizottakat Deák Ferencz úrnak előterjesztették, s őt a Rendek benne helyezett bizalmának elfogadására minden kitelhetőképpen kérték, tőle azon minden honfi kebelét lesújtó választ nyerék: hogy 6, valamint már első alispán úrhoz írott levelében, úgy szóval is határozottan kijelentette, hogy a követséget a jelen körülményekben semmi esetre elvállalni nem fogja.

E keserű tudósítást fájdalmas érzéssel fogadták a gyülekezetben igen nagy számmal még jelen levő Rendek és miután e közben maga Deák Ferencz táblabíró úr is a Rendek közt megjelent, hosszas és szünni nem akaró örömkialtások, s a benne helyezett közbizodalomnak legnyilvánosabb jelei közt fogadtatott, s a követi pályának elfogadására újabban kérettetett, melyre kinyilatkoztatta: hogy valamint nálánál senki a közbizodalmat méltányolni jobban nem tudja, úgy vannak körülmények, melyekben a haza boldogságára leginkább törekvő honfi is a pályáról lelépni kénytelen; mert azon párt, mely ezen megyében a f. é. ápril 4-dikén a beligazgatási költségek s egyéb, a haza oltárára teendő áldozatokhozi állandó járulás el nem fogadására a köznemességet fölizgatta, jóllehet hogy az tudta is azt, hogy ez az országgyűlésen jelenleg többséget úgy sem nyerend, nem annyira a tárgynak megbuktatására, mintsem az 6 személyének az országgyűléséről leendő eltávolztatására intézte izgatásait, tudván azt, hogy 6 elveinél fogva — az adó megbuktattatván — a követséget elvállalni nem fogja; izgattak tehát ezen ellenpártnak főnökei az adó ellen, s izgatásaik közben nyilván és titkon annyi gyűlölséget és ingerültséget szórtak el a tömegek között, hogy azon tömeg, mely ápril 4-dikén a beligazgatási költségek elvállalását megbuktatta, őt az ország ellenségének tekintette és sokan valának, kik őt több helyeken és sokszor hazaárulónak hirdették. De mindazok, mik személye ellen intéztettek, őt nem sértették, mert a tiszta öntudat s a jobb emberek rokonérzelmei eltompíták a bosszúnak s gyűlölségnek ellene szórt nyilait: de fáj, véghetetlenül fáj nékie, hogy ellenei személyeért magát az ügyet támadták

meg, s így az ő vétké nélkül, de talán ő miatta bukott meg e megyében azon kérdés, mely a nemzet kifejlődésére s a haza fölvirágzására a legelső lépés. Az akkor elbukott igaz ügynek barátai esüggedést nem ismerő lelkesedéssel újra fölléptek és fáradhatatlan munkássággal izgattak az adónak elvállalása mellett és fáradhatatlan szorgalmuknak gyümölcse az leve, hogy a megyei Rendeknek nevezetes többsége a beligazgatási költségek aránylagos elviselését elvállalta. De a mint egyrésről örült, hogy az igaz ügynek barátai igazatáskai közt minden törvényszerű eszközt használva, annak naponkint több barátokat szereztek a megyében, úgy fájdalmas érzés el tapasztalta azt, hogy az igazatások közt személye is eszközül használtatott. E közben figyelmét el nem kerülhette az is, hogy ha a személye ellen forralt bosszú és gyűlölség képes volt a közbizodalmat már egyszer megingatni, s őt, ki már két országgyűlése alatt a megye Rendei osztatlan bizalmát bírta, s a megye szellemének s nyilván kijelentett akaratának hű képviselője volt, a többség ingerültsége tárgyává kitenni képes volt, mennyire könnyebb leend jövedőre sok más egyéb kérdések alkalmával, melyekben az igazatás szintén könnyű leend, a bár láthatólag helyreállott bizodalmat újra megrontani, s azt aláásva, őt a rágalom tárgyává kitenni, s ellene újra többséget szerezni. A legkedvezőbb körülmények közt is terhes egy országgyűlési követnek állása, de ha még arról sincs biztosítva, hogy önmegegyében tetteit és szavait a bosszú és kaján gyűlölség nem fogják-e elferdíteni, s a gyanusítgatások eszközeül használni; ha minden órán félhet attól, hogy a fölizgatott többség a megyének elveit és szellemét megtagadja, s az elvbarátok minden lépten csak újabb és súlyosabb küzdeésekkel képesek követi állását fentartani; ha figyelmét, melyet osztatlanul csak az országgyűlési közdolgokra kellene fordítani, félelem s aggodás közt az otthoni bajokra is kénytelen fordítani; és ha mindezek nem annyira a fenforgó tárgyak miatt, mint a követnek személye elleni gyűlölségből és bosszúból erednek: akkoron ily követnek hatása silány, állása kínos, sőt gyakorta lehetetlen. De mindezeknél több az előtte, hogy az adó s ezzel kapcsolatban álló több kérdések megtámadása és megbuktatása csak ürügy volt azoknak kezében, kik a jó ügyet az ő személyében támadták meg, s céljuk egyedül az vala, hogy őtet az ország gyűléséről eltávolíthassák; s ha ezt egyszer csupán bosszúvágyból az ügy ellen elkövetni képesek valának, úgy ezen fölingerültek számos, ezen országgyűlése alatt előforduló kérdésekben hasonnemű ellenizgatásait mindannyiszor ismételni fogják; a közügy lesz tehát folytonosan az ő személye iránti gyűlölségnek s igazatásnak kitéve, s a megyének eddig híven megőrzött elvei veszélyeztetve; azért ily körülményekben el kell a személyt az ügytől választani, hogy a kivíott ügy mind ezen kérdésben, mind sok másokban jövedőre biztosíttassék. Azért is nékie polgári kötelességében áll a követségről változhatatlan határozottsággal lelépni; így ha az ellenek majd látni fog-

ják, hogy az, kit ők minden áron az országgyűléstől el akartak távolítani, maga önkényt visszalép, s ők e részben óhajtott céljokat elérték, nem lesz okuk jövődöre a jó ügyet megtámadni, s ha lennének is, a kik bármely tekinterből a józan haladásnak elvei ellen kikelnének, sem föllépésök oly indultatos nem leend, sem az olyan könnyen sikerülni nem fog, mert személy nem lévén kérdésben, eddigi mozgalmak legerősb rugója, a bosszú és gyűlölség, táplálékot nem leend. A közügynek egyes személy miatt szenvedni nem szabad, s a ki, bár akaratán kívül, a jónak útjában áll, vagy annak biztosítását állása által nehezíti, annak a lelépés polgári kötelességében áll; e szent kötelesség érzé étől kényszerítették tehát ő, hogy a jelen körülményekben az országgyűlési követséget semmi esetre el ne vállalja, s hogy azt elvállalni nem is fogja, teljes elhatározottsággal kijelentette.

Ezen határozott lemondását Deák Ferencz úrnak a teremben majd a fulladásig összesereglett Rende a kétségbeeséshez hasonló keserűséggel hallották, s előadták nékie azt, hogy ha a rossz akaratnak s a közügyet egyes személyek iránti bosszúnak és gyűlölségnek fölládozni kész némely rosszak ármánykodó mesterségeinek sikerülhetett is egy ízben Zala vármegyében az igaz ügyet megbuktatni, s ebben az ő személyét is megtámadva, az iránta érzett hazafiúi tiszteletet és osztatlan bizodalmat megingathatni, de miután jelenleg a megyei közrendnek igen nevezetes többsége ezen ármánykodók álcézlzataikról meggyőződtek, s az április 4-diki gyűlésben megbuktatott elveket az örök igazságból merítették belátták és a haza szellemi és anyagi kifejlődésére nélkülözhetetleneknek megismerték, nem oly könnyű leend többé a fondorkodóknak a már fölvilágosított népet az igaz ügytől elfordítani és az igaz ügynek barátit annak gyűlölségébe ejthetni; és ha a megyei Rende értelmesebb többsége ezen legérdekesebb és a népnek fölzigatására oly könnyen használható kérdésben is képes vala azt fölvilágosítani és ellenfélből ügybaráttá tenni, akkor bizonyosan e résznek, kinek a haza boldogsága s a megyének híre neve szívéen fekszik, csekélyebb fáradságába kerülend a mostani lelketet fentartani, s így Zala megyéjének a megyei utasításokhoz ragaszkodó követe állásában biztos leend, és Zala vármegye eddigi szellemét és elveit megtagadni nem fogja; nem lézen tehát veszélyes, nem kellemetlen a követi pálya, mert a jelen közgyűlésben megállapított alaputasításban kimondott elvek jövődöre is zsinórmértékül szolgálóndanak. De van egy nagyobb s méltányosabb ok is, melyért Deák Ferencz úr a követségről le nem mondhat, mert jóllehet őt a Gondviselés Zala megyéjének adta, de őt a Rende két országgyűlésére küldvén, a haza emberévé tették, az egész haza kívánja s követeli őt a megyétől, a jelen átalakulás korszakában pedig a nélkülözhetetlen szükség parancsolja, hogy ő mély belátásával, ritka tudományával s mérséklettségével az országgyűlésén a haladásnak s átalakulásnak kormányút a Rende tábláján tartsa; az okok tehát, melyek általa a követ-

ség el nem vállalására fölhozattak, elegendőknek éppen nem találattak, s ennél fogva a Rendek kijelentették, hogy helyette más követet nem választhatnak, de választani nem is fognak; s ebbeli kinyilatkoztatásuk, mint a Rendek közakaratójával egyező, elnöki-leg a megye nmltgú gróf főispánja által közvégszének lenni kijelentetett.»

E tárgyban a következő levelet írta *Deák Ferencz* Klauzál Gábornak.

Kebidán, szept. hó 3-dikán 1843.

Kedves Barátom!

Zúzott kebellem írom e sorokat, s kiöntöm előttem szívem keserű fájalmát. Feldúlt kedélyem tegnap még nem engedé, hogy tollhoz nyuljak, de most lesz talán annyi nyugalma lelkemnek, hogy néked írhatok.

Tudósítva vagyok, úgy hiszem, eddig arról, hogy augusztus 31-dikén az adó nálunk nagy többséggel keresztül ment, és én követnek megválasztattam, de a követséget el nem fogadtam; halljad most tőlem ezen elhatározásomnak okait és azokat, mik a választás után történtek:

A ki figyelemmel kísérte azon izgatásokat, melyek a házi adónak elvállalása ellen megyénkben történtek, alig fog kételkedni, hogy az izgatóknak nem csekély része, és pedig éppen azok, kik nyilván vagy titkon legtöbb befolyást gyakorolva ösztönt és életet adtak az indulatos mozgalmaknak, nem a házi adó miatt léptek fel, hanem leginkább személyem elleni gyűlölségből vagy bosszúból követtek el mindent ezen életkérdésnek megbuktatására; nem küzdöttek volna ők az adó kérdése miatt oly keserű elszántsággal, mert hiszen jól tudták, hogy az adónak elvállalása mellett még ezen országgyűlésen többség úgy sem leend; ők csak az én személyem ellen forraltak bosszút, ők csak azt akarták elérni, hogy én az országgyűlésen jelen ne legyek, és mivel tudták, hogy az adó kérdésének megbuktatása által nekem a követség elvállalását elveimnél fogva lehetetlenné teszik: hogy személyemet megdönthessék, a legszentebb ügyet támad-

ták meg, azon ügyet, mely hazánk egykori felvirágzására első és legfontosabb lépés volna.

Ily célból és ily titkos szándékkal izgattak ők nyilván és titkon a házi adó ellen, de izgatásaik közben egyszersmind ellenem is nyilván és titkon annyi gyűlölséget, oly nagy ingerültséget szórtak el a tömeg között, hogy midőn április 4-dikén Zala rendeinek többsége okainkat harsány felkiáltásokkal ledörögve, az adó kérdését elbuktatta, ugyanazon többség engem, ki előbb a megye rendeinek osztatlan bizalmát birtam, a nemzet ellenségének kiáltott, és megyészerte hazaárulónak hirdetett.

Istenemre mondom, hogy mindazok, mik egyedül személyemet illették, engem nem sértettek; de fáj, kimondhatatlanul fáj keblemnek az, hogy személyem miatt a közügyet támadták meg elleneim, fáj azon gondolat, hogy, bár önvétkem nélkül, de talán miattam bukott el megyénkben az adó kérdése, melyet, ha én nem vagyok, vagy én ellenem bosszút s gyűlölséget nem tápláltak volna keblükben azok, kik személyem miatt az adó ellen felléptek, sem oly keserű elszánt-sággal, sem annyi erőfeszítéssel, sem annyi hatással és sikerrel meg nem támadtak volna.

Az április 4-dikén tartott gyűlés után elhatározták magok között az elbukott ügynek haráti, hogy teljes erővel izgatni fognak ismét az adó mellett. Én kértem őket, kértem Csányi Lászlót és sok másokat, halaszszák el izgatásaikat a jövő országgyűlésnek közeledéséig; most a kedélyek felettébb ingerültek, de azon néhány év alatt csillapulni fog az ingerültség, a köznemesség is inkább megismerkedik az adófizetés eszméjével, lassankint sokkal többet tehetünk arra, hogy előbb egyeseket, utóbb egész községeket felvilágosítsunk, és sokakban meggyőződést költsünk fel az ügynek igazsága felől; elmondottam, hogy most az országgyűlésen az adó fájdaloml többséget úgy sem nyer, habár Zalával szaporodnék is azon törvényhatóságok száma, melyek az adó mellé állanak; ne

kockázatosságuk tehát erőltetéssel a kérdés jövődjét, ne neveljük az ingerültséget és ne kényszerítsük haszonélküli izgatásokkal az ügynek elleneit még több erő megfeszítésére. Elmondám én előttük ezeket, és ti barátim még pünkösdkor tanúi valátok annak, hogy az izgatások megkezdését helyeselni nem tudtam. Csányi azonban és mások azt felelték, hogy az adó ügyének még ezen országgyűlés alatti kivívását megyénk becsülete megkívánja; ők izgatásaiknak sikerét reménylik; aggodalmaimat nem osztják, mert ők a megye körülményeit nálamnál jobban ismerik, s az izgatáshoz igen sokkal jobban értenek, mint én. Ezek ellen szólanom nem lehetett, mert az adó kérdésének, bármikor legyen is felhozva, ellene nem szegülhetek; hiszen azt én is oly buzgón óhajtom. Csak arra kértem tehát Csányit s többeket, hogy személyemet izgatásaik tárgyává ne tegyék, nevemmel korteskedést ne üzzenek, s engem semmiképpen ne compromittáljanak, mert bármi részben compromittálva, ha egyébkint legkedvezőbbek lennének is a körülmények, követséget nem vállalhatnak. Csányi megígérte, hogy nevem kitézve nem leend, az izgatások az ügyért fognak történni, s a legnagyobb figyelemmel vigyázni fognak arra, hogy nevemre még csak távolról se borítsanak szennyet vagy árnyékot. Tudod te is ezeket, kedves Gáborom, itt létedben mondtam én is néked ezeket, de úgy hiszem, tudod Csányitól magától is. Így kezdődtek meg az izgatások az adó mellett. Gyűlésileg elhatároztatott, hogy a köznemességnek felvilágosítására több megyei tagok menjenek el a községekbe, választmányilag felszólítás dolgoztatott ki, s ívek hordattak szét a falukban, melyeket az adózni akarók aláírjanak. Voltak ezen capacitatióknál esetek, melyekben nem mindenkor értelmi okok használtattak; voltak egyes nemesek, sőt községek is, melyek aláírásaikat kétszer, háromszor visszahúzták; de az izgatás haladott, és előttem, kit az izgatás főnökei, Csányi és Horváth, minden tanács-

kozásaikból kizártak, ki előtt, mint később megtudtam, sok lépéseiket eltitkolták, sőt, a mint hallom, másokat is megkértek, hogy ezt és azt nekem el ne mondják, előttem, mondom, mindig úgy volt előadva a dolog, hogy nem személyemért s nem az én nevémmel, hanem az ügyért magáért, és az adó elvállalása mellett történnek minden izgatások.

Míg ezek így folytak, kétes hánykodások közt fontolgattam én komolyan, hogy azon esetben, ha csakugyan többséget nyerne az adó kérdése, és engem a követségre felszólítanának megyémnek rendei, mit parancsol nekem a polgári kötelesség? A pártok izgatásaival, még akkor is, midőn azok a legszentebb ügy mellett történnek, mindenkor válhatatlan kapcsolatban vannak oly kellemetlenségek, mik a gyengédebb érzetet kedvetlenül érintik; éreztem én ezt az eddig lefolyt néhány hónap alatt, és bár azt hittem, hogy nevem, személyem izgatás tárgya nem leend, felmerült lelkemben mégis nem egyszer az aggodalom, hogy lesznek, kik az ügy melletti izgatásokat személyemért történteneknek fogják gondolni, és ilyenkor minden érzés felzúdult bennem azon gondolat ellen, hogy én a korteskedésnek szokott mesterségei által lépjek a követi pályára. De reményelve, hogy nevem az izgatások és korteskedések tárgyává nem tétetik, elnyomtam aggodalmamat, s tudva, hogy midőn kötelességről van szó, a dolognak minden oldalát komolyan fontolóra kell venni, más tekintetek felett is gondolkoztam, melyek a követségnek elvállalása vagy el nem vállalása mellett szólhatnak, és mondhatom, sokáig küzdöttem önmagammal, míg szilárd elhatározáshoz juthaték. Figyelmemet el nem kerülhette azon körülmény, hogy a személyem elleni bosszu s gyűlölség ápril 4-dike előtt rövid idő alatt képes volt ellenem, ki, mint említém, a megye rendeinak osztatlan bizalmát birtam és a megye szellemének és nyilván kijelentett elveinek voltam hű képviselője, a megye rendeinak nagy többségét indulatos ingerültségre fel-

izgatni; ha tehát a követséget elvállalom, méltán számolhatok arra, hogy ugyanazon gyűlölség és bosszu, mely most izgatásainak czéljától elesve, újabb táplálékot nyer, mindent el fog követni, a mit czélszerűnek vél, hogy engem az ország gyűléséről ismét eltávolítson, s ezt most másodszor sokkal könnyebben teheti, mint először tevén, mert sokkal könnyebb a már egyszer megingatott bizodalmat, habár az látszólag ismét helyreállott volna is, újra megrontani, mint a még osztatlan bizalmat aláásni. Tárgy pedig, miben a köznemességet izgatni lehet, az adón kívül nem kevés vagyon, pl. a büntetőtörvénykönyvben az esküdtzékeknek azon elvei, hogy nem nemes ember is ítéltet nemes ember felett büntető perekben; hogy a paraszt sem fog botoztatni, valamint a nemes ember stb. Ezek mind olyanok, a melyek által a már egyszer felizgatott tömegben másodszor is azon gyanut ébreszthetik ellenem, hogy a nemességet a paraszt-sággal egyenlővé tenni akarom, s ezért hazaáruló vagyok. Hasonló tárgy leend a tisztválasztási kihágásokról alkotandó törvény; ez ellen sem leend nehéz elferdítésekkel és gyanúsítással izgatni. Egy szóval, sok tárgyban történhetik izgatás nagy hatással, sőt a sikernek valószínűségével. Ha már elgondolom, hogy a jó ügynek baráti minden erejüknek megfeszítésével, s úgy hallom, tetemes költséggel voltak csak képesek legyőzni elleneinknek erejét, s ha elgondolom, hogy ily erőkifejtést gyakran ismételni nem volnának képesek elvbarátaink, midőn ellenben a másik fél, melynek egy pár ezer embere most is volt, az alkalmat ellesve akkor léphet fel, midőn emezek készületlenek; ha elgondolom, hogy mind a gyűlésekben, mind az izgatásokban Csányi és Horváth voltak most a haladási pártnak vezetői, Csányi pedig mindenét unoka-öcscsének, Eleknek, vitalitium mellett általadván, Bécsbe vagy más városba készül lakni menni, s a javak átadása már meg is történt, s ő elutazását csak ezen izgatásoknak befejezéséig s a küszöbön álló tiszt-

választásig halasztotta, Horváth pedig több idő óta minden jószágát árulja, s így senki nem marad, kinek itt kedve legyen, s elég ereje az ellenfélnek ezer alaku fondorkodásai ellen folyvást küzdeni s tömeget izgatni; s ha végre még elgondolom, hogy Kerkapolynak távoztával, akár követnek választassék, akár a hivatalról lelépjen, jóakarátú és igen alkalmas elnököt veszünk el, kinek helye, mint magad is tudod, betöltve nem lesz: megvallom, erős meggyőződés támad bennem, hogy az én követi állásom felettébb ingatag és kétséges lenne, s mind a mellett, hogy jelenleg a haladás pártja Zalában erős, aligha csakhamar ismét kénytelen nem lennék a megye elveinek s utasításainak lényeges változása miatt haza térni. Volna csak valamely hatalmasabb osztálynak vagy felekezetnek az országgyűlésen kedve ellen az én fellépésem, vagy eljárásom, csak talán egy pár levélbe, vagy néhány forintjába kerülne ismét felkelteni Zalában a jó ügynek minden elleneit, s engem s a megye szellemét compromittálni. És ha ily esetben egy 3-dik gyűlésen a jó ügy kivívná is újra ismét a diadalt, ily változékony és ingatag állásban én ott fenn hogyan használhatnék? A mult országgyűlésen csak az által lehetett hatásom, hogy tudtam, miképpen itthon semmi hatalom meg nem döntheti a megye szellemét, s irántam a közbizodalmat meg nem csökkentheti; de most! Tudod barátom, hogy az országgyűlési állás utasítások mellett még a legkedvezőbb körülmények között is terhes; de midőn a követ megyéjében sincs az ellen biztosítva, hogy személyes bosszúból vagy gyűlölségből magát a legszentebb ügyet nem fogják-e megbuktatni ellenei, csak hogy őt magát is megdönthessék, s midőn figyelmét, melyet osztatlanul az országgyűlési tárgyakra kellene fordítania, félelem és aggodások között az ügyet fenyegető otthoni bajok foglalják el, akkor állása felette kínos, hatása kétes, sőt gyakran lehetetlen.

De mindezek, a mennyiben csak személyemet tárgyazzák, talán még nem gátoltak volna elfogadni a

megye bizodalját, hanem azon tekintet, hogy, a mint említém, az ügynek megtámadása csak eszköz volt azoknak kezökben, kik az adó kérdését megbuktatták, a cél pedig egyenesen az volt, hogy én az országgyűlésre ne menjek, leginkább elhatározólag hatott reám. Ha csak személyem ellen tettek volna kifogást, nyugodtan eltűrném, mert hiszen mindenkinek tet-szeni lehetetlen; de ők sikeresebb és talán könnyebb módnak találták a legfontosabb életkérdésnek, mely ellen könnyű volt izgatni, egyenes megtámadásával titkon aláásni a gyűlölt személynek politikai állását. Naponkint inkább meggyőződtem én e gyanúnak va-lóságáról, s tisztán állott előttem, hogy ha én most a követséget elvállalnám, ezen módot ismételnék elle-neim minden fontosabb kérdéseknél, s így az én sze-mélyem miatt a legfontosabb kérdések, a haladásnak és jó ügynek legszentebb elvei, volnának kitéve a folytonos megtámadásoknak, és én miattam a közügy volna könnyen veszélyeztetve megyénkben; én pedig ily állapotban ott fenn nem használhatnék, mert álla-somnak bizonytalansága hatásomat lehetetlenné tenné, s közremunkálódásomat szerfelett gátolná; ha ellen-ben a követséget el nem vállalom, megszűnik ezen örök és folytonos megtámadásoknak első és legfőbb oka, mely miatt az izgatók most is az adó ellen leg-inkább felléptek, s ha látják elleneink, hogy én, ki az ő bosszujok s engesztelhetetlen gyűlölségüknek tárgya vagyok, önként visszaléptem, ők sem fogják oly keserű elszántsággal s annyi áldozattal folytatni eddigi táma-dásaikat, egy szóval, az én visszalépésem által el lesz-nek hártva mindazon veszélyek, melyek a jó ügy ellen személyem elleni gyűlölségből irányoztatának. Ily körülmények között, úgy hiszem, kötelességem elvალasztani személyemet az üggtől, s önérdemet a közügy biztosításának kívánom alárendelni, midőn a követségről inkább visszalépek, mintsem hogy az ügyet újabb megtámadásoknak s lehető veszélynek tegyem ki. A ki bár akaratlanul a jó ügynek útjában áll,

vagy annak biztosítását állása által nehezíti, az inkább lépjen vissza, mert ily esetben visszalépni polgári kötelesség.

Hozzájárult mindezekhez még az, a mit kivált a gyűlés előtti néhány utolsó napokban megtudtam, s mi már magában is fontos ok lett volna arra, hogy a követséget el ne vállaljam. Az izgatások t. i. részünkről is nem csak a köznemességnek felvilágosításával és némileg kapacitációjával, hanem a Magyarországon oly igen elterjedt s oly méltán kárhozott korteskedésnek szokott mesterkedéseivel, csábításokkal, vesztegetéssel, pénzzel, borral, földnek fának ígéréseivel, s néhol talán fenyegetésekkel is üzettek, és pedig, fájdalom, reményeim ellenére az én nevemmel, s éppen nem csekély részben az én személyemért; tábor készítettett, melybe azok, kik az adó mellé s leginkább az én személyem megválasztására összecsoportulandók valának, beszállítottassanak, bor és kenyér szállított a táborba, pénz kéretett kölcsön és szereztetett kivételképpen, az ellenfél izgatói megkergettettek stb. S mindezek az én nevem kitűzésével! Elgondolhatod, hogy ekkor még inkább ingatlan lőn a fentebb elsorolt okokból eredett azon elhatározásom, hogy a követséget el nem vállalom, mert elviselhetlen volt előttem azon gondolat, hogy én ily úton látszassam keresni a követséget, melyben, mint felebb mondám, állásom csak ingatag volna, s mely által csak ártanék a közügynek, és állásom ingatagsága miatt nem használhatnék semmit. Hidd el, barátom, küzdöttem éjjelnappal magammal, s a test ki nem állván a súlyos lelki küzdelmeknek kínait, erőm elhagyott és megbetegedtem. Minden tőlem kitelhető módon igyekeztem enmagamban megczáfolni felsorolt okaimat, mik a követségnek el nem vállalására határoztak, s erőltetem magamat, elnyomni fölzúdult érzelmeimet, mert fájt nekem az is, hogy a megye kívánságát s a ti szíves óhajástokat nem teljesíthetem, s örömet használtam volna minden tehetségemmel s jó akaratommal

azon pályán, melyet Zalának bizodalma s a ti szíves barátságok nekem kijelölt. De lehetetlen volt legyőzni okaimat s érzelmeimet, szívem és eszem egyaránt tartóztattak a követség elvállalásától, s erős s ingatlan meggyőződéssé vált bennem, hogy a követségnek el nem vállalása a jelen körülmények közt polgári kötelességem, s hogy érzelmeim ezen harczában leroskadnék, ha bármely tekintetből meggyőződésem ellenére a követséget elvállalnám. Megírtam tehát az első alispánnak, hogy én a követséget még akkor sem vállalhatnám el, ha az adó tárgyában az igazság szent szava diadalmat nyerne, s a megye rendei engem követté választanának. Elsoroltam levelemben ezen ingatlan elhatározásom okait, s a levelet szerdán, a választást előző napon, személyesen adtam át az alispán úrnak, őt, úgy is mint barátomat, szíves bizodalommal, de úgy is mint a megyének első alispánját némileg hivatalosan megkértem, hogy ha megválasztásomat szóba hoznák, jelentse ki ezen komolyan megfontolt nyilatkozatomat, sőt, ha szükséges, leveletem is mutassa elő, barátainkkal pedig, sőt másokkal is, ha akarja, leveletem közölje; megtiszteltem ezután a főispánt, és neki is kijelentettem elhatározásomat, s Egerszegről eltávoztam.

Másnap meglett a közgyűlés és a követválasztás, de én Egerszegen nem voltam; az alispán leveletem mutatta több jó barátimnak még szerdán este, ők azonban leveletem elolvasásra nem méltatták, s indulatosan kifakadtak ellenem a követségnek el nem vállalása miatt; sokan fenhangon emlegették, hogy miattam, s pedig egyedül s egyenesen személyem miatt mennyi pénzt költöttek korteskedésre; volt, ki azt emlegette, hogy ha követ lenni nem akarok, költségét fizessem vissza, s több efféle gyengédtelen nyilatkozatokat lehet hallani; egy szóval, a párt főnökei: Csányi, Horváth és tán valamennyien elhatározták, hogy nyilatkozatomat semmibe sem vevén, engem követté választanak, mást semmi esetre helyettem nem válasz-

tanak, s engem az elvállalásra kényszeríteni fognak.

A gyűlés és választás rövid ideig tartott, mert Csányi és Horváth emberei sokkal többen valának, mint Forintoséi. Az adó felkiáltással elfogadtatott, én és Kerkapoly szintén felkiáltással követeknek választattunk és az alispán kérésemet nem teljesítvén, sem leveletem elő nem mutatta, sem az el nem fogadás iránti nyilatkozatomat szóval ki nem jelentette.

Szeptember 1-5-ő napján kijöttek többen Pusztaszent-Lászlóra, hol én tesvéremnél tartózkodtam, s a második alispán vezérlete alatt értesítettek megválasztatásomról. Én megköszönve a bizodalmat s megtiszteltetést, újra elmondám nyilatkozatomat, hogy a követséget el nem vállalhatom. Okaimat elmondottam s kijelentém, hogy másnap a közgyűlésen is személyesen előadandom mindezeket. Ekkor tudtam én meg oly körülményeket, melyek, ha kerestem volna is előbb a követséget, elegendők valának engem annak elvállalásától elrettenteni. Ekkor tudtam meg, hogy a korteskedés által összeszerzett tömeg az én nevem alatt vitetett a választási gyűlésre; nevem zászlókra tüzetett; egy szóval, választásomat egyenesen a korteskedés szokott mesterségeinek, melyektől én oly igen visszaborzadok, köszönhetem leginkább. Ekkor tudtam meg, hogy a választási gyűlés biztosítására multhatatlan szükséges volt egy osztály lovas katonaságot felállítani, mi még eddig Zalában soha nem történt, s általános is volt a gyűlés után is azon vélemény: hogy a katonaság jelenléte nélkül legalább egy pár száz ember elveszett volna, rútul meggyilkoltatott volna azon gyűlésen, melyen én követnek választattam. Ekkor tudtam meg, hogy a gyűlés alatt egyszerre több urak és pedig éppen az adónak és az én választásomnak baráti, a Forintos párt részéről történt mozgások következtében, egyszerre kardot rántottak s a katonaság közbejötté csillapította le a komolyabb következtéseket; ekkor tudtam meg, hogy a

választásomat megelőzőtt napon Ó-Hidon egy nemes ember, ki az adózni akarók pártjához tartozott, a nemes esküdtet, mivel ez, mint mondják, bírsággal és zálogolással akarta őt kényszeríteni, hogy a másik párthoz álljon — agyonlőtte. Ekkor hallottam meg, hogy azon nemesség, melyet az én személyemért, s tudtom s akaratom nélkül az én nevemmel azon zászlók alatt, melyekre tudtom s megegyezésem nélkül az én nevem tüzetett, a korteskedés szokott útján becsődítettek, midőn a választás után hazatért, Forintos embereivel közel Egerszeghez az úton összeveszett s az lőn ezen összeveszésnek, melyet hír szerint a másik fél kezdett vagy legalább provokált, szomorú következése, hogy 5 vagy 6 ember agyonveretett, 8 halálra lőn sebesítve, egynek kezét törték el, egynek szemét ütötték ki, sok mások kisebb-nagyobb sebeket kaptak. Lehet, hogy ezeken kívül többen is haltak meg; ennyit a vizsgálatra kiküldött tisztviselőknek hivatalos jelentéséből tudunk már; később talán még több hasonló szerencsétlenség is jó világosságra. Már barátom, képzelheted az én lelki állapotomat, midőn ezeket hallottam. Én még azt is el akartam kerülni, hogy nevemre korteskedjenek, s ime mégis mi minden történt azon zászlók alatt, mikre nevemet akaratom ellen függesztették. Ha majd egykor talán kedvetlen következései miatt átkozni fogják hazánkban azon időt, melyben legeisőbben szükségessé vált a szabad választásoknak, a szabad tanácskozásoknak oltalmára katonai fegyveres erőt, mely kormánytól és főispántól függ, a választók és tanácskozók közt fölláttítani — Zalában ezen szomorú epochát azzal fogják bélyegezni, hogy ez akkor történt nálunk legelőszőr, midőn Deák Ferencz az 1843-dik országgyűlésre követnek választatott. Majd ha azon özvegyet vagy árvát, kinek férje vagy atyja most megöletett, kérdezni fogják, hogy férjét vagy atyját mikor vesztette el, ezek azt fogják felelni, hogy akkor, midőn Deák Ferencz követül választatott és pe-

dig Deák Ferencz miatt, vagy azok által, kik Deák Ferenczet követnek választották, s így önvétkem nélkül átok lesz csatolva nevemhez, árvák s özvegyek átka! Barátom, én a credentionalison, melyet Zalának rendei ily módon történt választás után nekem kiadnának, vérfoltokat látnék; én az országgyűlésen a választásokbeli kiszökések korlátozása fölött szívem érzése szerint szólani se mernék, mert minden arczon olvasnám azon szemrehányást, hogy én is a korteskedés sokoldalú mesterségeinek köszönhetem jelen állásomat, én is hordókban s barátimnak erszényében leltem fel a közbizodalmat, az én választásom is 30,000 forintba került, s áldozatul választásom előtt és utána 6 vagy 7 embernek, sőt fájdalom! taián még többnek is el kellett esni, s hogy az ember százan-kint el nem hullott, csak a katonaság közbenjöttének tulajdonítható! Istenem! ha én ily előzmények után a követséget elvállalnám, összeroskadték az első ülésben szégyen és fájdalom súlya alatt, s érzem, hogy eszem kifordulna sarkaiból, s ezt, lelkemre mondom, betű szerint érzem, mert még a gondolatnál is, most, midőn ezeket írom, szívem sebesebben dobog s agyam ég.

Tegnap, vagyis szeptember 2-dikán, a mint a 2-dik alispánnak ígértem, bemenék a közgyűlésre, s előadtam, hogy a követséget elvállalnom lehetetlen és előadtam okaimat, majdnem úgy, mint neked e levélben írom. Felszólalt utánam Csányi László, utána nemsokára Horváth János, kik a korteskedés főnökei voltak, s elmondák, hogy nekem az országgyűlésre okvetetlenül fel kell mennem, csak bennem van a megye rendjeinek bizalma, én ezzel tartozom a hazának és több efféléket; de mindezeket oly indulatos kifakadásokkal tevék személyem ellen, hogy szívem vérzett, látván, miképpen bánnak én velem azok, kik magokat legjobb barátimnak nevezték. Én érzem, hogy az iránt, ki egykor barátom volt, nyilván, a közgyűlésen, ily hangon még akkor sem tudnék szólni, mi-

dön az legundokabb vétkei miatt barátságomat elvesztette, s nem tudnék ily hangon szólani legalább a régi barátság emlékéért. Csányi nyilván és szemembe ki nyilatkoztatta, hogy tisztelete irántam megcsökkent. Horváth Isten elleni vétekekkel vádolt s a haza iránt hűtlennek, Zalamegye iránt hálátlannak nevezett; szó lottak mások is keserűen és élesen; voltak, kik a megye bizodalmanak elvesztét említék; mások gyáva sággal vádoltak. És midőn ennyi keserű kifakadások méltatlanságát érezve, az elfojtott fájdalomnak kínos kifejezése ült arczomon, s könnyek fakadtak szememből, egy barátom, kit eddig oly szívesen szerettem, ki valóban közel állott szívemhez, éles kifejezésekkel támadott meg: hogy én miért nevetek oly hidegen? s miért gúnyolom ki őt előadásáért? Istenemre mondom, még ez életben távolabb nem vala tőlem nevetés, mint e pillanatban; éreztem én, hogy ő engem soha nem értett, s hogy ő még e pillanatban is képes volt arczom fájdalmas kifejezését félreérteni, nekem ez kétszeresen fájt, de szemrehányást nem tettem neki, hanem kijelentém, hogy őt sérteni szándékom nem volt, de ha tán akaratlanul sértettem, nyilván megkövetem. Órákig tartott ezen gyűlés, melyben engem kértek ingatlan határozatom megváltoztatására, de egyszersmind keserűen korholtak éles kifejezésekkel. Voltak ugyan, kik szeliden s nyájasan szó lottak, s ezeknek szava jól esett; de mások, igen sokan érez tették velem, hogy a szeretet és barátság bosszúvá és gyűlölséggé változtak keblökben. Végre egy ifju ember, ki a mult országgyűlés alatt egy ideig irnokom volt, tőlem csak féllépésre állva, velem szemközt fordult, s dorgáló hangon komoly leczkéket adott a hazafiuságról s a hazafinak kötelességéről; elmondá: hogy czikornyás beszédemnek okai gyengék és üresek valának; gyávasággal vádolt, mert a követséget el nem fogadom, minthogy állítása szerint vagy éltemet, vagy értékemet féltem, ezt pedig mindkettőt a hazáért feláldozni kötelesség. Így tartott ez, mint mondám,

órákig, a fájdalom könnyeket fakasztott szememből, a könnyek majd elfojtották szavaimat, ajkaim reszkettek, s szívem vérzett, mert a legérzékenyebb sértések barátimtól származtak; és nem találkozott a számos gyülekezetben senki, a ki személyem védelmére mellettem szót emelt volna. Elmondám én: hiszen én tiszta meggyőződésemet s lelkiismeretem szavát követem, mert hiszem és érzem, hogy a követséget elvállalnom nem szabad és nem lehet. Ha nézetem hibás is, de mindaddig, míg ezen meggyőződés ingatlanul áll lelkemben, azt semmi tekintetnek fel nem áldozhatom, s azért, hogy ezen meggyőződésem a megye rendei többségének véleményétől eltér, megvetést, gyűlölséget nem érdelek, s azért, hogy lelkem ismeretének szavát követve cselekszem, rám senki méltatlanság nélkül nem neheztelhet; de szavaim sikeretlenül hangoztak el, s a rendek elhatározták ismét, hogy kivülem más követet nem választanak, reám parancsolnak, hogy követül elmenjek. Sőt a főispán a törvényes büntetést is emlegette. De én határozatomat meg nem változtathatván, kijelentém, hogy arról, mit a rendek említenek, hogy lemondásomat el nem fogadják, itt még szó sem lehet; lemondásra szükség nincsen, mert én az elválasztást soha el nem fogadtam, sőt az ellen még a választás előtt is nyilatkoztam: törvényes büntetés tehát engem annyival inkább nem érhet, mert én már két országgyűlésen eleget tettem a törvény parancsolta kötelességnek. A megyének ellenben kötelessége követet választani, mert ezt a törvény parancsolja, s én ezen törvénynek teljesítésbe vételét, mint Zalának egyik statusa, kívánom. Ezen szavaim is sikeretlenek voltak; a főispán kimondotta a végzést a fentebbi értelemben, s én a jegyzőkönyvbe kértem iktatni, hogy a követséget el nem fogadtam. Zúzott kebeliél s feldúlt kedélylyel hagytam el a gyűlést; sokan barátim közül hideg megvetéssel fordultak el tőlem, ülésen kívül is. Csányi, Horváth csak szóra, csak egy

pillanatra nem méltattak, s összezúzták azon barátságos viszonyokat, mik eddig itt közöttünk léteztek.

Tudtam, hogy érteni kevesen fognak engemet, sokan érteni nem akarnak, sokan félre is értenek. De hogy ily epés indulattal, ennyi haraggal, s mondhatom, gyűlölséggel találkozzam Zalamegye gyűlése teremében, s jó barátim közül is sokan, elfelejtve minden szíves indulatot, eltépve minden édes köteléket, ily módon viseljék magokat irántam, ez, megvallom, váratlan volt előttem. Sokan magánkörökben szemrehányásokkal illettek, s a megyének és az egész hazának gyűlölségével és megvetésével fenyegettek. De a tiszta öntudat fentartja talán lelkemnek erejét, s bár hiszem és érzem, hogy a hazában is sokan, igen sokan érteni nem fognak, biztosan reménylem mégis, hogy lesznek jó emberek, kik félre nem értenek, felfogják állásomnak iszonyú kellemetlenségét, s látják s velem együtt érzik, hogy a jelen körülmények közt másképpen cselekedni lehetetlen volt; biztosan reménylem, sőt igen erősen hiszem, hogy ti barátim cselekvésem megítélésében felejteni fogjátok egy pillanatra azon barátságos óhajtásokat, hogy bár körötökben volnék, s mellőzve a személyes érdek tekintetét, úgy nézitek elhatározásomat, mint azt nézni kell, minden elfogultság nélkül, s elmondjátok majd, hogy bármennyire szeretnétek is jelenléte-
met — ilyen előzmények után, illetén érzelmekkel, ily zúzott kebellemmel nem kívánjátok, hogy az országgyűlésre menjek; a körülményeknek minden oldalát, s egyéniségemnek minden jó és rossz tulajdonságait tekintetbe fogjátok ti venni, s nem kárhoztatjátok, a mit én annyi küzdés után, s oly komoly megfontolás után határoztam el magamban. A ti kárhoztatástok volna a legkeserűbb pohár, mi ezen esetben még reám várhat, pedig Isten tudja, keserű volt az is, mit eddig ürítenem kellett, s ha tán ti se helyeselnétek lépésemet (ezt még csak gondolni se merem, gondolni se akarom), de ha mégis megtörténnék, hogy

nézeteitek mások volnának, s okaim titeket meg nem győztek volna, legalább ne taszítsatok el magatoktól, mint zalai barátimnak egy része tevé, ne vonjátok meg tőlem a barátságot, a szíves szeretetet, mely ez ideig kebletekben élt irántam, mert ez a csapás igazán megtörné végképpen lelkemnek minden erejét; hiszen ti engem azért szerettetek, mert szívemnek legbensőbb ösztönét s lelkemnek ingatlan meggyőződését követtem minden tettemben; most is csak ezt cselekszem, s ha nézeteink e dolog felett különböznenének is, neheztelésteket azért meg nem érdemlem. Ti szerettetek engem sajátságaimmal és gyengeségeimmal együtt, úgy a mint vagyok, pedig tudjátok, hogy ezen nézetem s ezen elhatározásom tisztán és egészen egyéniségemben fekszik és a ki úgy ismer, mint ti ismertek, soha nem kételkedhetett, hogy ily körülmények közt így és nem másképp fogok cselekedni; oh ne taszítsatok tehát vissza magatoktól!

Úgy hallok, hogy b. Putheányt felküldötték némelyek hozzátok Pozsonyba. Miért? nem tudom; de némelyek szerint azért, hogy titeket megkérjen, hogy ti engem a követség elvállalására felszólítsatok. Az Istenre s barátságunk szentségére kérlek benneteket, ne tegyetek e dologban többé semmi lépést, sem nyilván, sem magánúton; hiszen tudjátok s értitek, hogy elhatározásomat semmi körülmény, még a ti szíves felszólítástok sem változtatja meg többé, ne tetézzétek tehát legalább ti súlyos fájdalmitat azon újabb keserűséggel, hogy a ti kívánságtokra is tagadólag legyek kénytelen felelni; ne tegyétek, hogy fájdalmaim súlya alatt végre megátkozzam azon pillanatot, melyben politikai pályára léptem. Lelkemre mondom, ha ismeritek és értitek érzelmeimet, nem fogtok engem összezúzni akarni bármi kéréssel, vagy felszólítással, mi úgy is sikertelen volna. Hiszen a valódi szeretet kínozni nem képes, ok és haszon nélküli kínzás volna pedig minden ilyen lépés reám nézve.

Azt is gondolják Zalában némelyek, hogy engem a törvény fog kényszeríteni a követség elvállalására, mert lemondásomat a rendek el nem fogadták, s éppen azért nem választottak helyettem más követet, hogy az egész felelősséget reám háríthassák; de hiszen én a követséget el nem fogadtam s ily esetre, kivált oly ember ellen, ki már teljesítette törvényes kötelességét, a törvény büntetést nem rendel. Azt mondották többen, hogy a ki megválasztatik, az tartozik a választást elfogadni, mert «*juri correlata est obligatio*»; de ezen elv valóban különös és néha talán veszedelmes is volna; így például legjobb mód volna az, hatásodat megsemmisíteni, hogyha az ország gyűlése előtt Árva vármegye téged választana követjének, és te akaratod ellen is kénytelen volnál törvényes büntetés mellett Árvának követe lenni. Ezen elv tehát furcsa absurdumokra vezetne. Nem hiszem, hogy Pozsonyban valaki legyen, a ki a törvényt oda akarja csigázni, hová azt Zalában sokan csigázni akarják; de ha mégis szóba jönne e dolog, legyetek figyelemmel, mert tudjátok, hogy koldussá ugyan tehetnek a törvényes büntetéssel, hanem arra birni képesek nem volnának, hogy lelkem ismerete ellen cselekedjem.

Ne biztassátok, az Istenre kérlek! a zalaiakat többé, hogy elhatározásom megváltoztatására bármit cselekedjenek, úgysis a ti biztatástoknak tulajdonítják legnagyobb részét annak, a mit cselekedtek; hiszen e dolognak is van határa; nem jöhet semmi körülmény közbe, nem lehet semmi ok, mi engem arra birjon, hogy ezen országgyűlésen követ legyek; készebb vagyok a megyéből, és talán a hazából is kivándorolni (ezt pedig a legiszonyubb dolognak tartom), mint lelkem ismeretét feláldozni; minden további erőlködés csak személyemnek üldözése volna, s ezt, úgy hiszem, meg nem érdemlettem. Tudom, hogy Zalában lesznek, kik bosszúból is szeretnének újabb kedvetlenségbe keverni az által, hogy újra s ismét újra

kérnek a barátság ürügye alatt a követség elvállalására; ne adjatok, kérlek, ezeknek csak egy szóval is ösztönt és kedvet bosszújok kitöltésére.

Kerkapoly most csak egyedül maga megy fel mint Zalának követe; fogadjatok szívesen s örködjetek, hogy az ifjuság ne tegyen bármi félreértésből ellene legkisebb kedvetlenséget; ő nálunk a jó ügy mellett mindenkor buzgón dolgozott.

Levelem, és pedig annak minden sora Bezerédjnek is szól és Beöthynek, Palóczynak, Bónisnak, Szentkirályinak, Wenckheimnak és Rádaynak, Töröknek és Horváth Jenőnek, Kubinyinak, Géczynek, úgyszintén Batthyáynak, Eötvösnek, Telekinek, Záborszky Luizinak, Szalay Laczinak és mindazoknak, kikkel szíves baráti részvét köt össze; közöld tartalmát ezeken kívül másokkal is, a kikkel akarod.

Ha Kossuth Pozsonyban van, add át leveletem annak is, egyébként őt e levél közlésével ma szintén tudósítom.

Isten veled barátom! választokat, szíves barátságos választokat szívszakadva várom, vigasztalást fog az nekem bizonyosan nyújtani a reám özönlött keserűségek közepette, mert ti bizonyosan félre nem érte-tek; ti bizonyosan értitek érzelmeimet és méltányoljátok okaimat. Isten veletek!

Hú barátotok

Deák Ferencz.

Leveletem küldd el másolatban Wesselényinek is, hiszen minden szava annak is oly igen szól. Megbocsáss, ha levelemben összefüggést nem talász; sem időm, sem kedélyem nem enged úgy írnom, mint óhajtanék.

A VÉDEGYLETRŐL.

1844. október 6-dikán országos iparvédegyelet alakult, mely elnökének Batthyány Kázmér grófot, választmányá egyik tagjának Deák Ferenczet választotta. Az egyesületnek mindenki tagjává lehetett, ki hat évre becsülete szavával kötelezte magát, hogy min-

den szükségét honi készítményekkel elégíti ki, s az egyesület czéljainak elősegítésére évenként húsz krajczárral adózik. Deák Ferencz Kehidán 1844. november 2-dikán Kossuth Lajoshoz írt levelében azt a kérdést veti föl: «nem lett volna-e czélszerűbb a védegyletet most kezdetben csak némely czikkekre szorítani, melyek vagy azért, mert nálunk is nem sokára előállíthatók, vagy azért, mert nélkülözhetők, elsőbbséget érdemelnek»? «Azon csekély pénzerőt — mondja a levél — melyet a védegylet talán össze gyűjt, több sikerrel lehetett volna néhány cikk gyártásának emelésére fordítani, mintha az sokféle cikkek közt megoszlik». «Megvallom — írja Deák — hogy a dolgot így szerettem volna. Amerika egykori védegylete győz meg engem leginkább, hogy ily terjedelemben a védegyletet a magyar aligha elbírja. Ott a védegylet nem annyira a gyáripár emelésére, mint inkább más politikai okokból Anglia daczára alkottatott; ott csak Anglia gyárművei voltak kizárva, egyéb külföldiek nem: és mégis a kitűrni tudó, szilárd jellemű amerikai népnek nagyobb része keresett alkalmat, hogy lekötött szavának terhe alól kibujhasson, úgy, hogy a midőn 1770-ben, márcziusban, Angolország törvényhozása minden Amerikában fizetendő vámbeli adózásokat megszüntetett, csak azt nem, mely a theára volt vetve, az amerikai népnek legnagyobb része azt nyilatkoztatta, hogy a védegylet most már csak a theára bir kötelező erővel. Ezt Amerika népe tette, mely akkor már szabad sajtóval, s minden polgáira nézve teljes és tökéletes jogegyenlőséggel bírt, mely akkor a legdícsőségesebb támadásnak előestéjén állott, mely tudott szegény és egyszerű lenni. Remélhetünk-e mi magyarok a magyar jellentől több vagy csak ennyi szilárdságot egy sokkal több tárgyakra terjeszkedő védegylet mellett, midőn a sajtó nem áll szolgálatunkra, polgáraink jogegyenlősége még csak remény, de nem valóság, enthusiasmus pedig és kitűrni tudás csak alig van bennünk? Azonban ti, barátim, a magyar körülményeket jobban ismeritek, mint én, ki már egy év óta nem láttam Pestet naponkint növekedő anyagi és szellemi erejében, nem láttam az országgyűlést, mely annyi jót és jelest meleg lelkesedéssel fölfogott. Ti, kik ott laktok és ott fordultok meg naponkint, hol a nemzet szive ver; Ti, kik bizonyosan megfontoltatok minden legkisebb körülményt meleg érzéssel, de hideg számolással: Ti jönnek láttátok a dolgot most és ily terjedelemben megindítani, s én el nem szakadok Tőletek. Volnának bár még fontosabb kétségeim, mint a melyeket megemlíték, volnék bár arról meggyőződve, hogy a dolgot más úton jobban, czélszerűbben lehetett volna megindítani, most, midőn már az első lépés megtörtént, azt hanyagság, hidegség vagy külöнкödés által elejteni vagy csökkenteni bűnnek tartanám a haza ellen. Nálam a pesszimizmus a hanyagságnak sem nem oka, sem nem ürügye. Tudok én küzdeni remény nélkül is; érzem keblemben az erőt, Istenemre mondom: érzem, hogy csüggedést nem ismeretem soha, s az elhatározottság, mely nálam kötelességérzetten ala-

pul, nem kisebb, mint másoké, kiket a remény lelkesedésre gyújt. Én tehát félreteszem, elaltatom minden kétségeimet, s az ügyet pártolom úgy, a mint azt megindítottátok. Az eszme szép és törvénytörő; nem kell más eszköz hozzá, mint önkeblünk ereje, s ha ez senkit el nem hagy, a siker is nagyszerű leend. Most csak egy lehet veszélyes, az, ha a dolog, miután megindított, részvétlenség miatt elesik. Ez volt az utolsó töltés, melyet azon csatában, mit iparunk és kereskedésünk független emelkedéseért moraliter küzdünk, a csöbe eresztettünk; ha ezt kilöjük sikeretlenül, gyáváknak, nyomorultaknak fog bennünket tartani Ausztria és a külföld, s gúnykacazzal kíséri minden vergődésünket, melyel az elszegényedés örvényéből menekülni akarunk. Azért tehát mindazoknak, kik a nemzet gyalázatát és sülyedését gátolni és elkerülni óhajtják, kötelességük a már megindított védegyületet megmenteni attól, hogy részvétlenség miatt nyom nélkül el ne enyészszék. A kormány, úgy hiszem, tetteleg és egyenesen föllépni nem fog a védegyület ellen; hiszen arra még ürügyet sem talál, ha csak e szent ügynek ügyetlen pártolói vagy éretlen kifakadásokkal, vagy rosszul irányzott buzgósággal anyagot nem szolgáltatnak a kormánynak, melyből tetteleges lépések készülhessenek részéről; ily éretlenség pedig, úgy hiszem, nem fog történni, mert mi törvényt sérteni nem akarunk, mi azon törvényes kapcsolatot, mely honunkat az ausztriai házhoz köti, még csak tágítani sem óhajtjuk, mi csak magyar gyárműveket akarunk viselni, s ez ellen hogyan léphessen föl a kormány? Indirect úton, elhiszem, tételenek majd akadályok a védegyületnek, de ezek csak nehezítik, nem lehetetlenítik az egyület fönnállását.»

Batthyány Kázmér grófhhoz 1844. november 20-dikán ezeket írta Deák Ferencz:

«Polgári kötelességemnek tartom szives készséggel, s legbuzgóbb köszönettel fogadni azon megtiszteltetést, melyben engem az országos védegyület részesített. Csapásnak tartanám a honra nézve, ha ezen már megindított eszme a nemzet részvétlensége miatt hatástalan maradna, s véteknak tartanám, mindent, mit törvény és becsület megenged, csüggedetlen szorgalommal el nem követni, hogy az egyület erejében s jótékony hatásában terjedjen és szilárduljon.»

1845. február 9-dikén Zala vármegye Szentgróth mezővárosában főkvédegyület alakult meg, s Deák Ferencz ez alkalommal így szólott:

DEÁK FERENCZ: Ipar és szorgalom boldogítja a népeket; hogy mi ezekben hátra vagyunk, senki sem tagadja, de hátramaradásunk okát sokan sokféleképpen keresik. Egyik azt mondja: a mult idők mostohasága;

a másik: nem, hanem a kormány; a harmadik: ez sem, hanem mi magunk vagyunk okai hátramaradásunknak. Mindegyiknek igaza van, legigazabbja mégis annak, ki mindezeknek összefolyásában találja az egész okot. Vannak minden időnek saját kötelességei: apáink pánczélban fizették le a hazának tartozásukat; de míg ők nem egyedül tűzhelyökért, hanem egész Európáért küzdött nehéz harcokban évek hosszú során szívök vérét folyatták, addig más nemzetek a béke olajága alatt az ipar és szorgalom pályáján előrehaladtak. Megtették tehát apáink, a mit tenniök kelle, mert hazát tartottak meg és hagytak hátra nekünk. Azonban igen rosszul vélekednék, ki azt hinné, hogy csak harcok zivatara sodorhat el egy nemzetet; van még egy más, lassubb, de díztelen és aljas nemzeti halál is: a közelszegényülés, vagy nemzeti sorvadás. Ettől hazánkat megóvni a jelen időnek föltétlen parancsa, nekünk legszentebb kötelességünk, legmagasztosb honfitisztunk. Mennyire elszegényült a nemzet, mutatja az, hogy alig van már hazánk földén adóssággal nem terhelt jelentékeny család, holott csak ötven évvel ezelőtt a magyar családok még jól birták magukat, s mivel az egyes polgárok gazdasága összevéve teszi a nemzeti gazdaságot, akkor az egész nemzet jól állott. 1802-ben Ausztria gyárakat állított, a magyar pedig könnyelműleg pazar fényezésnek adván át magát, a pénz nagy mennyiségben vándorolt át a haza határain, sokkal nagyobbban, mint kebelébe vissza. Csak pamutzövetekért évenként 17 millió szívárgott ki, és így több, mint a mennyi minden főáruczikkeinkért visszajöhetett; mi természetesebb tehát, hogy nekünk mindig szegényülnünk és a nemzeti sorvadás azon stádiumára kelle jutnunk, melyen jelenleg tengünk. Mely gazdaság évenként többet kiád, mint bevesz, annak előbb-utóbb tönkre kell mennie; éppen így áll a nemzetek sorsa. Nemzetünk végre öntudatra jött és most az a kérdés: hogyan kell és lehet e bajon segíteni? Egy elhanyagolt gazdaságot restaurálni két

mód van: vagy a jövedelmet kell szaporítani, vagy pedig a kiadást apasztani. Mi a jövedelem szaporítását illeti: Magyarország a mezei gazdaságban, ezen egyetlen neki jövedelmező téren, ötven év óta nagy lépést tett előre; azóta egy atyának javain három fiu osztozott, és jelenleg egy is természet osztályrészén annyit, mint előbb az atya az egészen természet; mind e mellett ír bajainkra nem jött, sőt nem is remélhető, hogy ily körülmények közt jöhet valaha; nincs tehát egyéb hátra, hanem a lehetőségig apasztani a kiadást. Midőn a gazda év végén számít magával, sokat talál kiadási közt, mit nélkülözhetett vala, következő jövőre számolásából egészen kitörölhet. Így kell nekünk is tennünk. Nemes önmegtágadással törüljünk ki jövőre sokat kiadási lajstromunkból, mások helyébe pedig írjunk honi kelméket. A fényűzés minden más országnak áldás, csak a magyarnak átok; átok azért, mert csak innét szívja külkezekbe a pénzt, míg más országokban a gazdagok jövedelmöknek főlöségét iparüző honfiak kezébe rakják, mi által az ipart és szorgalmat előmozdítva, a mesterségek tökélyesítésére rugonyt, a belfogyasztás szaporodására hathatós eszközt és a pénznek a nép minden osztályai közötti elszéledésére alkalmat szolgáltatnak. Ezen nemzeti átok elhárítása végett alakult a védegyelet, melyben minden egyes tag becsületszóval köti le magát, hogy honunkban is kapható kelméket kívülről nem vesz, nem visel, nem használ. A csudák ideje lejárt, de elég csodaerő rejlik magában az emberben; ész és szilárd akarat mit nem vitt már véghez? A czél nem csekélyebb, mint a hazának a temetkező sír partjáról visszarántása, s csak összetett vállakkal akarnunk kell, sikerül magasztos vállalatunk.

Panaszkodunk ügyetlen kézműveseink ellen, és ezt adjuk okul, hogy külföldön dolgoztatunk; azonban nem vesszük észre, mily furcsán találkoznak egymással szemközt az okok. Vagy nem így áll-e a legtermészetesebben a kérdés és felelet: miért dolgoztatunk

külföldön? mert nincsenek honn ügyes kézműveseink; s miért nincsenek? mert külföldön dolgoztatunk. Minél ügyesebb a kézművek embere, annál jobban ki-keresi letelepedési helyét; legjobb hely pedig számára az: hol biztosítva van készítményei kelendősége felől. Ha tehát a külföldi kézművek iránti előszeretetünket legyőzve, elég erősek, állhatatosak leendünk kezdetben hazánkfiai tökéletlenebb készítményeivel is megelégedni: kétségtelenül áll, hogy sok, hazát kereső értelmes kézműves nálunk fogja elvetni vándorbotját; hazánkfiai pedig, kik tapasztalás és tanulás végett külföldre utaztak, bármily tökélyre emeljék tudományukat, nem maradoznak el, hanem visszasietnek kebelünkbe; és így lesz a haza jó kézművesek hazája. Azonban ne feledjük, hogy nem egyes, bármily nagy, hanem egyesített, habár parányiakból összegyűlt edzett erő tehet csak valamit; azért ezen egyletben minden választófalak ledülnek: gróf, kereskedő, kézműves, jobbágy, conservatív, liberális itt egymás mellett állanak a sorban. Egykor egy francziát arról kérdeztek, ki verte meg Marengónál az ellenséget? Én, mondá, és még 70 ezer. Szinte ezen társulat is olyan, hogy annak minden egyes tagja, ha Isten úgy akarja, magáról egykor elmondhatja: én, és még ennyi millió védegyleti tag mentette meg a sorvadó hazát.

Nem védegyletet, kiáltják némelyek, hanem gyárat és jó törvényeket! így jönnek hozzánk az ipar, pénz és jólét. Igen, de védegylet nélkül Magyarországon jelenleg gyárat magukat fönn nem tartatják, törvények pedig pénzt nem teremtenek. A külgyárat a befektetett alaptőkét már rég bevették, sőt azon felül nyereségök is tömérdek, ellenben nekünk még csak most kell bele fektetnünk pénzünket, mely mint a mag idővel hozhat gyümölcsöt. Tegyük tehát, hogy védegylet nélkül gyárat alapítunk; kívülről tudni fogják, mit kelljen cselekedniök, hogy bennünket megbuktassanak: leszállítják veszteségre kelméik árát, mit ők annyi nyereség után gyáraik veszélyez-

tetése nélkül tehetnek, de mit mi kezdők nem tehetünk, és így magukévá téve minden piacot, a mi gyáraink rendre dűlni fognak. Ekkor a külföld ismét egyedül állván a műipari mezőn, hogy kárát velünk megfizettesse, tetszése szerint emelendi gyártmányai becsét, míg mi magyarok mindinkább sülyedni és a szegénység sorvasztó kínjai között veszni fogunk. Törvények az ipar és szorgalom elől csak akadályokat háriának el, maga pedig az ipar és szorgalom mindig sociális téren marad; azért a legjobb törvények mellett is, habár talán más alakban, de csakugyan mégis oda kellene a dolognak kerülnie, a hol most áll.

Vannak emberek, kik politikai és rossz czélokat gyanítanak a védegyelet alatt; de ezek nem jó emberek, mert a jó ember mindenkit, még a bélyegzett személyt is, jó oldalról iparkodik megítélni, ki pedig előtte szennytelen jellemmel áll, arra tisztelettel tekint. Vannak emberek, kik, mivel kedves maguk mesterkéltséget és tekervényes utakon bukdosni szeretnek, nem akarják hinni, hogy az egyszerű dolgok oly tiszták lehetnek, mint külszínben mutatkoznak. Egyébiránt is a magyarnak nagy hajlama van a gyanusításhoz. Midőn követ voltam, találkoztak némely öreg urak a követi karban, kik, valahányszor valamit kivinni akartunk, mondani szokták: «nem kell hinni, valami fekszik alatta». Uram-bátyám, kérdettük mi, tehát mondja meg: mi fekszik alatta? majd kiagrassuk a nyulat a bokor alól; de a mi urambátyánk mást ismét nem tudott mondani, hanem: hogy fekszik valami alatta — és mi ezen valamivel nem törődve, kivittük vállalatunkat, a következés pedig megmutatta, hogy a dologban semmi rossz, ellenben jó igen sok feküdt. Vannak emberek, kik egy-két, nézetök szerint hiányos szabály miatt az egész vállalatot rohanják meg; megvallom, némelyeket a védegyeletben én is másképp szeretnék, de azért az egészet nemcsak meg nem vetem, sőt, mint sok üdvöst magában foglalót, forrón ölelem. Ugy hiszem, ez a józan ész szava. Bizony az egész

védegylet igen egyszerű és ártatlan, mert az alatta fekvő valami nem más, hanem, hogy hazánkban is kapható kelmeiket külföldről nem veszünk: már pedig azért, mivel hazámfiainak akarom adni pénzemet, vét-kes talán csak nem vagyok.

A szónok ezután a védegylet ellenségeinek nyilvánította mindazokat, kik erőszakkal vagy csak a társalgási illemet legkevésbé is sértve, nem pedig kölcsönös barátságos értesülés útján törekednek azt terjeszteni. Beszéde végén lelkes szavakat intézett a haza leányaihoz, hogy e gyenge csemetét forró kebelükre öleljék, s csüggedni nem tudó kitartással ápolják, főleg pedig a luxust, mely annyi átkot hozott a hazára, gátolják meg.

AZ ADMINISTRATORI RENDSZERRŐL.

A magyar kancellár 1845. február 19-dikén rendeletet küldött a vármegyék főispánjaihoz, a melyben ő felségének abbeli akaratát tudatta velök, hogy a kormányukra bízott megyék kebelében vegyék lakásukat. A rendelet egyuttal kimondotta, hogy a megyei kormányzás minden egyéb valóságos hivataltól elválasztassék és külön gyakoroltassék. Azok helyett, a kik nem akartak megyéjükben lakni, vagy más hivatalukat meg akarták tartani, ő felsége megyei kormányzókat nevezett ki.

Zala vármegyének 1845. november 10-dikén tartott közgyűlése Deák Ferencz indítványára kimondotta, hogy pártolja Hontmegye rendének ő felségéhez intézett feliratát, a melyben elpanaszolják, hogy a főispáni helyettes eljárása a megye törvényes önállását megsértette s kéri ő felségét, hogy a történeteket megvizsgálta és a törvényszegőt felelet és büntetés alá vonassa.

Ugyanebben a közgyűlésben tárgyalatott Pestmegyének ugyan ezen tárgyban keletkezett körirata, melynek két utolsó pontja így szólott:

«Az egybegyűlt rendek ő felségét jobbágyi hódolattal megkérni határozták az iránt, hogy a nemes Hontmegyének alázatos feliratában kifejtett közsérelmeket orvosolni, s az abban felhívott törvények értelme szerint a főispáni helyettes elmozdítása által is a megyét törvényes állásába visszavezetni annál inkább, minél előbb és kegyelmesen méltóztassék, hogy ott a fönnekadt közigazgatás folyamatba tételével a megye törvényes jogait és kötelességeit háborítlanul gyakorolhassa és teljesíthesse; előre kijelent-

vén az egybegyűlt rendek, miszerint az esetben, ha e részben törvényen orvoslás nem adatandik, ezt a közelebbi országgyűlésen sem mulasztandják el szorgalmazni.»

«Mint hogy pedig az egybegyűlt rendek a közelebb több megyékben történt eseményeket nem csupán egyes megyék sérelmeként tekintik, hanem azokat oly kiszámított rendszer alkalmazásának tartják, melynek célja a honi alkotmány eddigi egyedüli garantiájának, a megyei önkormányzásnak tettelegesen megszüntetése után magának az alkotmánynak és az általa biztosított polgári szabadságnak is megsemmisítése: kötelességöknek ismerik az ország valamennyi megyéjét ezen a hont fenyegető vérsre azon erős hiedelemmel figyelmeztetni, hogy ezen közveszedelmet részökről is teendő erélyes és törvényes intézkedések által elhárítani igyekezzenek, s ekképp osztozhatandak a mindenkorra fönmaradandó, s ha az erőszaknak jogokon diadalmaskodni sikerülendene is, azon, a nemzetet az utókor előtt is igazolandó öntudában: miszerint az alkotmányos szabadság aláásásához nem csak segédkezet nem nyújtottak, sőt inkább az az ellen tett intézkedéseket folytonosan éber figyelemmel kísérve, részökről sem mulasztottak el semmit, mit törvényadta honpolgári és hatósági alkotmányos állásuknál fogva tenniök nem csak szabadságukban, de kötelességükben is állott.»

DEÁK FERENCZ: Pestmegye rendei figyelmeztetnek bennünket a hon jelen állására, az új rendszernek lehető következéseire. Aggodalmaikat jelentik ki a haza jövődjére iránt, s elmondják, mit határoztak a jelen körülmények között. Szíves köszönettel fogadja a szóló Pestmegye rendeinek figyelmeztetését, ámbár mi ezen figyelmeztetés előtt is, még akkor, midőn ezen új rendszer először hozatott szóba, gyűlésileg már kimondottuk mindazokat, miket Pestmegye határozott, s kijelentettük, hogy örködni fogunk a törvények sértetlen magyarázása fölött, s ha túllépnének a megyék kormányzói hivatalos hatalmuknak törvényszabta korlátain, megteendünk mindent, mit a törvény enged, alkotmányos szabadságunknak s a megyék törvényes önállásának oltalmára. Osztozik ő is az aggodalomban hazája jövődjére iránt, s azok folytában, mik e tárgy fölött már mondtak, kifejti aggodalma okait.

Mint ezen megyének egyik statusa, mint honpolgár szól nyíltan s tartózkodás nélkül. Nem szeret semmi pártot vádolni arról, hogy rossz, titkos cél-

jai vannak, nem szereti a szándék tisztaságát gyanúsítani, csak tények fölött szeret ítélni, s tények után bírálhatja meg mások eljárását, mert az emberi kebel titkait csak Isten vizsgálhatja, neki arról csak sejtelve lehet, de világos tények nélkül másnak rossz szándékáról vádképpen nem szólhat.

A cél, melyet ezen úgyncevezett új rendszerrel a kormány nyíltan kitűzött, melyet a kormány emberei hirdetnek, s mely azon levelekben is, mik által a más hivatalokat is viselő főispánok föl valának szólítva, hogy az egyik vagy a másik hivatalról mondjanak le, világosan kijelentetett: a megyei beligazgatásnak jobb karba hozása. Ez a cél jó és törvényes, sőt tekintve a megyék beligazgatásának jelen állapotját, sok tekintetben multhatatlanul szükséges. Csak az eszközök is, melyekkel e célra dolgozik a kormány, jók és törvényesek legyenek, szívesen kezet fogunk véle a kitűzött cél elérésére. De a mi eddig történt, sok sikert nem ígér. Tudja a szónok azt, hogy mindazon hiányokat, melyek számos évek hosszú során keresztül támadtak, rövid idő alatt helyrehozni s a beligazgatást rögtön megjavítani nem lehet; az eddig lefolyt néhány hónap alatt lényeges eredményt ő sem remélt. De aggódva mondja ki, hogy a mik eddig történtek, még reményt sem igen nyújtanak, hogy ily úton meg fog javulni hazánkban a megyék beligazgatása. Ő a leendő javulásnak még első csiráját sem látja létrehozva, sőt meg van győződve, hogy azok, miket a kormány némely emberei több megyékben tevének, újabb bonyolódásokat szültek inkább, újabb ingerültséget és pártoskodást; úgy valának intézve, mintha éppen nem a beligazgatás hibáinak megigazítására lettek volna irányozva, s fájdalom, el lehet mondani, hogy újabb akadályokkal nehezítették a kormány kitűzött szent céljának elérhetését. De talán el lesznek majd hártva törvényszerű úton ezen akadályok. Várjuk be lépésről-lépésre a tényeket, s majd azok után ítéljük az egész fölött.

Aggodalmának oka nem az, hogy a kormány pártot igyekszik magának szerezni, pártot, mely erős legyen és szilárd és hatalmas befolyású; mert hiszen ez a törekvés még magában nem törvénytelen; ezt teszik a kormányok más alkotmányos nemzeteknél is; sőt enged ezzel némileg a kormány a közvéleménynek, mert nem tartja jónak, vagy nem tartja törvényesnek a hatalom erejével föllépni, hanem a nemzet alkotmányos erejét kívánja használni kitűzött céljának kivitelére. Csak majd, ha ezen kitűzött cél jó és törvényes, az eszközök is jók és törvényesek és becsületesek legyenek, mert azon elv, mit a boldog jezsuiták elvének mondanak, s miszerint «*finis sanctificat media*», rég kihalt már, úgy hiszi, a becsületes emberek kebeléből.

Nem akar kételkedni azon, hogy a magyar kormány magas hivatalnokai oly férfiak, kik jót akarnak, oly férfiak, kik a hon boldogságát, a nemzet fölvirágzását akarják eszközölni. Hiszen mi érdekek is volna megrontani azon hazát, melynek ők is tagjai. Akarja hinni, mit ők magok, vagy legalább ő rólok mondanak, hogy csak azért igyekeznek erős, hatalmas és szilárd kormánypártot szerezni, hogy ez által jót eszközölhessenek a hazának és a hazában. De ha kételkedés nélkül hiszi is ezt, van mégis valami, a mi benne félelmet és aggodalmat okoz. Egyik az, hogy lesznek, kik a kormány érdekében s a kormánypárt megerősítésére nem válogatják meg az eszközöket. Fogja-e tagadni valaki, hogy erre már eddig is mutatkozott hajlam a hazának több vidékein?

Nem kárhoztatja, sőt tiszteli az oly becsületes férfit, ki keblének tiszta meggyőződését fentartva és követve, közhivatalt vállal, hogy erejét, tehetségét a közállomány szolgálatára fordítsa. Mert hiszen, hol szükséges inkább a becsületes ember, mint éppen a közhivatalokban. Megvetést csak az érdemel, ki keblének tiszta meggyőződését, lelkiismeretét, szóval önmagát megtagadja, hogy hivatalba léphessen. Nem

állítja azonban, hogy az ily változás mellékes célokból történt. Lehet, hogy ily férfinak meggyőződése valósággal változott, és pedig mellékes tekintetek nélkül változott, tiszta és alapos okokból. Mindezek fölött csak Isten ítél. Megtörtént ugyan, hogy a változás után nemsokára az ily férfiú közhivatalt nyert, de hogy a közhivatali jutalma lett volna megváltozásának, azt ismét állítani nem meri. Lehet, hogy őt egyedül alkalmas voltáért, eszéért és becsületes jelleméért mozdították elő. Ő tehát a hivatalok által való megvesztegetésekről, miket eddig történeteknek állítanak némelyek, positivumabbat nem szólhat. De legyen bármiképpen a dolog, a megvesztegetés mindenkor csak alacsony eszköz, és annak nemei közt legalacsonyabb, legveszélyesebb a pénzzel és egyéb anyagi érdekekkel történt megvesztegetés. Közhivatalaink eddig jövedelmesek nem igen valának, s ki azokat elveinek, meggyőződésének megtagadásával hajhászta, azt hiúság ösztönözte inkább, nem pedig anyagi érdekek. Jellemsértő ugyan az ily hiúság is, de a hiú emberben igen gyakran van mégis valami lovagi, s ennek oka talán éppen hiúságában fekszik. Nem egy példa van arra, hogy oly férfiak, kiknél a hiúság legyőzött minden egyéb tekintetet, s kik meggyőződésök ellen cselekvének, csakhogy hiúságukat kielégítve, hivatalba léphessenek, utóbb még sem engedték magukat vak eszközül használni oly dolgokra, miket rosszaknak tartottak, s a keblökben ismét fölébredt lovagias érzés megóvta őket az alacsonyságtól. De az olyan ember, ki pénzért árulja meggyőződését, ki a hivatalt azért hajhászta alacsony úton is, mert annak anyagi hasznai után eseng; az olyan ember, kit pénzzel, anyagi érdekekkel vesztegettek meg: gyalázatos és megvetésre méltó mindenkor, mert kebléből kialudt a becsületesség utolsó szikrája, és lelkiismerete portéka, mely a többet ígérőnek kezébe kerül. Most, miután nálunk is gazdag fizetéssel van ellátva a hivatalok egy része s ekképen

anyagi érdekekkel is kínálkozik, fél a szóló, hogy a hivatalt hajhászók száma meg fog szaporodni. Nem állítja, hogy a kormány azért emelte föl némely hivatalok fizetését, hogy azokkal még inkább vesztegethessen, de ismétli: fél mégis, hogy lesznek, kik magukat áruba bocsátják, s a kormány főbbjeinek egyenes akaratán kívül is találnak vevőkre, vagy legalább biztatókra.

Másik aggodalma az, hogy a magyar kormánynak főbbjei, a legszentebb cél s a legtisztább szándék mellett is, hibázhatnak számításukban; és pedig hibázhatnak olyképpen, hogy miután ők nagy és biztos többséget szereztek a kormánynak, s miután az ezen többség erejével eszközölt törvények által dönthetetlen erőre emelték a kormány hatalmát és befolyását, ezen erőt és hatalmat ők nem fogják használhatni. Annak, mit a magyar kormány főbbjei most tesznek és tenni ígérnek, két felvonása van. Első, a min jelenleg dolgoznak: megerősíteni, hatalmassá tenni a kormánypártot, s meggyengíteni az ellenzéket, hogy majd az ekképp megerősödött magyar kormány akadály és ellenszegülés nélkül mennél több jót eszközölhessen. A második felvonás lenne azután mindezen jónak valóságos eszközlése. A szónok a politikában nem akar személyt tekinteni, hanem a dolgot, s tegyen jót akárki, köszönettel fogadja. Szívesen üdvözli a kormányt s ennek embereit azon ösvényen, melyen a haza boldogságát előmozdítják, s éppen nem bántja azon hiúság, hogy a jó egyedül általunk s elvbarátaink által történjék, csak megtörténjék; s örvendeni fog, ha megérheti azon időt, midőn az ellenzéknek hatályosan fellépni szükséges nem lesz, mert a kormány tudja és akarja is a jót törvényszerű utakon eszközölni. De vajjon eddig is az ellenzék gátolta-e a kormányt a jónak eszközlésében? A magyar kormány főbbjeinek csak az ellenzékkel kellett-e küzdenie? Nem tapasztaltak-e más akadályt és több nehézségeket? Megtörténhetik, hogy a dolog folya-

mata az első és második felvonás között megszakad, és a mostani magyar kormánynak főbbjei a legtisztább szándék mellett sem tudják legyőzni azon gátakat, melyeket az említett elemek s érdekek gördítenek a Magyarországhban eszközlendő jónak elébe. Megtörténhetik, hogy más szereplők lépnek fel majd ő helyettök a második felvonás előtt.

Az ellenzéket, politikai józan értelemben, abstract fogalomnak nem tartja a szóló. Az ellenzéknek nem szabad a kormány minden lépéseit és terveit csak azért ellenezni, mert azok a kormánytól jövének. Kisérje az ellenzék figyelemmel a kormány minden lépteit. Örökdjék szigorúan a törvények sértetlen fentartása felett. Minden hibát, minden törvényszegést rójjon meg személyes tekintet nélkül, minden hiányt fedezzen fel, nyilatkozzék pártérdek és mellékes tekintetek nélkül. Törvény, igazság és lelkiismeretes meggyőződés szerint, félelmet, csüggedést, önhaszonkeresést ne ismerjen, s védje mindenkor az alkotmányos szabadságnak és törvényes rendnek egyesült érdekeit. Ez az ellenzék nemes feladata, ez legszentebb kötelessége. A magyar ellenzék kitüzte magának feladatul még azt is, hogy igyekezni fog a korszerű haladás ösvényén kifejtteni nemzetünk szellemi és anyagi erejét. Ez ama felemlített másik feladattal éppen nincs összeütközésben, mert annak, ki a kormány egyik vagy másik lépését törvénytelennek látva, az ellen nyíltan és határozottan felszólal, miért ne lehetne másrésről ugyan a kormánynak valamely közhasznú és törvénybe nem ütköző tervét buzgón pártolnia? Vagy ha ő a teendők során valamely javaslatot célszerűnek lát, miért ne léphetne fel azzal, vagy miért ne védhetné azt, midőn más által tétetik, habár a kormány azon javaslatra nézve nem nyilatkozott, vagy kezdetben talán ellenkezőleg nyilatkozott is? S ez utolsó esetben, miért ne lehetne igyekezni, hogy a kormányt s polgártársait meggyőzze azon javaslat célszerűségéről?

A szólónak véleménye szerint nem lehet szigorúan elválasztó falat húzni, mely a haladásnak pártolói az ellenzék embereitől — kik nem a haladásnak, csak a törvényszegésnek, vagy oly haladási lépéseknek ellenzői, melyekkel a hazának több kárt okoznának, mint hasznot, — egymástól szorosán elválasztsza; nem lehet az ellenzék embereit tespedésre, a haladás pártolói pedig a kormány minden lépteinek pártolására kárhoytatni, mert ez a polgárok véleményének szabadságát semmivé tenné, azon szabadságot, miszerint ki-ki a közérdekű tárgyak felett, a törvény korlátai között, önbelső meggyőződése szerint nyilatkozhatik.

Ily értelemben nem könnyű az oppositio tagjának lenni. Nem czifraság az, melyet csak azért keressen valaki, hogy hiúságát kielégíthesse. Hideg és komoly megfontolás a tárgyak megítélésében, csüggedést nem ismerő buzgóság a jónak ismert vélemény védelmében szükségesek az ellenzék tagjában, és azon elhatározás, hogy kimondja véleményét, habár az többséget nem nyerne is, habár azt harsány kiáltozások biztató hangjai nem támogatnák is, kimondja nyíltan, ha maga maradna is. És éppen ezért az ellenzéknek kötelessége ugyanaz marad, bármi csekély számra olvadnak is le tagjai. Lehet, hogy a közelebb reánk következő időkben gyérülni fognak a magyar ellenzék sorai; eltávoznak azok, kiknek valóságos meggyőződése változott, elhullanak, kik egyedül hiúságból vagy melléktétektől állottak eddig az ellenzékhez; de ha tiz férfiú marad is, legyen csüggedetlen, vigyázó és becsületes, s hasznos szolgálatot teend a hazának, habár hatása kisebb lenne is. Az ellenzékot legyőzni, s a kormánypártot megerősíteni nem nehéz feladata a kormánynak, ha e célra minden eszközökkel élni kész. Mert ha a hazában lévő becsületes emberek egy része meggyőződésből a kormány érdekeit pártolja, a másik rész ugyan meggyőződésből az ellenzékhez tartozik, a többség azé lesz, ki az ingatag, nem szilárd emberek tömegét, azon embereket, kiket

nem az okok, hanem érdekek vezetnek, megnyeri. Ilyen emberek száma minden országban, fájdalom, igen nagy, ezeket pedig, ki többet adhat, többet ígérhet, könnyen megnyerheti. Szomorú tapasztalásból ismerheti a magyar a korteskedésnek káros következéseit s erre nézve igazán elmondhatni, hogy: «Ilicios intra muros peccatur et extra». A korteskedés, legyen az kicsinyben vagy nagyban, az ország lakosainak bármely osztálya között, valóságos mételye a hazának, mert az által ember és vélemény portékává aljasúl, melynek, mint egyéb portékának a piacon, a kereskedők szavával élve, a körülmény szerint ára szakad, s kinek legtöbb a pénze, legtöbbet vásárolhat. Ha meg akarja gyengíteni a kormány az ellenzékét, vagy legalább hatástalanná tenni törekvéseit, a helyett, hogy befolyásának minden erejével pártot akarjon szerezni, s a megyékben minden szakadást, minden egymásba ütközött magánérdekeket az ellenzék gyöngítésére s önpártjának erősítésére siessen használni, van egy más, talán biztosabb és bizonyosan nemesebb mód, mely a honra is nem veszélyt, hanem inkább áldást hozó lenne. Álljon a kormány minden pártok felett; tartsa meg szigorúan a törvényeket; teljesítse azok rendeletét; tegyen minél több jót a nemzet szellemi és anyagi erejének kifejtésére, s legyen részrehajlatlan, s ezzel tegye lehetetlenné az ellenzéknek, hogy lépései ellen alaposan felszólalhasson; minden alap nélkül pedig ha felszólalnának némelyek, ne törődjék az ily felszólalásokkal. Ha a kormány nem csak egyes esetekben, hanem általában mindenkor és mindenben a jog és igazság terén álland, az ily felszólalások hatás nélküliek fognak maradni.

Midőn két párt áll felhevülve egymás ellen a hazában, két mód lehet a megzavart egyetértést helyreállítani, s a felindult keblek békétlenségét lecsillapítani. Egyik a békés kiegyenlítésnek szelíd eszköze, a másik Macchiavelli tanítása szerint: az egyik párt-

nak megsemmisítése. Óhajtja és reméli, hogy senki hazánkban ezen utóbbi módot nem fogja követni.

Már ha kérdezné valaki, mi lehetne mindezek ellen az, mi a nemzetet a sülyedéstől megóvja? ő más feleletet adni nem tudna, mint azt, mire a világ történetei utalnak: t. i. a nemzetnek szilárd és becsületes jelleme. E nélkül veszve vagyunk. De történjék bármí, nekünk, kik az ellenzékhez számíttatunk, ha valaha, most leginkább kötelességünk szigorúan vigyázni minden lépéseinkre. Vessen kiki számot belső meggyőződésével, s mit józan megfontolás után jónak lát, s mit keble istene sugal, a mellett álljon meg ingatlanúl, csüggedést nem ismerő szilárdsággal. Ne tekintsük az oppositíót fénynek, czifraságnak, ne tekintsük azt oly pártnak, melynek feladata megtámadni azt is, ki nem vétkes, ellenezni azt is, a mi jó, csak azért, mert mástól származott. Tegyük félre a rossz indulatnak s alaptalan gyanúsításoknak ezerszínü szemüvegét, nehogy számításainkban és a teendők megítélésében csalatkozzunk. Ne higyjük állásunkat könnyűnek. Isten és világ előtt felelet terhével tartozunk minden cselekvéseinkért, mert egy-két hibás lépés rossz következéseket huzhat maga után, egy félreértés is nagy kárt okozhat a hazának. Órködjünk, és a mi jót lehet, cselekedjünk. Igyekezzünk becsületes úton sikert szerezni becsületes törekvéseinknek, de a tüsténti siker reménye nélkül is teljesítsük kötelességünket.

Visszatérve Pestmege levelére, ismétli véleményét: miszerint Pestmege figyelemztetését köszönve, jegyzőkönyvbe kell iktatni, hogy Zala rendei magokévá teszi Pestmege határozatát, s azt, mit e tárgyban a juniusi közgyűlésben kimondottak, most ismét megújítják.

A közgyűlés Deák Ferencz indítványát elfogadta.

EGY HAGYOMÁNY TÁRGYÁBAN.

I.

Zala vármegyének 1846 szeptember 14-dikén tartott közgyűlésében, melyen a köznemeség szokatlanul nagy számmal jelent meg, szót emelt *Hertelendy Károly* és a következőket adta elő: Ezelőtt 26 évvel élt Pesten egy törvénytanító professzor, Kelemen Imre úr. Ő mint professzor igen derék ember lehetett, igen jól tanította a törvényt, a szónok is tőle tanulta azt, s e részben köszönettel van iránta. A professzor, mint tudjuk, tárnoki születésű volt, hazulról sokat nem kapott, fizetése nem sok volt, de igen zsugori és szennyes életet élván, ez uton sok pénzt szerzett. Feleségül vett egy pécsi asszonyt, kit, míg ő iskolában volt, be szokott zárni, a ki meg is tébolyodott, s Bécsben az őrületek házában végezte életét. Ezen professzor, miután sok pénzt gyűjtött össze, meghalt 1819-ben, végrendeletet hagyván hátra, melynek 15-dik pontjában ide való atyjafiait teszi örökösivé, úgy azonban, hogy ők a tőkét föl ne vehessék, hanem csak a kamatokat kapják, megkérvén Zalamegyét, hogy az ő tőkéit, melyek, mint maga is mondja, egészen veszély nélkül nincsenek, per partes szedje be, s itt Zalában adja ki és tábláztassa be. Kelemen előbb megkérte az universitást, hogy conversálja végrendeletét, ez azonban a massa szennyes volta miatt nem állott kívánságára. Midőn a végrendelet ide általküldetett, akkor a ns. megye először a szónokot küldte ki annak végrehajtására, utóbb pedig az örökösök által gondnoknak választatván, ezen választást a megye is elfogadta. Az örökösök Pesten prókátort is vallottak, az vonta perbe a nem fizető adósokat, az teljesítette az intabulatiókat, s e szerint az örökösök gondoskodhattak volna minden tőkéikről, s ő kérdi, miért nem intabuláltatták be valamennyit, s ha nem fizetett az adós, miért nem idéztették meg? Ők azonban ezt nem csak nem tették, sőt a prókátorjukat letiltották, hogy ne idéztesse a nemfizetőket. A szónokot, mint az említett tömeg gondnokát, a kir. fiscus felszólította, ha vajjon ragaszkodik-e azon felesleges összegekhez, melyeket Kelemen uzsorásan rótt fel? A szónok ezen felszólítást a megyének bejelentette, s a szükséges intézkedésre kérte. A megye azt rendelte, hogy ámbár fel nem teszi, hogy Kelemen uzsoráskodó lett volna, mindazonáltal a mennyire netalán a követelések közt volnának olyanok, azokat a választmány szüntesse meg. Ezen szennyes tömeget a szónok nem kívánván adminisztrálni, resignálta a gondnokságot, számadásait beadta, s a mi észrevételek voltak is, azok megszüntetettek. 1843-ban kérdés tétel a gyámi választmány által, hogy egy bizonyos egyénnek bukása miatt a tömegnek 7300 frtja elveszván, ennek nem az-e az oka, hogy a gondnok a követelést nem intabuláltatta? A szónok ezt azért nem tette, mert nem állott

kötelességében, minthogy reá semmi utasítása sem volt, de nem is tehetette volna ezt az egész masszának veszélyeztetése nélkül, mert az egyik adós kinyilatkoztatta, ha hogy tartozása betábláztatik, feladja a fiscusnak, hogy mennyi uzsoráskodást követett el Kelemen. Ily tisztátalan masszát lehetett-e másképp kezelni? Hogy Kelemen uzsorás volt, azt dokumentumokkal is képes bizonyítani; Kelemennek saját kezével irt levelével megmutatja, hogy betegem fekvő professzortársának is azon feltétel alatt ajánlott pénzt, ha munkájából egy példányt készpénz helyett elfogad, s akkor is 20 percentre. A kérdéses összeg akkor veszett volna el a szónok gondatsansága miatt, ha ő adta volna ki, de azt még maga Kelemen holta előtt 10 évvel adta azon bátorságtalan helyre. Mind-ezek ellenére a szónok a gyámi vála ztmány rendeletéből perbe fogatott. Az örökösök egyike ezután a mult gyűlésre folyamodott, s azt mondta, hogy Hertelendy Károly az ő kijátszásukra menyének mindenét bevallotta, kéri tehát a megyét, hogy annak javaira zárt rendeljen. Igaz, hogy a szónok csekély birtokú, de magát szerzőnek tartja, menyének nem adott s nem is vallott semmit, hanem annak exequált anyai birtokát kiváltotta s a helyett ormándlaki saját jószágát adta fiának gazdálkodása alá, de he nem vallotta. Tehát a szónoknak még az atyai szeretet is vétkül tulajdonítatik? Általadta pedig ormándlaki birtokát, mert még azon kívül is van elég birtoka, s azért nem tudja, miért határozatott el a deputatio oly utasítással, hogy a dolgot megvizsgálván, szükség esetében írja össze az ő vagyonát. Ily szigorú határozatot senkinek magán érdekében tenni nem szabad. A szónok is ad a megyére adósleveleket, méltóztassanak részére szintén ily végzést hozni. Ha legkevésbé is kételkednek a megye rendei, hogy Kelemen uzsorás volt, a rendek előtt is hitellel bíró tekintélyre hivatkozik; itt van Deák Ferencz úr, mint a gyámi választmány elnökének ez érdemben irt levele, melyből nyilván kitetszik, hogy Kelemen csakugyan uzsoráskodó volt. Kettőt kér a szónok a rendektől. Először, mivel látják, hogy Kelemen csakugyan uzsoráskodó volt, mondják ki, hogy annak tömege nem méltó a megye további kezelésére, s így bocssássák sorsára. Menjen az ügy, mint más; különben a szónok is kéri a megyét, hogy az ő adósleveleit is vegye kezelése alá. Hiszi, hogy e tömeget eddig is azért kezelte a megye, mert szennyes és uzsorás voltát nem tudta. Második kérése az, hogy a RR. a mult gyűlés végnapjaiban hozott és az ő becsületének és hitelének megrontására szolgáló végzést most a nagyobb szám által változtassák meg, mert ha marad a végzés, ebből azt látja a szónok, hogy üldözésnek van kitéve.

DEÁK FERENCZ: Kevesen vannak e teremben, kiknek ezen dologról oly bő és körülményes tudomása van, mint neki, minthogy a RR. velc részint mint

jegyzővel, részint mint a gyámi választmány elnökével parancsolván, ezen dolog kezén ment keresztül. Előadja tehát, hogy az miben áll, mert csak azután ítélhetni benne. Kelemen Imre, tárnoki szegény nemes embernek nem gazdag gyermeke, tudománya által fölvergődött annyira, hogy nem csak törvényt tanító professzor lőn, hanem egynek tartatott a legjelesebb törvénytudók közül; munkája most is a legjobb egyiké; őt annyira becsülték Pesten, hogy gyakran, midőn a királyi táblai ülnökök száma hiányzott, meghívatott biráskodásra is. Ezen professzor úr nevezetes értéket szerzett, mely 80,000 forintot meghaladott, gyermeke nem volt, értékét tehát rokonainak fölsegelésére fordította, de nem úgy, hogy ők azt általvegyék és fölösszák, mert attól félt, hogy egyik vagy másik azt elpazarolja, s a cél, mit óhajtott, t. i., hogy testvérinek maradéki boldoguljanak, el nem lesz érve. Megkötötte tehát örökösit testamentumában, hogy a tőkét soha se kezelhessék, hanem csak a kamatokat húzhassák, a tőkék pedig mindig e ns. megye kezelése alatt maradjanak, s csak azon föltétel mellett adassanak ki, ha valamelyik örökös a megyének hozzájárulásával fekvő birtokot akarna venni. Megkérte a megyét s bizott benne, hogy elfogadja azon kérelmét, miszerint ezen masszának felügyelését elvállalandja, s ebben méltán bizott, mert ezen megyének színe virága az ő tanítványiból állott. A megye a megbizást elfogadta, s nem úgy, hogy az örökösök kezeljék a masszát, hanem hogy egyenesen a megye fogja azt kezelni. Így a megye becsületével felelős a massa iránt a világ előtt, felelős Isten és ember előtt. Az universitás némileg rendbe szedte a masszát, s regisztrálta Hertelendy Károly úrnak, kit a megye az örökösök kívánatára curatornak nevezett. A megye nevezte ki tehát Hertelendy urat, ő a curatorságot elfogadta, a masszát általvette, a testamentum értelmében és a megyei végzés következtében általvételi költség és fáradság fejében fizetésén felül kapott

300 forintot a masszából, azon kívül az első években hol kétszer, hol háromszor is lement Hertelendy úr Pestre a massa dolgai után nézni, s akkor minden úti költségét specificálta, és az interestekből magának ki is fogta. Volt olyan út, hogy költsége 300—350 frtra is fölment. Volt ezen felül rendes fizetése. Hozzájárul, hogy Hertelendy úr jelentést tett a megyére, hogy a massa adósai többnyire Pesten laknak — igen természetes, mert Kelemen úr is Pesten lakván, ott adta ki pénzét — ő neki nagyon bajos utána járni a pereknek, melyek a masszát illetőleg támasztattak, szükséges volna tehát egy prókátort fogadni Pesten. A megye ebben megegyezett, s Hertelendy úr fogadott is Pesten a massa részére prókátort, kinek évenként 200 forint fizetése volt. Tehát már most a masszának két tisztviselője volt, az egyik a curator, ki 300 forint fizetést kapott s azon felül diurnumot is, másik volt a masszának prókátora Pesten, ki a pereket vezette, a pénzeket fölszedte s azokat Hertelendy úrnak általküldötte. Megtett tehát a megye mindent a massa biztosítására, mert nem csak curatort, hanem annak segítségül még prókátort is fogadott. Azt csak mellesleg említi, hogy az egyik prókátor szerencsétlenül járt, a mennyiben kirabolatván, az elveszett pénzt megtérítette. Így gondoskodván a megye a masszáról, a tőkék a testamentum értelmében Pesten fölmondattak, lassankint ide általhozattak, s itt zalai és vidéki uraknak adattak ki. Egy alkalommal az utóbbi curator jelentést tesz, hogy a masszának közel húsz ezer forintja el fog veszni. A megye kérdést tett, hogy miért fog elveszni ezen húsz ezer forint? s a felelet nem az volt, hogy mint uzsorás kereset nem ítéltetett meg, mert hisz ez a szónokot meg nem lepte volna, minthogy tudta, hogy Kelemen uzsorára is adott pénzt. A tőkék egészen megítéltettek a masszának, s ezen keresetbe a fiscus bele sem avatkozott, hanem azért veszték el, mert ez az összeg nem került ki az adósok értékéből. Kőte-

lessége volt tehát a választmánynak megvizsgálni, vajjon miért nem került ki? Általnézvén az actákat, az tetszett ki, hogy a követelés későn volt intabulálva, s hogy az adósok értékét kimerítették azon hitelezők, kik előbb intabulálták követelésöket; ha tehát a Kelemen masszának követelése jókor lett volna intabulálva, nem veszett volna el semmi. Azon kérdés keletkezett tehát, ki az oka, hogy az intabulatio késő volt? Azt láttuk, hogy az egyik követelés, ha Hertelendy úr mindjárt intabuláltatta volna is, mikor a masszát általvette, mégis elveszett volna, mert az adósok értékét kimerítő követelések előbb voltak intabulálva, mint Hertelendy úr curator lett. Ezen kár tehát nem Hertelendy úrnak mulasztásából eredett. De a másikonál az tűnt ki az actákból, hogy olyan követelések is kaptak kielégítést, melyek egy évvel későbbben lettek intabulálva, mint Hertelendy úr a curatelát általvette. Azt mondta tehát a deputatio, hogy a megyének kötelessége lévén a masszára felügyelni, a deputatio kötelességét mulasztaná, ha bármi mellékes tekintetek miatt a történeteket elhallgatja, s oda nem igazítja a dolgot, a hová tartozik. Jelentette tehát, hogy a követelés azért nem került ki, mert azt két évvel későbbben intabuláltatta a masszacurator, mint általvette. Az igen természetes, hogy a massa a kárt nem szenvedheti, mert a curator nem csak azért rendeltetett, hogy számot adjon, hanem hogy föl is ügyeljen. A curatornak lett volna kötelessége felügyelni a masszának mindennemű biztosítékára, nem pedig az örökösöknek, mert azok szegény tárnoki nemes emberek voltak, kik a törvényhez nem értettek, s megnyugodtak abban, hogy a megye gondot visel a masszára, a megye pedig megnyugodott abban, hogy fizetéssel ellátott felügyelőt rendelt. Azt nem mondjuk, hogy Hertelendy úr megcsalta a masszát, hanem oly kötelességét hanyagolta el, mit meg kellett volna tennie, s akkor a massa nem vesztett volna semmit. A választmány megkérte a megyét, hogy Hertelendy

úrral a dolgot közölvén, tőle nyilatkozatot kérjen. Hertelendy úr nyilatkozatában azt mondotta: «nem merte intabuláltatni, mert tudta, hogy uzsorás a követelés». A deputatio ezt elég oknak nem találta, mert ha intabuláltatta volna Hertelendy úr a követelést, s ez elveszett volna uzsoráság miatt, ő mentve lett volna; de így az ő hanyagsága miatt veszett el, s azért a választmány azt hitte, hogy Hertelendy úr tartozik azt megfizetni. Egyébiránt, Hertelendy úr azt hiszi, hogy nem vétkes hanyagságot követett el, mi azt hiszszük, igen. Itéljen tehát köztünk a bíró, s mondja ki azt, ha Hertelendy úr mulasztása miatt tartozik-e fizetni vagy sem? Hertelendy úr azt mondja, neki fontos okai voltak nem intabuláltatni. Ha a bíró azokat elégségeseknek találja, Hertelendy úr föl lesz mentve, s mentve lesz a mi becsületünk is; de ha ezt nem teszszük, az egész világ azt mondhatja: «ezen emberek bármi mellékes tekintetből nem merték azt mondani, hogy Hertelendy úr kereset alá vonassék». A szónok azt hiszi, hogy Hertelendy úrnak kereset alá vonatásán csak örülnie lehet, mert minden becsületes ember csak örülhet annak, ha valamely masszának rossz kezelésével vádoltatván, módja van bíró előtt bebizonyíthatni tisztaságát. A szónok véleménye szerint ezen végzés Hertelendy úrnak morális érdekében épp oly szükséges volt, mint szükséges volt a masszának materiális érdekében. Ha Hertelendy úr nem torzszalkodik, s azt mondja: «jól van, itéljen köztünk a bíró, én hiszem, hogy nem voltam hanyag az intabulatio mulasztásában», a bíró pedig azt itéli, hogy Hertelendy úr csakugyan hibás volt, Hertelendy úr akkor is úgy áll a világ előtt, mint tiszta ember, ki hibázott ugyan, de becsülete csorbát nem szenvedett. Mi történt a mult gyűlésen? Hegyi Domonkos úr folyamodott a megyére, s folyamodásában ezt mondja: «A Kelemen massa rosszul van kezelve, még Fábján úrnál több tőkék hátra vannak, nincs nála biztosság. Hertelendy úrnak hanyagsága miatt a massa több

ezer forintot elvesztett, a megye szükségesnek látta, hogy Hertelendy úr e miatt perbe vonassék, a per folyta alatt Hertelendy úr a massa kijátszására mindenét eladta.» Mi volt ekkor kötelessége a megyének? Azt mondani, Hegyi urnak semmi köze hozzá? Mikor egy masszáról, mely a megye kezelése alatt áll, oly felfedezés tétetik, hogy a masszát veszély fenyegeti, ezt a megye figyelem nélkül nem hagyhatja, kötelessége utána járni, hogy igaz-e vagy sem? Hegyi úr Zala megye egészségének egyik tagja, s mint olyan éppen annyi joggal szólalt fel a massa kezelése iránt, mint más akárki. A folyamodásra nem azt rendelte a megye, hogy Hertelendy úrnak minden javai zár alá tétessenek, hanem kiküldte Csillagh alispán urat többekkel, hogy a panaszt Hertelendy úrral közölvén, a dolgot vizsgálják meg, s ha a folyamodásbeli kitételeket valóknak találандják, gondoskodjanak a massa biztosításáról. Hol van ezen végzésben sértés? Felszólít a szónok minden józan, becsületes embert, tehetett-e a megye egyebet? Ha a szónokot éri hasonló sors, ő csak örülni tudna ily végzésnek, s maga sürgetné alispán urat, hogy vizsgálja meg a dolgot, s vagy azt mondaná: «nem igaz, hogy jószágát eladta», vagy «igaz ugyan, hogy eladta egy részét jószágának, de még azért elég értéke van a követelés biztosítására». A megye csak investigatio után mondhatja ki, van-e securitás. A szónok ez ellen soha sem kereste volna azon buvó helyet, hogy nincs a megyének joga a dologba beleavatkozni, hanem az örökösöknek. A megye elvállalta a felügyelést, s azért becsületével felelős a masszáért.

A mi pedig azt illeti, hogy a masszát bocsássuk sorsára, adjuk az örökösök kezére, ezen jogát tagadja a megyének; azt tehetné a megye, hogy legfelsőbb helyen lépéseket tenne, hogy ezen masszának kezelésére más valami gondviselő rendeltessék; de miután azt a megye gondviselése alá fogadta, becsületében fekszik arra tovább is felügyelni, különben megcsalná

azon professzor úrnak a megyébe vetett bizalmát. A szónok tehát azt hiszi, a megyének sem joga, sem hatalma nincs az örökösök kezére adni a masszát. Most bocsássuk sorsára a masszát, midőn a megye kezelése alatt azon szerencsétlenség is érte, hogy 20,000 frtja elveszett? Ez nem fér meg a megye méltóságával. Így gerjesztünk-e bizalmat a megyei kezelés iránt szegény nemes társainkban, a kik árváinak ügyét szintén mi kezeljük? Hát azon meggyőződéssel távozzanak-e innét nemes társaink, hogy bármint pártolandja a megye árváik ügyét, egy másik gyűlés ezt sorsára bocsátja? azon gondolatot ébresztük-e nemes társainkban, hogy a megyei kezelésben semmi biztosság, mert merülhet föl hiba, merülhet föl hanyagság, de hogy az hiba, hanyagság legyen-e, illetőleg hogy mint olyannal bánjunk el vele, mindig azon szellemtől függ, mely valamely gyűlést általleng. Mi, kik törvényt tanultunk, magunk ügyelhetünk jogainkra, a nagy úr ritkán szorul megyei pártfogásra, de a szegény nemes embernek ki fogja pártját, ha csak a megye nem? Bizony a szegény nemes ember keblében nem kellene megingatni azon hiedelmet, hogy a megye minden mellékes tekintet nélkül tisztán kezeli azon dolgokat, melyeket kezelés alá fogadott. Ezen megingatott bizalom ássa meg municipális rendszerünk sirját. A szegény nemes embernek, ha ügyes bajos dolga van, ha megszorul tanácsban, megszorul segítségben, utolsó bizalma a megye. A vak koldus kezéből ragadjuk-e ki azon botot, melyhez támaszkodik? Azon embernek, ki egyedül a megyében bizott, keblére fojtsuk-e meggyőződését? Minő hitet ébresztünk benne, ha sorsára bocsátjuk azon masszát, mely a híres tudós törvényt tanítónak masszája volt, a ki testamentumában gondoskodhatott minden szükséges óvásokról? Azt fogja mondani a szegény nemes ember: «ha ezen massa is ily sorsra jutott a megye kezelése alatt, mi lesz az én szegény árváimból?» A szónoknak van alkalmá az árvák sor-

sát az árvai jegyzőkönyvekből ismerni. Elszomorodik az ember lelke, ha látja, hogy az olyan szegény árva minden pártfogó nélkül egy tutorra van bízva; sír az emberben a lélek, ha látja, hogy a legjobb gondviselés és felügyelés mellett, s még akkor is, ha a legnagyobb figyelemmel őröködnék felette, mennyi kárt szenved néha a szegény árva, csekély értéke mily könnyen elmorzsolódik. A mi elmondattott a Kelemen masszáról, holnap elmondathatik az Inkey alapítványról, s hol van a határ? Holnapután azt mondhatjuk: «a nemes árvákról sem fogunk gondoskodni». Evvel talán a nagyobb birtokosoknak teszünk kárt? Nem; ők mindig tudnak úgy rendelkezni, hogy árváik kárt ne szenvedjenek, s ha valamiben kárt szenvednek is, nem esik nekik oly nehezen, mintha a szegény árvának egyetlen hold szántóföldjét elfoglalják. Ne tegyük tehát ezt t. KK. és RR., mert Isten előtt felelettel tartozunk tetteinkről. Ha sorsára bocsátjuk e masszát, Zalamegye rendeit senki sem fogja becsülni.

A mi a második részt illeti, kimondattott: kezdésék Hertelendy ellen per, hogy bíróilag legyen megállapítva, tartozik-e kárpótlással vagy sem? Szabad-e most azt mondaniok a rendeknek, hogy azon pert megszüntetik? Nem, mert nem a megyéé a pénz, hanem a masszáé. A megye a hozzá érkezett folyamodvány következtében azt mondta: a vád közöltésék Hertelendy úrral. Szabad-e most azt mondania, hogy ne közöltessék? Az mondatott ki végre, vizsgálja meg a kiküldöttség, ha a vád igaz-e, vagy sem? Ha megvizsgáltatik, vagy igaz, vagy nem. Ha nem igaz, a dolog magában megszűnik, s akkor felesleges volt ennyi készüllet, ennyi lárma. Ha pedig igaz volna a vád, — a mit a szónok nem hisz, sőt tudja, hogy nem igaz — szabad volna-e a rendeknek azt mondani: «ámbar nincs a masszának biztossága, másítsuk meg a végzést?»

A dolog igen tiszta alapon nyugszik, s a végzést igen kényes érzéssel sokkal jobban meg tudja egyez-

tetni, mint a végzéssel meg nem elégedést. A végzés megtartására szavaz.

II.

Deák Ferencz után *Hertelendy* Kálmán emelt szót. Megvallotta, hogy atyja jószágát neki átadta, a nélkül azonban, hogy arról lemondott volna, e jószág pedig a szónok kezelése alatt nem fogyott, sőt inkább gyarapodott. Egyébkint kijelentette, hogy ha úgy fordulna a sors, atyja becsületéért sajátjából is kész fizetni. Ennél fogva kérte, ejtessék meg a vizsgálat, de a zár szüntessék meg. *Csányi László* így szólott: Hetek óta hallunk mozgalmakról, hetek óta halljuk, hogy a köznemességet izgatják a gyűlésen való megjelenésre. Korteskedés választásoknál constitutionális helyzetünk-ből eredő szükség, mert lehetnek körülmények, melyek azt szükségessé teszik; azonban korteskedés tanácskozásokra aljas cselekedet. Ott, hol tapasztalással párosult észtehetség kívántatik, a tudatlan tömeg nincs helyén. Nem mondja, hogy a köznemesség nem jogszerűleg foglal helyet a gyűlésben, sőt óhajtja, bár többször jelennék meg itt a maga szabad akaratából, hogy látná, mint kell a szabadsággal élni, de nem visszaélni. Néhány megye újabkori eseményei azonban tanúsítják, hogy a tanácskozásokban a tudatlan tömeg csak szerencsétlenségökre lépnek föl. Azért fájdalom dúlja keblét, midőn látja, hogy a köznemességet szenvedélyes izgatással vezetik a tanácskozó terembe. *Saary Gergely* *Hertelendy*-t, mint törvénynek és a megyei végzésnek ellenszegülő, politikai vétekekkel vádolta, mire *Hertelendy* Károly így felelt: Tapasztalásból tudja, hogy egy délutáni elhamarkodott végzés ellenében más végzés hozatott és ezt soha sem tartották politikai vétekeknek. Szeretne nyugalommal és higgadtan szólni. Némely embernek személye elleni gyűlölségét már megszokta. A törvényt úgy tanulta, hogy a zárnak csak ítélet után van helye, oly törvényt pedig nem ismer, mely azt mondaná, hogy valaki azért, mert a betáblázással későn járt, kárpótlással tartoznék, azért újra is kéri a végzés megmásítását. Fiának ajánlatát el nem fogadja, hanem szükség esetében maga akar fundust assignálni. Az erre támadt nagy zaj csillapultával szót emelt Deák Ferencz.

DEÁK FERENCZ: Szóljunk nyugalommal a dologhoz, hiszen tanácskozási téren vagyunk. Hogy *Hertelendy* úr nem szólt azon nyugalommal, melylyel maga is szerette volna, tulajdonítsuk annak, hogy saját érdeke forgott szóban, ilyenkor pedig az ember nem mindenkor ura szenvedélyének. Első hibás fogalma *Hertelendy* úrnak az, hogy ő reá executiót küldött a megye. Ez a megyének eszében sem volt, hanem a

dolog így áll: Hegyi Domonkos úr az egyik örökös nevében folyamodott, hogy Hertelendy úrnál nincs biztosság. Azt az egész megye tudja, hogy Hertelendy úrnak értéke van, s azért, ha az csak pusztán mondatott volna, hogy Hertelendynél nincs biztosság, az egész megye kinevette volna a folyamodót: de ő motiválta folyamodását, mert azt mondja: «Hertelendynél nincs biztosság, minthogy értékét eladta». Adta-e, vagy sem, a szónok nem tudja, de a megye sem tudhatta; figyelmezteti azonban Hertelendy urat, hogy a folyamodónak ezen állítása annál nagyobb hitellel talált, mert Hertelendy Kálmán úr azon jószágot köztudomásra árulta is, az emberek pedig nem tudhatták, hogy Hertelendy Kálmán úr azon jószágot atyja nevében árulta. Ezen hiedelemben volt a gyűlés is, azért küldetett ki Csillagh alispán úr, nem executióra, hanem hogy Hertelendy urat meghallgatván, ha igaznak találja, hogy az mindenét eladta, szerezzon biztósítékot a massa részére. Azt igen csudálja, hogy Hertelendy táblabíró úr a törvény rendeletét csak úgy érti, hogy csupán ítélet után lehet securitást keresni. A törvényes elveket nem lehet magunk személyére alkalmazva felállítani, mert azok általános cinosurául szolgálnak. Hivatkozik a rendekre, hivatkozik valamennyi törvénytudóra, hogy midőn valaki masszát manipulál, s hiány miatt kereset alá vétetik, ha a vád valószínűnek látszik, akkor a tilalomnak helye van. Szomorú dolog volna, ha a masszocuratorok ellen csak akkor lehetne tilalmat rendelni, mikor már a pernek, mi alatt mindenüket eladhatták, vége van. Ítélet után nincs szükség tilalomra, hanem executióra. Itt a megye nem pusztá vádra rendelte el a tilalmat, hanem az egyik örökösnek motivált folyamodására investigatiót rendelt, s a tilalmat csak azon esetre mondotta ki, ha vagyonihiány mutatkozik. Ezt ítélete alá terjeszti minden el nem fogult embernek, ezt senki sem fogja elhamarkodott végzésnek tekinteni.

A szónok senkinek becsületességét kérdésbe nem vonja, szól azonban a kényes érzelemtől, melyről, úgy látszik, Hertelendy úrnak és a szónoknak különböző fogalmuk van. A szónok a kényes érzellemmel nem tudja megegyeztetni, hogy oly indulattal szólaljon fel valamely tárgyban, mely bizonyosan sem anyagilag, sem szellemileg használni nem fog. A másik, mit a kényes érzéssel megegyeztetni nem tud, a következő: Hertelendy úr azt hozza fel mentségeül, hogy azért nem merte intabuláltatni a követelést, mert félt, hogy az, Kelemen uzsoráskodása miatt, elvész. Ha a szónok lett volna curatora azon masszának s annyi éveken át néhány ezer forintot kapott volna azon masszából, bizony nem örömet mondaná azon masszát oly gyalázatosnak, piszkosnak, hogy még a megyének is derogáljon reá felügyelni, s ezt annál kevésbbé tette volna, mert Hertelendy úr azt, hogy uzsora van a dologban, már akkor tudta, mikor a masszát átvette, és mégis elvállalta a curatorságot; sőt nemcsak elvállalta, hanem miután a fiscus az uzsora miatt felszólította, azt még ezután is több évekig viselte. A szónok ezt a kényes érzellemmel éppen nem tudná megegyeztetni. Ezt sohasem hozta volna fel, ha Hertelendy úr bennünket személye elleni gyűlöléssel nem vádol. Gyáva banyaságnak tartaná arról is nyilvánosan panaszkodni, hogy személyét egyik vagy másik gyűlöli. Szomorú sors, ha valaki politikai téren azt még meg nem szokta, hogy személyének talán ellensége is találkozik. Ha Hertelendy úr ezen megyei cselekvésben kimutat valamit, mi ő neki ártott, akkor a szónok azt nyilvánítja, hogy a Hertelendy úr iránti közopinióknak a mai napon nem a szónok, nem Saáry Gergely úr, hanem egyetlenegy egyén ártott, s ezen egyetlen egyén: Hertelendy úr maga. Hertelendy úr ezen dologból a legegyszerűbb eljárással, hitelének minden csorbája nélkül, megmenekedett volna, ha t. i. a kiküldött alispán úrnak bemutatja, hogy nála elég biztosíték van. És ezzel

sokkal jobban czélt is ért volna, mert a szónok meg van ugyan győződve, hogy Hertelendy úr nem oka annak, hogy itt ma a szokottnál többen jelentek meg nemes társaink közül, a közvéleményből azonban nehéz lesz azt a hitet kiirtani, hogy ezen emberek nem azért lettek Hertelendy úr által berendelve, hogy Hertelendy úr a megye azon végzésétől, mely a massa biztosítására törvényesen hozatott, ily erővel és tömeggel menekedjék. Ez pedig nem emeli Hertelendy urat a közvéleményben. A szónok hiszi, hogy nem azért jöttek be azon urak, de némely ember véleményéből ki nem lehet azt a hitet irtani. Itt például Saáry Gergely úrnak szavaiból a szónok mindjárt megértette, hogy ő benne ez megrögzött eszme, s azért mondta, hogy Hertelendy úr politikai bűnt követett el, mert azon hibás véleményben van, hogy Hertelendy úr hozta be ezen nemes társakat. Egyébiránt a szónok bizonyossá teszi Hertelendy urat, hogy ő contestatiókat tenni senkinek nem szokott. Ha elhiszi Hertelendy úr, hogy a szónokot személyes gyűlölség nem vezette, jó; ha nem hiszi, nem tehet róla; ő kijelenti, hogy szintén úgy cselekedett volna akkor is, ha valamely publicus felügyelet alatt levő masszának hibás kezelése miatt a folyamodás Hertelendy György úr ellen adatott volna, s úgy ismeri Hertelendy György urat, hogy ezért éppen nem neheztelt volna, s nem is tartotta volna a végzést személyes gyűlölség resultatumának. Abban teljesen osztozik Hertelendy úrnak nézetében, hogy fiának kezeskedését el nem fogadja, mert ha úgy áll a dolog, hogy Hertelendy úr ormándlaki birtokát fiának sem zálogba, sem örökbe nem adta, akkor Hertelendy Kálmán úrnál a legkevesebb biztosság sincs. Ha pedig neki e birtokot általadta és bevallotta, s azon pillanatban, midőn Hegyi Domonkos úr folyamodott, az Hertelendy Kálmán úrnak tulajdona volt, mi szükség volt neheztelni a folyamodás azon kitételeért, a mely igaz? A szónok meggyőződése szerint a rendek kö-

telessége a végzés mellett megmaradni; ekképp Hertelendy úrnak is igen szép módja lesz kitisztulni. Ezen végzés Hertelendy úr hitelének éppen nem árt, mert van reá példa, hogy több százezrekkel bíró egyének ellen csekélyebb összegek biztosítása iránt is rendeltetett vizsgálat. Ez a rendje a dolognak, s mi nem tennénk meg kötelességünket, ha meg nem maradnánk előbbi végzésünknel.

A közgyűlés kimondotta, hogy megmarad régibb végzése mellett.

VÁLASZ MADARÁSZ JÓZSEF VÁDJAIRA.

Az 1848 július 2-dikára Pestre egybehívott országgyűlés képviselőházának július 8-dikán tartott ülésében az elnök jelentette, hogy Kossuth Lajos pénzügyminiszter július 11-dikén indítványt készül tenni a haza védelme ügyében, s azt a véleményét fejezte ki, hogy ezt kellene a tanácskozás első tárgyául kitűzni, s csak azután kellene rátérni a válaszfelíratra. Madarász József már előre kimondotta, hogy nem ajánl meg pénzt és katonát semmi úron, «mert — mint bizonyosan tudja — a mult országgyűlés óta nagy részben ármány kezelé e hazának rábizott képviselőjét; nem ajánlja meg, mert tudja, hogy a 200,000 katona csak arra lesz megadva, hogy szünidő köttessék lázadókkal azoknak további megérősítésére». Kossuth Lajos felszólítására, hogy bizonyítsa be állítását, «különben kinyilatkoztatja Isten és ember előtt, hogy a ki e szót kimondotta és be nem bizonyítandja, azt ő az ország helybékéje fölháborítójának és jövődjé kockáztatójának fogja nyilvánítani», Madarász József kijelentette, hogy «ő az ármányt arra értette, hogy vannak némelyek, kik a lázadókkal fejeverszűnet kötése által a nemzet elleni erőt növelni engedték, ami erőnket pedig ez által fogyasztották».

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Madarász József képviselőtársunk csak a maga szavainak tulajdonítsa, ha félreértetett. Én szavait azért hallgattam nagy figyelemmel, mert először kötelességem figyelmeztetni a fontosabb tárgyakban a fontosabb szavakra, de másodsor azért, mert beszéde menetéből azt kellett hinnem és a ház tagjainak is azt kellett hinniök, hogy az egyenesen a kormányra vonatkozik.

(Felkiáltások: Úgy van!) Nem vala szokásom soha szavakon kapkodni, vagy azokat feljegyezni; de azért, mert tudtam, hogy kötelességem feleletet adni rájuk, tüstént feljegyeztem azokat azon pillanatban, midőn a szóló szájából elperegtek. A szavak ezek valának: «A mult országgyűlés óta ármány kezelte nagy részben az országnak reábízott képviselőjét.» Ennek, uraim, egy betűje sem volt másként mondva; hivatkozom azokra, kik úgy vigyáztak, mint én, s kezeskednek érette ép érzékeim és önök előtt ismert igazságszeretetem. Nincsen ember, ki magyarul tud, ki e szavakat másképp érthet, mint a kormány eljárására, mert a mult országgyűlés óta az országnak képviselője másra nem volt bízva, mint a kormányra, és itt az van mondva, hogy «az országgyűlés óta ármány kezelte nagy részben az országnak reá bízott képviselőjét». Uraim, ha az urak közül valaki pusztán, okadatolás nélkül, azt fogja mondani, hogy neki a miniszterium iránt semmi bizodalma nincsen, jogom sincs őt okadásra felhívni; ha valaki azt mondja, hogy a miniszterium kifolyása az ügyetlenségnek, a taktikátlanságnak, hogy szerencsétlen maradványa a régi táblabirói politikának, jogom sincs őt feleletre kényszeríteni. (Halljuk!) De ha valaki a miniszteriumról e ház előtt nyíltan azt állítja, hogy ármánnyal kezelte az ország képviselőjét az országgyűlés óta bármi részben is, ez már bizonyítást kíván, még pedig nem csak azért, mert egyes ember becsülete van vele sértve, hanem azért is, mert ha ez igaz, a miniszterium becsülettel kötelességének teljesítésében egy óráig sem járhat el, (Közbekiáltások: Az olyanak fejét kell venni!) mert nem csak alkalmatlan és ügyetlen, hanem áruló is, az ilyennek kezébe pedig a haza nem teheti le a hatalmat. Ha magánkörben és társaságban lett volna e szó kimondva, lehet, hogy barátságosan figyelmeztettem volna a szólót, hogy nyelve talán mást mondott, mint a mit akart, vagy a szavaknak nem azon értelmét érti, nem azon gondo-

latot rakta beléjük, melyet minden embernek bennök keresni kell. Hanem a ház előtt nyilvánossággal mondott ezen szavakra, midőn a sajtó utján minden szó széthordatik, a miniszterium nem hallgathat, mert ha elmellőzi azokat, és azok a lapokban terjesztetnek, minden ember azt fogja mondani: ime, ez mondatott és nem mertek reá felelni. Uraim, hívják fel önök feleletre a minisztereket, kérjék elő az adatokat, vizsgálják meg azokat; de a kárhoztató, becstelenítő szót kimondani senkinek, nem mondom, nem illik, hanem azt mondom, nem szabad. (Felkiáltások: Úgy van! Nem szabad!) Ezt követelni a világon minden egyes embernek megvan a joga, s megvan azon testületnek is, melyet a nemzet és a fejedelem bizodal-mával megajándékozott, s ezzel a joggal bírni fog, míg a nemzet és a fejedelem által a bizodalom tőle el nem vétetik. Egyeseknek megcsökkenhetik a bizalma, elmondhatják, hogy nem akarják, hogy a testület így álljon fönn tovább is; hanem a vádat be kell bizonyítani, vagy azt kimondani nem szabad. Ha pedig Madarász úr nyiltan a mellett marad, mit most mondott, hogy nem a kormányra értette azon szavakat, akkor azon szavaknak olyan értelmű mondását, mint a hogy mi fölfogtuk, visszavonta, és én tovább nem szólok.

Madarász József közbeszól: Becsületemre mondom, nem úgy értettem. (Felkiáltások: Nyilatkozzék a szószékről!)

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Egyébiránt nagyon szerettem volna, és ezt nem csak mint miniszter, hanem mint képviselő is szerettem volna, ha a képviselő úr előadásának és magyarázatának másik része is, mely szerint akár a miniszteriumnak, akár másoknak vétkül tulajdonítatik ama bizonyos fegyvernyugvás a lázadókkal, nem pusztán odavetve a ház elé, hanem interpellatio alakjában mondatott volna; mert lehet, hogy a miniszterium felvilágosította volna a dolgot a házat kielégítőleg; lehet, hogy a kérdést

tevő nem lett volna megelégedve és azt mondotta volna, hogy az urak hibáztak, ha az vala meggyőződése, hogy vétettek; hanem megrovólag ilyen dolgot odavetve pusztán előadni a nélkül, hogy interpellatio tétetett volna, ez más tekintet alá jön, ez, nem mondom hogy vétek, hanem parlamentáris hiba. Méltóztassanak az iratokat előkérni a miniszteriumtól, szívesen fogja a miniszter e részbeli kötelességét teljesíteni, és akkor aláveti magát a ház helyeslésének vagy helytelenítésének. Hivatkozom tehát minden emberre és Madarász úrnak jobb érzésére, vajjon azon szavakat, ezen a helyen ülven, szó nélkül hagyta volna e? Nem lett volna szabad azokat szó nélkül hagynia, mert a ki ezt teszi, azon szavakat megérdemli. (Felkiáltások: Igazság! Nyilatkozzék Madarász!)

¹ Madarász József ismételve kijelentette, hogy «szavait a kormányra nem értette».

A ház ezután elfogadta az elnöknek a napirendre vonatkozó javaslatát.

Madarász József támadása a szerb lázadókkal kötött fegyvernyugvásra vonatkozott. Kossuth Lajos ez ügyet a képviselőház július 11-dikén tartott ülésében következőleg derítette föl: Míg a seregek összevonulnának, Csernovics Péter kir. biztos jónak látta a békéltetés eszközeit megkísérteni, s érintkezésbe bocsátkozván a pártütés főnökeivel, egyezkedést kötött, melynek tartalma az, hogy tiz napi fegyvernyugvás adatik, miszerint azon idő alatt a pártütés vezérei szétosztatván seregeiket, a törvény iránti engedelmességre mind maguk visszatérjenek, mind az elcsábított szerencsétlen népet visszatérítsék. Ezen fegyvernyugvás kötésének ideje július 4-dikén járt le, s ezen kötést a kir. biztos önfelelősségére tette; különös meghatalmazással erre nem volt fölruházva, de ki volt küldve kir. biztosul oly általános fölhatalmazással, hogy a megzavart csendet minden szükséges eszközzel állítsa helyre, s ő úgy vélte, hogy azon eszköz a csend helyreállítására alkalmas leszen.

AZ OLASZ KÉRDÉSRŐL.

I.

A képviselőház 1848 július 20-dikán tartott ülésének napirendjén volt a trónbeszédre készült válaszfelirati javaslat általános tárgyalása. *Kossuth* Lajos pénzügyminiszter felvilágosításokat adott a miniszteriumnak a horvát ügyben és az olasz kérdésben követett politikájáról, s az utóbbira nézve felolvasta a július 5-dikén tartott minisztertanács jegyzőkönyvét. *Halász* Boldizsár kérdésére, hogy ki áll jól a miniszteriumnak arról, hogy ha Ausztriát az olasz háború bevégzésében segítjük, Ausztria irányunkban teljesíti azokat a föltételeket, amelyeket kikötünk, *Kossuth* Lajos megadta a feleletét. *Nyáry* Pál kijelentette, hogy *Kossuth* fejtegetései teljesen megnyugtatták, s indítványozta, hogy *Kossuth* nyilatkozatát vegyék fel a válaszfeliratba és ezen új pont szövegezésével *Kossuth*ot bízzák meg. *Kossuth* Lajos a formulázott szöveg előterjesztését a következő ülésre ígérte meg. Erre *Balt-hyány* Lajos gróf miniszterelnök tiltakozott ellene, hogy azon kitételek, melyekkel *Kossuth* élt, a válaszfeliratba tétessenek. Ebbe csak az való, a mit ő felségének akarunk mondani. *Kossuth* felvilágosításai csupán határozatba iktatandók.

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Én a háznak tanácskozási modorára nézve akkor, midőn a tárgyalást megkezdette, nem akartam észrevételt tenni, mert azt hiszem, hogy e háznak tökéletes szabadságában állott — ámbár megállapított az, hogy a válaszfelirat, melynek több fontos része van, először általánosságban tárgyalassék — annak egyik pontját, mely a ház és a miniszterium politikáját tárgyalja, a nélkül, hogy a ház a válaszfeliratnak egyéb pontjait egyáltalában s szellemére nézve is tárgyalta volna, kikapni, s felette tanácskozni. Éz a háznak szabadságában állván, csak azt óhajtanám, hogy ha már arra hajlik a háznak nem csekély része, hogy formulázassék az, mit *Kossuth* Lajos pénzügyminiszter úr előadott s elhatároztatni kívánt, valamint az is, mit a miniszterelnök úr feleletül előadott, most vegyük elő a válaszfeliratot pontonként és vegyük elő előbb azon pontokat, melyek előbb következnek, s midőn majd azon kérdéses pontra rátérünk, akkor lehetne tanács-

kozás alá venni a két formulázott határozatot és bennök végezni. Ezt kívánná a dolog szoros logikai rendje. Igaz ugyan, hogy ezen válaszfeliratban nincs egy pont is, melyre nézve a vélemények annyira eltérők volnának, mint éppen a szóban volt pontra nézve; igaz az is, hogy ez a pont nagy befolyással van a háznak és az országnak politikájára, de mégis nem teszi főtárgyát a válaszfeliratnak és nem első pontja annak. Azt hiszem tehát, hogy nem igen van során, a válaszfeliratnak végéből egy pontot, mely érdekesebb, kikapni, átugorva a többit s ezeket kevesebb figyelemmel tárgyalni. Ez nekem olyannak tetszik — hogy a magam szakáról hozzak fel példát — mint ha egy codexet terjesztenék a ház elé és a ház annak pontjait, melyek érdekesebbek, kiválogatná s előre tárgyalná. Azért bátor vagyok indítványozni, hogy mivel az általános tárgyalással — mely most történt — meglehetősen ott állunk, hogy sok embernek van már határozott nézete a dologban, hanem abban akadunk meg, hogy a mindenfelé ágazó vélemények nem positivumot támadnak meg, hanem hypothesisekre mennek át: várjuk be azon határozatot, melyet Kossuth Lajos pénzügyminiszter úr formulázva fog előterjeszteni, valamint azt is, mit a miniszterelnök úr mondott, s ekkor minden szakaszból külön lehet tanácskozni. (Fölkiáltások: Holnap!) Ha ma nem, lehet holnap. Nekem azon gyengeségem van, hogy szeretek ragaszkodni a logikai rendhez, még pedig nem pedansságból, hanem azért, mert tapasztaltam, hogy semmi sem segíti elő annyira a tanácskozás vitelét s hamarítását, mint a logikai rend követése. Ha azt ezúttal is követtük volna, nagyrészt keresztülestünk volna már a válaszfeliraton, most pedig el van vesztve az idő. (Fölkiáltások: Nincsen!) Nincsen annyiban, ha e tárgyalásnak azon szerencsés eredménye lett, hogy az egyik rész a másikat némileg kapacitálta: s lehet azon haszna is, hogy meglehetősen meguntuk a tárgyalást, s az ismétlésektől

megkiméltetünk. Ezen haszna lehet a tárgyalásnak, azontúl nincsen semmi. Várjuk be tehát a formulázást holnapra és menjünk azután a válaszfeliratnak pontonkénti tárgyalásába.

Kossuth Lajos pénzügyminiszter nyilatkozata után, hogy «nem indítványozott semmit, politikát fedezett föl, s csak magyarázta azt, mit a ház kívánata szerint holnap formulázva fog előterjeszteni», a gyűlés eloszlott.

II.

A képviselőház július 21-én tartott ülésében Kossuth Lajos pénzügyminiszter kijelentette, hogy a mit az előtte való napon mondott, azt maga mondotta, a mit pedig felolvasni készül, az az összes miniszterium megegyezésével történt. Ezután felolvasta a miniszterium felvilágosító nyilatkozatát az olasz kérdésről.

Madarász László e nyilatkozat kinyomatását követelte. Nyáry Pál, ki e kívánságot támogatta, kiemelte, hogy tegnap Kossuth beszéde után nem volt tisztában magával a miniszteriumnak Olaszország iránti politikája felől. Tegnap nem a kormány általános politikájára, hanem a pénzügyminiszter előadására nézve mondatott ki az elfogadás. Először tehát tudni kell, mi volt az, mit tegnap a pénzügyminiszter mondott, s mi különbség van a közt és a minisztertanács fölvilágosítása közt. A most fölolvastott értelmezés oly fontos, hogy egy hallásra iránta határozni nem lehet.

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Megbocsát nekem a ház, ha nyiltszívűen kimondom, hogy törekvésem mind magamat, mind a házat megmenteni attól, mit én következtelenségnek tartok; vagy pedig kérek felvilágosítást, ha azon nézetem, melynél fogva valakit következtelenséggel vádoló, vagy valamit annak tartok, helyes-e, vagy sem. Ha azon urak, kik a kinyomatást sürgetik, felvilágosítanak arról, micsoda következtetességben van ezen sürgetések tegnapi eljárásukkal, tüstént fejet hajtok. Tegnap a pénzügyminiszter úr a miniszterium nevében előadta a horvátországi politikára nézve a miniszterium eljárását. Ez igen nagy fontosságú dolog, talán még nagyobb, mint az olasz kérdés, s eszökben sem volt azon uraknak az ezen politika iránt előadott felvilágosításnak

kinyomatását sürgetni, hanem azt mondták reá: helyes! A pénzügyminiszter úr előadta a miniszterium politikáját az olasz kérdésre nézve is. (Fölkiáltások: Nem úgy van!) De igenis úgy van: felolvasta azon jegyzőkönyvet, melyben az egész politika okadatolva, körülményekkel és részletekkel együtt kifejtve van. Most Nyáry képviselőtársunk azt mondja, ő tegnap nem volt tisztában a miniszterium politikája iránt. De azért tegnap még sem kívánta a miniszterium jegyzőkönyvének kinyomását, hogy azt újabban megfontolhassa, hanem vele együtt igen sokan egyenesen belementek azon politika taglalásába. Hogyan történt a dolog? Némelyek felvilágosítást kértek egy pontra nézve. Kossuth miniszter úr a felvilágosítást előadta. Azt mondták rá, ezt is formulázza, mert hisz a többi is formulázva van. Ő formulázta; s most mit kívánnak ezek az urak? Azt, hogy ezen felvilágosítást nyomassuk ki, mert másképp nem tudnak arról tanácskozni; holott tegnap az egészet, melyen a politika alapul s melynek ez a pont csak részlete, nem kérték kinyomatni újabb, bővebb megfontolás végett, hanem egyenesen beleereszkedtek. Mihelyt ebben a consequentiát kimutatják, tüstént ráállok a kinyomásra; hanem, hogy az egyik pontot kiemeljük, vagyis inkább az egészet nem nyomtatjuk ki, hanem egyik részét igen, ezt inconsequentianak tartom. Méltóztassanak felvilágosítani, hogyan fér ez egymással össze. Miért lehetett tegnap magának a politikának vizsgálatába beleereszkedni, most pedig miért kell a részletes felvilágosítást elhalasztani, által nem látom. Egyébkint kijelentem, ezt csak azért nem óhajtom, mert inconsequentiát látok benne, hanem attói legkevesebbet sem tartok, hogy ez 100,000, vagy akárhány példányban is circuláljon, mert a legkisebb titok sincs benne. De ezt inconsequentianak hiszem, s óhajtom, hogy ezt a ház elkerülje. (Helyes!)

III.

Perczel Mór nem talált egyenességet az igazságügyminiszter kívánatában, mert azzal, hogy a ház Kossuth Lajos tegnap kifejtett értelmezésének írásba foglalását kívánta, még nem mondotta ki, hogy többé nem lehet hozzászólni, a mint hogy őt véleménye nyilvánításától semmiféle közbeszólás sem fogja visszatartani. A ma fölolvastott nyilatkozat egészen új, s nagy részben eltérő attól, a mit a pénzügyminiszter tegnap előterjesztett. «Részemről, — így szólt — ki a miniszterium politikáját az országgyűlés megkezdése óta nem tudtam tovább osztani, nem abban látok nehézséget, hogy azon segedelem, melyet mi némileg, habár csak szóval is kimondunk Ausztria részére, miképp fog alkalmaztatni. Hanem az eltérő pont a két vélemény közt ott van, vajjon szabad-e Magyarország kimondani, hogy segílyt ad? S éppen azért, miután itt oly nyilatkozatot hallottam, hogy ezen kérdés már el lenne döntve a ház többsége által, a nélkül, hogy azon töredék, melynek e tekintetben én is részese vagyok, határozott véleményben nyilatkozott volna: miután ez praoccupálja véleményünket, kötelességemnek tartom ezen eljárás ellen tiltakozni.»

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Felvilágosításul azon vádra, hogy a miniszterium eljárása nem egyenes, és azon vádra, mintha a miniszterium a pénzügyminiszter által formulázott felvilágosításnak azonnal való tárgyalás alá vételével által akarná ugratni azon kérdést, melylyel Perczel képviselő úr a dolgot megindítandónak állítja, t. i. hogy kell-e általában és miképpen kell segílyt adni az olaszok ellen, kijelentem, hogy ilyesmi senkinek sincs szándékában, s tökéletesen meg lehet nyugodva a képviselő úr, hogy őt a szólásban senki sem akadályozza. A miniszterium felszólíttatván, az olasz ügyben kitérte politikáját, és azt mondotta, hogy a monarchiának megtámadása ellen segílyt akar adni bizonyos feltételek mellett. Itten tehát kettőről van szó: először, hogy a miniszterium akar segílyt adni, és másodsor, miképpen akar segílyt adni. S midőn ez tegnap kijelentetett, sem Perczel úrnak, sem másnak nem jutott eszébe a miniszterium ebbeli nyilatkozatának kinyomatását kívánni. Némelyek nehézséget tettek a miképpre nézve, s e részben a pénzügyi-

niszter úr felvilágosítást adott, s azt most formulázta; Perczel úr pedig, ki nem azon akadt fenn, hogy miképpen adassék segély, hanem azon, hogy adassék segély, most a kinyomatást kívánja, hogy a miképphez hozzászólhasson. A kérdés tegnap úgy állott, mint ma, s e kérdést senki sem akarta általugorni. A dolog abban van, hogy a miniszterium előadta politikáját, mely szerint bizonyos feltételek mellett segélyt akar adni az olaszok ellen. E tárgyban senki sem szavazhat könnyebben, mint éppen Perczel úr, ki azon kérdésre, hogy adjunk-e segélyt, nemmel felelt, neki tehát semmi feltétel nem kell. (Helyes!) Minden embernek megvan a saját logikája, s mindenki a magáét tartja a legjobbnak, Engedjék meg tehát nekem is azon gyöngeséget, hogy a magamét tartsam a legjobbnak. Midőn a legelső kérdés az: megtörténjék-e valami vagy nem, a másik kérdés pedig az, miképpen történjék meg? annak, ki azt mondja, hogy semmiképp se történjék meg, igen könnyű hozzászólni a dologhoz. Kik azt mondják, hogy absolute ugyan nem, de kedvező körülmények és jó feltételek mellett hajlandók a dologhoz járulni, de ha a modor nem megnyugtató, nemmel kívánnak szavazni, azoknak logikáját belátom; de azokét nem értem, a kik első kérdésnek tartván, hogy adjunk-e, s azon véleményben levén. hogy ne adjunk: most, miután a ház tegnap belement a dologba és szólott a miképpen felől is, a határozatot el akarják halasztani. A kik tehát nemmel akarnak felelni, nem akadhatnak fenn, hogy a miképpennek egyik pontja előttük nem világos. (Helyes!) Menynyire egyezik meg a miniszterium kívánata a politikai egyenességgel, azt a ház ítélje el. Mi titokban nem tartunk semmit; a mit 450 ember és más hallgatóság előtt itten előterjesztünk, az nem lehet titok. Csak egyre vagyok bátor a házat figyelmeztetni. Ha a háznak valamely tagja a miniszteriumtól nagy fontosságú kérdésben felvilágosítást kér, és ez megadja

a felvilágosítást, hol és melyik parlamentnél van szokásban, hogy azt mindjárt kinyomassék és csak aztán mondja ki a ház, megelégszik-e vele, vagy nem? Pedig e dolog nem egyéb, mint a tegnap érdemleges vita alá vett tárgy egyik pontjának újabb felvilágosítása. Magát a dolgot érdemlegesen elkezdették tegnap tárgyalni, s a midőn felvilágosítást kérnek és ez megadatik, még pedig oly felvilágosítást, mely az egésznek csak egyik részletére vonatkozik, akkor éppen azok, kik az egészet úgy is érdemlegesen el akarják vetni, kívánják a dolgot továbbra halasztani. Én ezt nem értem; lehet, hogy fontos alapja van, a melyet be nem látok. Az eljárásnak ezen modora az, mely ellenkezik a politikai egyenességgel. Engem és társaimat görbe és szövevényes politikával senki sem vádolhat. A magyar státusférfiaknak bele kell még szokni az olyan eljárásba, hogy többet elhallgassanak, mint kimondjanak, s a ház egyes tagjainak minden kérdésére nem mindig feleljenek. Így van ez szokásban az egész világ civilizált népeinek parlamentjeinél. Mert sok dolog van, a mi még nincs bevégezve, s a nélkül, hogy sérteni akarnék, kimondom, hogy egy indiscret kérdésre adott felelet által koczkáztatik a dolog kimenetele. A miniszteriumot nem lehet arról vádolni, hogy bárminemű pártnak titkos töredéke által be volna hálózva. Egyébiránt, minden ember elmondhatja itten gondolatát és szándékát, a többség pedig határozni fog. (Helyes!)

IV.

Deák Ferencz után *Kossuth* Lajos pénzügyminiszter emelt szót, s következőleg nyilatkozott: «A parlamentáris világnak szokásán túl a miniszterium többet mondott, mint kellett volna, s már most kijelentem, hogy itt a bizalomnak és bizalmatlanságnak kérdése forog fönn. Tessék már most taglalni, a mint tetszik, de én egy szó fölvilágosítást többé nem adok, s fölívom a házat, vajjon az eddigi fölvilágosítások nyomán akar-e bizalmat szavazni? (A háznak igen nagy többsége föláll és e fölkiáltást hangoztatja: Akarunk! Zaj és fölkiáltások a baloldalon: Nem ez a kérdés! Ez nincs a maga vendjén!) Nem óhajtottam, nem akartam pro-

vocálni ezen scenát; de midőn a loyaltást nem tekintik, hanem azt mondják, hogy a miniszterium el akarja vágni a ház szabad akaratának nyilatkozatát, erre azt felelem: törpüljön el az olyan minoritás, mely így violentálni akarja a dolgokat.» (Zaj és ingerültség.)

Nyáry Pál azt tartotta, hogy Kossuth Lajos a július 20-dikán tartott ülésben mint képviselő és nem mint miniszter tette nyilatkozatát, a mint ma is azzal kezdte első beszédét, hogy tegnap mint egyes képviselő szólott, ma pedig a miniszterium nézetét terjeszti elő. Hogyan lehet — így kérdezte — illogikusnak mondani, a mint Deák Ferencz tette, ha bővebb megfontolás végett nem egyes képviselő, hanem a miniszterium nyilatkozatának kinyomatását követelik? Kossuth Lajos ellenében megjegyezte, hogy a kik azt akarják, hogy «ne tömegesen határoztassanak el a szerencsétlen hazának annyi ideig elnyomott, kizsarolt, megfertőztetett viszonyai folytában legfontosabb kérdései; kik azt követelik, vitattassék meg és kölcsönös fölvilágosítás után mondassék ki a helyes vagy nem helyes, nem érdemlik meg a vádat, hogy e töredék a miniszterium ellen tör». Nem fojthatta el azon való fájdalját, hogy a ház már oly két jelenetnek volt tanuja a miniszterium részéről, melyek által ő a ház méltóságát megsértve találja. A minisztereknek nincs itt több joguk, mint az egyes képviselőknek, s azért követeli, hogy ha érdeinet tesznek rá, rendre utasíttassanak.

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Én a dologhoz egész nyugalommal szólok. Valóban nem látom, mi az a két eset, mely által a ház méltósága meg volt sértve, különösen a miniszterium részéről. Az egyik valószínűleg az, midőn Madarász József úr oly kifejezéssel élt, melyet én igazságtalannak tartottam a miniszterium irányában. Én a szavakat tüstént feljegyeztem magamnak, s azokra észrevételemet megtenni szükségesnek láttam, és midőn Kossuth Lajos minisztertársam azok iránt szólni akart, és útban volt a szószék felé, ő neki is elmondottam azon szavakat. A pénzügyminiszter úr a házra hivatkozott, ha úgy voltak-e mondva azon szavak, s erre az mondatott, hogy igen. Hogy ez történt, senki sem hozta kétségbe; az értelmezést megadá Madarász József képviselő úr, és ezzel a dolog megszűnt. Mi van ebben, mi a ház méltóságát sérti? Mi van ma, mi a ház méltóságát sérti, és mi az, a miért Nyári Pál

képviselő úr szerette volna a miniszteriumot rendre utasítani? nem tudom. Én semmi privilegiumot nem követelek a miniszternek, és ha olyant cselekszik, mi a ház szabályaival ellenkezik, igenis utasíttassék rendre. Politikai pályámon ezen elvvel következetlenségbe nem estem, és remélem, nem is fogok esni. Azt gondolom azonban, rendreutasításra méltónak senki sem fogja tartani, ha valakinek előadását logikámmal nem egyezőnek mondom, mert tanácskozásokban a logikai fegyver az, mely a leghatalmasabb; vannak más fegyverek is, de én azokhoz nem értek; meglehet, ezen egyet is hibásan forgatom, de használok, mert bizalmam van hozzá. A midőn a kinyomatást emlegettek, én alternatívát tettem: vagy maradjunk a tegnapi modor mellett, vagy világosítsák fel azokat, kik azt mondják, hogy a kinyomatás követelésében nincs következetesség. De a háznak nem tetszett inconsequensnek lenni. Azon urak nem bizonyították be, hogy nem lenne inconsequentia, most egy részletre nézve kinyomást követelni, midőn kinyomás nélkül tárgyalták a földolgot. Egyébiránt, az én logikám sajátos. P. o. nekem sajátosnak tűnt fel az, a mi itt mondatott, hogy Kossuth miniszter úr felvilágosítást adott, nem tudom melyik képviselőnek, de ezen felvilágosítást mint képviselő adta és nem mint miniszter. Ezt nem értem, mert azon képviselő úr, a mennyire tudom, felszólításképpen az iránt tette kérdését, mit fog a miniszterium cselekedni, hogyan fogja ezt és azt meggátolni stb.? Már most ha ezen kérdésre olyan személy felel, a ki képviselő és miniszter is, nem valószínűbb-e a feltevés, hogy azon ember úgy beszél mint miniszter és nem mint képviselő? Felfogásom szerint a felvilágosítást valószínűleg úgy adta, mint miniszter. Azt hiszem, ha miniszter nem lett volna, sokkal kevesebb bizonyossággal adhatta volna a felvilágosítást. A logika iránt általam használt kifejezés mennyiben sérti a ház méltóságát, nem tudom. Ha engem logika elleni hi-

bával vádolnak, nekem nem fáj, mert vagy belátom, hogy logikám nem felel meg a mértéknek, s akkor megváltoztatom, ha pedig nem látom be, maradok a magamé mellett; de hogy ilyesmi a ház méltóságát sértené, azt nem látom be. (Tetszés.) A másik, a mi történt, az, hogy azon kifejezések ellenében, melyekkel egy képviselő a miniszterium politikájának egyenességét kétségbe vonta, azt állítván, hogy a miniszterium leszorítja a házat a discussio teréről, s hogy nem akarja a főnforgó tárgyat tanácskozás alá bocsátani, egyik minisztértársunk azt hitte, hogy éppen azon miniszterium, mely nyílt politikával áll a ház előtt, e vádakkal méltányosan nem illethető, s ennek következtében nyilatkozatra szállította fel a házat, vajjon a miniszterium politikáját helyesli-e vagy nem? s mondja ki a bizodalomát vagy bizalmatlanságát. Midőn ezt tevén, a legloyalisabban cselekedett. Kérdem, miben van megsértve a ház méltósága, midőn felhivatik: mondja ki, bizodalommal van-e vagy sem? S ha ezután azt mondotta a miniszter: felhívása eredményéből látja, mily törpe a minoritás, ezzel sem sértette meg a ház méltóságát. A csekély minoritás csakugyan törpe minoritás a nagy majoritás ellenében. Lehetnek valamely minoritásnak a legkitűnőbb egyénei, s ezen kitűnő egyének egytől egyig lehetnek nagy emberek, de ha százak ellenében vannak, e minoritás mint testület törpe. A corporatióban majoritásnak vagy minoritásnak collectiv szám ad erőt minden oly esetben, midőn az embereknek voks szerint kell számítani. Ezzel tehát a ház méltóságát megsértve nem látom, annál kevésbbé, mert minisztértársunk hivatkozott a ház teendői kijelentésére, és nem azt mondotta: tömegestől keljenek fel a képviselők s mellőzzék a discussiót, sőt határozottan kimondotta: discutiáljanak, határozzon a ház a helyeslés vagy nem helyeslés felett, mondja ki, van-e a miniszterium iránt bizodalma vagy nincs? Higyjék el az urak, nyugodtabb lélekkel senki sem várja el önök

ítéletét, mint mi, nem azért, mert hiszszük, hogy majoritásunk lesz, hanem mert bizalommal vagyunk a ház iránt. Ezt nem hoztam volna elő, ha éppen ezen körülmény nem kényszerít rá. Hivatkozom a ház minden tagjára, az egész nyilvánosságra, az egész országra: van-e, vagy volt-e valaha miniszterium, mely a képviselők megválasztásába kevésbbé avatkozott volna, mint ezen miniszterium? Tudnék eseteket, a midőn a miniszterium nevével igyekeztek megválasztatni némelyeket, a miniszterium tudta és akarata nélküli. Tudnék eseteket, midőn éppen a legszabadabb elvű képviselők mellett azzal iparkodtak voksokat szerezni, hogy a miniszterium is akarja megválasztásukat, ámbár nem voltak erre megbízva a miniszteriumtói, s ezt csak mint eszközt használták. Ellenben a miniszterium senkit különösen ki nem tűzött, senkit bármily tekintetnél fogva az én tudtommal nem ajánlott, nem történt semmi, hogy a miniszterium a képviselők megválasztásánál magának többséget szerezzen. Felhívom a tisztelt házat, nem az volt-e a panasz a miniszterium ellen, hogy nem gyűjti össze az erőket; nem az-e volt a panasz, hogy nem akart értekezni és őket valamely ösvénybe bevezetni; nem az volt-e a panasz, hogy szét engedi ernyedi azon többséget, mely neki bizonyos volt? S miért tevė ezt a miniszterium? Azért, mert nekünk nem csinált bizalom, nem szerzett többség, nekünk magától fejlődő bizalom kellett. Ez volt próbaköve annak, hogy állásunk lehet-e vagy sem? Ezt nyugodtan vártuk, és ha bizalmatlanság nyilatkozik, szintoly nyugodtan fogjuk tűrni. Midőn oly miniszterium, mely nem szerzett többséggel akar fellépni, mely semmi lépést nem tett, hogy a többség övé legyen, hogy azt megtartsa, s mely magában a vitatkozásban is igyekszik még az irányadást is elkerülni; midőn ily miniszterium a háznak bizalom vagy bizalmatlanság iránti nyilatkozatára hivatkozik: azt nem lehet arról vádolni, hogy a ház niéltóságát a legkevésbbé is megsérteni akarta.

Én tehát ezen vádat el nem ismerem, el nem fogadom; az ország fog fölötte itélni, mennyire érdemeljük meg a vádat, hogy a többségre való hivatkozással a ház méltóságát sértettük meg. A dolog tárgyalására nézve pedig absolute nem kívánom, hogy az éppen felállással vagy másképp történjék; én minden módban, mely célhoz vezet, megegyezem, és igen szívesen hallok az egyes vitatkozásokat a tárgy érdemére nézve. Ha a ház elhatározza a kinyomatást, szívesen megnyugszom benne. Ha úgy akarja, a dolog akármely részletére nézve folyjon a tanácskozás annyi ideig, a meddig tetszik, és ha nem látja tovább szükségesnek azt folytatni, határozzon szavazás által. Én egyiket sem erőltetem, minden erőltetés gyanuját visszautasítom. Különösen azon vádat el nem ismerem, hogy a véleményeket præoccupálni és a ház méltóságát megsérteni akartuk volna. (Helyeslés.)

A képviselőház elhatározta, hogy Kossuth Lajosnak a július 21-dikén tartott ülésben formulázva előterjesztett nyilatkozata a 20-dikán tartott ülés jegyzőkönyvébe fölvéttessék.

V.

A képviselőház 1848. július 22-dikén tartott ülésének napi rendjén volt a válaszfőirat javaslatának tárgyalása. Nyáry Pál a miniszteriumnak az olasz kérdésben követett politikáját a reactio politikájának mondotta. Magyarország mint önálló ország nem köteles Ausztria háborújába avatkozni; Magyarország nem tartozik az osztrák monarchiához. A pragmatica sanctiónak ezelőtt még soha sem adták azt a magyarázatot, hogy annál fogva Magyarország az osztrák birodalommal véd- és dacszövetségre lépett; az értelmezés soha sem terjedett tovább annál, hogy az osztrák monarchának fején van a magyar korona is. Mi szükség most ezt tenni? «Vajjon — így szólott — nem azt a következtést huzhatja-e ebből akárki, mintha el akarnók árulni a hazát, nem rossz szándékból, de gyávaságból? De én azt mondom, akkor van csak Magyarország legyőzve, ha az utolsó magyar is leöletik, s ezt meg fogja érteni egész Európa, s nem fog minket megróni; s ha ez nem történik is, csak egy magyar maradjon meg, megmarad legalább az eszme.»

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Nem ereszkedhetem czáfolatokba, mert a ház nem örömet hallgatja azokat; hanem azért, hogy hallgatással ne tűrjük a vádat, mintha politikánk reactionárius politika volna, szükségesnek tartom a feleletet. A reactio alatt a kivívott szabadság elnyomását és az absolutismus visszahozását érti az egész világ lexicona. Ezen pillanatban ezt a vádat sem a miniszterium nem érdemli meg, sem a dolgok körülményei nem mutatnak arra. Ha valakinek hatalma van valamely szót kénye szerint elcsavarni, a præmissát ráfogni valakire, s azt mondani, te ezt mondottad, ezt akartad mondani, az a leggyönyörűbb következtetésekre jut. Így tett Nyáry Pál úr is a házban nyilván felolvasott jegyzőkönyvre nézve. A pénzügyminiszter úr ismételve kijelentette, hogy a hadsereget nem az olasz szabadság elnyomására akarja fordítani, hanem a monarchiai elvekkel megférhető szabadságot és alkotmányt kíván az olaszoknak adatni. Egyébiránt bőven a dolgot nem fejtegetem, mert különben taglalások és viszonttaglalások keletkeznének, s oly hosszúra terjedne a fölirati vita, hogy Nyáry Pál úr közt és köztem, úgyszintén a háznak más tagjai között a messzelátó politika fölött sokáig folyna a harcz. Magyarország pedig e közben elveszne. Csak kettőt jegyzek meg Nyáry Pál úr politikájára, ha már az enyém hibás. Először, mondja meg, hogy ha Olaszországot szabadnak és Ausztriától elszakadottnak elismerjük, — mert ez volna természetes következése, ha onnét visszaparancsolnók a katonaságot — nem az olaszokkal szövetkezünk-e az ausztria császár ellen? Már pedig akárhogy vélik értelmezni, a pragmatica sanctiót, úgy csak senki sem fogja értelmezni, hogy Magyarországnak a sanctio pragmatica szerint az ausztriai császár ellen józanul szövetkezni lehessen. A másik pedig az, a miben politikáját nemcsak én nem követem, hanem — mivel gyakran történt itt hivatkozás a közvéleményre, még pedig a házon kí-

vüli közvéleményre, én is erre hivatkozom — ha valaki netalán kérdést tenne a házon kívüli közvéleményhez, és a legöregebb embertől kezdve le a gyermekig, individuális módon titkos és nem titkos szavazásra bocsátaná, ha vajjon elfogadják-e Nyáry Pálnak azon politikáját, hogy inkább egyetlenegy magyar maradjon fenn, a ki Magyarországot képviselje: legfeljebb talán egyes ember találkozni, ki ezen politikát pártolná, oly feltétel mellett, hogy ő legyen az az egy ember. (Kaczaj.) De általános országos nemzeti politikának, azt tartom, ezt sem itt, sem máshol el nem fogadnák. Ha egész Magyarországon csak egy magyar volna és ez képviselné a magyar nemzetet, kevés baja lenne, nem kellene neki sem miniszterium, sem közvélemény, sem képviselő: csakhogy miképp képviselhetné egy ember az egész nemzetet, nem értem. Ezt tekintve, feladatunk az, hogy az országot mint országot fentartsuk, s gondoskodni is fogunk róla, hogy Magyarország egy emberre ne reducáltassék, mint ezt Nyáry Pál úr politikája mondja, hanem minél több, minél erősebb és nemzeti fennállásában minél függetlenebb legyen. Elutasítom tehát a vádat, mintha a miniszterium reactionárius politikát követne. A háztól függ, ezt helyeselni vagy nem helyeselni. (Helyes!)

A képviselőház július 22-dikén tartott ülésében befejezte a fölirati javaslat általános tárgyalását.

VI.

A képviselőház 1848. július 22-dikén délután tartott ülésének napi rendjén volt a válaszfölrati javaslat részletes tárgyalása. Ennek az olasz kérdésre vonatkozó pontját a miniszterium a következő szavakkal kívánta megtoldani: «Ha hazánkban a rend és béke biztosan helyreállítva, s országunk erkölcsi s anyagi épsége biztosítva lesz, örömet nyújtandunk Felsőgednek segédkezet oly békés egyesség megkötésének eszközzésére, mely egyrészt a trón méltóságának, másrészt az olasz nemzet alkotmányos szabadságának s méltányos kívánatainak egyiránt megfeleljen.» Száze Antal kijelentette, hogy ha úgy értendő a miniszterium írásbeli nyilat-

kozata, hogy Olaszhon és Velence, ha akar, el is válhat Ausztriától, akkor megnyugszik benne.

DEÁK FERENCZ igazságügyminiszter: Minden magyarzatoknak és félreértéseknek eltávolítására társaim nevében is kijelentem, hogy a miniszterium sem nem alkuszik, sem nem magyarázgat; hanem ahhoz ragaszkodik, mit jegyzőkönyvileg előadott. Kit ez meg nem nyugtat, szavazzon meggyőződése szerint.

223 képviselő a miniszterium politikája mellett szavazott, 26 képviselő ellene nyilatkozott.

A KÖZÖS ISKOLÁKRÓL, TEKINTETTEL A FELEKEZETEK JOGÁIRA ÉS A NÉP VALLÁSOS ÉRZÉSÉNEK KIMÉLETÉRE.

A képviselőház 1848. augusztus 8-dikán tartott ülésének napi rendjén volt: az elemi oktatásról szóló törvényjavaslat részletes tárgyalása. A közös vagy hitfelekezeti iskolák föllállítása tárgyában a 13., illetőleg a 14. §-nál szavazásra bocsátott kérdésre, hogy: «azon községekben, hol egy-egy hitfelekezet iskolába járó gyermekeinek száma 50-re megy, mindenik hitfelekezet számára álladalmi költségen nyitthatatik-e külön is iskola, vagy nem?» 181 képviselő 86 ellen nemmel szavazott. Az augusztus 9-dikén tartott ülésben Pázmány Dénes a képviselőháznak augusztus 8-dikán hozott amaz elvbeli határozatát, hogy azon községekben, hol külön hitfelekezetek vannak, az állam közös iskolát állítson, nem értette úgy, hogy a külön hitfelekezeteknek saját erejükből ne legyen szabad külön elemi iskolákat állítani, s ezen nézetéhez képest a 13., 14. és 15. §§-ra nézve a következő szerkezetet ajánlotta: «13. §. Minden községben a közállodalom által egy közös elemi iskola fog föllállítani. 14. §. A mely községekben több hitfelekezet van, szabadságában álland a külön hitfelekezetek testületének a kormány fölügyelete alatt saját erejökkel külön elemi iskolát állítani; azonban csak akkor, ha ezt azon felekezet többsége kívánja. 15. §. Ezen esetben a külön iskolát föllállító felekezeti többség elemi iskoláira tett alapítványainak a 6. §. értelmében birtokában marad». Madarász László úgy látta, hogy Pázmány indítványa paralyzálja a ház határozatát. Madarász egyes embereknek meg akarta adni a jogot, hogy magániskolát állítsanak, de nem a felekezeteknek. A papokról úgy nyilatkozott, hogy «ők a reactio árniányát a nemzet kebelében ápolják; a hierarchia befolyását tehát a nemzetnek nem kell szenvedni». Elszámlálta

ezután a papság vétkeit, Isis papjaitól kezdve. A 15. §-ra nézve a következő szerkezetet indítványozta; «15. §. Szabadon hagyatván mind egyeseknek, mind a testületeknek — kormányfelelősség alatt — önkéntesen, saját erejökre tanítóintézeteket fölállítani, a nélkül, hogy erre valakit kényszeríteni bárkinek is jogában legyen, s a nélkül, hogy ez által a közös iskola főtartására kívántató és aránylag kivetendő községi adó alól bárki is fölmentetnék.»

DEAK FERENCZ igazságügyminiszter: Csak néhány rövid szóval mondom el véleményemet. Ha a tegnapi végzéshez lehetett volna szólanom, kimondtam volna, hogy a hazának jelen körülményei között tévesztett lépésnek tartom annak elhatározását, hogy a státus által felállítandó iskolák közösek legyenek. Amde a ház hatalmával élt és én nem fogom kétségbe hozni, hogy a háznak joga van rendelkezni, minők legyenek azon iskolák, melyek a nemzet költségén fognak felállíttatni és fentartatni. Ma Pázmándy képviselő úr indítványa folytán arról van kérdés, hogy miután a státus által felállítandó iskolák közösek lesznek, vajjon legyen-e joga egyes hitfelekezeteknek a maguk költségén iskolákat állítani és vajjon azon hitfelekezetheli többségnek lesz-e joga a magánalapítványokat egyenesen ezen célra fordítani? Ez iránt nézetem az, hogy az elsőt megtiltani és még akkor is, midőn a státus által állított iskolák közösek, az alapítványokat lefoglalni, nincs az államnak jogában. Hatalmi lépést tehet a státus, erőszakot követhet el, de bizonyosan igazságtalanságot fog elkövetni. (Helyes!) Ne hasonlítsa senki ezzel össze a katolikus alapítványokat, mert ezeknek nem csekély része a státus javaiból adatott már Szent István által azon jószágok közül, melyeket a státus közszükségeinek fedezésére kiszakítottak eleink akkor, midőn az országot felosztották. A protestánsok és óhitűek minden alapítványai magánalapítványok, ezekhez a státus nem járult semmivel; ha a státus meg akarja nekik tiltani, hogy magán hitfelekezetheli iskolákat állítsanak, miután a magukról való gondoskodást egyenesen az ő nyakukba vetette és alapítványukat elveszi: nem

respektálja a tulajdont : ha pedig a törvényhozás a tulajdont nem respectálja, az önkényt gyakorolja. (Helyes!) Ha Magyarország oly helyzetben volna, hogy békés nyugalom környezné és mi a zöld asztalhoz ülve, teoriák nyomán indulnánk elrendezni a dolgokat és azt vitatnók, hogy mi jobb és czélszerűbb a teoriában, és a teoriák között kifelejtendők az ember ezer gyöngeségeinek alig kiirtható előitéleteit, s ha mi ideális tulajdonságú embereknek csinálnánk törvényeket: akkor sokat értenék azokból, a mik mondatok. De, fájdalom, a törvényhozót nem csak az okoskodás higgadt fonala, hanem az élet és annak körülményei s az emberiségnek sajátságai is vezérlik, és jaj annak a törvényhozásnak, mely oly ideális törvényeket alkot, melyeket az emberi élet naponkint s a tapasztalás minden órán meghazudtol. Azt mondják talán, ne ismerjük el a hitfelekezeteket. Ám adjon nekem valaki mindenható hatalmat és első lesz teendőim között, hogy az üldözéssé fajulható véleménykülönbségeket oly dologban, mely a legszentebb, vagy szelidíteni, vagy kiirtani fogom. De kinek áll ez hatalmában? Ha a létező hitfelekezeteket ignorálni lehetne, éppen oly okoskodással lehetne mondani: ne ismerjük el a bűntényeket, tehát nem kell büntető codex. És vajjon miért akarjuk ezen kényszerítő módot, hogy a hitfelekezeteknek magániskolákat állítani ne lehessen? Azért, mert összeolvadást reménylünk általa? Meglehet; ámde még a legokoskerűbb eszköz is valamely cél elérésére csak akkor lesz elég hatályos, ha az időt eltalálja az ember, mikor azt alkalmazza. Kezdjék meg önök ezen teoriát ily nagy ingerültség között alkalmazni, s meglátják következtéseit. Ha figyelembe veszem a halottakat, úgy látom, önök közül egyik sem érzi magában az erőt, elmondani a mea culpát. Azokra nézve, mik Horvátországban történtek, azt mondjuk, nem követtünk el semmi igazságtalanságot; ámde csak néhány szó odavetése, néhány kifejezés, vagy

néhány rosszúl magyarázott javaslat, a mi magában ártatlan, ha nem egyedüli ok, de eszköz volt az indulatok felzaklatására. Midőn az egész ország lázban van; midőn ezen országnak millióit veszély környezi; midőn attól félünk, hogy a hajó elmerül; midőn azt hangoztatjuk, hogy az istennek mindenható hatalma tud csak bennünket megtartani: akkor mondhatjuk-e, hogy egy hitfelekezetességből származó kis surlódással több vagy kevesebb nem tesz semmit? Van-e jogunk ezt mondani? Felelhetünk-e a nemzet előtt, hogy ezen dolgot oly könnyen és minden komolyabb óvatosság nélkül veszszük? Emlékezzünk vissza a legközelebb elmű't időkre. Az oláh atyafiak aggodalommal léptek a törvényhozás elé, aggodalommal a kormány elé minden panaszaikban, hogy uniólni akarják azokat, kik a nem egyesült szertartáson vannak. A törvényhozás igyekezett őket megnyugtatni; templaik visszaadását elhatározta. Azt hiszik-e az urak, ha most ily közös iskolákra lesznek kényszerítve, ha alapítványaik is közösökké tétetnek és nem lesz megengedve, hogy saját alapítványaikat saját iskoláikra fordítsák, azt hiszik önök, hogy adott ígéreteinknek hinni fognak? Azt gondolják önök, hogy mivel a felvilágosodásban oly fokig mentek, melyen túl előítéletekkel nem küzdenek, s elmondhatják, hogy nincs oly szokás, melyhez mindvégig ragaszkodnának, azt gondolják, mivel ez áll önökről, így áll ez a népnél is? Hivatkozom azon urakra, kik nem vakbuzgók; ha valamely intézkedésben kényszerítést látnának saját vallásuk vagy véleményük szabadságára nézve, ezen zsarnokság ellen felzúdúlna az urakban minden érzelm és készek volnának fegyvert ragadni annak védelmére. a mi még most, úgy hiszem, nincs megtámadva. Ez az emberi természetben van és van még inkább a nép természetében, a mely sokkal inkább küzd a sorsnak terhével, csapásaival, s a mely minél kevésbbé felvilágosodott értelmű, annál inkább ragaszkodik a vallásossághoz és annak külformáihoz, mint-

sem annak lényegéhez. A külformákat megsérteni a népre nézve annyi, mint a népnek vallásos érzelmeit sérteni meg; ezeket pedig megsérteni akkor, mikor a sértést a státus czélja nem kívánja, s csak azért, mert bizonyos teoriák szebbnek festik a tárgyat: azt hiszem, vétek a nemzet és a nemzet biztossága ellen. (Igaz!) Vagy talán azért járjunk el így, mert József császár is megpróbálta a közös iskolákat, mert azok itt és ott megpróbáltattak? Menjünk végig Európán, s nézzük, ezen közösség minő állapotban van s mennyire vezet célra? Európa legszabadabb nemzeteinél hogy áll e dolog, annak elszámolásával a házat nem untatom. Csak egyet említek, a hol az egyéni szabadság leginkább van biztosítva. Melyik ország az, melynek sorsát okunk van irigyelni? mert Magyarország még soká fog oda fejlődni. Észak-amerika. És vajjon ott kényszerítőleg cselekszik-e a státus a vallásfelekezetek iskoláival? nem ad-e nekik szabad kezet? nem respectálja-e a tulajdont? Azt mondja talán valaki, hogy ott kezdetben a státus nem avatkozott a vallások dolgába. Igaz és én Magyarország legnagyobb átkának tartom, hogy Magyarországnak először státusreligiója volt, melyből annyi igazságtalanság, annyi átok áradott a népre; de miután ezen átok reánk nehezedett, azt még nagyobbá tegyük? Azt gondolja valaki, hogy a közös nevelés azt ki fogja lassanként irtani? Meglehet; én nem hiszem; de ha igaz volna is, ezt nem akkor kell kezdeni, mikor Magyarországnak az indulatok úgy fel vannak zaklatva, mint talán Árpád ideje óta nem voltak, Azt pengetjük szájunkon, hogy a szabadság, egyenlőség és testvériség e századnak jelszavai? Meglehet; bár ezen jelszók inkább a jövődőt mutatják, mint a jelent. De kérdek minden embert, vajjon a polgárok egyéni szabadsága egész Európában volt-e egyhamar több megtámadásnak kitéve, mint éppen a jelenben? És vajjon a szabadsággal egyező-c, ha egy felekezetet kényszeríteni akarunk,

hogy külön jogával mint hitfelekezetet ne élhessen? Azt mondják, hogy egyenlőség legyen. Azon egyenlőség, mely a szabadsággal meg nem fér, s mely abban állana, hogy nem egyenlő szabadságot adjunk a felekezeteknek? A testvériséget emlegetjük és annak oly értelmet adunk, hogy azzal akarjuk testvérekké tenni az embereket, ha súlyos lánczokra lánczoljuk? Ez a világon testvériséget soha nem szült. Még ha csak az előítéleteket sértenők is meg, vétket követünk el akkor, ha ezen sértést oly körülmények között követjük el, midőn a státusz szükségére nem parancsolja; nekünt még azokat is respectálni kell, ha nem károsak; mert a mit mi előítéletnek hiszünk, az a népből sokszor oly érzelem, mely őt boldogítja s melynek védelmére fegyvert ragad. Nézzünk körül, mi az, miben mi bízunk? hol az erő? Ezen testületben? Ezen testület bölcsesége igen sok kárt elháríthat; ezen testület azonban csak rendelkezhetik a cselekvés terén; és vajjon a cselekvés kinek kezében van inkább, mint a nép kezében? Nekünk meg kell értetni a néppel, hogy a haza és annak szabadsága veszélyben van; és mikor ezt meg akarjuk vele értetni, mikor fegyverre akarjuk buzdítani a népet, mely eddig nem érezte, hogy hazája és szabadsága van, ugyanakkor azt a népet meg akarjuk fosztani szabadságának legmelegebb, legédesebb érzetétől? Uraim, ez nem eszköz arra, hogy a népet magunkhoz és a hazához kössük; ez eszköz arra, hogy az egymás ellen ingerült indulatok közé a veszekedés almáját vessük. Azt hallom gyakran, hogy a reactio hatalmától félünk. A reactio hatalma sokkal veszélyesebb, ha nem egynéhány ember tollából és kezéből áll; a reactio hatalma akkor veszedelmes, ha van neki mire támaszkodni. És mire fog támaszkodni? A nép érzelmeinek pártolására, és annyival inkább fog erre támaszkodni, mert a népet ellökjük magunktól. Azt mondjuk, hogy a papság ennyi meg ennyi vétket követett el? Nem tagadom,

hogy sokszor nem teljesítette szent kötelességét, melyre hivatva volt; nem is fogok panegyrist a hibázók mellett tartani. De azt mondják az urak, a papság a reactio eszköze, félnek a papság reactionárius hatalmától. És mit csinálnak? Egy hatalmas eszközt adnak kezébe, hogy a vallás megsértett érzelmeinél fogva zudítsa fel a népet a rectio kezére. Igen könnyű aggodalmat teremteni; az aggodalom megnyugtatósára nem erő szükséges, nem parancsoló eszközök valók, hanem enyhítő, édesítő, hozzánk csatoló eszközök, nyelv-, vallás- és nemzetiségi különbség nélkül. Azt hiszem, alig van köztünk valaki, ki azt mondaná, hogy azt, mi eddig történt az idegen nemzetiségek irányában, újra kezdetnők; alig lesz valaki, ki ugyanazon nyomon menne jövőendőben, mint eddig ment. Elhibázott lépések, a körülményeknek meg nem fontolása, theoriákra épített következtetések csak kifelejtik az embert, az embert minden makacsságaival, eldöntéleteivel, minden sajátóságaival, minden jó és rossz érzelmeivel. Pedig ezen egy kis hiba oly lyukat üthet a számításon, hogy félni lehet, hogy az elhibázott számítás talán többbe kerül Magyarországnak, mint gondoltuk volna. Óvatosaknak kell lennünk, és ezen óvatosság azt parancsolja, hogy ne menjünk messzebb, mint a hová a státus célja kényszerít; ne tegyünk oly intézkedéseket, melyek az indulatokat felizgatják haszon és cél nélkül; ne áldozzunk a szépeknek látszó theoriáknak, mert az élet gyakorlati, s mert mi adjuk meg az árát. Ha magunk sorsáról volna a szó, akkor nemes büszkeséggel vagy önhittelességgel mondhatnánk: igenis áldozzunk; de a mi kezünkbe egy nemzet tette le sorsát vak bizodalommal és merem mondani, ha ezen törvényjavaslatot úgy, a mint Madarász László előadta, a nép elébe adjuk, legfeljebb sok ember lesz, a ki azt közönyösen fogadja, de igen kevés lesz, a ki annak örül, és igen sok lesz, ki az által legszentebb érzelmeit sértve fogja érezni, a nélkül, hogy a haza szent

czélja igényelte volna. Általában, ha mi azt mondjuk ki, mit Pázmándy Dénes indítványozott, hogy szabad minden hitfelekezetnek külön iskolát felállítani és annak fentartására használhatja azon vallásfelekezetbeliek többségének elhatározása szerint saját alapítványait, ezzel senki meg nem sértetik, ezzel respectáljuk a tulajdont és a népnek vallásos érzelmeit, s elkerültünk sokat, mi talán kárt okozhatna a hazának. Avval végzem szavaimat: nem akarom a testvériséget úgy érteni, hogy a kiket testvérekké akarunk tenni, lánczra verjük, vagy tetszik vagy nem tetszik; hanem úgy szeretném testvérekké tenni az embereket, hogy a szabadságot ne korlátozzuk ott és akkor, hol ezt a státus czélja multhatatlanul meg nem kívánja. (Helyes!)

A képviselőház augusztus 10-dikén tartott ülésében névszerinti szavazás útján 231 szóval 84 ellenében elfogadta Pázmándy Dénes indítványát.

A PASSZIVITÁS POLITIKÁJA.

1849-ben az osztrák császár hadserege, szövetségesének, az orosz czárnak segítségével, legyőzte a magyar forradalom seregeit. A háború bevégeztével a fejedelem, félretéve Magyarország alkotmányát, abszolút hatalommal rendelkezett Magyarország fölött.

Miként Gorove István 1866. június végén naplójában írta, «Deák Ferencz 1849-től 1860-ig a passzivitást ajánlotta a nemzetnek, előre megjelölvén a hibákat, a melyeket a germanizáló absolutista politika el fog követni. A passzivitás példájával maga ment elől; túrt és hallgatott; sem maga, sem környezete semmiféle titkos áskálódásokban részt nem vett.»

1850. április havában *Schmerling* osztrák igazságügyminiszter megkérte Deák Ferenczet, hogy a magyar magánjog körébe tartozó több kérdés iránt Bécsben folytatandó tárgyalásokban vegyen részt.

Deák Ferencz e fölhívást a következő levéllel utasította vissza:

An Se. Exz. Herrn Ritter Anton von Schmerling,
k. k. österreichischer Justizminister etc. in Wien.

Ew. Exzellenz!

Die gütige Aufforderung, welche Ew. Exzellenz an mich zu richten die Gewogenheit hatten, noch mehr aber die ehrenvolle Art, in der diese Aufforderung gestellt ist, verpflichten mich, meinen Dank an Ew. Exzellenz unverzüglich auszusprechen.

So sehr aber diese ehrenvolle Aufforderung für mich schmeichelhaft sein dürfte, bin ich dennoch gezwungen, den Antrag achtungsvoll, aber bestimmt abzulehnen. Nach den traurigen Ereignissen jüngstvergangener Zeiten, unter Verhältnissen, wie sie jetzt noch bestehen, ist es mir unmöglich, bei den öffentlichen Angelegenheiten thätig mitwirken zu wollen.

Ich bin überzeugt, von Ew. Exzellenz ja nicht missdeutet zu werden; nichtige Vorwände wollte ich nicht gebrauchen und glaube durch freimüthige Offenheit Ihrem anerkannten Charakter die grösste Achtung zu erweisen.

Genehmigen Ew. Exzellenz die Versicherung der ausgezeichneten Hochachtung, mit der ich die Ehre habe zu sein

Ew. Exzellenz

Kehida, 25. April 1850.

unterthänigster Diener
Franz Deák.

A MAGYAR NYELV ÉRDEKÉBEN.

Egy zalavármegyei nőnek német nyelvű levelére -- miként az Egyetértés című hírlap írta -- Deák Ferencz így felelt:

Pest, 1857. január 10.

Kedves Szidim!

A legszívesebb örömmel olvastam kedves sorait. Forrón köszönöm nyájas megemlékezését. s teljes

mértékben viszonzom a szíves kívánatokat, mikkel engem oly igen megörvendeztetett.

De megvallom gyengeségemet. Az emberek azon sajátsága vagy talán hibája, miszerint soha ki nem elégíthetők s minden örömnél, szerencsénél azt feszegetik, hogy az még nagyobb is lehetett volna, az én hibám is. Alig olvastam végig a kedves, nyájas levelet, azon gondolat lepett meg, hogy azt még kedvesebbé s az én örömetet még sokkal nagyobbá tehetette volna az által, ha magyarul írta volna a szíves sorokat.

A reánk zúdult vihar eltemette minden örömünket, reményünket, s mi a hajótörésből a hitvány, örömtelen életen kívül csak egy kincsünket menthettük meg: nemzetiségünket. De ez is a hatalom folytonos megtámadásainak van kitéve, s leszorítva a nyilvános élet teréről, csak ott ápolhatjuk, ott tarthatjuk fenn azt, hova a hatalom szava nem hat, a társas élet magánkörében, s ha itt is elhanyagoljuk, elvész az örökre s visszahozhatatlanul.

Ezért fáj az nekem, ha derék, lelkes magyar nő németül beszél és németül ír, mert mindig úgy tekintem ezt, mint újabb sebét nemzetiségünknek, s mint fenyegető haladását az elnémetesedésnek.

Megbocsát úgy-e kedves Szidim! hogy köszönet helyett, a mivel szívességeért tartozom, elég vakmerő vagy legalább gyengédtelen vagyok, megrovás színét viselő észrevételeket tenni. De szíves barátsága feljogosított és hozzászoktatott, szíves szeretettel, tartózkodás nélküli bizalommal tární fel érzelmeimet. Tekintse ezt úgy, mint legvalódibb jelét őszinte tiszteletemnek.

Isten áldja meg legszebb áldásával, s tartson meg szíves barátságában.

Tisztelő barátja

Deák Ferencz.

ÉLJEN A HAZA.

1859. október 27-dikén a magyar tudományos akadémia Kazinczy Ferencz születésének százados ünnepét ülte meg. A hivatalos ülés után az Európa szálló oszlopos termében ebédre vagy háromszázan gyültek össze mágnások, földbirtokosok, írók, művészek, ügyvédek, orvosok az ország minden vidékéről. A felköszöntők sorát Deák Ferencz zárta be, ezeket mondván:

Lakoma után imádkozni kell. Az én imádságom rövid, csak három szóból áll: éljen a hazal

MEGSÉRTETTE-E AZ 1848-DIK ÉVI MAGYAR MINISZTERIUM AZ 1848-DIKI TÖRVÉNYEKET?

1860-ban arra határozta el magát Ferencz József ő felsége, hogy jövendőre lemond a korlátlan uralomról és rátér az alkotmányosság útjára, de a diplomában, a melyet erre nézve azon év október 20-dikén kibocsátott, mellőzte Magyarországnak törvényekkel ünnepélyesen biztosított jogait, s mindenekelőt az egész monarchiára nézve közös alkotmányt octroyált, a melyet Magyarországra is ki akart terjeszteni. Ezen octroyált alkotmány a magyar országgyűlésnek sok lényeges jogát, a melyeket a magyar nemzet ősi alkotmánya szerint saját hazájára nézve mindenkor maga gyakorolt, elvette az országtól és az osztrák birodalom közös törvényhozására ruházta.

Kemény Zsigmond b. 1860. november havában a Pesti Naplóban mindenekelőt az országgyűlés összehívását sürgette, s egyedül e lépéstől várt sikert. Zsedényi Ede udvari tanácsos a magyar kancelláriánál vele e miatt a journalistika terén lándzsát tört. A megyéket akarta az országgyűlés megnyílása előtt visszaállítani, hogy azok elmondhassák véleményüket a helyzetről és a szönyegre hozott kérdésekről. Kemény Zsigmond b. figyelmeztette az örvényi e, melybe közügyeink így sodortathatnak; elmondotta, hogy kérdéseire a megyéktől majd oly választ kap, a melyre nem számított, s kijelentette, hogy így az országgyűléstől nem remél eredményt. E polemia közben írta Zsedényi Ede Kemény Zsigmond báróhoz intézett és a Pesti Napló 1860. november 23-dikán megjelent számában közzétett egyik levelében a következőket:

„Te épen és sér etlenül akarod vinni az 1848-diki IV. és V. törvénycikkeket a közelebből megnyilandó országgyűlés elébe;

de ha szemelmem az 1848-diki s utáni évek végtelen törvénytelen-ségei sorozatán végig járatom, nem találok helyt, melynél ugyanazon törvények megsértésébe ne ütköznék, úgy a magyar, mint a német miniszterium alatt. Igenis, a felelős magyar miniszterium maga is nem tartotta meg az 1848-diki törvényeket, s Te azt hiszed, hogy annyi kint és epedést hiába küldött volna a népek legfőbb Ura a magyar népre; azt hiszed, hogy az események roppant hatalma előtt sértetlenül áll az 1848-diki törvény s pártod soha ne járjon az idővel és a körülményekkel, hanem azt akarod, hogy az idő és a körülmények járjanak vele? Birsze ezen isteni erővel, azt most én kérdelem. Én az 1848-diki törvények törvényességét nem vonom kétségbe, mert jöllehet nem a megyék utasításai szerint, hanem inkább azok utasítása nélkül hozták, mégis a magyar nemzet képviselői által s felsége elébe terjesztetvén, királyi megerősítést nyertek és így törvényes magzatok. Hanem én azt hiszem, hogy az 1848-diki törvényeknek végrehajtása más eredményt nem szülhet 1861-ben, mint 1849-ben; azt hiszem, hogy midőn a sanctio pragmaticára az idő, a történet és a siker az elidegeníthetetlen jog szentségének bélyegét üté, mindig azon kérdésnek kell állani elöttünk, olyan-e a mi erőnk, hogy az 1848-diki jogigényeknek megfelelhessen, vagy nem tanácsosabb-e fényoldalai mellett az árnyéklatok okait előbb kifürkészni, mielőtt a megyék romjain a választáshoz fognánk »

Erre Deák Ferencz a Pesti Napló legközelebbi számában ezen nyilatkozattal felelt :

NYILATKOZAT.

Zsedényi udvari tanácsos úr a «Pesti Napló» november 23-diki számában többek közt ezeket írja: «de ha szemelmem az 1848 diki és utáni évek végtelen törvénytelen-ségei sorozatán végig járatom, nem találok helyt, melynél ugyanazon törvények megsértésébe ne ütköznék, úgy a magyar, mint a német miniszterium alatt. Igenis, a felelős magyar miniszterium maga is nem tartotta meg az 1848-diki törvényeket» stb.

Tagja voltam én is az 1848 dik évi felelős magyar miniszteriumnak, első alakulásától kezdve végső felbomlásáig; szó nélkül tehát nem hagyhatom az említett sorokat.

Ha Zsedényi úr politikai nézeteimet bármily ke-

serűen támadta volna meg, föl nem szólalnék, mert feleselni nem szeretek. Sőt meg sem lepett volna, hogy országos ügyek fölött nézeteink az első kiindulási ponttól kezdve utolsó részletekig lényegesen eltérnek egymástól. Mert hiszen évekig voltunk együtt a törvényhozás terén, s ezen egész idő alatt az alkotmányos jogok védelmében, a haladásnak, nemzeti fejlődésnek kérdéseinél nem egymás mellett, hanem egymással szemben állottunk.

De Zsedényi úrnak idézett sorai, bármiként értelmezem azokat, súlyos vádat tartalmaznak: a haza elleni bűnnek s hitszegésnek vádját. Mert a felelős miniszter, kinek örködni kellene a törvények sértetlensége fölött, midőn megszegi a törvényt, melynek megtartását ünnepélyes esküvel fogadta, súlyos bűnt követ el hazája ellen, s bűne hitszegéssel párosúl.

Ily vád, ha valósúl, gyalázattal bélyegez. Ily vád ellenében hallgatni vagy a vádnak elismerése volna, vagy pedig gyávaság.

Tudhatja Zsedényi úr, ki előtt azon kornak titkosabb eseményei sem voltak ismeretlenek, hogy az 1848-dik évi törvényeket nem a felelős magyar miniszterium rontotta meg. Tudhatja, hogy mi azon törvények fentartásáért — ármány és erőszak ellen — mindaddig küzdöttünk, míg állásunkat lehetetlenné nem tették oly események, melyeket egész meztelenségükben föltárni még most nem lehet, s melyek fölött a történelem fog egykor részrehajlatlan szigorral itélni. Tudva mindezeket, ismerve hivatalos eljárásom minden részleteit, vádat emel mégis Zsedényi úr ellenem egész általánosságban.

Általános vád ellenében részletes védelem szükségtelen és lehetetlen. Hivatalos állásom úgy, mint egész politikai életem nyílt és őszinte volt. Álutakon nem jártam, titkolózás nem vala sajátom. Számosan élnek még azon kornak férfiai közül, kik tanúi voltak minden lépéseimnek; s én nyílt homlokkal, nyugodt ke-

bellem állok a hon előtt, az általános vádra egyszerűen azt felelve: hogy tudva s akarva hazám törvényeit semmiben sem sértettem. Legyen erre nézve Isten és a nemzet bíró közöttünk. *Deák Ferencz.*

DEÁK FERENCZ ELSŐ TALÁLKOZÁSA Ő FELSÉGÉVEL.

«Meglátogattam Vayt, — írta Bécsben 1860. deczember 19-én *Lónyay Menyhért* naplójában — a ki így szólt hozzám: Most jövök a császártól, lesz országgyűlés, de míg — mondotta a császár — így belemennék a dologba, előbb szeretnék Deákkal, Eötvössel beszélni. Kérlek, — így folytatta Vay b. — beszélj velök, s kérdd meg Deákat, miképp hívjuk meg, én hívjam-e meg, vagy *Rechberg*? s válaszolj mielőbb.» «Első dolgom volt — írta *Lónyay* Pesten deczember 20-dikán — Deákhhoz menni, s elmondván neki a Vay által nyert megbízást; ő azt felelte, hogy elmegy ő felségéhez, és legjobb lenne, ha a kancellár hívná meg.»

Vay Miklós b. kancellár 1860. deczember 21-dikén a következő levelet intézte Deák Ferenczhez:

Igen tisztelt barátom!

Nem hivatalos modorban ugyan, de mégis legfelsőbb megbízásból kérlek meg azon szíveségre, miszerint jönnél föl e napokban ide Bécsbe Eő Felségéhez, ki végtelenül óhajtana az országgyűlés határidejének kitűzése előtt értekezni Vélled; ha netalán ünnep másod napján lehetne Hozzád szerencsénk, csütörtökre bejelentenélek a felségnél, s vajha aztán nekünk is szentelnél még egy napocskát!

Állandó régi, őszinte tisztelettel

híved
Vay.

Ugyanazon a napon a kancellár Eötvös József bárót is eme levéllel hívta meg Bécsbe:

Tisztelt kedves barátom!

Eő Felsége megbízásából kérlek föl azon szíveségre, jönnél föl e napokban, talán csütörtökön, ide Bécsbe, hogy értekezhessen és tanácskozhatunk mi is a mentül előbb kitűzendő országgyűlés tárgyában Vélled; *Schmerling* ezt különösebben is óhajtja.

Igaz szíves tisztelettel és régi barátsággal

Vay.

Lónyay Menyhért december 22-dikén Vay Miklós b.-hoz íntezett levelében írta: «Eötvös, mint előre látható volt, örömmel ragadja meg az alkalmat, fölmehetni és hazája ügyében szólhatni; mindjárt szaladt az öreg úrhoz, vele értekezni.»

Deák Ferencz és Eötvös József b. az itt következő levelekkel értesítették a kancellárt, hogy elfogadják meghívását:

Pest, 1860. decz. 23-dikán.

Tisztelt barátom!

Kötelességemnek tartom Ő Felsége parancsának engedelmeskedni, s ha valami közbe nem jön, értem egészségem tetemes változását, szerdán este Bécsben leszek.

Isten áldjon!

tisztelő barátod
Deák Ferencz.

Tisztelt barátom!

Meghívásod következőzésében szerdán indulok el innen Deákkal, és még vagy az nap estve vagy más nap reggel foglak felkeresni. Fogadd addig is őszinte tiszteletem kifejezését, melylyel vagyok

tisztelő barátod
Eötvös József.

Rechberg gr., a külügyek és a császári ház minisztere, a következő levélben értesítette a magyar kancellárt Deák Ferencz és Eötvös József b. fogadtatásának idejéről:

Nagyméltóságodnak ma reggel vett igen becses levelére válaszolva, van szerencsém tisztelettel értesíteni, hogy ő felsége Deák Ferencz és b. Eötvös József urakat jövő csütörtökön méltóztatik fogadni a cs. kir. udvari palotában, az előbbi fél 2-kor, az utóbbi 2 órakor.

1860. december 24.

Kiváló tisztelettel
Rechberg.

«Ma — írta Pesten december 26-dikán naplójában Lónyay Menyhért — elutaztak Deák és Eötvös. Többé nem titok felmenetelük. Itt nagy szenzációt csináltak. Voltak, kik már azt beszéltek és hívék, hogy miniszterium alakítása végett hívták őket föl, hogy már megvan a 48., a magyar független miniszterium.»

Ő felségével való találkozásáról Deák Ferencz a következő levelet írta sógorának:

Pesten, 1861. január 9-én.

Kedves Sógor!

Úgy látszik, az emberi természetnek kiválólag tulajdona az: hogy szereti magát fényes álmokban ringatni. Megereszti képzelődése tarka szárnyait, s minden kis körülményt, minden jelentéktelen eseményt ábrándjainak felfokozására használ fel. Ez magában igen szép, igen kellemes. Csak a kiábrándulás azután oly igen kellemetlen, sőt néha veszélyes ne volna. De különösen az élet komoly viszonyaiban, melyek gyakran száraz, higgadt számítástól függnék, nagy bajt, nagy kárt okozhat az ily ábrándozás.

Ti most, miután mozgékonyabb, élénkebb napokat élünk, felizgatva reményekre, azon csekély jelentőségű körülményből, hogy a császár engem és báró Eötvöst Bécsbe felrendelt, Isten tudja minő tarka ábrándokat szöttek magatoknak, s azt gondoljátok: minden jól van, minden megvan, mit óhajtottunk.

Sajnálom, hogy kénytelen vagyok szép álmaitokat a rideg valóság hú képével eloszlatni; de politikában, kivált korosabb embereknek, nem való az álmodozás, azoknak ébren kell lenni.

Irtam multkori levelemben, hogy arra nézve, mi valószínűleg történni fog, éppen annyit tudtam, midőn Bécsből visszajöttem, mint midőn odamentem. És ez engem legkevésbé sem lepett meg, mert meg voltam győződve, hogy a császár nem azért rendelt fel minket, hogy nekünk elmondhassa, Ő mit akar cselekedni, hanem azért, hogy tőlünk is megkérdezze, mi hazánkban némely egyes tárgyakra nézve a vélemény. Azon rövid fél óra, mit nála töltöttem, elgondolhatod, mennyire csekély lett volna mindazon tárgyaknak fejtegetésére, miket Ti magatokban képzeltek. Elmondom kivonatát azoknak, mikről a császár szólott, s abból megítélheted, mennyire tévedtek, midőn e beszélgetésnek némi jelentőséget tulajdonítottok. Szólott ő felsége az országgyűlésről s elmondá,

hogy ő azt minél előbb össze fogja hívni, s kérdezett: ha a választások jól fognak-e kiütni? Szóltott ő felsége a Vojvodina visszakapcsolásáról és arról, hogy a magyar országgyűlésnek a szerbek kívánatait méltányolni kell, s nem jó volna őket eltaszítani. Szólva arról, hogy ő nemcsak Magyarország királya, hanem a többi tartományok fejedelme is lévén, azok érdekeit sem mellőzheti, mondotta, hogy óvatosságot és méltánylást vár azon kérdések megoldásában, mik az egész birodalommal közösek, minők a pénzügy és hadügy, melyek megoldása legtöbb nehézséggel jár; mondotta, hogy nem tudja, miért nem akarnak a magyarok a közös ügyekre közös birodalmi tanácsot, vagy birodalmi országgyűlést. Ezekről szóltott a császár, ezekre feleltem én röviden.

Ezekből láthatod, hogy miniszterségről, vagy miniszteriumnak az országgyűlése előtti alakításáról szó sem volt. De a kinek tiszta fogalma van a felelős miniszteriumról, nem is tarthatja lehetőnek alakítását a koronázás előtt. Hiszen a miniszteriumnak biztos alap kell, oly alap, melyet fejedelem és nemzet mint tetteleg fennállót elfogad és elismer. Ilyen alap nálunk jelenleg még tetteleg nem létezik. Mi az 1848-diki törvényeket egész terjedelmökben kívánjuk alapúl tekinteni. Ő felsége sok részben közelít ugyan azokhoz, de némely részben azokat módosíttatni kívánja. Hol azon ember, ki a végleges megállapodás előtt felelős miniszteri tárczát merne elfogadni? Az alapot még csak a jövő országgyűlésének kell teremteni, megszilárdítani.

Egyébiránt meggyőződésem, hogy Magyarország kétesebb helyzetben még nem volt, mint jelenleg. Még akkor is, ha minden oldalról legjobb szándékot teszünk fel, ha sem ott fenn absolutistikus célok, sem itt alant forradalmi túlfeszített remények nem léteznének is: négy fontos kérdésnek czélszerű megoldását majdnem a lehetetlenséggel határosnak tartom.

Egyik s talán legnehezebb a pénzügy. Az óriási

terheket, akár együtt kezeljük azokat, akár megosztjuk, nem leszünk képesek elbírní. Ha ma felosztaná közöttünk az államadósságokat, reánk aránylag a legkedvezőbb esetben is olyan osztalék jutna, melynek kamatai a hadsereg arányos részének ellátása, a közigazgatás költsége a jelenleg fennálló felette terhes direct és indirect adók összegéből ki nem kerülne, hanem azon adók tetemes emelését igényelné, a mit senki sem akarhat, nem javasolhat. Az adósságokból pedig ki nem fogunk bujhatni, még akkor sem, ha a birodalomtól elszakadnánk, mert azok legnagyobb része, talán másfélezer millió, a külföldön van, a külhatalmasságok pedig el nem néznék, hogy az ő alattvalóik másfélezer millió forintot elveszítse- nek, mint el nem nézték akkor, mikor Belgium Hollandtól elszakadott, hanem az adósságokból nagy részt Belgiumra róttak, mely azt mai napig is fizeti.

Másik fontos kérdés a hadügy. Sem a császár, sem a német státúsférfiak, sem a hadsereg bele nem fognak abba egyezni, hogy a hadsereg kétfelét szakítsák, s inkább készek lesznek az extremumra.

Harmadik nehéz kérdés a nem magyar nemzetiségek, melyek teljesíthetetlen követelésekkel lépnek fel, horvát, rác, oláh, mindenik különálló politikai nemzetnek akar tekintetni, s oly igényekkel áll elő, melynek teljesítése az országot feldarabolná, Magyarországot megszüntetné s legfeljebb egy új szövetség- államot hozna létre, melyben a magyar faj az ország közepén természetes védhető határok nélkül csak töredéket képezne.

A negyedik nehéz kérdés az: miként intéztessenek és vezettessenek a birodalomnak oly közös ügyei, melyeket szétválasztani lehetetlen, mint például a külügy, mert hiszen egy birodalomnak két külügyminisztere, két külpolitikája nem lehet, a kereskedelmi ügy különhatóságai és több mások.

Ezen óriási nehézségű kérdéseket, szemben a Venczét fenyegető háborúval, szemben az izgatottság-

gal, túlfeszített reményekkel, az ausztriai birodalom zilált állapotával megoldani alighanem politikai lehetetlenség. Nem egyes ember, nem politikai párt, csak az isteni hatalom mindenhatósága képes ezekből bennünket kisegíteni.

Könnyű ily helyzetben azt mondani: nem kell engedni, majd engednek. De ki enged? Akármily engedékenyek lesznek is, pénzt az által teremteni nem lehet.

Sokan azt hiszik: megszűnt a tizenkét évi absolutismus, alkotmányosság lépett helyébe, most már jól fog menni minden. De barátom: az a tizenkét évi absolutismus megrontotta az állam organikus életének minden műszereit, elkölte három vagy talán több következő generációnak jövedelmét, kizsarlta az élet-erőt, földhöz verte az ipart és kereskedést. Most már az alkotmányosság sem képes az utóférdalmakat elhárítani, az elvesztett erőt visszateremteni. A súlyos betegség meg van törve, de az elerőtlenedett organismus képes lesz-e mindazon kóroanyagot, mi még hátramaradott, leküzdeni?

Kérdezed: mi vár tehát reánk? Azt a jó Isten tudja, ember még valószínűleg sem képes megjósolni. Könnyen, igen könnyen meglehet: bomladozása, szétmállása Magyarországnak is, a birodalomnak is.

Azon honpolgár, ki e nehéz helyzetben a negatív téren túl is akar tekinteni s nem elégszik meg azzal, hogy egyik-másik törvényre hivatkozik, hanem tetteleg is meg akarná menteni a hazát, valóban kénytelen megvallani: hogy még önmagának sincsen határozott véleménye a «miként» iránt. És hogyan hasson az ember másokra, hogyan mutasson útra, mikor maga sem lát utat, mi e bajok tömkelegéből kivezessen?

Sok nehéz időt értem már, nehezet a hazára, nehezet az egyesek politikai állására. De még nem értem időt, melyben nyíltan, bátran s belső megnyugvással ne mertem volna szembe nézni a bekövetkező eseményekkel, azon megnyugvással: hogy tudom,

értem s érzem, mi az én polgári kötelességem minden egyes esetben, mit teljesíteni fogok, az eredmény Isten kezében van. De most kábul a fejem, elszorul mellem: ha szembe nézek a lehetőségek azon chaosával, mi előttünk áll, s miből egy elhibázott lépés végveszélybe viszi a hazát. Engedni a kiegyenlítés kedvéért éppen oly kárhozatos lehet, mint szoros ragaszkodással törésre juttatni a dolgot.

Azt írod: az ország reám néz, tőlem vár. Szerencsétlenség az országra is, reám is, ha ez így van, mert a baj súlyosabb, semhogy én vagy más abból megmenthetné a hazát és én magam is szívesen mennék azon ember után, ki erre némi valószínűséggel kecsegtető útát tudna mutatni.

De nem írok e tárgyról bővebben, mélyebben nem ereszkedem bele. Köteteket lehetne összeírni, s az egésznek vége mégis csak annak bizonyítgatása volna: hogy én nem tudok tanácsolni, segíteni. Ezekből is, úgy hiszem, érteni fogod, ha nem az egész helyzet mibenlétét is, de legalább annyit: hogy vulkán felett ábrándozunk s mulatjuk magunkat rózsa-álmok viruló képeivel.

E napokban voltak nálam Pest városának küldöttjei, felszólítva, hogy nyilatkozzam, ha ők képviselőnek megválasztanak, elfogadom-e a választást? Én legörömbösebb azt feleltem volna, hogy semmifele nyilvános állást el nem fogadok, még a képviselőit sem. És mindamellet, hogy mély megtiszteltetésnek veszem a nemzet bizalmát, melynek azonban megfelelni nem leszek képes, mindamellet, hogy tudom, miszerint minden hajokat, mik így is, úgy is be fognának következni, nekem s az én távollétemnek tulajdonítanak sokan, ha a képviselőséget el nem vállalnám, mégis talán tagadólag válaszoltam volna; de azon körülmény határozott nálam: hogy könnyen fordulhatnak úgy a dolgok, miszerint a képviselői állás személyes veszélylyel is járhat, ez elől pedig kivonni magát ily nehéz időkben gyávaság volna. Kénytelen

voltam tehát azt felelni, hogy igenis köszönöm a bizalmat, s azt elvállalom.

Zalából örömeztőbb lettem volna képviselő, mert szülőföldem, politikai életem bölcsője, legszentebb visszaemlékezéseim színhelye; de azt nem mondhatom, hogy Zala részéről bárki által már fel vagyok szólítva s már szavamat adtam, s így az első felszólítót vissza nem utasíthattam megbántás nélkül. Hiszem, hogy talán Zalában is megválasztottak volna, de a bizalom felszólítására tagadólag felelni nem voltam jogosítva.

Muraközt én előhoztam a császárnak, de ő semmi határozott feleletet nem adott. Azonban úgy hiszem, a visszacsatolás megtörténik. Batthyány, úgy hallom, gyűlést hirdet Zalában.

Isten veled kedves sógor! már sokat firkáltam, kezem fáradt, fejem fáj. Levelemet ne mutogasd mindenkinek; aggodalmaimat sokan nem értenék, s minek elijeszteni azokat, kik örömeztőbb nézik a dolgot rózsaszínben. Barátimat szívesen üdvözdölj nevében.

Hű barátod
Deák Ferencz.

Deák Ferencz ő felségétől szállására, a Hótel Frankfurtba ment, a hol Vay Miklós b. már várakozott reá. Egészen másnak képzelte — így szólott Vay Miklós báróhoz — a császárt. Van esze és szíve. Meglepte, hogy mennyire alaposan ismeri az ügyeket s mily lelkiismeretességgel tárgyalja azokat.

Ő felsége Vay Miklós báróhoz Deák Ferenczről így nyilatkozott: Ez azután a tetőtől talpig becsületes, erős meggyőződésű ember. És milyen a logikája. Csakhogy sokat tart kivihetőnek, a mi alig leküzdhető akadályokba ütközik.

PEST BEL-VÁROSÁ VÁLASZTÓIHOZ.

Ő felsége 1861. február 14-dikén ugyanazon év ápril 2-dikára Buda városába egybehívta a magyar országgyűlést. A meghívólevél első pontja így szól: «Első Ferencz József stb. Miután felséges Nagybátyánk, első Ferdinánd császár, Magyar- és Csehországok e néven ötödik királya ő felségének az uralkodásról

leköszönése és édes atyánk, Ferencz Károly ő cs. k. fenségének, ehhez való utódi jogáróli lemondása következtében a *pragmatica sanctio* erejével a birodalmunkbani uralkodásra hivatva, trónra léptünket birodalmunk minden népeinek 1848-dik évi december 2-dikán tudtára adtuk: m. é. október 20-dikán kiadott elhatározásaink folytán, Magyarország alkotmányos törvényei értelmében leendő királyi fölvatásunkra és ünnepélyes megkoronáztatásunkra, nem különben királyi hitlevelünknek az országos rendek- és képviselőknek való átadása végett, továbbá az 1608. koronázás előtti 3. t. cz. értelmében eszközzendő Nádorválasztásra és a végett, hogy az ország boldogságának nevelésére és a közjó gyarapítására kívánt többféle nagy fontosságú törvényes intézkedésekről kedvelt Magyarországunk s a hozzá csatolt részek hív Rendeivel és Képviselőivel atyai szívünk kívánata szerint tanácskozassunk, folyó 1861. évi Szent-György hó 2-dik napjára sz. k. Buda városunkba közországgyűlést rendelendőnek, hirdetendőnek s azt Isten kegyelméből saját személyünkben vezérlendőnek elhatározzánk.»

A választás alapjául a megbízó-levél az 1848. V. törvényczikket jelölte meg.

Pest belvárosa választói 1861. márczius 11-dikén Deák Ferenczet egyhangulag országgyűlési képviselőnek választották, lakása elé vonultak s őt a lelkesedés hangján üdvözölték. A nagy éljenzés lecsendesültével *Deák Ferencz* így szólott:

Tisztelt polgártársak! A képviselői állás elfogadása polgári kötelesség. És e kötelesség annál szigorúbb, mennél veszélyesebb az ország helyzete.

A t. választókerületnek megválasztásomban nyilvánult akarátát úgy tekintem én, mint parancsoló fölszólítást e polgári kötelesség teljesítésére, s ily fölszólításra nincs más válaszom, mint engedelmeskedni.

De a bizalom ajándék, melyet követelni senkinek joga nincs. A bizalom még akkor is megtiszteltetés, midőn az a kisebb számtól ered. Annnyival inkább kötelességemnek tartom őszinte köszönetemet nyilvánítani azon megtiszteltetésért, hogy a t. választókerület közakarátja méltatott engem becses bizalmára.

Igéretet nem teszek. Mit lelkem ismerete és meggyőződésem parancsol, azt követni fogom ígéret nélkül is. Ezekkel ellenkezőt nem tehetnék, nem ígér-

hetnék; méltatlan volnék a bizalomra, ha igérnék ámitással s a meg nem tartásnak titkos gondolatával.

Az egyedüli program, a mit adhatok, harmincz évi nyilvános politikai életemnek elvei, melyekhez hűtlen soha nem voltam. Osztozik ezen elvekben a t. választókerület is. Különbön oly sok érdemes polgártársak közül nem engem emelt volna ki bizalmával.

Elmondhatnám én is programképpen azon ingatan meggyőződésemet, hogy az ország törvényes önállása, függetlensége s az alkotmányos szabadság alapföltételei nemzeti létünknek, melyeket semmi árért, semmi nyomásért föl nem áldozhatunk. Minden csorba, mit ezeken önmagunk ejtenénk, halálos seb volna a nemzet életén.

De, uraim, ez nem program. Ez mélyen gyökerezett hitvallása nemzetünknek, melyet sem anyagi kecségtetések, sem nehéz szenvedésünk ismétli megújulása, sem a veszély, mely honunk fölött lebeg, ki nem írthatnak szívünkéből, s a mely magyarnak kebeléből kihalt ezen érzelem, az már búcsut vett a honzeretet magasztos érzelmétől és a becsülettől.

Nem program tehát, a mit mondok, csak megemlézése azon általános közérzelemnek, mely nem egyeseké, nem párté, hanem az egész nemzeté. S a mely pillanatban e szent érzelem általános közérzelem lenni megszűnnék, ott állana nemzetünk az öngyilkosság küszöbén, elfordulna tőlünk az igazságos Isten oltalmazó kegyelme.

Isten áldását kívánom a hazára; Isten áldja meg önöket, s fogadják ismételve kijelenteit őszinte köszönetemet becses bizalmukért. (Szünni nem akaró viharos éljenzés.)

AZ 1861-DIK ÉVI ELSŐ FÖLIRAT.

Az 1861. ápril 6-dikán megnyilt országgyűlés képviselőháza két pártra szakadt. Az egyik párt tagjai közül némelyek azt tartották, hogy mivel V. Ferdinándnak a császári trónról 1848-ban

történt lemondása csak általános s ő benne Magyarországot meg sem említi; mivel továbbá Magyarországhoz külön lemondást nem is intézett és így Magyarországot arról nem is értesítette, s az ország a lemondáshoz hozzá sem járult: V. Ferdinánd a magyar trónról le sem mondott, általános lemondása pedig lényegében hiányos lévén, ő még ma is Magyarország királya. Ebből az előzményből azt a következtetést vonták le, hogy, V. Ferdinánd lévén Magyarország törvényes királya, ő hozzá kell intézni feliratot, nem pedig Ferencz Józsefhez. De ezt a nézetet csak kevesen támogatták. A párt nagy többsége a kérdést azzal akarta kikérülni, hogy az országgyűlés feliratot senkihez ne küldjön, hanem mindazt, a mit mondani szükségesnek tart, «határozat»-ban mondja ki.

Ennek ellenében a másik párt, a melynek Deák Ferencz volt a feje, fölliratot akart intézni Ferencz József ő felségéhez.

1861. május 13-dikán terjesztette *Deák Ferencz* a képviselőház elé erre vonatkozó indítványát. Beszéde, a melyben benne van föllirati javaslata, a következő:

T. ház! (Éljenzés és taps.) Nehéz idők, vészteljes évek mentek el fölöttünk. Végenyészet szélén állott nemzetünk. De az isteni gondviselés, midőn egyrésztől annyi szenvedéssel sujtott, másrésztől erőt ébresztett keblünkben, hogy el ne csüggedjünk és a veszélyben forgó hazát még forróbban szeressük. Adja Isten, hogy tanultunk légyen a kisértet nehéz napjaiban, s kik egyek voltunk szenvedésben, egyek legyünk működéseinkben is. (Helyeslés.)

Képviselői vagyunk a nemzetnek, mely kezünkbe tette le sorsát, becsületünkre, belátásunkra bizta jövődjének biztosítását. Föladatunk fontos, állásunk nehéz, mert rendkívüli a helyzet, melybe jutottunk. Voltak alkotmányos életünkben máskor is esetek, melyekben fontos közjogi kérdésekre nézve fejedelem és nemzet egyet nem értettek; voltak idők, midőn a vitákból káros viszályok támadtak. De akkor fejedelem és nemzet ugyanazon egy alapon állottak, a közösen elismert magyar alkotmány alapján; ugyanazon törvényekre hivatkozott mindenik fél, s nem a törvények érvénye, hanem azok magyarázata volt a vita tárgya. Most azonban nem állunk közösen elismert alapon; nem egyes közjogi kérdések, nem a törvények értelme, hanem alkotmányunk

lényege s alaptörvényeink érvénye vonatik kétségbe. Alkotmányt nekünk is akarnak adni, de nem azt, a mit tőlünk hatalommal elvettek, hanem egy másikat, újat, idegenszerűt, darabját azon közös alkotmánynak, melyet az egész birodalomra készítettek. De nekünk adott alkotmány nem kell; (Altalános helyeslés.) mi visszaköveteljük ősi alkotmányunkat, mely nem volt ajándék, hanem kölcsönös szerződések által állapítottatott meg s a nemzet életéből fejlett ki; azon alkotmányt, melyet időnkint a kor kívánataihoz mi magunk alkalmaztunk, s mi magunk akarunk ezentúl is alkalmazni; azon alkotmányt, melynek alapelveit századok szentesítették. Mellettünk jog és törvény állanak és a szerződések szentesége, ellenünk az anyagi erő. (Úgy van!)

Ennyi baj és veszély között kettőre lesz főként szükségünk: szilárdságra és óvatosságra. Engedni ott, hol az engedés öngyilkosság, kockáztatni ott, hol arra szükség nem kényszerít, egyaránt bűn volna a nemzet ellen. (Helyeslés.)

Az országgyűlés megalakult, s tanácskoznunk és határozni kell első ünnepélyes felszólalásunk alakja és tartalma fölött. Három kérdés áll előttünk: mit mondjunk, kinek mondjuk el azt, mit mondanunk kell, s minő alakba öntsük megállapodásunk eredményét? E három kérdés szoros kapcsolatban áll egymással; elmondom tehát mind a háromra igénytelen nézeteimet. (Halljuk!)

Szólani akarok mindenekelőtt arról, mi legyen ezen első ünnepélyes felszólalásunknak tartalma? Előadásomban nem fogok egyedül arra szorítkozni, hogy elsoroljam egyszerűen a tárgyakat, miket e fölszólalásba fölvetetni óhajtok, hanem mivel ily fontos ügynél az előadásnak mikénti összeállítása is figyelmet igényel, a tisztelt háznak engedelmével formulázott javaslatot fogok fölolvadni, mely szerint első felszólalásunkat szerkeszteni óhajtom.

E javaslat a következő:

«A közelebb lefolyt tizenkét esztendő súlyos szenvedések kora volt reánk nézve. Ősi alkotmányunk eltöröl-

tetett, s a korlátlan hatalom idegen rendszere nehezedett reánk. És e nyomasztó rendszert még súlyosabbá tették azok, kik azt ellenséges indulattal, korlátolt felfogással s gyakran rossz akarattal kezelték. Bűn volt előttük a szabadság érzete, bűn volt ragaszkodásunk nemzetiségünkhöz, bűn volt még a legtisztább honszeretetet is. Országunk erejét kimerítették, a nemzet vagyónát jogtalanul elidegenítették, nemzetiségünket üldözés tárgyává tették. Minden nap új szenvedést hozott, minden új szenvedés egy gyökerét szakasztotta el keblünkben a hitnek és bizalomnak. (Ugy van!)

Isten úgy akarta, hogy szenvedjünk, de ne csüggedjünk s hűtlenek ne legyünk önmagunkhoz, és úgy akarta, hogy a fejedelmet tizenkét évi tapasztalás végre meggyőzze, hogy a korlátlan hatalom abszolút rendszere nem vezetheti a birodalom népeit boldogságra, de veszélybe döntheti a trónt és birodalmat.

Ekkor ő felsége az eddig követett abszolút rendszert félre vetve, át kívánt lépni az alkotmányosság ösvényére, s népeinek kezébe akarta letenni saját sorsukat.

Összegyűltünk mi is, mint a magyar nemzet képviselői, hogy alkotmányos működésünket ismét megkezdjük, s első lépésünk fájdalmas felszólalás, nem a mult idők szenvedései miatt, mert azokra fátyolt vetünk, hanem azon jogtalanságok miatt, mik most is fönnállanak, s miknek azonnali elhárítása nélkül sem alkotmányunk visszaállítását, sem általában az alkotmányosságot lehetők nem tartjuk. (Helyeslés.)

Alkotmányos életünknek s nemzeti létünknek alapföltétele: az országnak törvényes önállása s függetlensége. Első és legszentebb kötelességünk tehát: minden erőnket, minden tehetségünket arra fordítani, hogy Magyarország Magyarország maradjon, s alkotmány-szerű önállása és függetlensége sértetlenül föntartassék. (Általános helyeslés.)

És midőn ezen önállás lényegében megtámadtatik, midőn azt veszély fenyegeti, nem ismerünk teendőink között fontosabbat, nem ismerünk sürgetőbbet,

mint az ily megtámadás ellen haladék nélkül fölszólalni.

Meg van pedig támadva országunk alkotmányos önállása már az első lépésben, melyet ő felsége az alkotmányosság ösvénye felé irányzott; meg van támadva az által, hogy a magyar alkotmányosság visszaállítása csak föltételesen s leglényegesebb kellékeinek kivételével ígértetik; meg van támadva az október 20-dikán kiadott diplomában, melyet alapul vesz föl az országgyűlést megnyitó beszéd is. (Általános helyeslés.)

Meg akarja végképp fosztani ezen diploma Magyarországot azon ősi alkotmányos jogától, hogy a közadó-
nak és katonaszerzésnek minden kérdéseit, egész terjedelmükben, saját országgyűlésén határozhassa el; kiveszi a nemzet kezéből azon jogot, hogy legfontosabb anyagi és közjogi érdekei fölött királyával egyetértőleg önmaga hozhasson törvényeket. Pénz- és hitelügy, hadügy, vám és kereskedelem, ezen leglényegesebb kérdései a nemzet politikai életének, egy közös birodalmi tanács alá rendeltetnek, hol azok fölött Magyarországra nézve is egy többségében idegen hatalom, nem magyar szempontból, nem magyar érdekek szerint intézkednék. És a közigazgatás terén is függővé teszi ezen diploma Magyarország kormányzatát az osztrák kormányzattól, oly kormányzattól, mely nem is felelős, de ha felelős volna is, nem felelne Magyarországnak, hanem a birodalmi tanácsnak, hol a mi érdekeink, midőn azok az ő érdekeiktől eltérnek, a többségnél aligha elegendő biztosítékot találnának. (Helyeslés.)

Ha ezen eszme tettelesen életbe lépne, Magyarország nem lenne többé önálló sem törvényhozásában, sem kormányzatában, hanem legfontosabb érdekeire nézve alatta állana az osztrák birodalom közös törvényhozásának s kormányzatának; egyszóval, csak névre volna Magyarország, tetteleg pedig osztrák provincia. (Úgy van!)

A hatalomnak ezen ellenünk s alkotmányos önállásunk ellen intézett jogtalan törekvése nemcsak törvé-

nyeinkkel ellenkezik, hanem egyenesen megtámadja magát a sanctio pragmaticát, azon állami alapszerződést, melyet a magyar nemzet 1723-ban az uralkodó házzal kötött.

Őseink, midőn az említett évben Magyarország koronájára nézve a habsburgi ház nőgára is átruházták az örökösödést, ehhez határozott föltételeket kötöttek. Kimondották, hogy Magyarországon is szintúgy, mint az örökös tartományokban, az elsőszülöttség sora tartassék meg, s ennél fogva mind Magyarországon, mind az örökös tartományokban az uralkodó háznak ugyanazon tagját illesse a trón. Kimondották mind Magyarországra és a magyar korona országaira, mind az örökös tartományokra nézve együtt és viszonzosan az elválaszthatatlan és feloszthatatlan birtoklást, mert sem III. Károly, sem Magyarország, sem az örökös tartományok nem akarták, hogy jövendőben a fejedelem föloszthassa gyermekei között tartományait, mint ez korábban gyakran és még I. Ferdinánd alatt is megtörtént. De midőn az elválaszthatatlanság és föloszthatatlanság elvét a birtoklásra nézve megállapították, azt az országlásnak és kormányzatnak se formájára, se lényegére ki nem terjesztették, sőt ellenkezőleg: világosan kikötötték a 2-dik törvénycikknek 9-dik szakaszában, hogy a nőágnak ekképpen elfogadott örökösödésére is kiterjesztessék az 1715. 3-dik törvénycikknek rendelete, melyszerint a nemzet biztosítatik, hogy a fejedelem Magyarországon soha másként országolni s kormányozni nem fog, mint az országnak alkotott és jövendőben alkotandó világos törvényei szerint. Kikötötték határozottan azt is, hogy a király az ország jogait, szabadságát, törvényeit köteles leendő mindenkor megtartani, uralkodásra léptekor magát megkoronáztatni, királyi hitlevelet kiadni s a koronázási hitet letenni. (Úgy van!)

A sanctio pragmatica tehát Magyarország önállását s függetlenségét világosan föntartotta, a nemzet ezen jogához minden időben szorosán ragaszkodott, s ezen föltétel mellett szállott a magyar korona minden magyar

királyra, ki a sanctio pragmaticának megkötése óta Magyarország trónjára lépett. Csak II. József császár volt III. Károly maradékaí közül, ki magát meg nem koronáztatta s uralkodott absolut hatalommal, de Magyarország törvényes királyának soha el nem ismertetett, s nemcsak törvényhozási s közigazgatási rendeletei, miket élte végnapjaiban maga is visszavont, hanem a magánosok részére kiadott adomány-levelei s privilegiumai is törvény által érvényteleneknek nyilvánítottak, mint ezt az 1790. évi 32-dik törvényczikkely bizonyítja. (Általános helyeslés.)

Mária Terézia volt az első magyar király, ki a sanctio pragmatica erejénél fogva lépett Magyarország trónjára. Az ő trónralépte által lépett tehát a sanctio pragmatica legelőször életbe, és midőn a magyar trónt elfoglalta, pontosan teljesítette is azon föltételeket, mikhez örökösödési joga kötve volt, kiadta a királyi hitlevelet, letette a koronázási esküt, sőt az 1741. 8-dik törvényczikkelyben újra biztosította Magyarországot, hogy az ország jogait, szabadságát, törvényeit szentül megtartja, s ünnepélyesen kijelentette, hogy Magyarország az örökös tartományok módja szerint soha sem fog kormányoztatni.

A második magyar király II. Leopold, ki bátyjának, a meg nem koronázott II. Józsefnek halála után lépett trónra, kiadván koronázásakor a királyi hitlevelet, s letevén a koronázási esküt, azonfelül egy külön törvényczikkben Magyarország önállását és függetlenségét még részletesebben biztosította. Ugyanis az 1790: 10. törvényczikkben világosan elismeri, hogy: «ámbar az uralkodóház nőágának az 1723: 1. és 2. törvényczikkben Magyarországra nézve megállapított örökösödése ugyanazon fejedelmet illeti, kit a megállapított örökösödési rend szerint az elválaszthatatlanul és eloszthatatlanul birandó örökös tartományokban illet az uralkodás, Magyarország mindazonáltal szabad ország s egész országlási formájára nézve független és semmi más országnak vagy népnek lekötve nincs, hanem saját önállással

s alkotmánynyal bir, s abban a király csak az országnak saját törvényei szerint, nem pedig a többi tartományok módjára országolhat és kormányozhat». És egy másik törvényben, az 1790-dik évi 12. cikkben elismeri azt is: «hogy Magyarországnak a törvények alkotásának, eltörlésének s magyarázásának joga a törvényesen koronázott királyt, és az országgyűlésére törvényesen összereseglett országos rendeket közösen illeti, s ezen jogot az országgyűlésen kívül gyakorolni nem lehet. A végrehajtó hatalmat pedig ő felsége csak a törvények értelmében gyakorolhatja». A törvények ezen szavai s a fejedelemnek ily határozottan világos elismerése után lehet-e Magyarországnak alkotmányos önállásán kételkedni? (Általános helyeslés.)

I. Ferencz, ki édes atya után a magyar koronát öröklötte, nemcsak a királyi hitlevélben biztosította a nemzet jogainak, szabadságának s törvényeinek megtartását, hanem későbbben is, uralkodásának 33-dik évében, az 1825. évi 3-dik cikkelyben újabban kijelentette, hogy a fönnemlített 1790. évi 10. törvényczikk rendeletét szorosán meg fogja tartani, s nyíltan elismerte, hogy az adó és katonaaállítás kérdéseit az országgyűléstől elvonni, s az országgyűlésileg megajánlott adót országgyűlésen kívül soha semmi szín alatt fölemelni nem lehet.

Hasonló biztosításokat adott a nemzetnek V. Ferdinánd is királyi hitlevelében, sőt még bővebbeket azon törvényekben, miket 1848-ban szentesített.

A sanctio pragmatica nem egyszerű törvény,* nem egyszerű diploma, nem octroyrozott adomány vagy ígéret, hanem kölcsönös egyezkedés folytán kötött alapszerződés, melyben egyrésztől őseink a habsburgi ház

* «Az 1861. országgyűlés képviselőháza jegyzőkönyveiben idézett Irományok» 16. száma (49. l.) közli Deák Ferencz fölíratí javaslatát. Itt, úgy zintén a képviselőháztól elfogadott fölíratban, (ugyanott 70. l.) az országgyűlés két házától elfogadott fölíratban, (ugyanott 79. l.), valamint a végleg megállapított szerkezetű fölíratban (ugyanott 91. l.) ez a három szó «nem egyszerű törvény» nincs meg.

nőágának javára ünnepélyesen lemondottak azon jogról, hogy a habsburgi ház fiágának kihaltával szabadon választhassák királyukat, másrésztől pedig III. Károly, ki a nemzet ezen szabadválasztási jogát 1715-ben is a 3-dik törvénycikkelyben nyíltan elismerte, a nemzet részéről kikötött föltételek teljesítését, az ország önállásának, függetlenségének, jogainak, szabadságának, törvényeinek föntartását ígérte. Az ekképp szabad egyezkedés mellett kötött kétoldalú alapszerződés teljes erejében s minden föltételeivel együtt életbe lépett, minden azután következett koronás királyok által megtartatott, az abban foglalt biztosítások újabban s részletesebben ismételtettek, s a jogszerűen kötött szerződést jogszerű gyakorlat szentesítette. Lehet-e, szabad-e most azon szerződést egyoldalul megsejteni, s a nemzettől követelni azon kötelezettséget, mi abban foglaltatik, de a kötelezettség föltételeit mellőzni, vagy hiányosan és csak némely részben teljesíteni? (Helyeslés.)

Midőn egyrésztől mind a sanctio pragmaticában, mind egyéb törvényeinkben ily világosan ki van fejezve a közöttünk és az örökös tartományok között létező azon törvényes kapocs, mi az uralkodó ház ugyanazonosságában áll, vagyis a personal-unio, ennél szorosabb kapcsolatnak, a valóságos realuniónak nyoma törvényeinkben nincs; (Helyeslés.) sőt a felhozottak kétségtelessé teszik, hogy realunio közöttünk és közöttük nem is létezett, s azt létrehozni Magyarországnak szándéka soha nem volt. (Helyeslés.)

Világos ez Magyarország és az örökös tartományok közjogi helyzetének természetéből is. Ha 1723-ban a sanctio pragmatica meg nem köttetik, III. Károlynak 1740-ben történt halálával, minthogy benne a habsburgi ház fiága kihalt, Magyarország szabadon választhatva volna királyát, s ekkor nem lett volna lehetetlen, sőt tekintve a nagy befolyást, melyet azon korban Franciaország gyakorlott az európai politikára, és tekintve Nagy Friderik személyességének hatását, tekintve azt is, hogy mind a francia udvarnak, mind Nagy Frideriknek érde-

kében volt az ausztriai házat gyengíteni, nem lett volna valószínűtlen, hogy nem Mária Terézia, hanem más választassék Magyarország királyának. (Helyeslés.) Ez esetben Magyarországnak külön királya lévén, a birodalom úgy, mint most van, nem is alakulhatott volna. (Helyeslés.)

És ha bármikor megtörténnék, mi, ha talán a közel jövőben nem valószínű is, még sem lehetetlen, hogy a most uralkodó ház nőágában is kihal, Magyarország királyválasztási joga a sanctio pragmatica értelmében a nemzetre ismét visszazálland, s ha akkor Magyarország külön királyt választ, fölbomlik azon állam, melynek egységét az osztrák államférfiak Magyarország önállóságának megsemmisítésével akarják most létre hozni. Fölbomlik erőszak nélkül, jogszerűen; fölbomlik azért, mert az egyetlen kapocs, az uralkodó háznak ugyanazonossága, megszűnt. Pedig ha léteznék ezenkívül más kapocs is közöttünk és közöttük, az még fenmaradván, az egész államot összetartaná; valamint például Anglia, Skóczia és Irland között nem szünnék meg a kapcsolat az uralkodó ház kihaltával, mert azok nem personal-, hanem realunióban vannak egymással.

Megemlítünk még egy körülményt, mi világosan arra mutat, hogy Magyarország és az örökös tartományok között országglás és kormányzás tekintetében realunio nem létezett és nem is létezhetik. Magyarország törvényei szerint a kiskorú magyar király gyámja az ország nádora; határozottan kimondja ezt a nádori hivatalról 1485-ben alkotott törvények második czikke, melyet az 1681: 1. törvényczikk, az 1715: 5. törvényczikk és a sanctio pragmatica megkötése után is az 1741: 9. törvényczikk és az 1790: 5. törvényczikk újabban megerősítettek. Ellenben az örökös tartományokban a kiskorú fejedelem gyámsága annak legközelebbi atyai rokonát illeti. A fejedelem kiskorúsága esetében tehát törvény szerint Magyarországból is más, az örökös tartományokban is más áll az országglás és kormányzat legmagasabb fokán. Lehet-e oly országok között, melyekben

az országglás és kormányzat mind személyzetre, mind rendszerre és formára nézve egymástól annyira különböző, más és szorosabb kapcsolat, mint az uralkodó ház ugyanazonossága? Képzeltető-e ily viszonyok között egyik vagy másik ország közjogi állásának teljes felforgatása nélkül szorosabb realunio? (Helyeslés.)

De tekintsük az örökös tartományok politikai helyzetét múltban és jelenben. Akkor, midőn a sanctio pragmatica köttetett, az örökös tartományok a német-római birodalomhoz tartoztak, Magyarország pedig annak része soha nem volt. A római-német birodalom egyes országainak feudalis természete annyira különböző volt Magyarországnak nem feudalis, semmi más hatalomtól nem függő közjogi állásától, hogy ily különböző jogállású tartományok között mást mint csupán personáluniót létrehozni nem is lehetett volna.

Midőn később a német-római birodalom bomladoxni kezdett, I. Ferencz 1804-ben a római császársági cím mellé az ausztriai örökös császársági címet vette föl, de Magyarországra nézve augusztus 17-ikén kelt ünnepléses nyilatkozatában kijelentette, hogy e cím fölvétele által Magyarország jogait, törvényeit s alkotmányát legkevésbbé sem kívánja csorbítani, s hogy Magyarország előbbeni statusjogi állásában továbbra is megmarad.

Jelenleg az ausztriai örökös tartományok tagjai a német szövetségnek. (Ugy van!) A szövetség iránt kötelezettségeik vannak, melyek terhekkal járnak; a szövetség határozatai kötelező erővel bírnak a szövetséghez tartozó minden országokban. Magyarország ellenben nem tagja a német szövetségnek. A német érdekek, miiket az osztrák tartományok védni s előmozdítani kötelesek, reánk nézve idegen érdekek. A szövetséges hatalom, mely az osztrák tartományokban némely tárgyakra nézve parancsoló hatalom, előttünk teljesen idegen. Németországnak lehet háborúja saját érdekében, határai megtámadtathatnak, és azon háborúban Ausztria köteles részt venni, köteles lesz védni a megtámadott határokat. De az ő háborújuk nem a mi háborúnk, az ő ér-

dekeik nem a mi érdekeink; ők a mi harczainkban nem állanak mellettünk, nem fogják védeni megtámadott határainkat, mert mi nem vagyunk a szövetség tagjai. (Általános helyeslés.) Ily különböző politikai helyzetű országok között lehet-e szorosabb kapcsolat, mint personal-unio? Azon birodalmi tanácsban, melynek túlnyomó többsége a német szövetségnek éppen a szövetség értelmében le van kötelezve, mi biztosítana minket, hogy akkor, midőn a mi érdekeink és a német szövetség érdekei nem ugyanazok, jogaink méltányoltatni s érdekeink kiméltetni fognak? A szorosabb kapcsolat alárendelne minket az osztrák többségnek, sőt alárendelne a reánk nézve teljesen idegen német szövetség politikájának is, melytől mi viszonzásul semmit sem követelhetnénk.

Felhozzák ellenünk, hogy a birodalom érdeke a legfőbb tekintet, s annak az egyes részek kötelesek saját érdekeiket alárendelni. Nem vonom kétségbe ezen állítás igazságát oly birodalomra nézve, mely ugyanazon egy közjogi alapon áll, melynek egyes részei föltétlenül csatlakoztak egymáshoz, melyet szorosabb real-unio köt össze. De Magyarország az uralkodó házzal szerződött, nem az örökös tartományokkal; (Általános helyeslés.) szerződött az örökösödés fölött, nem valamely szorosabb közjogi kapcsolat fölött, sőt még azon szerződésben is kikötötte független önállásának biztosítását. Ezen szerződést kész leend Magyarország mindenkor megtartani; de azt megváltoztatni és helyébe szorosabbat állítani, magát az örökös tartományok érdekeinek lekötni s ez által alkotmányos önállásáról lemondani, szándéka bizonyosan nincs és nem is lehet. (Helyeslés.) Számtalan jogviszony létezik mind a köz, mind a magánjog körében, mi az egyik vagy másik félnek alkalmatlan; de ha minden ilyen jogviszonyt föl lehetne forgatni, mert az egyik félnek érdekei annak megváltoztatását kívánják, s kívált ha föl lehetne forgatni olyképpen, hogy az egyik fél tartsa meg, a mire kötelezte magát, a másik

azonban nem teljesíti a kikötött föltételeket, mert azok neki terhesek, úgy sem a törvény, sem a szerződések nem nyujtanának biztosítást, hanem egyedül az erő volna a jognak mértéke. (Általános helyeslés.)

És ha tekintjük Svéczia és Norvégia példáját, láthatjuk, hogy két állam csupán personal-unio mellett is megállhat egymással, s mi, kik az örökös tartományokkal hasonlóul personal-unio mellett ugyanazon uralkodó ház alatt állunk, közjogilag egymástól függetlenül miért ne állhatnánk meg testvérileg egymás mellett, ha egymás jogait és érdekeit kölcsönösen tiszteletben tartjuk? Midőn mi Magyarország alkotmányos önállását, függetlenségét a hatalom szava ellen védjük, midőn óvakodunk azon szorosabb kapcsolattól, melyet alkotmányunk némi visszaállításának föltétele gyanánt akarnak reánk kényszeríteni, nem kívánunk ellenségesen föllépni az örökös tartományok alkotmányos népei ellen. Nem akarjuk mi a birodalom fönnállását veszélyeztetni s készek vagyunk azt, a mit tennünk szabad, s mit önállásunk s alkotmányos jogaink sérelme nélkül tehetünk, a törvényszabta szigorú kötelezettség mértékén túl is, méltányosság alapján, politikai tekinteteből megtenni, hogy azon súlyos terhek alatt, miket az eddig fönnállott absolut rendszer fonák eljárása összehalmozott, az ő jólétük s azzal együtt a miénk is össze ne roskadjon, s a lefolyt nehéz idők káros következései róluk és rólunk elháríttassanak. De csak mint önálló, független, szabad ország akarunk velök mint önálló, független, szabad országokkal érintkezni; csak ezen uton fogjuk érdekeinket és az ő érdekeiket összhangzásba hozhatni, s határozottan visszautasítunk minden alárendeltséget, minden egybeolvadást akár a törvényhozás, akár a kormányzat terén, mert ez önállásunk fölláldozása volna, mit tennünk merőben lehetetlen. (Helyes! Helyes! Éljen!)

Szükségesnek látjuk tehát ünnepélyesen kijelenteni, hogy mi az országnak állami alapszerződés által, tör-

vények által, kir. hitlevelek, koronázási eskük által biztosított alkotmányos önállóságát s törvényes függetlenségét semmi tekinteteknek, semmi érdekeknek föl nem áldozhatjuk, s ragaszkodunk ahhoz, mint nemzeti létünk alapföltételéhez. (Helyeslés.) Ugyanazért meg nem egyezhetünk abban, hogy a közadónak s katonaaállításnak kérdései a magyar országgyűléstől bármi részben elvonassanak. (Helyeslés.) A törvényhozási jogot, valamint mi nem kívánjuk más országokra nézve semmi részben gyakorolni, úgy Magyarországra nézve azt a magyar királyon kívül senkivel mással meg nem oszthatjuk; Magyarország kormányzatát s közigazgatását a magyar királyon kívül senkitől mástól függővé nem tchetjük, s azt más országok kormányzatával nem egyesíthetjük; (Helyeslés.) nem akarunk tehát sem a birodalmi tanácsban, sem valamely birodalmi népképviseletben részt venni, s annak rendelkező hatalmát Magyarország ügyei fölött el nem ismerjük, (Helyeslés.) s az örökös tartományok alkotmányos népeivel csak úgy mint önálló szabad nemzet más önálló szabad nemzettel, függetlenségünk teljes megóvása mellett, vagyunk hajlandók esetenként érintkezni. (Általános helyeslés.)

Másik lényeges tárgy, mire nézve azonnal felszólalni kötelességünk, az országgyűlésnek kiegészítése. (Halljuk!)

Sem Erdély, sem Horvát- és Tótország, sem a Határőrvidék, sem Fiume s a Tengermellék közöttünk képviselve nincsenek, mert az országgyűlésre meg nem hivattak; pedig ezek is kiegészítő részei az országgyűlésnek s a törvények világos rendelete szerint meghivandók lettek volna. (Helyeslés.)

A sanctio pragmatica, a kir. hitlevelek s fejedelmi eskük határozottan kimondják, hogy az ország integritása mindenkor sértetlenül föntartandó. De az integritás nem csak abból áll, hogy az ország területéből semmi el ne szakíttassék, hanem az a politikai integritást is magában foglalja. Midőn tehát a végrehajró

hatalom lehetlenné teszi, hogy az országnak valamely része, vagy a magyar koronához tartozó valamely ország alkotmányszerűleg részt vehessen az ország legfontosabb politikai működésében, s együtt gyakorolhassa a törvényhozás jogát: az ország politikai integritása van megsértve.

A múlt idők szomorú eseményei káros félreértéseket idéztek elő közöttünk és nem-magyar nemzetiségű polgártársaink között. Ezen polgártársainknak nemzetiségök érdekében és Horvátországnak közjogi állása érdekében is követeléseik vannak, miket ignorálnunk nem lehet, de nem is akarunk. El vagyunk határozva mindent elkövetni, hogy a félreértések elháríttassanak s teszünk, mit az ország szétdarabolása s önállásának feláldozása nélkül tehetünk, hogy a honnak minden nemzetiségű polgárai érdekekben s érzelemben összeforrjanak. (Általános helyeslés.) Ohajtjuk törvényeink azon rendeleteit, mik e részben akadályul szolgálhatnak, közös érdekeink szerint méltányosság alapján módosítani; s hogy ezt eszközölhessük, múlhatatlanul szükséges az országgyűlésnek mielőbbi kiegészítése.

Erdélynek haladék nélküli meghívását s megjelenését semmi sem gátolja. Erdélynek egyesülése Magyarországgal az 1848-dik évben törvényesen létrejött, és pedig a két országnak közös óhajtása folytán, melyet mind a magyar, mind az erdélyi országgyűlés ünnepélyesen s egyhangúlag kijelentett.

Mind Magyarországnak, mind Erdélynek ezen egyesülés iránt hozott törvényei ő felsége által szentesítettvén, azonnal végre is hajtottak. Akkor, midőn az alkotmányosság félretételével absolut rendszer lépett a szabadság helyébe, Erdély Magyarországtól közigazgatás tekintetében ismét külön választatott; most azonban, midőn ő felsége az absolut rendszert megszüntette, okvetlen meg kell szünniök azon rendszer jogtalan következményeinek is. Azon törvények tehát, melyek Erdélyt Magyarországgal egyesítették,

s miket az absolut hatalom ideiglenesen mellőzött, de meg nem semmisíthetett, az alkotmányosság elvének kimondásával szükségképpen életbe léptek ismét, s az egyesülést újra kérdésbe vonni, a felett újra határozni, s ez által a kedélyek nyugalját fölzaklatni nemcsak törvényszegés, hanem káros politikai tévedés is volna.* A tetteges egyesülésnek minél előbbi végrehajtását pedig megtagadni nem annyi volna, mint Erdélyt nem egyesíteni Magyarországgal, hanem annyi, mint Magyarországtól valósággal elszakasztani, és ez a sanctio pragmaticával merőben ellenkezik. (Helyeslés.)

Hiszszük, hogy Erdélynek nem-magyar nemzetiségű polgárai sem fogják kockáztatva látni az egyesülés által nemzeti érdekeiket, mert megnyugvást és teljes biztosítást fognak találni azokban, miket mi más nemzetiségű polgártársaink irányában határozni s tenni fogunk. (Úgy van! Helyes!)

A mi Horvátországot illeti, nem követeljük mi, hogy az ő kisebb számu képviselőik ellenében a mi nagyobb számunk határozzon az általok netalán elő-

* Deák Ferencznek az Irományokban közzétett föllirati javaslata szerint, tehát még mielőtt Tisza Lajosnak és Kubinyi Ferencznek a javaslat ezen 33-dik pontjára nézve a junius 11-dikén tartott ülésben tett módosítványa elfogadtatott, a fönnebbi három mondat így szól:

«Mind Magyarországnak, mind Erdélynek azon egyesülés iránt hozott törvényei ő felsége által szentesítettvén, azonnal végre is hajtattak. Akkor, midőn az alkotmányosság félretételével absolut rendszer lépett az alkotmányosság helyébe, Erdély Magyarországtól közigazgatás tekintetében ismét különválasztatott: most azonban, midőn Fölséged az absolut rendszert megszüntettnek nyilvánította, okvetlen meg kell szünni azon rendszer jogtalan következményeinek is; azon törvények tehát, mik Erdélyt Magyarországgal egyesítették, s miket az absolut hatalom ideiglenesen mellőzött, de meg nem semmisíthetett, az alkotmányosság elvének kimondásával szükségképp kell, hogy életbe lépjenek ismét, és az egyesülést kérdésbe vonni, e felett újra határozni, és ez által a kedélyek nyugalját felzavarni nemcsak törvényszegés, hanem káros politikai tévedés volna.»

adandó követelések s föltételek fölött. Horvátország saját territoriummal bír, külön állása van, s nem volt soha bekebelezve Magyarországba, hanem kapcsolatban állott velünk s társunk volt, ki jogainkban s kötelességeinkben, szerencsénkben s bajainkban osztozott. Ha tehát most Horvátország mint ország akar részt venni törvényhozásunkban; ha előbb tisztába akar jönni velünk azon föltételekre nézve, mik mellett közjogi állását Magyarországgal kész összekötni; ha erre nézve úgy akar velünk érintkezni, mint nemzet nemzettel, nem fogjuk azt visszautasítani, csak azt kívánjuk, hogy Horvátország ne gátoltassék, miszerint küldötteit országgyűlésünkhez küldhesse, s ez által nekünk is, nekik is mód és alkalom nyujtassék az értekezést közjogi alapon megkezdeni.

Mindaddig tehát, míg azok, kik törvény szerint az országgyűlésre meghívandók, meghíva nem lesznek, mi az országgyűlést kiegészítettnek nem tekinthetjük, s törvények alkotásába és koronázási egyezkedésekbe nem bocsátkozhatunk. (Általános helyeslés.)

Azt sem szabad első felszólalásunkban elhallgatnunk, hogy legfontosabb alaptörvényeink, különösen az 1848-diki lényeges közjogi törvények, hatályon kívül tétettek. Parlamentáris kormányunk, felelős miniszteriumunk most sincs. Esküdtszéki eljárással párosult sajtótörvényünk vissza nem állított. Világos törvényeink ellenére a közadó országgyűlésen kívül absolut hatalommal állapított meg, törvényeinkben ismeretlen s a nemzet által soha el nem fogadott indirect adók hozattak be, s mind a törvény ellen megállapított direct adó, mind a jogtalanul behozott indirect adók még most is jogtalanul követeltetnek, (Úgy van! Zúgás.) sőt, hogy az absolut rendszernek ígért megszüntetése iránt hitünk végképp elenyészészek, s remény és bizalom keblünkben újra fel se éledhessenek, keserű gúny gyanánt (Úgy van! Igaz!) most legújabbán oly rendeletet adott ki az alkotmányellenes absolut hatalom, miszerint a törvénytelen adó

fegyveres erőszakkal is behajtatik. (Zúgás. Zaj.) És ez azon pillanatban történik, midőn a fejedelem által összehívott országgyűlés együtt van s a nemzettől az követeltetik, hogy teljesítse a sanctio pragmatica szerinti kötelezettségét és koronázzon, (Zúgás. Halljuk!) holott másrésről az ezen kötelezettséggel viszonos föltételek teljesítésére nézve még csak komoly szándék sem mutatkozik. (Általános helyeslés és hosszas éljenzés.) Nem csodálom, hogy az absolut hatalom, midőn alkotmányunkat félre tette, fölfüggesztette egyszersmind ezen törvényeket is, mert parlamentáris kormány, esküdtzékkel párosult sajtószabadság és a nemzetnek azon sarkalatos joga, miszerint országgyűlésen kívül semmiféle közadót kivetni s behajtani nem lehet, egyenes ellentétben vannak az absolut rendszerrel. De miután ő felsége az absolut hatalomról ünnepélyesen lemondott és az alkotmányosság ösvényére tért, az absolut hatalom által fölfüggesztett törvényeknek tetteleg ismét vissza kell állani teljes erejökben. (Úgy van!)

Szentesített törvényeket csak azon hatalom függeszthet fel, mely azokat alkotta. (Úgy van!) Alkotmányos országban csak az összes törvényhozás alkothat törvényeket, azokat tehát egyoldalú hatalommal fölfüggeszteni, vagy a mit az absolut hatalom, mint rendszerével össze nem férőt, hatályon kívül tett, azt alkotmányosság mellett is függőben tartani, ellenkezik az alkotmányosság fogalmával. (Helyes! Igaz!)

A sanctio pragmaticának egyik világos föltétele az, hogy a király minden országgyűlésileg alkotott törvényeket megtartsa. Törvényeink, miket az absolut rendszer fölfüggesztett, rendes törvényhozás útján lőnek alkotva és szentesítve, s míg azok megváltoztatásába a nemzet bele nem egyezik, kötelező törvények maradnak, miket hatályon kívül helyezni s függőben tartani annyi, mint a sanctio pragmatica világos föltételét megszegni. (Helyes!)

Parlamentáris kormány, felelős miniszterium, esküdt-

széki eljárással párosult sajtószabadság és az adó meghatározásának joga az alkotmányos szabadságnak legerősebb biztosítékai. Nekünk ezen biztosítékokat megadták szentesített törvényeink, s mi azoknak megszüntetésében, vagy bármely korlátozásában soha meg nem egyezünk, és azoknak ideiglenes felfüggesztését is az alkotmány felfüggesztésének, sőt minden alkotmányosság megtagadásának kell tekintenünk.

Mi teljes jogegyenlőség alapján akarjuk kifejezni a biztosítani alkotmányos életünket. Akarjuk, hogy a polgári jogok teljes élvezetére nézve sem vallás, sem nemzetiség a hon polgárai között különbséget ne tegyen, s törvényeink mindazon rendeleteit, mik a teljes jogegyenlőséget korlátozzák, még ezen országgyűlésen óhajtjuk az igazság, méltányosság kivánalmaihoz alkalmazva, módosítani. (Általános helyeslés.) De ha felfüggesztett törvényeink teljes erejökben tetteleg vissza nem állítatnak, s a jogtalan felfüggesztésnek minden még főnnálló következményei azonnal el nem töröltenek, a nemzet, mely most meg van fosztva alkotmányos szabadságának minden biztosítékától, nem bocsátkozhatik semmi újabb törvényalkotási értekezletekbe, semmi egyezkedésekbe, mert miként és mi czélből alkosson újabb törvényeket, midőn azt látja, hogy egyoldalú hatalommal fölfüggesztett alaptörvényeinek hatálya még akkor is függőben tartatik, midőn a fejedelem a nemzet képviselőit összehívta, hogy alkotmányos működésüket ismét megkezdjék. (Általános helyeslés.) Jelentsük ki tehát, hogy az absolut rendszer által hatályon kívül tett s még most is függőben tartott törvényeinknek tüsténti teljes visszaállítását, s az absolut rendszer által jogtalanul behozott s még tetteleg főnnálló minden törvényellenes intézkedéseknek, törvénytelenül kivetett terheknek, s azok jogtalan behajtásának azonnali megszüntetését határozottan sürgetjük.

Föl kell szólalnunk azon velünk közlött okiratokra nézve is, mik ő felségének V. Ferdinándnak a trónról

még 1848-ban történt lemondását tárgyazzák. (Halljuk!) Midőn ő felsége V. Ferdinánd 1848. december 2-dikán a császári koronáról lemondott, nem adott ki külön okiratot az iránt, hogy a magyar koronáról is lemond, lemondásáról Magyarországot külön nem is értesítette.* (Úgy van!) A lemondási okirat tehát, magyar közjogi szempontból, formájára nézve hiányos, mert Magyarország soha nem volt az osztrák császárságba beleolvadt provincia, külön koronával, külön alkotmányos önállással bírt, s a magyar király csak a nemzet tudtával és hozzájárulásával mondhatott volna le a magyar trónról. (Helyes!)

Mi tehát ünnepélyesen tiltakozunk a december 2-diki lemondásnak általánosságából vonható azon következtetés ellen, mintha Magyarország az ausztriai császári korona provinciája volna; s ragaszkodván alkotmányos önállásunkhoz, tiltakozunk az ellen is, hogy azon lemondás a nemzet tudta és hozzájárulása nélkül történt. De miután az csakugyan tetteleg s változhatatlanul megtörtént, mi az ország jogainak jövőbiztosítása végett azt kívánjuk: eszközöljön ő felsége e formahiány utólagos pótlása tekintetéből V. Ferdinánd ő felségétől egy oly okiratot, mely egyenesen Magyarországhoz legyen intézve, s melyben ő felsége V. Ferdinánd az országgyűlést értesítse, hogy ő már 1848. évi december 2-dikán a magyar koronáról is valószággal lemondott. Eszközöljön továbbá ő felsége Ferencz Károly ő fenségétől is egy hasonlóul Magyarországhoz intézett értesítést arról, hogy ő fensége is már 1848-ban lemondott azon örökösödési jogáról, mely

* Az Irományok könyvében mindenütt ez a mondat így szól: «Midőn ő felsége V. Ferdinánd 1848. december 2-án a császári koronáról lemondott, nem adott ki külön okiratot az iránt, hogy a magyar koronáról is lemond, lemondásában Magyarországot külön meg sem említette, hanem azt mintegy a császári korona provinciájának tekintve, általános lemondásába foglalta, s arról Magyarországot külön nem is értesítette.»

öt ő felségének V. Ferdinándnak trónröli lemondása után a sanctio pragmatica értelmében illette volna.

Mi ezen okiratokat annak idejében országgyűlésileg fogjuk tárgyalni, sőt azokat törvénybe is kívánjuk iktatni, hogy legalább utólagosan pótolassék az, a minek jogszerűleg előlegesen kellett volna megtörténni, s jogaink jövőndő biztosítására ünnepélyes óvásunknak s az ország utólagos hozzájárulásának magában a törvényben is nyoma legyen.

Több honfitársaink tartózkodnak idegen földön, politikai vádak folytán száműzve a hazából. (Halljuk!) Többen még most is börtönben sinlödnek. Ugyanazon absolut rendszer száműzte őket, mely a mi alkotmányos szabadságunkat elnyomta. Idegen bíróságok által, idegen törvények szerint lettek politikai vádak miatt elítélve, s elítéltetésök az akkor behozott absolut rendszernek volt következménye. De ha ezen absolut rendszer megszűnt, ha annak helyébe most az alkotmányosság lép, lehet-e azon megszűnt rendszernek következményeit most az alkotmányosság mellett is föntartani?

Mi tehát az említett ítéleteknek minden még fönlévő következményeit az alkotmányosság visszaállításával megférhetleneknek s ennél fogva megszünteknek tekintjük; s mindaddig, míg politikai okokból száműzött honfitársaink visszatérhetésének minden tetteleges akadályát el nem lesz hártva, a letartóztatottak szabadon nem bocsáttatnak, az elkobzott javak vissza nem adatnak: hitünk s bizalmunk nem lesz az absolut rendszer megszüntetésében és az alkotmányosság visszaállításában; e hit és bizalom nélkül pedig sikeres tanácskozásaink lehetetlenek. (Általános helyeslés.)

Az uralkodás végcélja nem lehet a hatalom nagysága. A hatalom csak eszköz, végcél a népek boldogítása. (Helyes!) Ha a fejedelem, ki egykor a hatalom absolut rendszerét hitte legbiztosabb eszköznek arra, hogy népeit boldogítsa, tizenkét évi tapaszt-

talás folytán meggyőződött, miszerint ez úton czélt érni nem lehet, s ezen meggyőződésből az alkotmányosság ösvényére lépett; ha a fejedelem el van hátrózva, ingatlanul megmaradni ezen ösvényen; ha a fejedelem azt akarja, hogy a hitnek és bizalomnak megszaggatott gyökerei újabb szálakat hajtsanak: méltányolni fogja teljes mértékben mindezeket.

A magyar király csak koronázás által lesz törvényes magyar király, a koronázásnak pedig törvény-szabta föltételei vannak, miknek előleges teljesítése mulhatatlanul szükséges. Alkotmányos önállásunk sér-tetlen föntartása, az országnak területi s politikai integritása, az országgyűlésnek kiegészítése, alaptör-vényeink tökéletes visszaállítása, parlamentáris kormá-nyunk s felelős miniszteriumunk isméti életbeléptetése s az absolut rendszer minden még fenlevő jogtalan következményeinek megszüntetése oly előleges fölté-telek, miknek teljesítése nélkül tanácskozás és egyez-kedés lehetetlenek.» (Általános helyeslés. Éljenzés.)

Ezek azok, miket ezen első felszólalásunkban el-mondani óhajtok. Áttérek most azon kérdésre: kinek mondjuk el mindezeket?

Véleményem erre nézve az, hogy a mit mondanunk kell s mondani akarunk, mondjuk el annak, ki az országgyűlést összehívta s kinek összehívása nélkül most együtt nem tanácskoznánk; annak, ki a feje-delmi hatalmat tetteleg gyakorolja, ó felségének Ferencz Józsefnek. Ha valaki azt hiszi, hogy mi nem a feje-delem meghívása következtében jöttünk össze, hanem mert a meghívó levelekből értesültünk, hogy össze-jövetelünket erőszakkal nem fogják gátolni, nézetem szerint tévedésben van. Magyar országgyűlés önma-gától soha össze nem jön, azt mindig vagy a fejedelem hívja össze, vagy az, kit a törvény e joggal föl-ruházott. 1790-ben, a koronázási oklevél készítésénél, javaslatba hozta az országos küldöttség, hogy a hit-levélbe iktattassék, hogy az országgyűlés minden harmadik évben május 1-ső napján, Pesten, meghívás

nélkül is összejöjjen; de ezen javaslatot magok az ország rendei elvetették annál fogva, mert az országgyűlésnek összehívását fejedelmi jognak tartották. Az 1848. évi IV. cikkely is azt rendeli, hogy a Pesten tartandó évenkénti országgyűlést ő felsége hívja össze. Voltak ugyan történelmünk régiebb korában rendes összehívás nélküli összejövetelek is, melyek közügyek fölött tanácskoztak s határoztak, de azokat a nemzet országgyűléseknek el nem ismerte, határozataikat törvényeknek nem tekintette, s az ily gyülekezetek néha szomorú emléket hagytak magok után.

A tetteleg fönnálló hatalom tizenkét évvel ezelőtt, alkotmányunk mellőzésével, absolut rendszert hozott be Magyarországra is. Tizenkét év mulva keserű tapasztalások után meggyőződött rendszere fonákságáról s az alkotmányosság ösvényére lépett, de feltételekhez kötötte az alkotmányosság visszaállítását. Mi a feltételeket el nem fogadhattuk, de a tért, mi az alkotmányosságnak a közigazgatás körében megnyit, azonnal elfoglaltuk, s országgyűlést kívántunk, mint az alkotmányosság első postulatumát. Nem azt sürgettük, hogy a nemzet képviselőinek összejöhetése ne gátoltassék, hanem azt, hogy az országgyűlés összehívassék.

Midőn hónapok mulva az országgyűlés összehívott, a választó kerületek, melyek minket képviselőül megválasztottak, nem azt mondták: «Nincs már tetteleges akadály, mely az összejöhetést gátolná, jöjjetek össze s tanácskozzatok!», hanem határozottan azon országgyűlésre küldöttek, mely a fejedelem nevében ápril 2-dikára hivatott össze. Mi összejöttünk, mint országgyűlés akarnánk működni, s azt látjuk, hogy kiegészítve nem vagyunk, mert nincsenek meghíva mindazok, kiknek meghívását a törvény parancsolja. Ki előtt mondjuk el tehát, hogy ez törvénytelenység, kitől követeljük a meg nem hívottaknak törvénytelen meghívását s az országgyűlésnek kiegészítését? Kétségtelenül attól, ki minket meghívott s

azokat meghívni elmulasztotta, kinek egyedül van tetteleg hatalma utólagos meghívás által pótolni a hiányt, kinek meghívása nélkül mi sem volnánk most együtt s valószínűleg azok sem fognak megjelenni.

Mi szükségesnek látjuk alkotmányos önállásunk megtámadása ellen felszólalni s kijelenteni, hogy a birodalmi tanácsban részt venni nem fogunk; szükségesnek látjuk kimondani, hogy a magyar király csak koronázás által lesz törvényes király, a koronázásnak pedig föltételei vannak, miket előbb okvetlen teljesíteni kell. (Helyes!) Ki akarjuk mondani, hogy a parlamentáris kormánynak, felelős miniszteriumnak életbeléptetése, fölfüggesztett közjogi törvényeink teljes visszaállítása oly feltételek, mik nélkül további egyezkedésekbe nem ereszkedhetünk. (Úgy van! Igaz!) És kinek mondjuk meg mindezeket? Kétségkívül azon tetteleg fennálló hatalomnak, mely alkotmányos önállásunkat megtámadta, midőn leglényegesebb alkotmányos jogainkat a birodalmi tanácsra akarta átruházni. Annak, ki alaptörvényeinket felfüggesztette s függőben tartja; ki a felelős miniszteriumot ismét fölláttani mindeddig elmulasztotta; annak, ki egyedül bir tetteleg hatalommal az alkotmányosság mindezen postulatumait teljesíteni.

Tudjuk, érezzük, hogy abnormis helyzetben vagyunk. A nemzet óhajt ezen abnormis helyzetből békés úton kivergődni, s ha mindezeket csak magunk között panaszoljuk el, de azzal, ki egyedül képes az abnormis helyzetet törvényessé átváltoztatni, még csak szóba sem állunk, (Helyes!) s a békés orvoslásnak még csak megkezdhetését sem kíséreljük meg, azt hiszem, nem cselekszünk a haza érdekében.

Nem ismeretlen előttem némelyeknek azon ellenvetése, hogy miután ő felsége V. Ferdinánd 1848 december 2-dikán csak az ausztriai császári koronáról mondott le, s a lemondó-levélben Magyarország külön megemlítve nincs, e lemondás Magyarországra

ki nem terjedhetvén, ő felsége Ferencz József a magyar trónra nézve még nem valóságos koronaörökös, és így az ország véle fölirat által közvetlen érintkezésbe nem teheti magát.

Ha érdekünkben volna helyzetünket újabb bonyodalmakkal nehezíteni, azt e téren egy időre könnyen tehetnénk, mert magyar közjogi szempontból a lemondás formájában csakugyan hiányos.

De vizsgáljuk elfogultság nélkül: mi czélt, mi hasznot érünk el a honra nézve, ha e formahiány miatt előre határozottan lehetetlenné teszünk minden érintkezést a fönnálló hatalommal?

Senki, úgy hiszem, kételkedni nem fog azon, hogy ő felsége V. Ferdinánd, midőn a császári koronáról lemondott, azzal együtt Magyarország koronájáról is le akart mondani. Kétségtelen az is, hogy ezen szándékát tetteleg Magyarországra is végrehajtotta, s nem gondolom, hogy valaki lehetőnek tartsa, hogy V. Ferdinánd a magyar trónt ismét elfoglalja. A *sanctio pragmatica* tehát ő felségének Ferencz Károlynak s ennek lemondásával ő felségének Ferencz Józsefnek nyitotta meg a magyar koronára nézve is az örökösödést. Ha mi azt jelentenénk ki, hogy V. Ferdinánd lemondása az említett formahiány miatt érvénytelen Magyarországra, de érvényes az örökös tartományokra, egyenes összeütközésbe jönnénk a *sanctio pragmaticával*, mely határozottan azt mondja: hogy az örökösödésnek megállapított elsőszülöttségi rendje szerint mind Magyarországbán, mind az örökös tartományokban ugyanazon egy fejedelmet illeti az uralkodás. Ha pedig a *sanctio pragmatica* fönnemlített rendelete nyomán azt akarnánk vitatni, hogy mivel a lemondás formahiány miatt Magyarországra nézve érvénytelen, az örökös tartományokban pedig más fejedelem nem lehet, mint a ki a *sanctio pragmatica* értelmében Magyarországbán uralkodik, érvénytelen az örökös tartományokra nézve is: összeütközésbe jönnénk az örökös tartományok kétségtelen jogaival

és az összes európai diplomatiával, mely V. Ferdinándnak lemondását és ő felségének Ferencz Józsefnek a császári trónra léptét ünnepélyesen elismerte, s véle mint osztrák császárral szerződéseket, szövetségeket, békealkukat kötött.

A helyett tehát, hogy a lemondás érvénytelensége s annak közjogi következései fölött helyzetünket nehezítő, de positiv célra nem vezető vitatkozásokba bocsátkoznánk: czélszerűbb leend a már megtörtént s többé meg nem másítható lemondásnak formahiányát következményeiben az ország jogaira nézve kártalanná tennünk oly módon, mint azt fölolvastott javaslatomban előadtam.

Némelyek azon véleményben vannak, hogy mivel a magyar király csak a koronázás által lesz az országnak törvényes királya, ő felsége Ferencz József pedig megkoronázva nincsen, az országgyűlés ő hozzá, mint nem koronázott királyhoz, egyenes és közvetlen felszólalást nem intézhet. Nem osztozom ezen nézetben a magyar közjog folytonos gyakorlásánál fogva.

Három század óta csak négy fejedelem lépett a magyar trónra, ki nem elődjének uralkodása alatt lőn megkoronázva. II. Mátyás, testvérének Rudolfnak lemondása után; III. Károly, testvérének I. Józsefnek halálával; II. Leopold, testvérének II. Józsefnek halála után, és I. Ferencz, atyjának halála után.

II. Mátyás, bátyjának, Rudolfnak lemondása után összehívta a magyar országgyűlést 1608. évi szeptember 29-dik napjára, megkoronáztatott november 19-dik napján. Ezen időközben több alkalommal felirások és küldöttség által érintkezésben volt véle az országgyűlés, sőt fontos törvények iránt, mik koronázás előttieknek neveztettek, elhatározó egyezkedésekbe is bocsátkozott véle.

III. Károly, bátyjának halála után összehívta az országgyűlést 1712-dik évi ápril 3-dikára, megkoronáztatott május 22-dikén. Ezen hét hét alatt érintkezésbe

tette vele magát az országgyűlés küldöttség által a koronának Bécsből leendő lehozatala végett, s felírás által azon kérdésre nézve, vajjon a királyi hitlevél koronázás előtt adassék-e ki, vagy koronázás után? Ezenfelül a koronázási hitlevél is kölcsönös egyezkedések által lőn megállapítva.

II. Leopold, bátyjának II. József császárnak halála után összehívta az országgyűlést 1790. évi június 5-dikére, megkoronáztatott november 15-dikén. Ezen öt hónap alatt írt az országgyűlés ő felségének:

Julius 20-dikáról az iránt: hogy a sistovi békekötésnél a törvények értelmében magyar tanácsosok alkalmaztassanak. Erre válaszolt is ő felsége július 30-dikán.

Augusztus 13-dikán gróf Festetics Györgynek és több magyar tiszteknek szabadon bossáttatása tárgyában.

Augusztus 16-dikán felel az országgyűlés ő felségének főnnemlített július 30-diki válaszára.

Ezen iratok nem föliratoknak, hanem leveleknek neveztetnek.

Szeptember 5-dikén felirást küldenek az ország rendei a királyi hitlevél érdemében.

Október 5-dikén a második felirást küldik ugyanazon érdemben.

November 14-dikén felírnak a kir. hitlevélből kihagyott némely törvényczikkelyek iránt. E három utolsó repræsentationak neveztetik.

I, Ferencz összehívta az országgyűlést 1792-dik év május 20-dik napjára, megkoronáztatott június 6-dikán, s ezen időközben, névszerint május 23-dikán, felirást intéznek hozzá az ország rendei a koronázási hitlevélre nézve.

Mindezek a még meg nem koronázott királyoknak irattak, s kétségtelen, hogy az ország rendei nem kételkedtek a koronázás előtt is közvetlen érintkezésbe jönni a fejedelemmel. De ez nem is lehetett másképp; mert érintkezés nélkül a koronázási hitlevélre nézve sem lehetett volna egyezkedni.

Végre azon harmadik kérdésre: minő alakban mondjuk el, a mit mondani akarunk? feleletem, úgy hiszem, bennfoglaltatik már azokban, miket föntebb elmondottam. Egyszerűen tehát felirást indítványozok. (Sokan: Helyes!)

Határozatot bármely hatóság vagy testület csak oly személyek irányában hozhat, kik felett rendelkezni joga s hatalma van. Határozatok által megkötheti önmagát, vagy saját tagjait, parancsolhat a tőle függő egyéneknek; de azok irányában, kik tőle nem függenek, kik alatta nem állanak, kikkel úgy áll szemben, mint egyik fél a másikkal, hasonló jogalapon megosztott hatalommal, ilyenek irányában a határozatnak sem ereje, sem célja nincs.

Tudom, hogy vannak példák közjogi életünkben, midőn az országgyűlés valamely egyes tárgy fölött határozatot hozott; de az ily határozatok vagy a két tábla közt sokáig sikertelenül folytatott vitatkozások megszakasztására, vagy a fejedelem és nemzet között megkezdett, de célra nem vezető egyezkedések további folytatásának abbahagyására vonatkoztak, vagy akkor történtek, midőn a két hatalom nyílt ellenségeskedés küszöbén fegyverben állott egymás ellen. De hogy az országgyűlés pusztán határozattal kezdette volna meg működését, oly határozattal, melyben kimondja, mit követel a másik féltől s minő föltételekhez köti működésének folytatását, határozatának tartalmát azonban éppen azon hatalommal, melytől a feltételek teljesítését várja, még közleni sem akarja, arra példát én legalább nem tudok.

És én célját sem látom ily határozat hozatalának. Önmagunkat akarjuk-e megkötni arra nézve, hogy míg ez vagy amaz meg nem történik, mi semmit nem teszünk? Hiszen ez teljesen szükségtelen, mert míg határozatunk okai fennállanak, míg a többség, mely a határozatot hozta, többség marad, csak az történik, a mi határozat nélkül történt volna. Ha pedig az okok megszűntek, vagy a többség változott.

az ellenkező többség a határozatot is fölforgathatja. (Helyes!)

Vagy talán másokat akarunk határozatunk által kötelezni? De ne felejtsük, hogy határozataink másokra nézve csak akkor lesznek kötelezők, ha törvényekké válnak; ehhez pedig éppen azon másik félnek beleegyezése szükséges, melylyel mi nem akarunk érintkezni.

Vannak, kik azért is inkább óhajtják tán a határozatot, mert nézetök szerint a fölírás csak kérelem, a határozat pedig komoly nyilatkozata a nemzet akaratának. Nem szeretném, ha valaki azon elvet állítaná fel, hogy a fölirat pusztán kérelem, minek megadása vagy megtagadása kegyelemtől függ. (Helyeslés.) Közjogi törvényeink nagy része fölírások és arra kiadott királyi válaszok alapján készült, s ki fogja állítani, hogy alkotmányunk alaptörvényei kérelemre kegyelemből adattak meg? A törvényhozás hazánkban fejedelem és nemzet közt egyenlő joggal van megosztva: ennél fogva törvény csak közös egyezkedés útján jöhet létre. E közös egyezkedés a nemzet részéről föliratok, a fejedelem részéről királyi válaszok által történik. A föliratok kérelem hangján iratnak, a királyi válaszok a nemzet kérelmének meghallgatásáról szólnak, mert ezt a fejedelem iránti hódoló tisztelet így hozta szokásba még a legszabadabb országokban is. A szabad angol nép (Halljuk!) a legmélyebb hódolat és tisztelet hangján szól mindig alkotmányos fejedelméhez; de azért tudja mindenki, hogy ezen hang nem a szolgáltság hangja, s honunkban is tudja mindenki, hogy fölírások és királyi válaszok nem kérelem és kegyelem, hanem a két egyenjogú félnek szabad egyezkedése. (Helyeslés.)

Arról, hogy fölírás vagy határozat helyett manifestumot adjon-e az országgyűlés, tüzetesen nem szólok. Manifestumok (Halljuk!) nem a békés kiegyenlítés eszközei, azokat csak akkor lehet írni, midőn van erő és hatalom, mely tartalmukat érvényesítse. A mani-

festumok rendesen fegyverre támaszkodnak; manifestumokkal nem békés tanácskozásokat szoktak kezdeni, hanem azon vésteljes stadiumot, mely gyakran a sikertelen tanácskozásoknak szomorú eredménye.

Ne felejtsük, mennyi baj, mennyi veszély környezi helyzetünket. A múlt idők eseményeiből sok félreértés, sok keserűség maradt fenn e hazában, mik ha talán itt-ott csillapodtak is, el még nem enyésztek, s egy újabb ballépés lángra gyújthatná ismét a káros viszályok lappangó szikráját. Komolyan óhajtunk méltányosak lenni Horvátország és a közöttünk lakó más nemzetiségű honfitársaink igényei iránt, s azt akarjuk, hogy ne csak törvények, ne csak szerződések, hanem közös érdekek, közös érzelmek is egyesítsenek bennünket. (Úgy van! Helyes!) De ha mi már az országgyűlés kezdetén oly lépést teszünk, mit az ellenséges indulat könnyen fölhasználhatna káros izgatásokra, s azon gyanunak ébresztésére, hogy ígéreteink csak pusztá ígéretetek, s mi szándékosan nehezítjük az országgyűlés működésének még megkezdését is, csak hogy más nemzetiségű honfitársainknak tett ígéretünk valószínűsítését halaszthassuk; ha azon tetteleg fönnálló hatalommal, melyért ők tizenkét év előtt annyi vért ontottak, mi csak azért, mert az formájában még nem törvényes, szóba sem akarunk állani, még azokra nézve sem, mik annak törvényesítéséhez szükségesek, akkor, úgy hiszem, a közöttünk és más nemzetiségű honfitársaink között oly igen szükséges egyesüléshez reményünk alig lehet.

Nem állítom én, hogy az általam javaslatba hozott föllirat minden bajt és veszélyt elhárít; nem mondom, hogy annak óhajtott sikere leend. Lehet, sőt valószínű is, hogy az osztrák államférfiak politikája ezentúl is oly követelésekkel lép föl ellenünk, miket teljesítenünk lehetetlen és akkor végre mégis törésre kerül a dolog. De ne idézzük elő mi magunk e törést. (Általános zajos helyeslés.) S ha kikerülni nem tudjuk, az ne a mi vétünk legyen. Hiszen, ha mi azt mond-

hatjuk önmagunk előtt, a nemzet előtt és Európa előtt, hogy megtettük, a mi szabad volt, de alkotmányos önállásunk föláldozását követelték tőlünk, el akarták venni a nemzettől az adó és katona megajánlhatásának jogát, meg akarták fosztani a parlamentáris kormánytól, a felelős miniszteriumtól, egy szóval azt akarták, hogy Magyarország ne legyen többé önálló, független Magyarország, hanem legyen alkotmányos osztrák provincia, és e miatt törésre került, mert mi ezen föltételeket el nem fogadhattuk, s az országnak mint önálló országnak politikai megsemmisülését alá nem írhattuk: igazolva leszünk, és sem magunk, sem más nekünk joggal szemrehányást nem tehet, s jobb téren állunk, mint ha a törést s ennek következeit legalább némely részben nekünk is tulajdoníthatják.

Ezek igénytelen nézeteim; ezek fővonásai azon politikának, melyet én követni óhajtok. Lesznek talán, kik e politikát nem találják eléggé merésznek, lesznek, kik azt félénknek fogják mondani.

Igenis, uraim, ezen politika nem a kockázttató merészség politikája, hanem az óvatosságé, nem félénk, hanem erőnkhez s helyzetünkhöz van mérve. (Helyeslés.) Harczban s a cselekvés terén gyakran szükséges a merészség, mert az erőt felfokozza s ez által a sikert biztosíthatja. De köztanácskozásokban inkább szeretem a szilárdsággal párosult óvatosságot. (Helyeslés.) Merészség a politikában csak akkor van helyén, midőn tetemes erőre támaszkodik, e nélkül mindig kocka, mely többnyire vakra fordul.

Félénk, sőt gyáva az, ki önszemélyét félti, midőn hazájának sorsa forog kérdésben; de ki maga nem fél, hanem félti a hazát, (Hosszas éljenzés.) óvatos nem azért, hogy magát baj ne érje, hanem hogy a haza ne szenvedjen, az, uraim, nem félénk, nem gyáva. (Helyeslés! Éljen!)

Önsorsunkról magunk rendelkezhetünk, s ha kockára teszszük azt, önmagunk szenvedjük kárát. De

mások sorsát, mit a bizalom hitünkre bízott, a haza sorsát, mely becsesebb előttünk saját életünknel, féltenünk kell minden veszélytől, s a szeretet óvatosságával kell azt megőriznünk; kockáztathatunk mindent a hazáért, de a hazát kockáztatnunk nem szabad. (Helyes!)

Tudom én azt, hogy ellenségeink a lefolyt nehéz idők alatt csordultig töltötték méltatlan szenvedéseink poharát. Tudom, hogy jól esnek a fájdalomnak keblünkbe fojtott árját kiönteni, s tudom, hogy midőn a méltó neheztelésnek fölzaklatott indulata elragad, kárt és veszélyt, mi abból következhetnék, fontolóra venni fölötte nehéz. Érzem én is mindazt, mit minden magyar érez azok ellen, kik annyi életet s életörömet, annyi boldogságot feldúltak e hazában. (Zúgás.) De érzem keblemben azon erőt is, hogy jobban tudom szeretni a hazát, mint gyűlölni ellenségeinket; s inkább elfojtom szívemben a keserúséget, semhogy oly lépésre ragadjon, mely káros lehetne a hazára.

Oly időben, midőn a méltatlan szenvedések özöne minden honfikebltet fellázított, s a feldúlt bizalom helyébe gyanakodás, sőt talán gyűlölség lépett, könnyebb a merészség politikáját követni, mint az óvatosságét. Ilyenkor a keserúség szava minden kebelben visszhangra talál, s a felzúdult szenvedély örömeztőbb hallgat a merész tanácsra, mint az óvatosság intó szavára. Izgatott időben könnyebb az indulatok árját követni, mint azt a hon érdekében csillapítani.

A ki ellenben a hon erejét a helyzet veszélyeihez mérve azon meggyőződésre jutott, hogy több óvatosságra van szükség, mint merészségre, s el van határozva a türelmet vesztett kedélyek ingerültségével szemben szilárdság mellett óvatosságot is tanácsolni, gyakran kiteszi magát félreértéseknek, sőt talán gyanúsításoknak is, miket eltűrni csak azért, hogy a haza ne szenvedjen, lelki erőt kíván s politikai bátorságot. (Helyeslés.) Az óvatosság, még ha túl-

zott volna is, mindig figyelmet érdemel, mert a túlzott merészség több kárt okozhat, mint a túlzott óvatosság.

Tisztelem én a közvélemény hatalmát, s tudom, hogy az oly hatalom, mely vagy elsodor, vagy eltipor. De tudom azt is, hogy izgatott időben gyakran felette nehéz elhatározni, mi a valóságos közvélemény, mert minden ember hajlandó közvéleménynek tekinteni azt, a mit maga óhajt, s több ízben tapasztaltam, hogy nem a leghangosabb szó volt a valóságos közvélemény. De van egy hű barátom, kinek szava még a közvélemény szavánál is fontosabb előttem, kivel én soha nem alkuszom, mert parancsát szentnek tartom, s kinek neheztelését magamra nézve a legsúlyosabb csapásnak tekinteném, és ezen hű barátom: önlelkiismeretem. Ennek parancsát követtem most is, midőn nyíltan, határozottan s tartózkodás nélkül jelentettem ki meggyőződésemet; a tisztelt ház határozni fog belátása szerint, én teljesítettem kötelességemet. Nincs egyéb hátra, mint benyújtanom az általam indítványozott javaslatot, mit ezennel teljesítek. (Szünni nem akaró zajos éljenzés.)

A képviselőház május 16-dikán kezdette meg Deák Ferencz fölirati javaslatának általános tárgyalását. Miután 15 ülésben 39-en szólottak volt «fölrás», 51-en «határozat» mellett, a képviselőház június 5-dikén 155 szavazattal 152 ellenében kimondotta, hogy «a háznak első fölszólalása fölrás legyen».

A részletes vita alkalmával Deák Ferencz a következő toldást indítványozta fölirati javaslatának: «És ha bármikor megtörténnék, mi ha talán a közel jövőben nem valószínű is» szavakkal kezdődő 20-dik bekezdéséhez:

«Sőt megtörténhetik a birodalomnak ilyképpeni jogszerű felbomlása a fejedelmi háznak teljes kihalta előtt is. Mert azon sanctio pragmatica, mely az örökös tartományokra nézve megállapított és azoktól elfogadtatott, azt rendeli, hogy III., illetőleg VI. Károly és I. József ágainak teljes kihaltával I. Leopold leányait és ezek maradékait, ezek után pedig a fejedelmi háznak minden egyéb ágait illesse az örökösödés elsőszülöttségi sorban. A magyar trónöröklési törvény, az 1723: 2. t.-cz. Károly és József ágainak teljes kihaltával a trónöröklést egyedül I. Leopold maradékaira szorítja, s azt a fejedelmi ház többi ágaira semmi

esetben ki nem terjeszti. Ha tehát III. Károlynak, I. Józsefnek és I. Leopoldnak minden maradékaik teljesen kihalnának, Magyarország szabadon választaná királyát, az örökös tartományok pedig, az általuk elfogadott *sanctio pragmatica* értelmében, ugyanakkor a fejedelmi háznak más valamely még fönnlévő ágát tartoznának uralkodójukul elismerni. Ez a lényeges különbség is figyelmet érdemlő bizonyysága annak, hogy Magyarország és az örökös tartományok között *real-unio* nem kötöttett.»

A képviselőház elfogadta Deák Ferencz indítványát.

TARTALOM.

	Lap
<i>Bevezetés, írta Wlassics Gyula</i>	1
A halálbüntetés ellen. 1829. szeptember 10.	81
A jobbágyoknak személy- és vagyonbeli bátorságáról. 1833. június 15.	88
A vallás ügyében. 1833. július 13.	91
A földesúr nem tulajdonosa az úrbéri teleknek. 1833. augusztus 19.	96
A jobbágyok birtokképességéről. 1833. szeptember 4.	97
Az úrbér tárgyában. 1833. november 13.	102
A lengyelek érdekében. 1833. november 23.	105
A király dorgáló leveléről. 1834. január 14.	109
Az országgyűlés ellen felszóltat Beregmegye megbüntetéséről. 1834. július 1.	116
A hitbizományokról. 1834. július 12. 15. és 19.	119
A jobbágyok örökváltságáról. 1834. november 10. és deczember 10.	123
A jobbágyok személy- és vagyonbeli bátorságáról. 1834. deczember 30. és 1835. január 2.	138
A Wesselényi személyében megsértett szólásszabadság tárgyában. 1835. június 16.	147
Az elnök intéző jogáról. 1835. június 22.	157
A szólás szabadsága tárgyában. 1835. július 1.	160
A kormány és fejedelem nem egy. 1835. július 20.	163
A szólás szabadságán ejtett sérelmek tárgyában. 1835. július 31., augusztus 5. és 8.	166
A botbüntetésről. 1835. november 17.	180
A földesúr büntető hatóságáról. 1836. márczius 17.	182
Az adó megajánlása tárgyában. 1836. márczius 24.	186
A szabad választáson ejtett sérelemről. 1839. augusztus 14.	191
A szólás szabadságán ejtett sérelmekről, különösen tekintettel a kuria eljárására. 1839. július 3. és október 2.	209
A vegyes házasságok tárgyában. 1840. január 20.	232
Egyik barátja fiához. 1840. augusztus 15.	240
Miért nem ment el Deák Ferencz az 1843-diki országgyűlésre?	243
A védegyeletről. 1845. február 9.	268

	Lap
Az adminisztratori rendszerről. 1845. november 10.	275
Egy hagyomány tárgyában. 1846. szeptember 14.	285
Válasz Madarász József vádjaira. 1848. július 8.	298
Az olasz kérdéstről. 1848. július 20., 21. és 22.	302
A közös iskolákról, tekintettel a felekezetek jogaira és a nép vallásos érzésének kiméletére. 1848. augusztus 9.	316
A passzivitás politikája. 1850. április 25.	323
A magyar nyelv érdekében. 1857. január 10.	324
Éljen a haza. 1859. október 27.	326
Megsértette-e az 1848-dik évi magyar miniszterium az 1848-diki törvényeket? 1860. november 24.	326
Deák Ferencz első találkozója ő felségével. 1861. január 9.	329
Pest belvárosa választóihoz. 1861. márczius 11.	336
Az 1861-dik évi első fölrirat. 1861. május 13.	338

PH
3132
M3
köt.18

Magyar remekirók

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

IESZIK K. KÖNYVKÖTŐ BUDAPEST